

การศึกษาเครื่องดนตรีสีในของเมืองคง จังหวัดศรีสะเกษ



นายอัครพล ชูเชิด

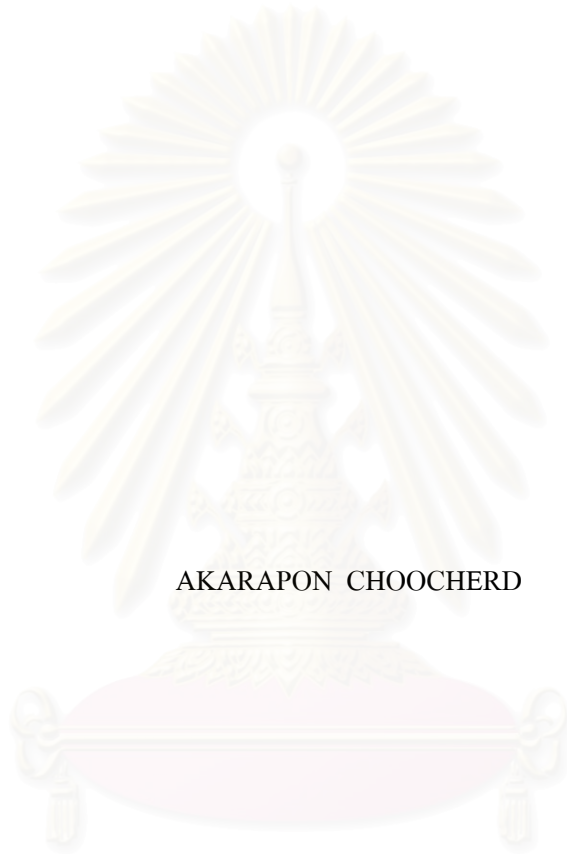
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2543

ISBN 974-346-828-5

ลิขสิทธิ์ของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A STUDY OF MUANG KHONG'S SANAI INSTRUMENT
IN SI SAKET PROVINCE



AKARAPON CHOOCHERD

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted on Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Thai Music

Department of Thai Music
Faculty of Fine and Applied Arts
Chulalongkorn University
Academic Year 2000
ISBN 974-346-828-5

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาเครื่องดนตรีสไนของเมืองคง จังหวัดศรีสะเกษ
โดย นายอักรพล ชูเชิด
ภาควิชา ดุริยางคศิลป์
อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน

.....

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

..... คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(อาจารย์จรรมนง แสงวิเชียร)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร ลำโรงทอง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัครพล ชูเชิด : การศึกษาเครื่องดนตรีสไนของเมืองคง จังหวัดศรีสะเกษ

(A study of Muang Khong's Sanai Instrument in Si Sa Ket Province)

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน, 163 หน้า . ISBN 974-346-828-5

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของเครื่องดนตรีสไน ขั้นตอนการทำสไน ผลงานการบรรเลงของวงดนตรีสไนที่มีชื่อเสียงของชาวเขินในเมืองคง ซึ่งควบคุมโดยอาจารย์วิฑิต กตะศิลา นอกจากนี้ยังศึกษาถึงบริบทที่สำคัญของสไน ประเพณี พิธีกรรม คติความเชื่อ วัฒนธรรมการสืบทอด ความสัมพันธ์ระหว่างท่ากับการบรรเลงสไน และศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบในการบรรเลงสไน โดยใช้การวิจัยภาคสนาม และเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ผู้รู้และผู้ที่เกี่ยวข้อง นำข้อมูลดังกล่าวมาเขียนแบบพรรณนาวิเคราะห์ และวิเคราะห์ลักษณะสำนวนลีลา ระดับเสียง จังหวะที่ใช้ในการบรรเลง และกลเม็ดพิเศษในการบรรเลงสไน

การวิจัยพบว่า ชาวเขินเป็นชนชาติพันธุ์ในตระกูลมอญ-เขมร มีชื่อเรียกต่างๆ กันตามสถานที่อยู่อาศัย เช่น ข่า, กวย และส่วย เป็นต้น มีภาษาเป็นของตนเอง มีวัฒนธรรมดนตรีที่ยาวนาน เครื่องดนตรีที่เด่นที่สุดคือ สไน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะทางกายภาพ เช่นเดียวกับ เสนงเกล ของชาวส่วย มีบทบาทหน้าที่คล้ายกับสังข์ และกาหลของอินเดียโบราณ ซึ่งใช้บรรเลงในพิธีกรรมของกลุ่มชน

ชาวเขินในการวิจัยนี้ นิยมใช้สไนแขวนคล้องคอเพื่อใช้บรรเลง เป็นสัญญาณเวลาเข้าป่าในสมัยโบราณ และใช้บรรเลงประกอบพิธีแข่งเรือบวงสรวงเจ้าพ่อคงภูดิน และพิธีบวงสรวงพระยา กตะศิลา ผู้เป็นบรรพบุรุษของชาวเขิน

ผลการวิจัยพบว่า การทำสไนและการบรรเลงสไน ใช้วิธีการแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้น้อยมาก ย่อมแสดงถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ อย่างเคร่งครัด แม้การแพร่กระจายของวัฒนธรรมสมัยใหม่ จะยังผลให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต และความเจริญทางวัตถุมากขึ้น แต่วัฒนธรรมดนตรียังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีเช่นเดิม

ภาควิชา.....	ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา.....	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา.....	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

MAJOR : THAI MUSIC

AKARAPON CHOOCHERD : A STUDY OF MUANG KHONG'S SANAI
INSTRUMENT IN SI SA KET PROVINCE

THESIS ADVISOR : PAKORN RODCHANGPHUEN 163 pp.

ISBN 974-346-828-5

This research aims to study about the history of Sanai instrument, making process and remarkable performing works of Yur's Sanai band conducted by Mr. Vitit Katasira. The study of main context of Sanai, custom, ritual, ceremony, believe, cultural handing, relation between dancing step and Sanai playing including Sanai performance were analyzed by gathering the quality base information documentation and interview. All data bases were arranged by descriptive analysis of musical patterns, sound level, rhythmic patterns and techniques of Sanai playing.

This research found that Yur belongs to the Mon-Khmer group. There are different names according local name to the area they located such as Kha, Khuy and Suye. They have their own language and long history of musical culture. Sanai is the most distinguished musical instrument. Its characteristic is similar to Sankha and Kahol in ancient India, which used in ritual ceremonies.

Yur, in this research, usually brought Sanai along by handing on their necks in order to use as signal makers when they came onto the jungle in the previous time. Including the boat racing ceremony to sacrifice Chao Pho Dong Pu Din and Payakatasira who are ancestors Yur people.

Results of this research have showed that the Sanai making and performing processes made by the local techniques and hardly used modern technology. Those show the ways to strictly preserves culture from their ancestor. Although modern culture has spreader into their village and help improving the quality of life and materials, their musical culture still is preserved as in the previous days.

Department.....Student's signature.....

Field of study.....Advisor's signature.....

Academic year.....Co-advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเครื่องดนตรีสไนของเมืองคง จังหวัดศรีสะเกษ” นี้ ได้รับแรงบันดาลใจจากคุณพ่ออดิศักดิ์ ชูเชิด ผู้ซึ่งรักในวัฒนธรรมดนตรีเป็นอย่างยิ่ง คุณแม่วรรณเพ็ญ ชูเชิด ผู้ให้กำลังใจและความรักตลอดมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมาด้วยความเคารพอย่างสูง

ผู้วิจัยได้รับความรัก ความกรุณา และความเอาใจใส่เสมอมาจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ประจำ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอาจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน ผู้ซึ่งรับเป็น อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ให้คำแนะนำปรึกษาทุกครั้งและผู้วิจัยก่อปัญหาขึ้น รวมทั้งการให้การช่วยเหลือของรองศาสตราจารย์มานพ วิสุทธิแพทย์ ในเรื่องการวิเคราะห์ห้องค้ประกอบและวิธีการ บรรเลง สไน ขอขอบพระคุณอย่างสูง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้รับความสนับสนุนด้านทุนวิจัยส่วนหนึ่งจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ขอขอบพระคุณ

ขอขอบคุณ อาจารย์วิทิต กตะศิลา ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านอิหนา และหัวหน้าวง สไนของชาวเขย อาจารย์ประกาศิต มณีวรรณ, อาจารย์สุชาดา วรรณาม, อาจารย์กฤษณ์ พวงพันธ์ุ และนักดนตรีในพื้นที่เมืองคงและพื้นที่ใกล้เคียง ประกอบไปด้วย กำนันประดิษฐ์ นรสาร, นายกิตติ วรรณวงษ์, นายสุรัตน์ สมศรี, นายบุญส่ง นรสาร ที่ให้ความร่วมมือในการวิจัยให้สำเร็จลุล่วงอย่าง ดียิ่ง

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณาจารย์โปรแกรมวิชาดนตรี สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ที่ให้ความ อนุเคราะห์ข้อมูลและเอกสาร อันเป็นประโยชน์ยิ่งในการวิจัย ขอขอบคุณอาจารย์อุดมพันธ์ พิษณุ ประเสริฐ นักวิจัยจาก โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย ซึ่งเป็นท่านแรกที่น่าผู้วิจัยเริ่มต้นเก็บข้อมูลภาค สนาม ให้คำแนะนำอันเป็นข้อมูล และแนวทางในการวิจัย

ขอขอบคุณนางสาวพุทธวรรณ ชูเชิด และนางสาวศิริวดี ชูเชิด น้องสาวของผู้วิจัยที่เป็น กำลังสำคัญในการพิมพ์งานวิจัยให้สำเร็จลงได้โดยสมบูรณ์ และขอขอบคุณนางสาวศิริวรรณ รักษา สระน้อย ผู้ที่เป็นกำลังใจและเป็นล่ามที่ช่วยสื่อสารกับชาวเมืองคงให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นผู้ที่ ให้ความช่วยเหลือด้านการถ่ายภาพ การเก็บข้อมูลภาคสนาม ตั้งแต่เริ่มวิจัยจนจบกระบวนการ

ทั้งนี้ยังมีบุคคลที่มีได้เอ่ยนามมา ณ ที่นี้ ได้ให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจ ซึ่งเป็นประโยชน์ ต่อการวิจัยทั้งสิ้น เป็นผลให้งานวิจัยสำเร็จลงได้โดยสมบูรณ์ ขอขอบพระคุณ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฌ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
บทที่ 2 เครื่องดนตรีสไน.....	9
ประวัติความเป็นมา.....	9
ผลงานการบรรเลง : กรณีศึกษาเมืองคง.....	12
ขั้นตอนการทำสไน.....	34
วัฒนธรรมการสืบทอด.....	52
บทที่ 3 บริบทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสไน.....	57
โอกาสการบรรเลงสไนในอดีต.....	72
ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	77
พิธีกรรมและคติความเชื่อ.....	101
ความสัมพันธ์ระหว่างทำรำและการบรรเลงสไน.....	111
บทที่ 4 วิเคราะห์องค์ประกอบและวิธีการบรรเลงสไน : กรณีศึกษาเมืองคง (ชาวเขย)	130
ลักษณะสำนวนลีลาและทำนอง.....	131
ระดับเสียงและจังหวะที่ใช้ในการบรรเลง.....	142
กลเม็ดพิเศษในการบรรเลง.....	143
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	144
บทสรุป.....	144
ข้อเสนอแนะ.....	146
รายการอ้างอิง.....	147

ภาคผนวก.....	150
ประวัติผู้เขียน.....	161



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ 1 แผนที่จังหวัดศรีสะเกษ.....	12
ภาพที่ 2 แผนที่อำเภอราษีไศล.....	15
ภาพที่ 3 มีดแหลมใช้สำหรับถากและตกแต่งเขาควาย.....	36
ภาพที่ 4 เลื่อยตัดเหล็ก.....	37
ภาพที่ 5 เหล็กแหลม.....	37
ภาพที่ 6 ส่วนไฟฟ้า.....	37
ภาพที่ 7 ไม้มะขามที่ทำเป็นรูปเขาควาย.....	38
ภาพที่ 8 เขาควาย.....	38
ภาพที่ 9 นายกิตติ ตัดเขาควายด้วยเลื่อยตัดเหล็ก.....	39
ภาพที่ 10 การใช้ส่วนไฟฟ้าเจาะเขาควายให้เป็นรู.....	39
ภาพที่ 11 การเจาะเขาควายด้วยส่วนไฟฟ้า.....	40
ภาพที่ 12 การวัดความโค้งของเขาควายด้วยเหล็กแหลม.....	40
ภาพที่ 13 การใช้เหล็กแหลมโค้งเผาไฟแล้วนำมาเจาะเขาควาย.....	41
ภาพที่ 14 ผู้วิจัยใช้เหล็กแหลมเจาะรู.....	41
ภาพที่ 15 ผู้วิจัยใช้เหล็กแหลมเจาะรูเขา.....	42
ภาพที่ 16 การใช้มีดถากเขาควายออกให้บาง.....	42
ภาพที่ 17 ผู้วิจัยและนายกิตติ ใช้มีดถากเขาควายให้บางและสวยงาม.....	43
ภาพที่ 18 มะขาม ตะไคร้ ปืบ ไม้มะขามใส่เขาควายพร้อมจะดัดให้เขาควายอ่อนและหมักกลิ่น.....	43
ภาพที่ 19 การใช้ไม้มะขามตอกใส่เขาควาย.....	44
ภาพที่ 20 นำไม้มะขามที่แช่ไว้ตอกใส่เขาควาย.....	44
ภาพที่ 21 การดัดเขาควาย.....	46
ภาพที่ 22 ยางไม้พะยอม.....	47
ภาพที่ 23 นายกิตติ กำลังเก็บยางไม้.....	47
ภาพที่ 24 การทาบยางไม้ให้ละเอียด.....	48
ภาพที่ 25 การตำถ่านให้ละเอียดเพื่อผสมยางไม้.....	48
ภาพที่ 26 เขาควายที่ดัดแล้ว.....	49
ภาพที่ 27 ลื่นไม้ไผ่.....	50
ภาพที่ 28 เขาควายที่เจาะรูแล้ว พร้อมทั้งจะใส่ลื่นไม้ไผ่.....	50

ภาพที่ 29 สไลด์ที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว.....	51
ภาพที่ 30 ศาลเจ้าพ่อพระยากตะศิลา.....	52
ภาพที่ 31 งานพระยากตะศิลารำลึก.....	83
พร้อมด้วยงานวางศิลาฤกษ์สร้างศาลเจ้าพ่อพระยากตะศิลาหลังใหม่	
ภาพที่ 32 ขบวนแห่ในงานพระยากตะศิลารำลึก.....	84
ภาพที่ 33 ขบวนแห่โดยมีนางรำถือป้าย 2 คน ต่อจากนั้นก็จะเป็นขบวนแถวของนางรำ.....	85
หลังจากขบวนแถวนางรำจะเป็นขบวนเรือจำลองของพระยากตะศิลา โดยมี	
ท่านอาจารย์วิทิต กตะศิลา ถึรูปพระยากตะศิลานำหน้าพร้อมด้วยฝีพายทั้ง 10	
ภาพที่ 34 นายกิตติ วรรณวงษ์เป่าสไลนอยู่ข้างขบวนเรือจำลอง.....	86
ภาพที่ 35 วงดนตรีสไลน จะบรรเลงอยู่ด้านข้างขบวนเรือจำลอง.....	86
ภาพที่ 36 ขบวนเรือจำลองมาถึงหน้าศาลพระยากตะศิลา.....	87
ภาพที่ 37 ท่านอาจารย์วิทิต กตะศิลา ทำหน้าที่เป็นพราหมณ์ กล่าวอันเชิญดวงวิญญาณ.....	87
พระยากตะศิลา และดวงวิญญาณถึงศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมา ณ ที่ศาลเจ้าพระยากตะศิลา	
ภาพที่ 38 เครื่องบวงสรวง และเครื่องสังเวย เจ้าพระยากตะศิลา ซึ่งประกอบไปด้วยอาหาร.....	88
ควา หวาน หมาก พลุ บุหรี่	
ภาพที่ 39 พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในอาคารใกล้เคียงกับศาลเจ้าพ่อคงภูดิน.....	93
ภาพที่ 40 บริเวณศาลเจ้าพ่อคงภูดินหลังเล็ก.....	94
ภาพที่ 41 บริเวณที่ตั้งศาลเจ้าพ่อคงภูดิน ซึ่งจะใช้เป็นสถานที่จัดงานเลี้ยงบวงสรวงเจ้าพ่อ.....	94
และประเพณีแข่งเรือ จะจัดบริเวณลำน้ำมูล ตรงข้ามกับศาลเจ้าพ่อ	
ภาพที่ 42 ผู้แสดงตั้งแถวหน้ากระดาน รำท่าแรกคือ ท่าเทพพนม.....	113
ภาพที่ 43 ท่าลมพัดพร้าว หรือท่าพานเรือ.....	114
ภาพที่ 44 ท่าลมพัดพร้าว ผู้แสดงลุกขึ้น.....	114
ภาพที่ 45 ท่าลมพัดพร้าว ผู้แสดงยืนเป็นแถวหน้ากระดาน.....	115
ภาพที่ 46 ผู้แสดงท่าท่าโบก.....	116
ภาพที่ 47 ผู้แสดงท่าท่าโบก พร้อมกับเตรียมแปรแถวเป็นรูปตัววี.....	116
ภาพที่ 48 ผู้แสดงตัวกลางท่าท่าลมพัดพร้าวอยู่กับที่.....	117
ภาพที่ 49 ผู้แสดงแปรแถวท่าท่าลมพัดพร้าว.....	118
ภาพที่ 50 ผู้แสดงท่าท่าโสภาก ตัวกลางเดินรอบเป็นรูปตัววี.....	119
ภาพที่ 51 ผู้แสดงท่าท่าโบก ตัวกลางจะกลับมายืนอยู่ตรงกลางเหมือนเดิม.....	120
ภาพที่ 52 ผู้แสดงตัวกลางท่าท่าโบกนั่งอยู่กับที่.....	121
ภาพที่ 53 ผู้แสดงท่าท่าพรหมสี่หน้า พร้อมกับแปรแถวหน้ากระดานเรียง 3 คน.....	122
ภาพที่ 54 ผู้แสดงท่าท่าพรหมสี่หน้า แปรแถวเป็นรูปตัววี.....	123

ภาพที่ 55 ผู้แสดงทำท่าสอศสร้อยมาลา แปรแถวเป็นรูปวงกลม มีผู้แสดงอยู่ตรงกลาง 1 คน.....	124
ภาพที่ 56 ผู้แสดงทำท่าซัดแป้งพัดหน้า เดินเป็นวงกลม.....	127
ภาพที่ 57 วัดพระธาตุเรืองรอง (วัดบ้านสร้างเรือง)	153
สถานที่เก็บรวบรวมข้อมูลศิลปวัฒนธรรม	
ภาพที่ 58 ป้ายวัดบ้านสร้างเรือ มีความเกี่ยวข้องกับวัดพระธาตุเรืองรอง.....	153
ภาพที่ 59 หุ่นจำลองสภาพความเป็นอยู่ของชนเผ่าเยอจัดแสดงอยู่ที่วัดพระธาตุเรืองรอง.....	154
ภาพที่ 60 สตรีเผ่าเยอ.....	154
ภาพที่ 61 สไลด์สมัยโบราณจัดแสดงที่วัดพระธาตุเรืองรอง.....	155
สังเกตที่รู้โคนเขา (ใหญ่) จะมีไม้ปึกครุไว้เพื่อป้องกันมิให้ชำรุด	
ภาพที่ 62 ภาพสไลด์โบราณที่วัดพระธาตุเรืองรอง.....	155
ภาพที่ 63 นายกิตติ วรรณวงษ์ นักดนตรีสไลด์เชื้อสายเยอ.....	156
ภาพที่ 64 สภาพบ้านของนายกิตติ วรรณวงษ์.....	156
ภาพที่ 65 ป้ายวงสไลด์ คงศิลา อ.รามย์ไสลที่บ้านของนายกิตติ วรรณวงษ์.....	157
ภาพที่ 66 ภายในบ้านนายกิตติ วรรณวงษ์.....	157
ภาพที่ 67 นายประดิษฐ์ นรสาร กำนันตำบลหนองแคใกล้เคียงกับเมืองคงเป่าสไลด์ที่สร้างขึ้น.....	158
ภาพที่ 68 สไลด์ของกำนันประดิษฐ์.....	158
ภาพที่ 69 บ้านนายบุญส่ง นรสาร ลูกชายกำนันประดิษฐ์	159
เป็นนักดนตรีที่มีฝีมืออีกคนหนึ่ง	
ภาพที่ 70 สไลด์ของนายบุญส่ง นรสาร.....	159
ภาพที่ 71 นายสุรัตน์ สมศรี นักดนตรีสไลด์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง.....	160
ภาพที่ 72 บ้านนายสุรัตน์ สมศรี.....	160
ภาพที่ 73 คณะหนองแคคลองยาวของนายสุรัตน์ สมศรี.....	161
ภาพที่ 74 ผู้วิจัยกับกำนันประดิษฐ์ นรสารที่ศาลเจ้าพ่อภูดิน.....	161
ภาพที่ 75 กิจกรรมการบรรเลงสไลด์ และการแข่งสไลด์ในปี พ.ศ. 2542.....	162
ภาพที่ 76 การบรรเลงสไลด์ในปี 2539.....	162

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกในปัจจุบันเป็นโลกที่เกือบจะไร้พรมแดน ระยะทางที่ห่างไกลจะไม่เป็นอุปสรรคในการติดต่อหรือเดินทางมาหากันอีกต่อไป ทั้งนี้ความสะดวกรวดเร็วในการคมนาคม และเทคโนโลยีด้านการสื่อสาร ทำให้โลกทั้งโลกแคบลงกว่าแต่ก่อน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าวย่อมกระทบต่อโลกและวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ย่อมมีการถ่ายทอด ความคิด วิถีชีวิต เทคโนโลยี และสิ่งอื่น ๆ ให้แก่กัน

ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ จะเป็นแกนกลางของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ และเนื้อหาของสังคมและของมนุษย์ในทุกส่วน มนุษย์จะมีชีวิตประจำวันแบบใหม่ สังคมจะมีระบบธุรกิจ การเมือง วัฒนธรรม ศิลปะ แบบใหม่ที่จะสร้างสรรค์วิธีการแก้ปัญหาอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบัน ไปสู่สังคมในอนาคตนี้ มิใช่การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีเท่านั้น หากแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงอารยธรรมทั้งหมดที่ ทอฟเลอร์ ขนานนามว่าเป็นยุคคลื่นลูกที่สาม¹

วัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มชน เป็นภูมิคุ้มกันชุมชนให้แข็งแรงและดำรงอยู่อย่างเป็นปึกแผ่นมั่นคง ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคปัจจุบัน ชุมชนที่มีวัฒนธรรมแข็งแกร่งจะสามารถเลือกที่จะรับหรือปฏิเสธค่านิยมที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตน ดังนั้น การสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ชุมชน จึงทำได้โดยการรักษาวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของกลุ่มชนไว้นั่นเอง²

ดนตรีนั้นเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นปัญญาที่ผูกติดกับท้องถิ่นและเป็นรากฐานของสังคมที่นำไปสู่ความเจริญของบ้านเมือง

ดนตรีพื้นบ้าน เป็นศิลปะของเสียงที่เกิดจากความพากเพียรของมนุษย์ในการสร้างเสียงให้อยู่ในระเบียบของจังหวะ ทำนอง ลีลาของเสียงและคีตลักษณ์ดนตรีไม่ว่าชาติใดภาษาใด ล้วน

¹กาญจนา แก้วเทพ, สื่อสองวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2536) หน้า 80.

²สุภาพร มากแจ้ง, การศึกษาวิถีชีวิตมอญบางขุนเทียนกรุงเทพฯ (สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2540), หน้า 24.

แต่มีพื้นฐานมาจากส่วนต่างๆ เหล่านี้ทั้งสิ้น ความแตกต่างในรายละเอียดของแต่ละส่วน แต่ละวัฒนธรรมดนตรีนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง แต่การที่จะแตกต่างกันอย่างไรนั้น กรอบวัฒนธรรมแต่ละสังคมจะเป็นผู้กำหนดให้ตรงความรสนิยมของแต่ละวัฒนธรรม จนเป็นผลให้บุคคลสามารถแยกแยะ ความแตกต่างของดนตรีของแต่ละชาติได้³

อาจารย์ สัจด์ ภูเขาทอง ได้กล่าวถึงลักษณะของดนตรีพื้นบ้านไว้ว่า ธรรมชาติของเพลงพื้นบ้านนั้นก็ไม่แตกต่างอะไรกับหุ่นที่ยังไม่ได้แต่งตัว เป็นหุ่นที่มีความสะอาด บริสุทธิ์และเป็นจริง ไม่มีมายาเจอปน ศิลปินพื้นบ้านที่ถูกสร้างมาจากสังคมชาวบ้าน จะเป็นผู้ออกให้เราทราบถึงฐานะทางสังคมในระดับ “ชาวบ้าน” ด้วยศิลปะที่เขาแสดงออกมาให้เราได้เห็นอย่างชัดเจน ทำให้เราได้ทราบถึงสิ่งต่างๆ ทำให้คนรุ่นหลังได้อาศัยศิลปวัฒนธรรมชาวบ้าน มองลึกเข้าสู่สังคมไทยในอดีตได้อย่างชัดเจน ดนตรีพื้นบ้าน (เพลงพื้นบ้าน) จึงเปรียบเหมือนฝ่ากระจกใสที่ส่องให้เห็นถึงสภาพของสังคมไทยในอดีตได้อย่างชัดเจน⁴

เจริญชัย ชนไพโรจน์ กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของดนตรีพื้นบ้านไว้ว่า ดนตรีพื้นบ้านเป็นดนตรีที่แสดงออกเป็นความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนความเชื่อและนิสัยใจของชาวบ้าน ดนตรีพื้นบ้านจึงสามารถเข้าถึงและครองใจ ชาวบ้านได้มากกว่าดนตรีประเภทอื่น เนื้อหาสาระของดนตรีพื้นบ้านนั้นมีทั้งให้ความรู้และความบันเทิง เป็นต้นว่า ความรู้เกี่ยวกับทางโลกและทางธรรม เป็นการสั่งสอนอบรมให้คนประพฤติในสิ่งดีงาม ดนตรีพื้นบ้านยังเป็นอาหารหูและอาหารใจที่วิเศษสุด ถ้าชาวบ้านได้ฟังดนตรี ที่ชาวบ้านเข้าใจและซาบซึ้งแล้วไซ้ ชาวบ้านก็จะมี สุขภาพจิตดี คือมีความสุขใจแล้วจะมีส่วนช่วยให้สุขภาพทางกายดีด้วย เมื่อชาวบ้านมีสุขภาพดีทั้งกายและใจ ก็จะเป็นสมาชิกที่คุณภาพของครอบครัว และของประเทศ สามารถทำมาหาเลี้ยงครอบครัวได้อยู่ดีมีความสุขได้ เมื่อครอบครัวอยู่ดีมีสุข ประเทศชาติก็จะมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองส่งผลดีต่อกันเป็นลูกโซ่ ฉะนั้นดนตรีพื้นบ้านจึงมีความสำคัญและมีประโยชน์ยิ่ง⁵

การศึกษาดนตรีพื้นบ้านจึงเป็นการศึกษาอารมณ์แก่นแท้ของมนุษย์ เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ สังคมของมนุษย์ ตลอดจนวัฒนธรรมและค่านิยมในสังคมนั้น ๆ⁶

³เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี. 2535 : 87

⁴สัจด์ ภูเขาทอง, เพลงพื้นบ้าน เพลงที่แฝงไปด้วยคุณค่าแห่งความรู้ในอดีต (ถนนดนตรี2, 2531) หน้า 54

⁵เจริญชัย ชนไพโรจน์, ดนตรีไทยพื้นบ้านอีสาน (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526) หน้า 11

⁶กุหลาบ มัลลิกะมาส, การอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านภาคอีสาน (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 1

จังหวัดศรีสะเกษ นับได้ว่าเป็นบริเวณที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในเรื่องพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในด้านตำแหน่งและสภาพแวดล้อมของภูมิศาสตร์ ศรีสะเกษอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า กลุ่มแม่น้ำมูลและชีตอนล่าง เพราะเป็นบริเวณที่แม่น้ำมูลและแม่น้ำชีใกล้จะไหลมาบรรจบกัน

ในพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้ นักโบราณคดีเรียกที่ราบลุ่ม ในเขตอำเภอรามิไสล จังหวัดศรีสะเกษว่า “ที่ราบลุ่มรามิไสล” ชุมชนโบราณที่พบมักเป็นเนินดิน ที่มีทั้งคูน้ำล้อมรอบและไม่มีคูน้ำล้อมรอบกระจายอยู่ทั่วไป แสดงให้เห็นการอยู่ สืบเนื่องของผู้คนมาหลายยุคหลายสมัยศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่มีลักษณะพิเศษด้านประชากร ทั้งนี้สืบเนื่องจากมีประชากรหลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งประกอบด้วย ส่วย ลาว เขมร เยอ ไทย จีน เขก แต่ส่วนใหญ่ที่เป็นชนพื้นเมือง จะประกอบด้วย ลาว เขมร ส่วย เยอ⁷⁾

เมืองคง – รามิไสล เป็นเมืองหนึ่งในศรีสะเกษที่มีทั้งตำนานและประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่มีเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่มีตำนานเล่าสืบต่อ ๆ กันมาว่า ตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ (ปีไหนไม่มีหลักฐานยืนยัน) พระยาทศศิลาเป็นหัวหน้านำชนเผ่าเยอ (หรือเยอ เสียงขึ้นจมูก) จากเมืองอัตปือแสนบั้ง ประเทศลาว มีทั้งชายหญิงลงเรือยาว (เรือสว่างหรือเรือแข่ง หัวท้ายลาดโค้งสูง มีเขาแหลม ปักธงริ้วยาวสามแฉกติดด้านธงเป็นสีขาวยาวแหลมออกไปเป็นสีแดง 2 ลำ เรือลำที่ 1 ชื่อนางคำผาย เรือลำที่ 2 ชื่อคำม่วน แต่ละลำมีคนได้ประมาณ 40-50 คน พายจากลำน้ำโขงเข้าปากแม่น้ำมูล รอนแรมทวนกระแสน้ำขึ้นมาเรื่อย ๆ ผ่านเมืองไหนก็บอกกล่าวเข้าเมืองนั้นว่าจะไปตั้งเมืองใหม่อยู่ เจ้าเมืองนั้นๆ ก็ให้ไปเลือกอยู่ตามที่เห็นเหมาะสม ถึงบ้านเมืองร้างเป็นเนินดินสูงมีคูน้ำล้อมรอบ (คือที่บึงคงโคกหรือเมืองคงเดี๋ยวนี้) เห็นสภาพภูมิประเทศเหมาะสมก็นำไพร่พลมาตั้งเมืองขึ้นที่นี้⁸⁾

เครื่องดนตรีสไน⁹⁾ เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านโบราณ มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของชาวเยอ¹⁰⁾ และใช้บรรเลงนำเครื่องดนตรีที่ใช้ประโคม¹¹⁾ ในการแข่งเรือ

⁷⁾สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ศึกษาบทบาทขององค์กรทางวัฒนธรรมในการพัฒนาวัฒนธรรมไทยตามสถานการณ์ และการเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศปัจจุบัน (2542) หน้า 34

⁸⁾นายกิตติ วรรณวงศ์, สัมภาษณ์ (7 สิงหาคม 2542)

⁹⁾รายละเอียดปรากฏอยู่ในนิยามศัพท์เฉพาะ

¹⁰⁾เรื่องเดียวกัน

¹¹⁾เรื่องเดียวกัน

อาจารย์เกษร ทองดี¹² กล่าวว่า เสียงของสโน มีความหมายหลายอย่างทำให้ผู้ฟังเกิดความ รู้สึกหลากหลายแตกต่างกัน เช่น ปลูกใจ ไร่ใจ สัญญาแห่งชัยชนะ เสียงแสดงความรื่นเริงยินดี และบางครั้งเป็นเสียงออกอ้อนลุ่มลึกซึมซาบเข้าไปในจิตใจ เสียงนั้นมีความกังวานและนุ่มนวล เป็นเครื่องดนตรีโบราณและมีความสำคัญที่สุดในการประโคม เพื่อแข่งเรือบวงสรวงเจ้าพ่อ

นอกจากนั้น สโน ยังใช้บรรเลงประกอบในพิธีกรรมของหมู่บ้านชาวเขม โดยจะจัดขึ้น ในวันพุธแรกหลังจากออกพรรษา คือ งานเลี้ยงเจ้าพ่อ (เลี้ยงเทพดาของท้องถิ่น) เป็นการเลี้ยง ประจำปี ซึ่งตรงกับเดือน 5 หรือเดือนเมษายน ผู้ที่จัดหาเครื่อง เช่นบวงสรวง คือ ผู้ที่เคยมาร่วมแข่งเรือบวงสรวง หลังจากออกพรรษา นั่นเอง

พิธีกรรมดังกล่าว นอกจากจะสร้างความเข้าใจ ความสามัคคีระหว่าง ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง กันแล้วยังเป็นการสร้างขวัญ และกำลังใจให้ประชาชน และสอนคนให้มีสติไม่ให้ตั้งตนอยู่ใน ความประมาท ฝึกให้คนมีจิตใจเข้มแข็ง พร้อมทั้งจะดำรงตนให้อยู่ในสังคมต่อไปอย่างมีความสุข¹³

สโน เป็นดนตรีพื้นบ้านโบราณที่มีลักษณะเฉพาะของการบรรเลง มีเอกลักษณ์ทาง สุนทรียศาสตร์ ปัจจุบันมีปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทการบรรเลงของสโน ทำให้เครื่องดนตรี ชนิดนี้ มิได้รับความแพร่หลายเท่าที่ควรนัก เห็นได้จาก นักดนตรี ที่บรรเลงและผู้สร้างสโนได้ นั้น มีอยู่จำนวนน้อยมาก แต่เป็นที่แน่นอนว่า สัจจะธรรมของโลกมนุษย์ ถือว่าไม่มีสิ่งใด ๆ ใน โลกที่จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง สิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมา สิ่งนั้นต้องปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม สิ่ง นั้นต้องปรับตัวเข้ากับสังคมมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย สิ่งนั้นจึงจะอยู่ได้ เช่นกัน

ในบรรดาเพลงพื้นเมือง ดนตรีพื้นบ้าน สโน เป็นเครื่องดนตรีที่เก่าแก่อย่างหนึ่งได้รับความ เชื่อถือ และถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เป็นสมบัติอันล้ำค่าอย่างยิ่งของชาวเขม (เมืองกง) จังหวัดศรีสะเกษ และประชาชนคนไทย ควรแก่การอนุรักษ์ ดำรงรักษาไว้และสืบทอดต่อไป

ผู้ดำเนินการวิจัย ได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหานี้ และมีความตั้งใจที่จะรวบรวม เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับเครื่องดนตรีสโนไว้ โดยศึกษาบริบทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสโน ประวัติ ความเป็นมา ผลงานการบรรเลง ขั้นตอนการทำสโน การสืบทอด และวิเคราะห์องค์ประกอบรวม ทั้งวิธีการบรรเลงสโน ซึ่งผู้ดำเนินการวิจัยมีความเห็นว่าหากไม่เร่งดำเนินการศึกษาแล้ว เมื่อเวลา ผ่านล่วงเลยไป เราก็ต้องประสบปัญหาความขาดสูญทางวิชาการ เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น มาแล้วในอดีตซึ่งส่งผลกระทบต่อการศึกษา วิชาการดนตรีของไทย เพราะฉะนั้นจึงมีความเป็น อย่างยิ่งที่ควรจะทำการศึกษาวิจัย เพื่อเป็นหลักฐานที่สำคัญ อันจักเอื้ออำนวยประโยชน์ต่ออนุชน รุ่นหลัง รวมทั้งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมดนตรีสืบไป

¹² อาจารย์โรงเรียนบ้านเพี้ยมาตร อำเภอราษีไศล (เมืองกง) จังหวัดศรีสะเกษ

¹³ อุคมพันธ์ พิษณุประเสริฐ 2539 : 25

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบริบทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดนตรีสไน

เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ผลงานการบรรเลง ขั้นตอนการทำสไน และการ
สืบทอด

เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและวิธีการบรรเลงสไน : กรณีศึกษาเมืองคง (ชาว
เยอ)

ขอบเขตของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดนตรีสไนโดยจำแนกเป็นหัวข้อดังนี้
 - 1.1 โอกาสการบรรเลงสไนในอดีต- ปัจจุบัน
 - 1.2 วัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง
 - 1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างทำรำและการบรรเลงสไน
 - 1.4 พิธีกรรมและคติความเชื่อ
2. ศึกษาประวัติความเป็นมา ผลงานการบรรเลง ขั้นตอนการทำสไน และการถ่ายทอด
โดยมุ่งศึกษาตามหัวข้อดังนี้
 - 2.1 ประวัติความเป็นมาของสไนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
 - 2.2 ผลงานการบรรเลง : กรณีศึกษาเมืองคง
 - 2.3 ขั้นตอนการทำสไน
 - 2.4 วัฒนธรรมการสืบทอด
3. ศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและวิธีการบรรเลงสไน ของกรณีศึกษาเมืองคง โดยจะทำการศึกษาในหัวข้อดังนี้
 - 3.1 ลักษณะสำนวนลีลาและทำนอง
 - 3.2 ระดับเสียงและจังหวะที่ใช้บรรเลง
 - 3.3 กลเม็ดพิเศษในการบรรเลงข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์นี้ นำมาจากการสัมภาษณ์ และการบันทึกเสียงของนักดนตรี และผู้รำ กรณีศึกษาเมืองคง อำเภอรามัน ใต้ จังหวัดศรีสะเกษ

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางเครื่องดนตรีสไน และผู้ที่เกี่ยวข้อง และศึกษาข้อมูลจากเอกสาร แถบบันทึกเสียง ทั้งนี้จะแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น

1. รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทสำคัญของเครื่องดนตรีสไน และประวัติความเป็นมา ผลงานการบรรเลง ขั้นตอนการทำสไน และการสืบทอด ทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากเอกสารแล้วนำมาวิเคราะห์สรุปหาข้อเท็จจริง

2. วิเคราะห์องค์ประกอบและวิธีการบรรเลงสไนของชาวเขมาจากข้อมูลภาคสนาม โดยวิเคราะห์จากการสาธิต การสัมภาษณ์ และผลงานการบรรเลงของนักดนตรี

3. สรุปและอภิปรายผลการวิจัยจากข้อมูลที่ได้รวบรวม และวิเคราะห์ดังกล่าวเสนอแนะความคิดเห็นอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องเครื่องดนตรีสไน

ในระหว่างดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ และมีความเข้าใจ ในกรณีศึกษา ดังนี้

- รศ. ดร. เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี ภาควิชาดนตรี คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- อาจารย์อุดมพันธุ์ พิชญ์ประเสริฐ หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จังหวัดศรีสะเกษ, เลขานุการศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ
- อาจารย์ วิโรจน์ เอี่ยมสุข โปรแกรมวิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์
- อาจารย์วิทิต กตะศิลา หัวหน้าวงสไนของชาวเขอ เมืองกง
- นายกิตติ วรรณวงษ์ นักดนตรีพื้นบ้าน บ้านร่องอโศก ตำบลเมืองกง อำเภอรามิไศล จังหวัดศรีสะเกษ
- อาจารย์ประกาศิต มณีวรรณ อาจารย์ 2 ระดับ 7 โรงเรียนเมืองกง (กงลาวิทยา) ตำบลเมืองกง อำเภอรามิไศล จังหวัดศรีสะเกษ

แหล่งข้อมูลสำหรับค้นหาเอกสาร

- หอสมุดแห่งชาติ
- ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ

- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย
- สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- ห้องสมุดสมเด็จพระเทพรัตน์ มหาวิทยาลัย มหิดล
- ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักหอสมุดกลาง (อาคารสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- ห้องสมุด ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด

หนังสือที่ใช้ประกอบการดำเนินการวิจัย

- พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525
- รายงานโครงการวิจัย “ ศึกษาบทบาทขององค์กรทางวัฒนธรรมในการพัฒนาวัฒนธรรมไทยตามสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงและความ เจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศปัจจุบัน”
- หนังสือ คนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 26
- วารสาร ภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2540
- หนังสือ สมบัติอีสานใต้ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์
- หนังสือ “ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ ของกระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย ”
- หนังสือ วัฒนธรรมศรีสะเกษ ของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ
- หนังสือแหล่งศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ ของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบบริบทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดนตรีสโน

2. ทราบประวัติความเป็นมา ผลงานการบรรเลง ขั้นตอนการทำสไลน และการสืบทอด
3. ทราบองค์ประกอบและวิธีการบรรเลง : กรณีศึกษาเมืองคง (ชาวเยอ)
4. เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมแขนงหนึ่งของชาติ และเป็นประโยชน์ทางวิชาการ เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมดนตรี สืบไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

สไลน เป็นเครื่องดนตรีประเภทใช้ลม มีลิ้น ทำจากเขาวัวหรือเขากวาย ใช้บรรเลงนำประโคมในการแข่งเรือ เป็นคำเรียกเครื่องดนตรีของชาวเยอ; กวาย มีลักษณะเช่นเดียวกับสะแนงเกล : เครื่องมือค้ำองซ้าง ซึ่งเป็นภาษาเขมร¹⁴

ชาวเยอ เป็นชนกลุ่มน้อยที่อพยพมาจากเมืองอัตปือ แคว้นจำปาศักดิ์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กลุ่มชาวเยอที่อพยพมานี้จะตั้งบ้านเรือนที่บ้านคงโคก (เมืองคง) อำเภอรามัญใต้ ชาวเยอจะอยู่รวมกันเป็นชุมชน ทำมาหากินเลี้ยงชีพด้วยการทำเกษตรและหาของป่ามาบริโภค ใช้สอย

ดนตรีพื้นบ้าน หมายถึง เพลงที่ผู้คนในกลุ่มชุมชนหนึ่ง ๆ ได้ขับร้องหรือบรรเลงหรือทั้งขับร้องและบรรเลงด้วยการจดจำสืบทอดกันมาเป็นเวลานานหลายชั่วอายุคน ดนตรีพื้นบ้านส่วนมากจะมีอายุเก่าแก่จนคนรุ่นหลัง ๆ ไม่สามารถทราบว่ามีผู้ใดแต่งขึ้น เมื่อใด

ประโคม หมายถึง การบรรเลงดนตรีเพื่อเป็นสัญญาณในพิธีบางอย่างเพื่อสักการบูชาหรือเพื่อก่อขวัญ เป็นต้น

พื้นบ้าน หมายถึง สังคมที่มีวัฒนธรรมประเพณี ที่ทำสืบทอดกันมาเป็นเวลา ช้านาน จนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น หรือกลุ่มบุคคลใดก็ได้ที่มีลักษณะบางสิ่งร่วมกันอย่างน้อยหนึ่งอย่าง

วัฒนธรรมประเพณี หมายถึง ลักษณะวิธีการดำเนินชีวิตลักษณะต่าง ๆ ของคนในสังคม ที่ปฏิบัติเนื่องกันมาแต่กาลก่อน หรือเป็นวิธีการดำเนินชีวิตที่เป็นมรดกตกทอดจากคนรุ่นก่อน ๆ กล่าว คือเป็นการศึกษาวัฒนธรรมเก่าแก่ที่ยังคงอยู่ (Traditional Culture) ไม่ใช่ วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่หรือวัฒนธรรมร่วมสมัย (Contemporary Culture)

¹⁴ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 13 จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 หน้า 4490

บทที่ 2

เครื่องดนตรีสไน

ประวัติความเป็นมา

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์จากนายกิตติ วรรณวงษ์¹ ซึ่งนายกิตติ เล่าถึงประวัติของสไน ถอดความได้ดังนี้ “สไน เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นของคนสมัยโบราณที่ใช้เป่าในงานพิธีต่างๆ เช่นในงาน บวงสรวงบูชาเทพเจ้า ร่ายรำขอพรจากเทพเจ้า ให้ฝนฟ้าตกลงมาต้องตามฤดูกาล ให้มวลมนุษย์ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ นานา เป่าให้สัญญาณในการรวมพล รวบรวมพลในกองทัพ ใช้เป่าในการเดินทางสื่อสารในสมัยโบราณไม่มีนกหวีด ไม่มีเครื่องขยายเสียง ไม่มีคำบล อ่าเกอ จังหวัด มีแต่บ้านกับเมือง ซึ่งก็อยู่ห่างไกลกันมาก การเดินทางสื่อสารต้องให้ช่าง ม้า เป็นพาหนะ และสไนติดตัวไปด้วยสำหรับเดินทาง”

เมื่อปี พ.ศ. 2508 “กระผมได้บวชและศึกษาพระธรรมวินัย อยู่ที่วัดกัลยา โฆสิตาราม ท่าโพธิ์ อ.ราชบุรี ไสล กระผมได้มีโอกาสได้อยู่ใกล้ชิดกับท่านพระครู ศรีไสลคณารักษ์ ซึ่งในตอนนั้นท่านเป็นทั้งเจ้าคณะอำเภอราชบุรี ไสลด้วย ท่านเป็นผู้ที่เก่งมากมีความรู้ทางประวัติศาสตร์และไสยศาสตร์ โด่งดังเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป กระผมเป็นศิษย์ได้อยู่ใกล้ชิดกับท่าน พอมีโอกาสกระผมจึงได้สอบถามความเป็นมาของสไนอีก ท่านได้เล่าให้ผมฟังอย่างละเอียดว่า สไนถือกำเนิดเกิดมาสังข์ เนื่องจากว่าสังข์ลื่นมันอยู่กันเรียกว่า ขอบ เวลามันตกหล่นกระทบลื่นมันก็แตก คนโบราณจึงตัดแปลงโดยแกะเอาลื่นของสังข์มาติดตรงกลางเขาควาย จึงได้มีชื่อว่าสังข์ใน ต่อมาเปลี่ยนเป็นสไน ท่านได้เล่าอีกตอนหนึ่งว่า สังข์หรือหอยสังข์นั้นทรงฤทธิ์และศักดิ์สิทธิ์มาก เพราะเป็นของวงศ์เทพเจ้าผู้สร้างโลก สังข์เป็นผู้มีชัยชนะเป็นเอก เป็นใหญ่ในโลก ท่านว่าอย่างนั้น สไนนี้ก็ได้ลื่นมาจากสังข์จึงพลอยมีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย ต่อมามีการร่ายรำขอพรจากเทพเจ้ามากขึ้น ประกอบกับเสียงสังข์เป่าแล้วดังโวกๆ อย่างเดียว ไม่เหมาะกับการร่ายรำ ไม่เหมือนสังข์ในลื่นอยู่ใน มีรูเล็กรูใหญ่เป่าเปิดเปิดเป็นจังหวะ ไพเราะมาก คนจึงใช้สังข์ในเป่าแทนสังข์แต่นั้นมา”

จากนั้นนายกิตติเล่าถึงประวัติของสไนก่อนที่จะเผยแพร่ลงมาที่อยู่ในปัจจุบัน “จะขอกล่าวถึงเมืองเวียงจันทร์ก่อน เพราะสไนมีอยู่ในผำเขอ เมืองหลวงพระบางในสมัยขอม สมัยเวียงจันทร์ ลานช้าง สมัยนั้นเป็นเมืองหลวงพระบางเวียงจันทร์เจริญรุ่งเรืองมาก สัตว์ที่รู้ภาษาคน คนก็รู้

¹ นายกิตติ วรรณวงษ์ สัมภาษณ์ (7 สิงหาคม 2542)

ภาษาสัตว์ ได้มีของ 3 อย่าง อยู่ที่บ้านคูเมืองคือฆ้องหมากแข้ง กลองหมากเขือ และสังข์ใน ของ 3 อย่างนี้เปรียบเสมือนก่อน สามก่อน จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เขาถือเป็นหลักสำคัญอยู่บ้านคูเมือง และนำพาบ้านเมืองอุดมสมบูรณ์เจริญรุ่งเรืองมากในสมัยนั้น มีข้าศึกต่างเมืองยกทัพมาตี จะเอาเป็นเมืองขึ้นของตน ผลที่สุดก็สู้เมืองเวียงจันทร์ไม่ได้ พ่ายแพ้ไปทุกราย เพราะเวลามีข้าศึกยกทัพมาตี พญาลาวก็จะตั้งเสนาให้เป่าสังข์ใน ตีฆ้องตีกลอง เสียงดังลั่นสนั่นสะเทือนเป็นการรวมพลังพลพญานาคอยู่ใต้พื้นดินได้ยินก็หึ่งไหลออกมาช่วยรบให้มีชัยชนะทุกเมื่อ แล้วก็ไม่มีข้าศึกที่ไหนมารบชนะได้ ต่อมาพญาลาวทำพิธีกรรมพญาช้างทั้งโขลงยกทัพมาพังหลายบ้านเมืองและผู้คน พญาลาวก็ตั้งเสนาเป่าสังข์ใน ตีฆ้อง ตีกลอง ให้กลองที่พนาออกมาช่วยรบ ครั้งนี้ทั้งกองทัพคนและกองทัพพญานาครวมพลังกันออกรบก็สู้กองทัพช้างไม่ได้ พญาลาวจึงเป่าประกาศหาคนเก่งที่จะมาปราบช้าง โดยประกาศว่าท่านผู้ใดปราบช้างได้ จะยกเมืองให้กึ่งหนึ่งพร้อมกับลูกสาวอีกหนึ่งคน ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดเมืองไหนเลยที่จะกล้ารับอาสา เพราะเมืองไหนๆ ก็เกรงกลัวต่อโขลงช้างแม้แต่พญานาคอันทรงฤทธิ์ก็ยังแพ้ช้าง สมัยนั้นเชียงสีโคตรอยู่เมืองเสียมราช ได้ยินข่าวจึงได้รับอาสาออกปราบช้างใช้ตะบองเป็นอาวุธ เชียงสีนี้มีศีลธรรมอยู่คงกะพัน มีพลังกำลังแรงมหาศาลมีตะบองเป็นอาวุธประจำกาย บางคนก็บอกว่าเชียงสีเป็นเทวดามาเกิด เพราะกินข้าวคำเดียวหมดหม้อ เชียงสีขอพ่อแม่ออกปราบช้าง พ่อแม่ร้องห้ามร้องไห้เพราะกลัวว่าลูกจะไปตาย ว่าเชียงสีสู้กับคนยังพอว่า นี้ไปสู้กับช้างตั้งเป็นล้าน เชียงสีบอกว่าไม่เป็นไรหรอก ถ้าจะตายลูกจะฝากฆ้องมาให้เห็น เชียงสีพูดเท่านั้น แล้วก็ถือตะบองออกเดินทางจากเมืองเสียมราชไม่ถึงเที่ยงก็ถึงเมืองเวียงจันทร์ขันอาสาไปฆ่าช้าง เชียงสีใช้ตะบองตีช้างตายไปวันละแสนกว่าตัว ฆ่าช้างไม่ถึงเจ็ดวัน ช้างทั้งโขลงตั้งล้านเชือกตายเรียบ แล้วก็โยนลงลำคลองไปเรียบร้อย จึงได้มีชื่อว่าเวียงจันทร์ล้านช้าง ลำโพงน้ำเน่า เพราะช้างทั้งโขลงถูกเชียงสีโยนลงไป หลังจากปราบช้างเสร็จแล้วพญาลาวก็ยกลูกสาวให้คือนางเขียวค่อม พร้อมกับมอบเมืองให้อีกกึ่งหนึ่งให้เชียงสีปกครอง เชียงสีจึงได้นามว่าเชียงสีโคตรพระตะบอง ต่อมาพระพญาลาวคิดไม่ซื่อ เห็นพระยาศรีโคตรตะบองนี้เก่งกาจ ถ้าปล่อยเอาไว้ต่อไปภายหน้าคงจะยึดบ้านเมืองของตน จึงคิดหาทางกำจัดป้องกันให้ถึงตาย แต่ทำอย่างไรพระยาศรีโคตรก็ไม่ตาย ผลสุดท้ายให้นางเขียวค่อมซึ่งเป็นเมียกล่อมพระทัยถามดูว่าเสด็จพ็อยู่ยงคงกะพันอย่างไร เสด็จที่จะตายด้วยอันใด พระยาศรีโคตรเห็นเมียสุดที่รักถามดังนี้ ก็ตอบว่าในโลกนี้ไม่มีอาวุธใดๆ จะมาละคายผิวได้ นอกจากเข็ญเก่าคือธูทวาร นางเขียวค่อมทราบดังนั้นแล้วจึงไปบอกพ่อ พญาลาวสั่งเพชรฆาต แอบดักยันต์² ในฐานส้วมที่พระยาศรีโคตรจะถ่าย พอพระยาศรีโคตรไปถ่าย ไม่ทันได้สังเกตถ่ายลงไปยันต์ก็สวนเข็ญทวาร พระยาศรีโคตรได้รับความเจ็บปวดมากไม่สามารถจะทนได้ และก่อนจะตายพระยาศรีโคตรได้ตั้งจิตอธิษฐานสาปแช่งเวียงจันทร์ไว้ว่าผู้ฆ่าช้างให้บ้านเมืองอยู่เป็นสุขแล้วมา

² เป็นกับดักชนิดหนึ่ง เมื่อกลไกทำงานไม่แหลมจะพุ่งขึ้นมากทิ่มแทงเกิดอันตรายต่อสิ่งที่อยู่ด้านบน

ทำให้กูเจ็บทุกขเวทนา ถ้ากูตายสมใจแล้วอย่าให้เมืองมันรุ่งเรือง ให้มีแต่ความโศกเศร้า ถ้ารุ่งเรือง ก็ขอให้รุ่งเรืองเหมือนช้างวิหุ³ แต่งูแลบลิ้น พระยาศรีโครตพออธิษฐานเสร็จก็ข้างพ้องจากเมือง เวียงจันทร์มาดกที่เมืองเสียมราช เป็นการบอกอาลาพ่อแม่ก่อน ลิ่นใจ แล้วพระยาศรีโครตก็ขาดใจ ตายด้วยความเจ็บปวด พ่อกับแม่เห็นมืองตะบองมาดกก็รู้ทันทีว่าเชียงสีตายจึงพากันมารับเอากลับไปทำบุญ แล้วทำพระธาตุก่อไว้ให้เห็นจนทุกวันนี้ คือพระยาศรีโครตพระตะบองตรงที่มืองตะบอง ของพระยาศรีโครตมาดกนั้น ยังเป็นบึงเป็นหนองให้เห็นอยู่จนทุกวันนี้

หลังจากเมืองเวียงจันทร์ถูกพระยาศรีโครตสาบแช่งแล้ว ไม่นานก็มีกองทัพไทย ยกไปตี เวียงจันทร์แตก พระยาทตะศิลา นำลูกหลานอพยพพร้อมด้วยเครื่องดนตรีสไน (เมืองเวียงจันทร์แตก พระยาทตะศิลา นำชาวเขอพยพ) ตอนเวียงจันทร์จะแตกเพราะศรีธนชัย ลาวเรียกว่าเชียงเมียง⁴

ต่อมาในสมัยศรีธนชัยเจ้าปัญญาคนไทยเห็นเมืองเวียงจันทร์อุดมสมบูรณ์รุ่งเรือง คิดจะ เอามาเป็นเมืองขึ้นของตนจึงให้ ศรีธนชัยออกความคิดใช้ปัญญา ศรีธนชัยรู้ว่าเมืองเวียงจันทร์ เวลาเกิดศึกมีนาคอยู่ใต้พื้นดินออกมาช่วยรบ จึงใช้เล่ห์เหลี่ยมกลอุบายหลอกลวงปิดอุดรนาคนเสียด โดยบวชห่มเหลืองทำทำเป็นหมอดู แล้วเอาไหเงินไหทองไปฝังไว้ทุกมุมเมือง บอกว่าอยากให้มีบ้าน เมืองอยู่เย็นเป็นสุขเจริญรุ่งเรืองให้ปิดอุดรนาคนเสียด ชาวลาวหลงกลเชื่อพากันไปปิดอุดรนาคนอย่าง หนาแน่น เรียกว่าอุดรลมหมรนาคน ไม่นานไทยก็ยกกองทัพไปตีลาว พญาลาวก็เป่าสังข์ในตีฆ้อง ตี กลอง เรียกร้องให้นาคออกมาช่วยรบเหมือนเคย ตอนนี้จะเป่าจะตีเท่าไรนาคก็ออกมาไม่ได้เพราะ ถูกเขาปิดรูอย่างหนาแน่น พวกนาคทั้งหลายก็ตายอยู่ในรูสูญพันธุ์ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่มีใครพบเห็นนาค อีกเลย จะหาได้ก็จะมีแต่รูปในหนังสือ ผลสุดท้ายเวียงจันทร์ก็แตกพ่ายตกเป็นเมืองขึ้นของไทย พอ กิ่งฤดู ปี เดือน ก็มีการส่งส่วย คือส่งเงิน ทองคำ เสดียงและข้าทาสมารับใช้ไทย สมัยนั้นเป็นสมัย พระยาทตะศิลาปกครองเมืองหลวงพระบางร่วมกับเมืองเวียงจันทร์ เห็นบ้านเห็นเมืองแตก ระส่ำระสาย และเกิดความเบื่อหน่ายต่อการส่งส่วย จึงชวนน้องชายคือพระยาไกรแล้วรวบรวมลูก หลานลงเรือยาวสองลำ อพยพลูกหลานพายเรือล่องลงมาตามลำน้ำโขง พระยาทตะศิลาได้นำเอา สังข์ใน ฆ้อง กลองมาด้วย สำหรับเป่าเบิกทางขอพรมาเรื่อยๆ แล้วเลี้ยวเข้าลำน้ำมูลพายเรือทวนน้ำ ขึ้นมาถึงห้วยสำราญ พระยาไกร กับน้องชายก็ได้แยกทางไปตั้งบ้านผาสาทเขยทุกวันนี้ ส่วนพระ ยาทตะศิลาได้มาตั้งอยู่ที่บ้านเมืองเก่าคือบ้านศรีสะเกษไหล ต.กุง ปัจจุบันอยู่ไม่นานเห็นว่าไม่เหมาะ จึง อพยพมาตั้งอยู่ที่เมืองคงโคก ปัจจุบันคือ อ.ราษีไศล เอานามศรีไศลของสองเมืองเก่ามาเป็นอำเภอ ราษีไศล เอานามเมืองคงตั้งครั้งที่สองมาเป็นตำบล คือ ต.เมืองคง พระยา ทตะศิลา ตั้งบ้านอยู่สอง ครั้ง คือตั้งครั้งแรกอยู่บ้านเมืองเก่า ครั้งที่สองอยู่บ้านเมืองคง คือ บ้านลุมโบก อ.ราษีไศล ใน ปัจจุบัน พระยาทตะศิลาได้พาลูกหลานขุดพูนดินสร้างเมืองจนเป็นเมืองหนองน้ำล้อมรอบเมือง

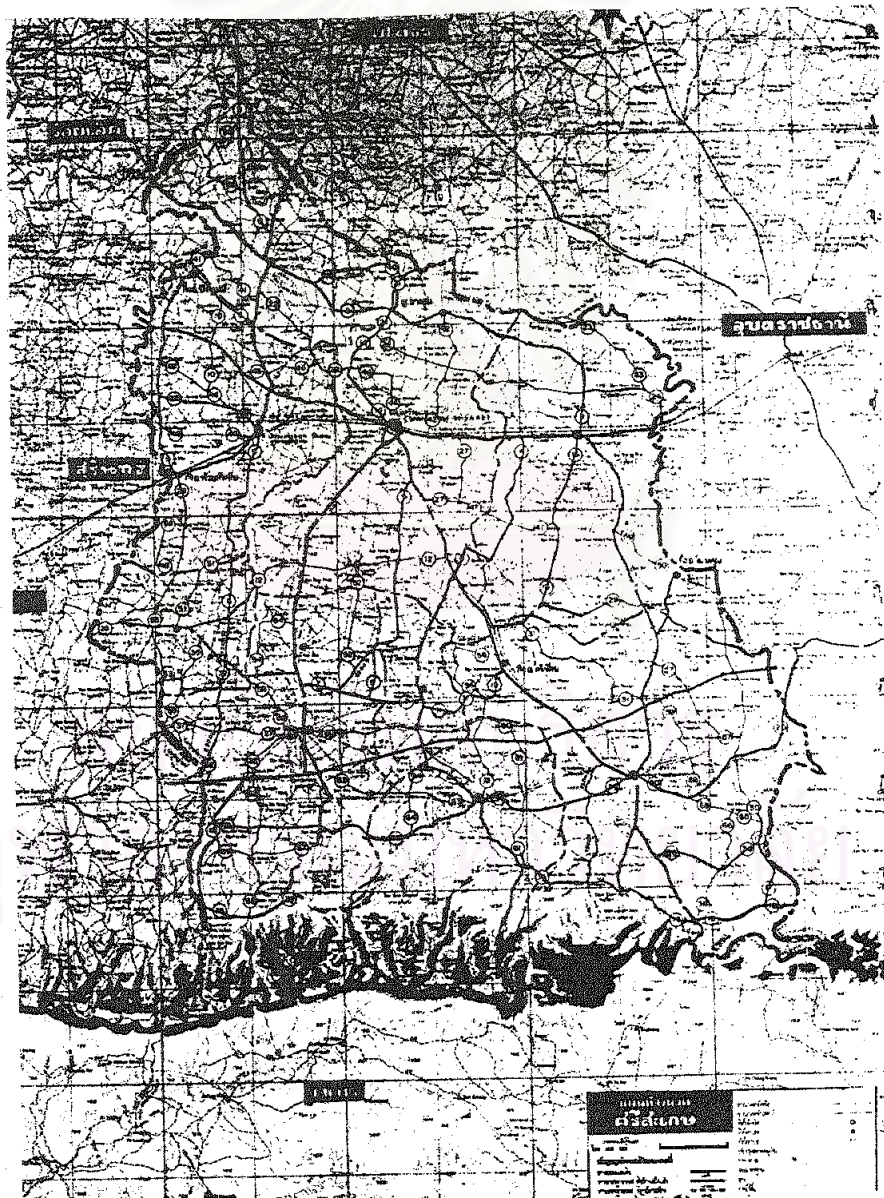
³ อากาโรบก, สะบัด ของช้าง

⁴ หมายถึง ผู้มีความรู้ที่บวชเรียนแล้ว ในที่นี้กล่าวถึงศรีธนชัย

มีให้เห็นมาจนทุกวันนี้ คือ อ.รามีสไคปัจจุบัน เพราะเขาจะตกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใดก็ตาม ถือได้ว่าเป็นเชื้อเจ้าลูกหลานของพระยาทศบาลที่ได้อพยพมาจากเมืองหลวงพระบางนั่นเอง และเสียงสไน ฆ้อง กลอง ที่ท่านนำมานั้น ลูกหลานชาวเข อ. รามีสไคยังมีเป่าตีรับมาได้ยินเสียงสไนตราบเท่าทุกวันนี้ เสียงสไนของลูกหลานชาวเข อ.รามีสไค ยังมีอยู่คู่บ้านเมือง”

ผลงานการบรรเลง : กรณีศึกษาเมืองคง (ชาวเข)

เมืองคง เป็นเมืองที่อยู่ในอำเภอรามีสไค จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยจึงขอกำหนดถึงรายละเอียดของจังหวัดศรีสะเกษและอำเภอรามีสไค เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับงานวิจัยต่อไป



ภาพที่ 1 : แผนที่จังหวัดศรีสะเกษ

ที่มา : จากหนังสือประวัติศาสตร์ภาคไทยส่วนภูมิภาค, 2529

จังหวัดศรีสะเกษ⁵ เป็นจังหวัดที่มีประวัติเก่าแก่มานานจังหวัดหนึ่งของไทย เดิมเรียกว่า เมือง ขุขันธ์ นักโบราณคดีมีความเห็นว่า เมืองขุขันธ์น่าจะเป็นเมืองมาแต่สมัยขอม เพราะมีโบราณสถานสมัยขอมหลายแห่ง เล่ากันว่า เมืองขุขันธ์ เดิมชื่อ “นครศรีลำดวน” ตั้งอยู่ที่ตำบลลำดวนใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ภายหลังเมืองนครศรีลำดวนขาดแคลนน้ำจึงได้ย้ายไปตั้งที่ตำบลห้วยเหนือ อำเภอ ขุขันธ์ปัจจุบัน และให้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า ขุขันธ์ มีความหมายว่า “เมืองป่าดง” ตามหลักฐานในทางพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน เมืองขุขันธ์ตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2302 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2447 ได้ย้ายที่ทำการเมืองขุขันธ์มาตั้งที่ทำการมาอยู่ที่เมืองศรีสะเกษ แต่ยังคงใช้ชื่อเมืองขุขันธ์อยู่จนถึงปี พ.ศ. 2481 จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาให้เปลี่ยนชื่อจังหวัดขุขันธ์ เป็นจังหวัดศรีสะเกษ

สภาพทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดศรีสะเกษ

ที่ตั้ง จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14-15 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 104-105 องศาตะวันออก มีระยะห่างจากกรุงเทพมหานครโดยทางรถไฟ 515 กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ 600 กิโลเมตร อยู่เหนือจากระดับน้ำทะเล 120 เมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ เขตอำเภอรามันไศล และอำเภอขามเฒ่า ติดต่อกับจังหวัดยโสธรและจังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศใต้ เขตอำเภอขุขันธ์ อำเภอขุนหาญ อำเภอกันทรลักษ์ ติดต่อกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย

ทิศตะวันออก เขตอำเภอกันทรลักษ์ อำเภอกันทรารมย์ กิ่งอำเภอโนนคูณ ติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี

ทิศตะวันตก เขตอำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอปรังค์ภู กิ่งอำเภอบึงบูรพ์ และอำเภอ ห้วยทับทัน ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์

ขนาด จังหวัดศรีสะเกษ มีเนื้อที่ประมาณ 9,494.42 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,934,112.6 ไร่ ความยาวจากเหนือที่จดทิศใต้ประมาณ 100 กิโลเมตร ความกว้างขวางจากทิศตะวันออกจดทิศตะวันตกประมาณ 90 กิโลเมตร

จังหวัดศรีสะเกษมีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบสูง ดินปนทราย ด้านทิศใต้ของจังหวัดพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าอยู่ในเขตอำเภอกันทรลักษ์ อำเภอขุนหาญ อำเภอขุขันธ์ โดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ซึ่งมีเขตแดนติดต่อกันยาวประมาณ 85 กิโลเมตร มีช่องทางติดต่อเข้าออก 26 ช่องทาง พื้นที่ตอนกลางและตอนเหนือของจังหวัดเป็นที่ราบและราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำมีสภาพเป็นทุ่งนา ทำเลเลี้ยงสัตว์และที่กร้าง

⁵ สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค (ศรีสะเกษ : 2529)

แม่น้ำมูลเป็นแม่น้ำที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไหลผ่านตอนเหนือของจังหวัดได้แก่ท้องที่อำเภอราษีไศล อำเภอเมือง อำเภอกันทรารมย์ และอำเภอยางชุมน้อย นอกจากนี้ยังมีห้วยสำราญ ห้วยเหนือ ห้วยขยุง ห้วยทา และห้วยทับทัน ซึ่งต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมดงรักไหลลงสู่ แม่น้ำมูล

ภูมิอากาศโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์แห้งแล้ง ความแตกต่างของอุณหภูมิมีมาก อุณหภูมิโดยเฉลี่ยประมาณ 26-28 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 1,200-1,400 มิลลิเมตรต่อปี ฤดูร้อนอากาศจะร้อนจัดและแห้งแล้ง ฤดูหนาวจะหนาวเย็นและมีลมแรง เพราะได้รับอิทธิพลของลมหนาวที่พัดมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน

จังหวัดศรีสะเกษแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 17 อำเภอ กับ 4 กิ่งอำเภอ ดังนี้

- | | |
|-----------------------------|------------------------|
| 1. อำเภอเมืองศรีสะเกษ | 2. อำเภอกันทรารมย์ |
| 3. อำเภอกันทราลักษ์ | 4. อำเภอขุขันธ์ |
| 5. อำเภอขุนหาญ | 6. อำเภอปรางค์กู่ |
| 7. อำเภอไพรบึง | 8. อำเภอยางชุมน้อย |
| 9. อำเภอราษีไศล | 10. อำเภออุทุมพรพิสัย |
| 11. อำเภอโนนคูณ | 12. อำเภอเบ็ญจบุรพ์ |
| 13. อำเภอศรีรัตนะ | 14. อำเภอห้วยทับทัน |
| 15. อำเภอวังหิน | 16. อำเภอน้ำเกลี้ยง |
| 17. อำเภอภูสิงห์ | 18. กิ่งอำเภอพยุห์ |
| 19. กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ | 20. กิ่งอำเภอเบญจลักษ์ |
| 21. กิ่งอำเภอเมืองจันทร์ | |

อำเภอราษีไศล

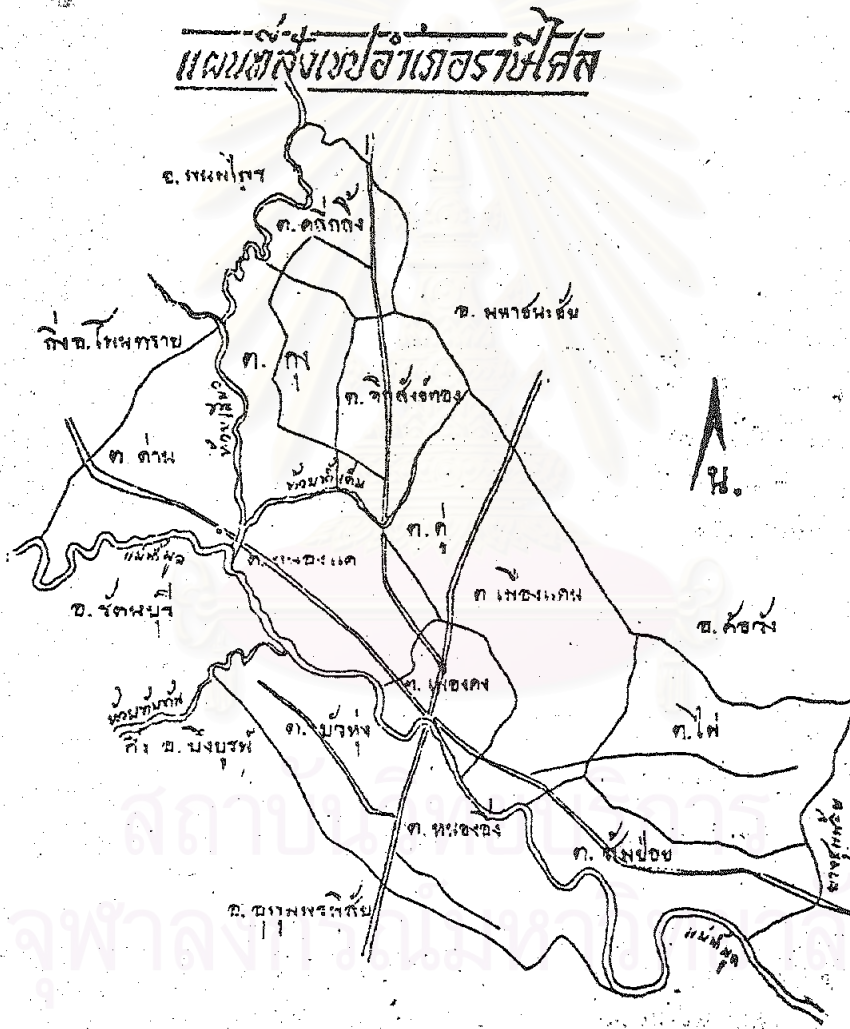
ประวัติความเป็นมา ณ ปีมะโรง พ.ศ. 2424 พระยาวิเศษภักดี เจ้าเมืองขุขันธ์ได้มีใบบอกกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ขอตั้งหมู่บ้านหินกอง (บ้านเมืองเก่า ตำบลกุงในปัจจุบัน) เป็น “เมืองราษีไศล” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง “ท้าวจันศรี” เป็น “พระประมุขบ้านหินกอง” มาเป็นเจ้าเมืองราษีไศล การที่ตั้งชื่อเมืองว่า “ราษีไศล” ก็เพราะหมู่บ้านที่ตั้งเมืองมีหินกองอยู่มาก และคำว่า “ไศล” แปลว่า “หิน”

พ.ศ. 2438 ได้ย้ายเมืองมาตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองคง ริมฝั่งแม่น้ำมูลคือ ที่ตั้งที่ว่าการอำเภออยู่ปัจจุบัน

พ.ศ. 2440 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยุบเมืองราษีไศลเป็นอำเภอราษีไศล และให้ขึ้นตรงต่อเมืองขุขันธ์

พ.ศ. 2460 เปลี่ยนชื่ออำเภอรามีสกลเป็น "อำเภอคง" เพื่อให้ตรงกับชื่อดำบลอันเป็นที่ตั้งตัว
อำเภอ

พ.ศ. 2482 เปลี่ยนชื่อจาก "อำเภอคง" เป็น "อำเภอรามีสกล" เพื่อให้ตรงกับประวัติเดิมของ
อำเภอ ซึ่งยังคงใช้ชื่อนี้อยู่ตลอดมาจนตราบนานเท่านานนี้



ภาพที่ 2 : แผนที่อำเภอรามีสกล

ที่มา : จากหนังสือนิราศรามีสกล, 2534 หน้า 7

ภูมิศาสตร์

ที่ตั้ง อำเภอรายีไสล ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2083 ตัดผ่าน ห่างจากตัวจังหวัดศรีสะเกษตามทางหลวงเป็นระยะทาง 38 กิโลเมตร ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล หมู่ที่ 2 ตำบลเมืองคง

พื้นที่ อำเภอรายีไสลมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 713,679 ตารางกิโลเมตร

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ดและอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภออุทุมพรพิสัย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ และอำเภอกือวัง จังหวัดยโสธร

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ และกิ่งอำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด

ลักษณะภูมิประเทศ อำเภอรายีไสล มีลักษณะเป็นที่ราบสูง พื้นดินเป็นดินร่วนปนทรายเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำไหลผ่านจากทางทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก

สภาพดินฟ้าอากาศ โดยทั่วไปมีอากาศแห้งแล้ง ฤดูร้อนมีอากาศร้อนจัด ฤดูหนาวอากาศหนาวจัด ฤดูฝนส่วนใหญ่ฝนไม่ตกชุกนัก แต่มีอากาศเย็นสบาย เพราะตั้งอยู่บนที่ราบสูง

ลำน้ำที่สำคัญได้แก่

แม่น้ำมูล ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาแดงพญาเย็นในท้องที่อำเภอปรางค์ จังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านอำเภอนี้ในท้องที่ตำบลด่าน ตำบลหนองแคว ตำบลบัวหุ่ง ตำบลหนองอึ่ง ตำบลเมืองคง ตำบลเมืองแคน และตำบลสัมปอຍ มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ในฤดูแล้งน้ำจะตื้นเขินในบางตอน ส่วนใหญ่ในฤดูฝนมีน้ำไหลเชี่ยว ปีใดที่มีฝนตกชุกจะทำให้เกิดน้ำท่วมอยู่เป็นประจำ

ห้วยเสียว ต้นน้ำเกิดจากหนองคล้อ ในท้องที่อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ไหลผ่านตำบลคลีกลิ้ง ตำบลด่าน ตำบลกุง และไหลลงสู่แม่น้ำมูลที่ตำบลหนองแคว

ห้วยทับทัน ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมดงรัก ในท้องที่อำเภออุษาคเนย์ จังหวัดศรีสะเกษ ไหลลงสู่แม่น้ำมูลในท้องที่ตำบลบัวหุ่ง อำเภอรายีไสล

ทรัพยากรธรรมชาติ

แร่ธาตุ มีแร่เงินอยู่ในเขตตำบลคลีกลิ้ง แต่ทางราชการยังมิได้ดำเนินการสำรวจ และขุดขึ้นมาใช้ประโยชน์แต่ประการใด

ป่าไม้ในท้องที่อำเภอรายีไสล มีป่าไม้อยู่ตามท้องที่ตำบลต่างๆ ซึ่งทางราชการได้กันไว้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ 8 แห่ง มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 76.690 ตารางกิโลเมตร

ประชากร อำเภอรายีไสล มีประชากรรวม 92,886 คน คิดเป็นชาย 45,853 คน หญิง 47,033 คน

การคมนาคม อำเภอรายีไสลมีการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ ดังนี้

ทางบก มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2083 ตัดผ่านตัวจังหวัด ผ่านอำเภอนี้เป็นถนนลูกรังลาดยางบางตอน ระยะทางจากจังหวัดถึงที่ว่าการอำเภอ 38 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีทางหลวงแผ่นดินติดต่อกับเขตอำเภอใกล้เคียงอีก 2 สายคือ

ทางหลวงแผ่นดินสายรายีไสล-มหาชนะชัย เป็นถนนลูกรัง (อยู่ในระหว่างดำเนินการเป็นถนนลาดยาง) ระยะทาง 24 กิโลเมตรและถึงอำเภอคำเขื่อนแก้วระยะทาง 40 กิโลเมตร

ทางหลวงแผ่นดินสายรายีไสล-กิ่งอำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นถนนลูกรังระยะทาง 26 กิโลเมตร

ทางน้ำ สามารถใช้คมนาคมเฉพาะในฤดูฝน ฤดูแล้งไม่สะดวก เพราะบางตอนตื้นเขิน การสัญจรส่วนใหญ่จะใช้เส้นทางตามแม่น้ำมูล

นอกจากนี้ยังมีทางหลวงจังหวัดและทางหลวงชนบท ซึ่งสามารถติดต่อกับอำเภอใกล้เคียงและตำบลหมู่บ้านต่างๆ ในเขตอำเภอรายีไสล ดังนี้

ทางหลวงจังหวัดสายรายีไสล-ยางชุมน้อย ระยะทาง 30 กิโลเมตร สภาพเป็นถนนลูกรัง

ทางหลวงจังหวัดสายรายีไสล-บ้านด่าน ตำบลด่าน ระยะทาง 20 กิโลเมตร เป็นถนนลูกรัง และทางหลวงชนบทสายรายีไสล-บ้านห้วย ตำบลบัวหุ่ง ระยะทาง 12 กิโลเมตร เป็นถนนลูกรัง

สถานที่ท่องเที่ยวและสิ่งก่อสร้างสำคัญ

คงภูดิน ตั้งอยู่ที่บ้านฝิ่ง หมู่ที่ 4 ตำบลหนองแค ห่างจากอำเภอประมาณ 14 กิโลเมตร บริเวณคงภูดินเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ตั้งอยู่บนเนินดินริมฝั่งแม่น้ำมูล อยู่ในโครงการสร้างสวนป่า ซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีทิวทัศน์สวยงามมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาที่น้ำในแม่น้ำมูลขึ้นเต็มฝั่งจะดูสวยงามมาก และทางจังหวัดมีโครงการจะสร้าง พระตำหนักคงภูดิน ณ สถานที่แห่งนี้

เมืองลิง ตั้งอยู่ที่บ้านห้วย ตำบลแคน อำเภอรายีไสล อยู่ห่างจากอำเภอเพียง 4 กิโลเมตร เมืองลิงนี้เป็นที่อยู่อาศัยของลิงมาเป็นเวลาช้านาน สภาพเป็นป่าขรรมรื่น เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ขณะนี้มีลิงอยู่ประมาณ 500 ตัว ทุกวันจะมีประชากรจากท้องที่ต่างๆ เข้าไปท่องเที่ยวและชมสภาพความเป็นอยู่และชีวิตจริงของลิง

เมืองคองโคก (บึงคองโคก) ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลเมืองคอง ห่างจากอำเภอรายีไสลประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งเมืองเก่า เป็นที่มีความสงัด และเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีไม้ยืนต้นเป็นที่ร่มรื่นเย็นสบาย

นอกจากนี้แล้ว อำเภอรายีไสล ยังมีหาดทรายอันขาวสะอาดริมฝั่งแม่น้ำมูลโดยเฉพาะบริเวณติดกับที่ว่าการอำเภอ เป็นสถานที่ที่ประชาชนทั่วไปนิยมไปพักผ่อนหย่อนใจ

การปกครอง

การบริหารราชการส่วนภูมิภาค อำเภอรายีไสลมีการแบ่งการปกครองออกเป็น 12 ตำบล 148 หมู่บ้าน

การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น

สุขาภิบาลมี 1 แห่ง คือ สุขาภิบาลเมืองคง ตำบลในเขตสุขาภิบาลคือ ตำบลเมืองคง มีหมู่บ้าน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1,2,3 และ 4

สภาตำบล 12 สภาตำบล

ปัจจุบันสุขาภิบาลตำบลเมืองคงได้ยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลเมืองคง ผู้ที่ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีตำบลเมืองคง คือ นายไพบูลย์ แซ่จิ่ง (พ.ศ. 2542- ปัจจุบัน)

การสาธารณสุข

- โรงพยาบาลอำเภอขนาด 30 เตียง 1 แห่ง
- สถานีอนามัยตำบล 9 แห่ง
- สำนักงานผดุงครรภ์ 6 แห่ง

การอาชีพและธุรกิจ

การเกษตร เนื่องจากสภาพพื้นที่ของอำเภอรายีไสลเป็นที่ราบมีแหล่งน้ำที่สำคัญ เช่น แม่น้ำมูล ห้วยทับทัน ห้วยเสียว ซึ่งอำนวยประโยชน์ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นในการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม เช่น การทำนา ทำไร่ ทำสวน คิดเป็นร้อยละ 90 ประกอบกับสำนักงานพลังงานแห่งชาติได้ทำการตั้งหน่วยสูบน้ำด้วยกระแสไฟฟ้าจากแม่น้ำมูล เพื่อใช้ในการเกษตรในเขตตำบลสัมป่อย ตำบลเมืองคง และตำบลหนองแค จึงทำให้ประชาชนสามารถทำนาและเพราะปลูกพืชอื่นๆ ได้ปีละ 2 ครั้งขึ้นไป นอกจากนั้นเมื่อหมดฤดูกาลทำนาราษฎรที่อาศัยอยู่ตามแหล่งน้ำต่างๆ ได้ทำการปลูกหอมแดง กระเทียม ซึ่งสามารถทำรายได้ให้แก่ราษฎรในเขตอำเภอเป็นอย่างมาก

การปศุสัตว์ ทุกหมู่บ้านมีการเลี้ยงสัตว์ขนาดใหญ่ เช่น โค กระบือ เพื่อใช้งาน และมีการเลี้ยงสุกร ไก่ เป็นเพื่อบริโภคและจำหน่าย และมีการเลี้ยงไก่ในฟาร์ม 1 แห่ง

การประมง มีการจับสัตว์น้ำในแม่น้ำมูลและตามลำห้วยต่างๆ เป็นประจำ แต่เป็นการจับสัตว์น้ำเพื่อบริโภคภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ และนำออกจำหน่ายเป็นสัดส่วนน้อย การขุดบ่อเพื่อเลี้ยงปลายังทำกันไม่เป็นลำเป็นสัน

การอุตสาหกรรม ในท้องที่อำเภอรายีไสลมีโรงสีขนาดกลางและขนาดเล็กจำนวนประมาณ 223 โรง นอกจากนั้นเป็นการทำอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา การทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม

การพาณิชย์ มีห้างหุ้นส่วนจำกัด 1 แห่ง ร้านค้าย่อยประมาณ 350 แห่ง ธนาคาร 2 แห่ง คือ ธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

การศึกษาและศาสนา

- โรงเรียนมัธยมศึกษา 2 แห่ง ครู 97 คน นักเรียน 1,550 คน
- โรงเรียนประถมศึกษา 68 แห่ง ครู 610 คน นักเรียน 15,710 คน
- ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดพุทธศาสนา 38 แห่ง สำนักสงฆ์ 44 แห่ง วัดคริสต์ศาสนา 1 แห่ง

การสาธารณสุข

- ไฟฟ้า ได้มีการขยายเขตจำหน่ายไฟฟ้าของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเข้าสู่ทุกตำบล
- การประปา มีการประปา 1 แห่ง อยู่ในความรับผิดชอบและการบริหารงานของสุขาภิบาลเมืองคง

การสหกรณ์ มีกลุ่มราษฎรที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มสหกรณ์ประเภทต่างๆ จำนวน 23 กลุ่ม โดยมี สหกรณ์อำเภอคอยให้คำแนะนำควบคุมดูแล

การคลัง

เงินผลประโยชน์ของแผ่นดิน 696,019.54 บาท

เงินรายได้องค์การบริหารส่วนจังหวัด 784,172 บาท

เงินรายได้สุขาภิบาล 597,770 บาท

การรักษาความสงบและความปลอดภัย

สถานีตำรวจภูธรอำเภอ 1 แห่ง

ในท้องที่อำเภอราษีไศล มีคดีอุกฉกรรจ์เกิดขึ้นได้แก่ คดีฆ่าคนตาย คดีปล้นทรัพย์

ในท้องที่อำเภอราษีไศล ไม่มีการแทรกซึมบ่อนทำลายของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด และไม่มีการจัดตั้งหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง

รายนามผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอราษีไศล

1. ขุนบริหารชนบท (ทองคำ)	ตั้งแต่	พ.ศ. 2442- พ.ศ. 2450
2. หลวงพิฆาฏไพบร์ (คำเม็ด สุรมิตร)	”	พ.ศ. 2450- พ.ศ. 2452
3. ท้าวบุญรอด	”	พ.ศ. 2452- พ.ศ. 2455
4. ท้าวอุทุมพรภูมานุรักษ์ (บุญมา ศิลประยะ)	”	พ.ศ. 2455- พ.ศ. 2456
5. หลวงประชากรเกษม (เปี่ยม ส่งศรี)	”	พ.ศ. 2456- พ.ศ. 2460
6. ขุนอุบลธานี (เล็ก จินาเทศ)	”	พ.ศ. 2460- พ.ศ. 2462
7. หลวงคงคณานุการ (แจ่ม สมิตะมาณ)	”	พ.ศ. 2462- พ.ศ. 2464
8. หลวงเรืองนารักษ์ (รส กาญจนพิมาย)	”	พ.ศ. 2564- พ.ศ.2465
9. หลวงศิริเกษตรบริบาล (กรณ์ อัยสานนท์)	”	พ.ศ. 2464- พ.ศ. 2466

10. หลวงกงกณานุรักษ์ (ແລ້ມ ສມດີຕະມານ)	”	พ.ศ. 2466- พ.ศ. 2478
11. ชุนประพันธ์ประศาสตร์ (ສາຍ ໂພທິສຸນທຣ)	”	พ.ศ. 2478- พ.ศ. 2480
12. นายโสภณ อรจันทร์	”	พ.ศ. 2480- พ.ศ. 2484
13. นายสมชาย กลิ่นแก้ว	”	พ.ศ. 2484- พ.ศ. 2488
14. นายเพิ่ม ดวงมาลา	”	พ.ศ. 2488- พ.ศ. 2490
15. นายเดิม สาสนสิทธิ์	”	พ.ศ. 2490- 6 ก.ค. 2493
16. นายรมย์ จิตติกัลยาสิริ	”	22 ส.ค. 2493 – 10 พ.ย. 2497
17. นายพิชัย ศรีอุทัย	”	17 พ.ย. 2497 – 25 ธ.ค. 2497
18. นายรมย์ จิตติกัลยาสิริ	”	25 ธ.ค. 2497 – พ.ศ. 2499
19. นายชาญ กุยกานนท์	”	พ.ศ. 2499- พ.ศ. 2500
20. นายเกื้อ ชูทิม	”	พ.ศ. 2500- 15 ก.ค. 2507
21. นายสุริยัน สันตวาสี	”	21 ก.ค. 2507- พ.ศ. 6 ธ.ค. 2508
22. นายอำพันธ์ วิมุกตานนท์	”	6 ธ.ค. 2508- 6 ธ.ค. 2509
23. นายมณูญ ลอยมา	”	13 ก.ค. 2509- 15 ต.ค. 2512
24. นายเสริมศักดิ์ โจรสวัสดิ์	”	11 ธ.ค. 2512- 27 พ.ค. 2514
25. นายเกษมศักดิ์ มหาปรีชาวงศ์	”	28 พ.ค. 2514- 23 ต.ค. 2516
26. ร้อยเอกชวลิต กะสัมพะเหติ	”	24 พ.ย. 2516- 30 พ.ค. 2517
27. นายทวี เทศสวัสดิ์	”	30 พ.ค. 2517- 3 ก.ค. 2517
28. นายสมพงษ์ ฌ ป้อมเพชร	”	3 ก.ค. 2519- 30 ต.ค. 2521
29. นายสมหมาย ฉัตรทอง	”	1 พ.ย. 2521- 1 มิ.ย. 2524
30. นายบุญตา หาญวงศ์	”	1 มิ.ย. 2524- 22 มิ.ย. 2524
31. นายนาวิน ชันทรศิริ	”	22 มิ.ย. 2524- 2527
32. นายทองศักดิ์ นาผล	”	19 เม.ย. 2527- 2 ต.ค. 2530
33. นายวงศ์ ศิริพานิช	”	2 ต.ค. 2530- 7 ธ.ค. 2533
34. นายวิทยา อุษเสถียร	”	7 ธ.ค. 2533- 8 พ.ย. 2534
35. นายเฉลียว โภชิตารา	”	8 พ.ย. 2534- 8 พ.ย. 2536
36. นายกรศักดิ์ ไพบูลย์	”	8 พ.ย. 2536- 10 พ.ย. 2540
37. นายบุญสาย ยอดเขียน	”	10 พ.ย. 2540- 2 พ.ย. 2541
38. นายพิษณุ พรหมจรรย์	”	2 พ.ย. 2541- ปัจจุบัน

เรื่องประวัติความเป็นมาของอำเภอรามัญไศลนี้ มีผู้ที่แต่งกลอนสุภาพ ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่อ่านแล้วเกิดความไพเราะ สนุกสนาน เพลิดเพลิน มองเห็นภาพพจน์อย่างชัดเจน มีชื่อว่า นิราศรามัญไศล⁶ มีความปรากฏดังนี้

นิราศรามัญไศล

สุนทรภู่ครูกวีศรีสุนทร	โปรดอวยพรให้ลิขิตซึ่งจิตใจ
ให้เรียงร้อยถ้อยคำทำແລ່วคล่อง	เขียนถูกต้องดั่งประสงค้อย่าหลงไหล
เกียรติยศเลื่องลือระบือไกล	ซาบซึ้งในดวงกลมคนอ่านกลอน
ได้เกิดสุขสนุกสนานตำราญจิต	ชื่นชีวิตสุขใจในอักษร
ตัวข้าน้อยสนองบุญพระสุนทร	พาท่านจรชมเมืองกระเดื่องไกล
ประการแรกจะดำเนินขอเกริ่นกล่าว	ถึงประวัติเรื่องรามัญไศล
จากหลักฐานอ่านมาน่าสนใจ	ดั่งหนังสือบอกไว้ไม่อำพราง
ทั้งข้อมูลสอบถามตามผู้รู้	ที่ปรึกษามีอยู่ใช้อย่างอิง
ทั่วพื้นที่รามัญไศลทุกทิศทาง	ไทยอีสานช่วยกันสร้างมานานปี
ต่อมามีประชากรจากเมืองลาว	ล้วนเป็นชาวเขยย้ายไศลถิ่นที่
ได้ล่องเรือลอยมาตามวาริ	ที่ปรึกษามากมีบอกกล่าวมา
เยอเป็นชนกลุ่มน้อยพลอยอาศัย	ยากลำบากเห็นใจเป็นหนักหนา
ถูกรอนสิทธิ์เสรีเสรีชีวา	ทั้งภาษาที่ใช้ไม่เหมือนลาว
จึงชวนกันขยับขยายย้ายที่อยู่	รวมเป็นหมู่ทั้งแก่และหนุ่มสาว
ลงเรือสว่างหลายลำขนาดยาว	ล้วนเป็นชาวเขยจริงทั้งหญิงชาย
ออกจากลาวล่องตามลำน้ำโขง	ยกโขยงมาไทยสมใจหมาย
เข้าปากมูลทวนน้ำต่างจำพาย	แม้เหนื่อยกายช่วยกันดันดันมา
ครั้งถึงปากสำราญผ่านล่องได้	ลอยเรือตามห้วยไปทางข้างหน้า
หวังเข้าเฝ้าท่านท้าวเจ้าพระยา	ของพึ่งพาหาที่อยู่ให้หมู่เขย
ผู้ครองเมืองชุมชนในกาลก่อน	เห็นเขยจรจากบ้านมากันเกร่อ
เกิดสงสารเห็นใจเมื่อได้เจอ	จึงออเออช่วยเหลือเพื่อคุณธรรม
พระยากตะศิลาและเชษฐา	เป็นหัวหน้านำทางต่างพายจ้ำ
ล่องเรือไปหาที่ช่วยชี้นำ	ตามลำน้ำมุ่งไปในสายธาร
พระยาไกรแยกไปอีกทางหนึ่ง	หาที่ซึ่งน่าอยู่คู่ถิ่นฐาน
พบช่องทางสร้างเมืองเรื่องเก่ากาล	อยู่ที่บ้านปราสาทญาติเขยมี
พระยากตะศิลาพาลูกน้อง	ที่เหลือท่องธราหาถิ่นที่

⁶ วิชาวัฒน์ จรัสสุทธิศิร , นิราศรามัญไศล. โรงพิมพ์ศรีสะเกษการพิมพ์ ; ศรีสะเกษ, 2534

ตามล้ามุล่องไปในนที

ณ บ้านท่าต่อมาชื่อบ้านใหญ่

พบโคกเนินเพลินใจไปทั่วกัน

จึงขุดคลองน้ำอ้อมยาวล้อม โศก

สร้างเมืองขึ้นตรงกลางอย่างภูมิใจ

ท่าเลทองป้องกันศัตรูหม่อมมิตร

หากข้าศึกรุกกล้าหมายทำลาย

ส่วนล้ามนามว่าบึงโค้งโคก

ต่อมาเปลี่ยนเพี้ยนไปชื่อใหม่มี

แล้วขนานนามเมืองด้วยอำนาจโยช

เคยรุ่งเรืองเลื่องลือมานานครัน

แต่เดี๋ยวนี้เหลือเพียงบึงคงโคก

เกิดพงพีแมกไม้ไร้พารา

ทุกวันนี้มีให้เห็นเพียงเหลนหลาน

ที่บ้านโนนบ้านใหญ่ในเมืองคง

บ้านหลุมโมกบอกเรือก็เหลือหลาย

บ้างไปอยู่บ้านกุงกับลุงอา

บ้างไปตั้งถิ่นบ้านขม้นอำเภอเมือง

บ้านโพนข่าก็มีที่ไปเจอ

บ้านอิเม็งเมืองเตาพวกเขาอยู่

สมัครสมานสามัคคีมีพึงพิง

สาเหตุที่แยกย้ายหลายสาขา

ได้เกิดโรคฝีดาษระบาดพลัน

ฝีดาษร้ายลุกลามตามไปทั่ว

ใครเคราะห์ร้ายต้องดับคั่นสิ้นชีวิ

ทั้งหญิงชายแยกย้ายแตกเป็นเหล่า

ท่านผู้รู้บอกกล่าวเล่ามานาน

จนลุถึงสงครามลาวโคราช

หวังดีเอาเป็นเมืองขึ้นของเวียงจันทร์

จึงเกิดมีวีรกรรมสตรีกล้า

เกียรติประวัติก้องไกลใครก็รู้

สืบเหตุการณ์ผ่านมาแต่ครานั้น

ขึ้นสำรวจพงพีพนวัน

แบ่งแยกไปหาที่ขมิขมัน

บริเวณนั้นล้วนป่าพนาไพร

ถือเป็นโชคดีด้วยไม่ป่วยไข้

มีน้ำใช้พร้อมกันค้ำชูสบาย

ไม่ให้คิดย่ำยผิดพลาด

เข้าเข่นฆ่าให้ตายก่อนทันที

ถูกโศลกสมนามตามถิ่นที่

บึงคงโคกนามนี้ในปัจจุบัน

ชื่อว่าเมืองคงโคกมุ่งสร้างสรรค์

เล่าขานกันอย่างนี้เป็นที่มา

วิปโยคไร้ธานีมีแต่ป่า

อนิจจาเมืองร้างอยู่กลางดง

เชื้อยาวเขยเก่ากาลยังเหลือหลง

แยกย้ายลงไปอยู่สู่ไร่นา

อีกหนองหว่ามากมายย้ายสาขา

ร่องอ โศกมากหน้านั้นแผ่เยอ

กล่าวตามเรื่องรู้มาพาเสนอ

ที่พยัคฆภูมิเคลื่อนเกรอมีมากจริง

ชาวเขยมากเป็นหมู่ทั้งชายหญิง

แหล่งอ้างอิงมีอยู่ที่รู้กัน

ชาวประชามีทุกข์ไม่สุขสันต์

คร่าชีวันล้มตายมากมายมี

เกิดเนื้อตัวพุพองเป็นหนองฝี

ใครโชคคืออยู่ไปไม่ได้การ

ก่อเกิดแผ่เยอย้ายหลายหมู่บ้าน

จึงถ่ายทอดกลอนกานท์ให้อ่านกัน

ลาวบังอาจบุกทำลายหมายห้าพัน

ท้าวอนุวงศ์หมายมั่นเข้าพันดู

คุณหญิงโมท่านพาลูกหลานสู่

สุรนารีศรีพยุหยาธิไศล

โยงผูกพันถึงธานีไศล

เป็นเมืองหนึ่งซึ่งมีอยู่ในไทย
ปีสองพันสี่ร้อยยี่สิบสี่
พระยาวิเศษภักดีมีคนชม
ให้ทรงทราบความเป็นไปของไพร่ฟ้า
อยากให้คนทั้งหลายมากมายมี
ขอราชนาญาติตั้งบ้านหिनกอง
องค์ ร.ห้าเห็นงามตามกล่าวไป
ขนานนามธานีรายีไศล
แต่งตั้งท้าวจันฉวีครองพารา
ท้าวจันฉวีทำดีได้เลื่อนยศ
เกียรติยศเลื่อนล้อระบือไกล
ได้สมญาพระผจญปัจฉิม
เป็นที่เคารพรักของปวงประชา
ท่านผู้นี้มีบุตรสุดรัก
เดินตามทางท่านบิดามานานนม
คนที่สองของรายีไศล
พร้อมหลักฐานอ่านมาพบบเจอ
นามเดิมหรือชื่อว่าท้าวคำเม็ด
สร้างสรรค์งานดีเหลือเพื่อปวงชน
ซอขสุรมิตรมีอยู่คู่ปัจจุบัน
คนรุ่นใหม่ได้รำลึกถึงพระคุณ
อยู่มานานผ่านไปได้เลื่อนยศ
เป็นหลวงพิฆาฏไพรมีชื่อนา
ขอขออนกล่าวเรื่องราวพระผจญ
ชาวประชาทั่วหน้าพานิชย
ครั้นต่อมาเมื่อปีสองสี่สามสอง
เมืองสุวรรณภูมิกล่าวโทษโกรธเคืองใจ
เขตแขวงสุวรรณภูมิกุ่มน้ำนั้น
ทำเช่นนี้ผิดใจให้โกรธเคือง
องค์ราชา ร.ห้าทรงทราบเรื่อง
ให้นครจำปาศักดิ์นักเจรจา
สอบสวนไปรายีไศลตั้งมานาน

หลายสมัยผ่านมาน่ารื่นรมย์
เรื่องเดิมมีกล่าวมาน่าสุขสม
กราบบังคม ร.ห้า เจ้าธานี
เพื่อขอตั้งพาราในท้องที่
ให้อยู่ดีมีสุขไม่ทุกข์ใจ
ขยายการปกครองสร้างเมืองใหม่
จึงสั่งให้ดำเนินการแต่นานมา
ตามเรื่องราวกล่าวไว้ได้ศึกษา
เป็นบุตรราชของท่านหลวงอภัย
ให้ปรากฏสมนามตามสมัย
ชาวรายีไศลไร้ทุกข์สุขกายา
ช่วยผนึกชาวไทยให้แน่นหนา
คนทั่วหน้ามีสุขไม่ทุกข์ตรม
เก่งยิ่งนักก่อปรกการงานเหมาะสม
นำชื่นชมได้เป็นนายอำเภอ
ตามทำเนียบบอกไว้ได้เสมอ
ไซ้เพื่อเจ้าเขียนไปตามใจตน
คนใจเด็ดพัฒนาพาเกิดผล
ชื่อถนนให้เห็นเป็นชื่อสกุล
ได้ใช้กันต่อมาพาเกี่ยวหนุน
ท่านใจบุญโอบเอื้อเพื่อชาวประชา
ให้ปรากฏอีกทีดีหนักหนา
สร้างคุณค่าของคนให้คนชม
ท่านเป็นคนครองเมืองเลื่อมลี้สม
ไม่ครอมตรมไร้ทุกข์สุขฤทัย
ก็ต้องกลับชุ่นเคืองเกิดเรื่องใหญ่
ว่าขุขันธนั้นไซ้ไร้แย่งแขวงเมือง
ถูกขุขันธแย่งเอาไปไม่เข้าเรื่อง
ขอพึ่งเบื้องยุคลบาทราชราชา
รับสั่งให้เจ้าเมืองแก้ปัญห
อีกอุบลก็มาช่วยคลี่คลาย
ถูกต้องตามทางการไม่เสียหาย

ปวงประชาไทยดีใจในข้านี้
สมัครสมานสามัคคีไม่เหิมเกริม
ราชย์ไศลตามตำราแปลว่าหิน
บ้านหินกองมีหินงามยามได้ชม
ปัจจุบันในท้องถิ่นมีหินหลาย
เดิมเป็นถิ่นพัฒนาพารุ่งเรือง
แต่เดี๋ยวนี้กลายเป็นเห็นนาข้าว
อดีตที่ผ่านมาน่าเศร้าใจ
เหลือชื่อบ้านนานมาว่าเมืองเก่า
แหล่งตั้งเมืองตามเรื่องทีกล่าวมา
อยู่ใกล้บ้านสงยางทางลงทุ่ง
ท่านผู้ใดสนใจเจริญจรลี
สาเหตุเป็นเมืองร้างบ้างกล่าวว่า
ยางหน้าฝนน้ำล้นทุกข์ทรมาน
ส่วนหน้าแล้งน้ำแห้งพาเกิดโรค
ความเป็นอยู่สับสนทุรนทุราย
อยู่ถิ่นเดิมเดิมทุกข์ให้ยุ่งยาก
เกิดโรคร้ายหมองไหม้ใจระทม
จะเดินทางไปไหนให้ลำบาก
ยิ่งหน้าแล้งน้ำน้อยพลอยกลุ้มใจ
จึงรวมกันพร้อมจิตคิดโยกย้าย
ล่องเรือไปตามน้ำลำวาริ
ที่คงภูมูไม่ในริมฝั่ง
เหลืออยู่บ้างเพราะทางกรนั้นเกื้อกูล
แล้วร่องเรือมาตามลำน้ำใหญ่
พบแหล่งใหม่ดีใจไปทั่วกัน
เป็นเนินนูนเพิ่มพูนด้วยพฤษยา
ปีสองสี่สามแปดจารึกไว้
ริมฝั่งมูลทางผ่านด้านทิศเหนือ
คนโคราชเคยอยู่อย่างยั้งยง
ปัจจุบันหลักฐานนั้นบ่งรู้
ใครสนใจเชิญไปทัศน

ต่างอยู่ดีด้วยกันหมั่นสร้างเสริม
ทำไร่นาเพิ่มเติมไม่ตรอมตรม
ในท้องถิ่นงามดีมีชื่อสม
งอกทับถมตามแหล่งแห่งตั้งเมือง
ตามทุ่งนามากมายสีแดงเหลือง
เคยลือเลื่องมีชื่อเสียงอันเกรียงไกร
เมืองดังกล่าวเล่ามาหาไม่
ราชย์ไศลเคยรุ่งเป็นทุ่งนา
ตามเรื่องเล่าบอกไว้ให้ศึกษา
ริมธาราแม่น้ำเสียวเดี๋ยวนี้มี
ตำบลทุ่งให้เห็นเป็นสักขี
เศษอิฐหินดินมีประจักษ์พยาน
หมู่ผู้คนทำนาไม่สุขสานดี
ข้าวกล้าของชาวบ้านล้วนเนาตาย
ซ้ำทุกข์โศกไร่นาพาเสียหาย
ทั้งหญิงชายไร้สุขทุกข์ตรอมตรม
ทนลำบากอยู่ไปใจชื่นชม
ต่างโศกชมจะต่อสู้อยู่อย่างไร
ความเป็นอยู่ยุ่งยากเกินทนไหว
จะไปไหนลำบากยากเต็มที
ขยับขยายหนีไปไกลถิ่นที่
จากแม่น้ำเสียวเดี๋ยวนี้เข้าสู่มูล
เคยสะพรังทั้งพงพีเดี๋ยวนี้สูญ
อนุรักษเพิ่มพูนไม่สูญพันธุ์
ลอยลำไปตามแม่มูลไม่หุนหัน
ถิ่นอุดมสร้างสรรค์อย่างมั่นใจ
ตั้งชื่อว่าธานีราชย์ไศล
ตั้งอยู่ในตำบลชื่อเมืองคง
ภูมิศาสตร์ภูเก็อดังประสงค์
ชื่อจึงตรงฟ้องบึงซึ่งกล่าวมา
บึงคงโคกตั้งอยู่ริมราวป่า
มีวัดวาเหมาะสมอบรมธรรม

อยู่ท่ามกลางพฤษภไพร ไม้ยืนต้น
พระธรรมกายย้ายมาอยู่ประจำ
ที่กล่าวมาเบื้องต้นคนโคราช
กองทัพลาวยกมาทำการรุม
คุณหญิงโมรวมสตรีพลีเข้าสู่
ได้เวลาพากันรูกบุงทำลาย
จึงเกิดท้าวสุรนารีที่โคราช
อนุสาวรีย์วีรกรรมนำเชิดชู
คนโคราชอาจหนีมาในคราวนั้น
อาจมาจากครบุรีที่กล่าวมา
ทุกวันนี้มีประจักษ์ซึ่งหลักฐาน
ทำหม้อดินอย่างดีเลี้ยงชีวิต
ชาวครบุรีชำนาญการปั้นหม้อ
ใครสนใจไปดูอยู่บ้านโก
ปัจจุบันที่ราชมีลูกหลาน
สร้างที่อยู่เห็นหลักได้พักพิง
แหล่งตั้งเมืองตามเรื่องทีกล่าวขาน
ทางการปรับเปลี่ยนใหม่ไม่อำพราง
ราชมีไสลอยู่ได้เพียงสองปี
ขึ้นต่อเมืองขุขันธ์นั้นมานาน
ปีสองสี่สี่ศูนย์การขนส่ง
เรื่องเดิมมีกล่าวไว้ใช้ยืนยัน
ราชมีไสลเปลี่ยนใหม่เป็นอำเภอคง
ชื่อตำบลเมืองคงอย่างจงใจ
จวบจนถึงปีสองสี่แปดสอง
คือราชมีไสลในบัดนั้น
เป็นชื่อเพราะเหมาะดีราชมีไสล
แปลว่าเมืองหินงามตามตำรา
เป็นอำเภอหนึ่งซึ่งอยู่ในจังหวัด
แรกเริ่มเดิมขึ้นต่อขุขันธ์ไป
ขอจบเรื่องราชมีไสลไว้แค่นี้
ข้อเท็จจริงอิงอ้างต่างกันนา

มีปะปนยางขูดต้นสูงต่ำ
ช่วยน้อมนำชาวประชาสู่บำญ
ป้องกันชาติเอาไว้ไม่เคืองขุน
เกียรติคุณของสตรีมีมากมาย
มองศัตรูด้วยเกล้าเมามากหลาย
ลาวแตกพ่ายจากแผ่นดินสิ้นศัตรู
ยื่นผองาด โดดเด่นเห็นกันอยู่
ให้ทุกผู้กราบไหว้ได้บูชา
ได้อยู่กันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นหนา
ทำไร่นาปั้นหม้อก็คล้ายกัน
อยู่ที่บ้านโกนี้มีการปั้น
การพูดนั้นใช้ภาษาเมืองอย่าโม
บ้านโกก็ปั้นหม้อมานานโจ
ผลงานโชว์ให้เห็นตามเป็นจริง
ชาวโคราชเก่ากาลทั้งชายหญิง
มีหลักฐานอ้างอิงอยู่ทุกทาง
ที่ว่าการเดิยวันนี้มีชื่ออ้าง
ยุบเมืองสร้างสังคมใหม่ให้โอพาร
เป็นเมืองหนึ่งที่มีคนกล่าวขาน
อยู่สนุกสุขสานดีมานานวัน
ยุบเมืองลงเป็นอำเภอเพื่อเปลี่ยนผัน
ยี่สิบปีจากนั้นห่างกันไกล
เพื่อให้ตรงชื่อตำบลเริ่มต้นใหม่
ทั้งอำเภอตำบลใช้ชื่อเดียวกัน
ก็กลับต้องเรียกชื่อเดิมเหมือนเริ่มนั้น
เพื่อให้ตรงชื่อสำคัญแต่เดิมมา
ชาวบ้านต่างภูมิใจเป็นนักหนา
ชาวประชานิยมชมชื่นใจ
ศรีสะเกษแจ้งชัดอย่างสงสัย
ทางการให้เปลี่ยนแปลงจึงแจ้งมา
ผิดพลาดโปรดปรานอย่าถือสา
ในบางคราอาจพลาดไปอภัยกัน

กราบขอบคุณผู้การุณทุกท่าน

ให้ข้อมูลนานาสารพัน

ขออวยพรให้ทุกท่านนั้นเกิดสุข

หากประสงค์สิ่งใดประดามี

ให้มากล้นปนด้วยอริยทรัพย์

ทั้งผู้อ่านทุกท่านสบโชคชัย

ที่ให้ท่านความรู้ผู้สร้างฝัน

เพื่อสร้างสรรค์สืบสานงานกวี

ไร้มลทินไร้ทุกข์อยู่สุจริต

ให้โชคดีสมหวังทุกครั้งไป

และพร้อมสรรพธรรมครองจิตผ่องใส

สุขกายใจตราบนั่นชีวินเทอญ.

ต่อไปผู้วิจัยขอกล่าวถึงรายละเอียดของชาวเขยในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และภาษาของชาวเขย เปรียบเทียบกับภาษาที่พบในจังหวัดศรีสะเกษซึ่งเป็นดินแดนที่มีชาวเขยอาศัยอยู่ เพื่อเป็นการประกอบการศึกษาเรื่องผลงานการบรรเลงของชาวเขย

ภาคอีสานมีหมู่บ้านกว่า 2 หมื่นหมู่บ้านใน 19 จังหวัด ในแง่ของภาษาพูดภาคอีสานมีประชากรที่พูดภาษาแตกต่างกันถึง 19 ภาษา ในจำนวนภาษาทั้ง 19 ภาษานี้ 8 ภาษาอยู่ในภาษากลุ่มมอญ-เขมร ตระกูลออสโตรเอเชียติก และ 11 ภาษาเป็นภาษาที่อยู่ในกลุ่มตระกูลไต-กะได

ภาษากลุ่มมอญ-เขมร

1. ภาษาเขมรถิ่นไทย
2. ภาษาโล้
3. ภาษาบรู
4. ภาษาเวียดนาม
5. ภาษาโล้ (ทะวัง)
6. ภาษากูย
7. ภาษาเขย
8. ภาษาญ้อฮูร์

ภาษากลุ่มไต

1. ภาษาไทยอีสาน (ลาว)
2. ภาษาผู้ไทย
3. ภาษาญ้อ
4. ภาษาโฮ้ย
5. ภาษากะเลิง
6. ภาษาแสก
7. ภาษาพวน
8. ภาษาไทยโคราช (ไทยเบ็ง, ไทยเทิง)
9. ภาษาไทยเลย
10. ภาษาไทดำ
11. ภาษาไทยกลาง

นอกจากนี้ยังพบว่ามีภาษาจีน โดยเฉพาะภาษาจีนแต้จิ๋วในเขตเมืองและในบางหมู่บ้านและมีลาว (จากประเทศลาว) และเขมรก็มีภาษาอีกด้วย ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคอีสานนี้ส่วนมากจะมีประวัติการอพยพโยกย้ายมาจากฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำโขงมีแต่เฉพาะกลุ่มมอญ-เขมร

เช่น กลุ่มเขมรถิ่นไทย และกลุ่มญัฮกุร หรือชาวบเนที่อยู่ในพื้นที่นี้มาเป็นเวลานานไม่มีประวัติการอพยพโยกย้ายมาจากที่อื่น รวมทั้งกลุ่มไทยโคราช ซึ่งประวัติยังไม่เป็นที่แน่ชัด

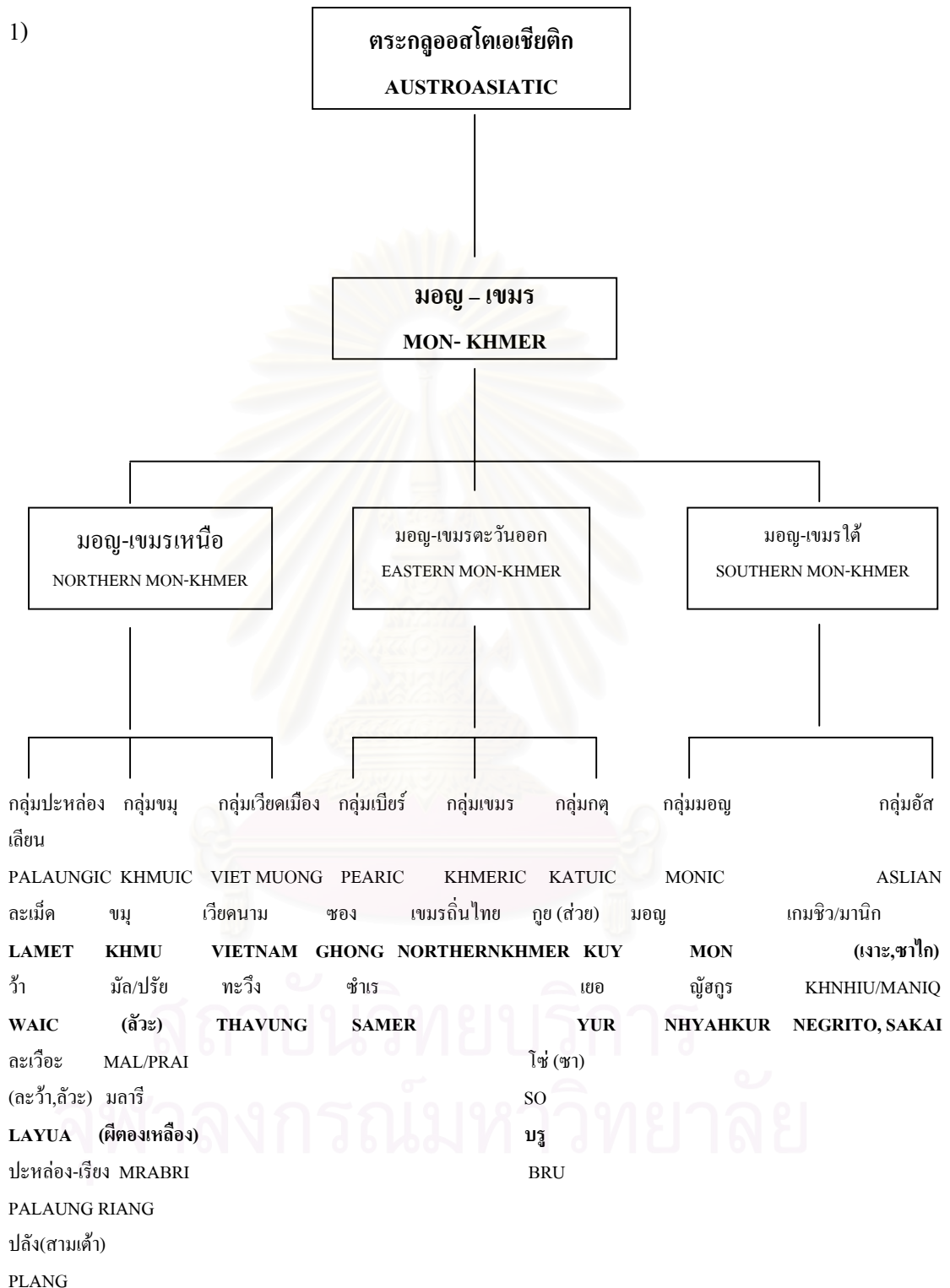
แม้ว่าอีสานจะเป็นดินแดนที่ยากจนและเศรษฐกิจด้อยกว่าพื้นที่อื่นๆ แต่ภาคอีสานก็เป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่และมีประวัติศาสตร์ยาวนานและยังเป็นดินแดนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ภาษา และวัฒนธรรมที่หลากหลาย ชาวเขมรเป็นชนกลุ่มหนึ่งในตระกูลออสโตรเอเชียติก ที่มีภาษาเป็นของตนเอง ดังปรากฏในแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

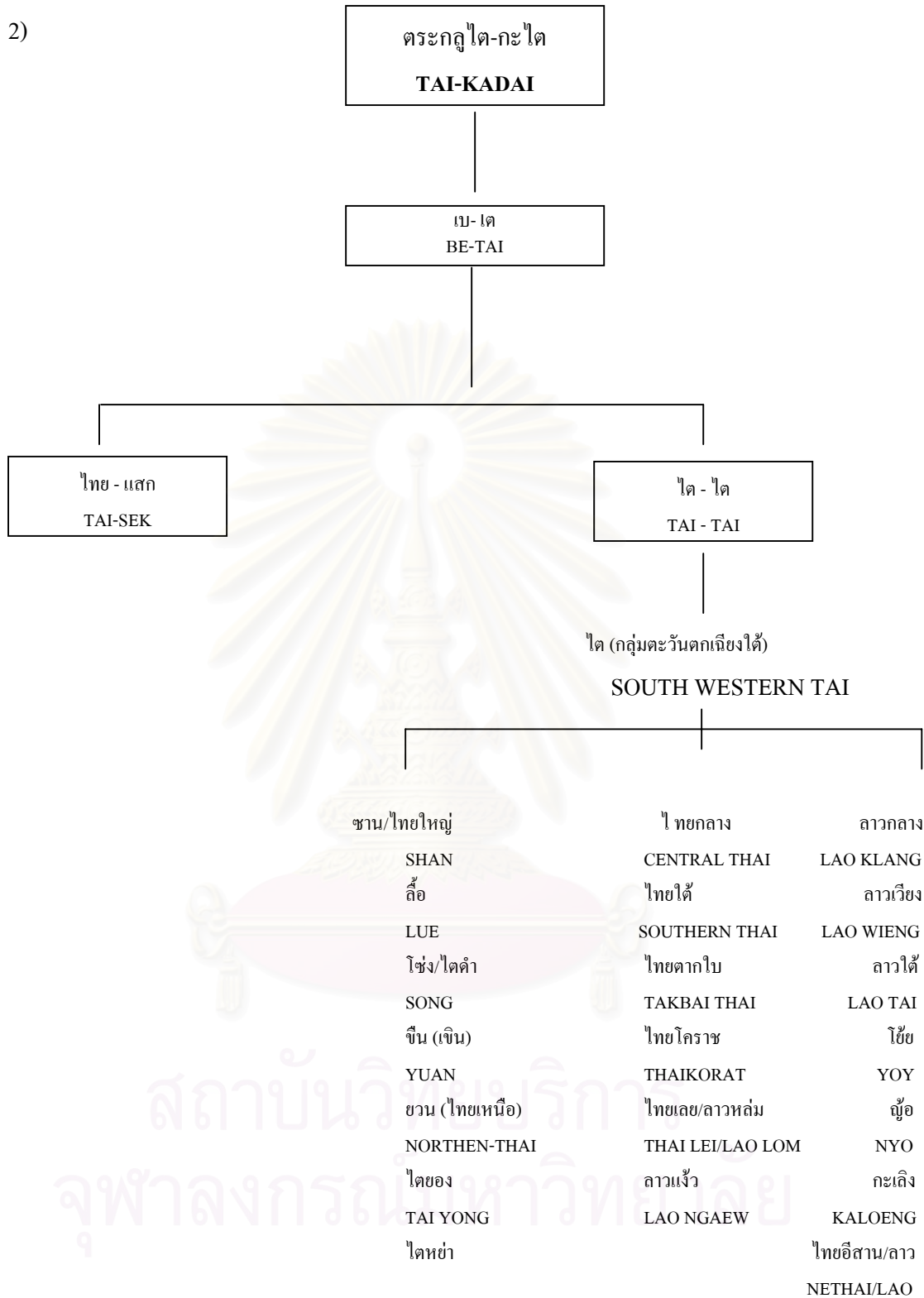
แผนภูมิ 1 แสดงความสัมพันธ์ของภาษาในตระกูลต่างๆ ที่พบในประเทศไทย

1)

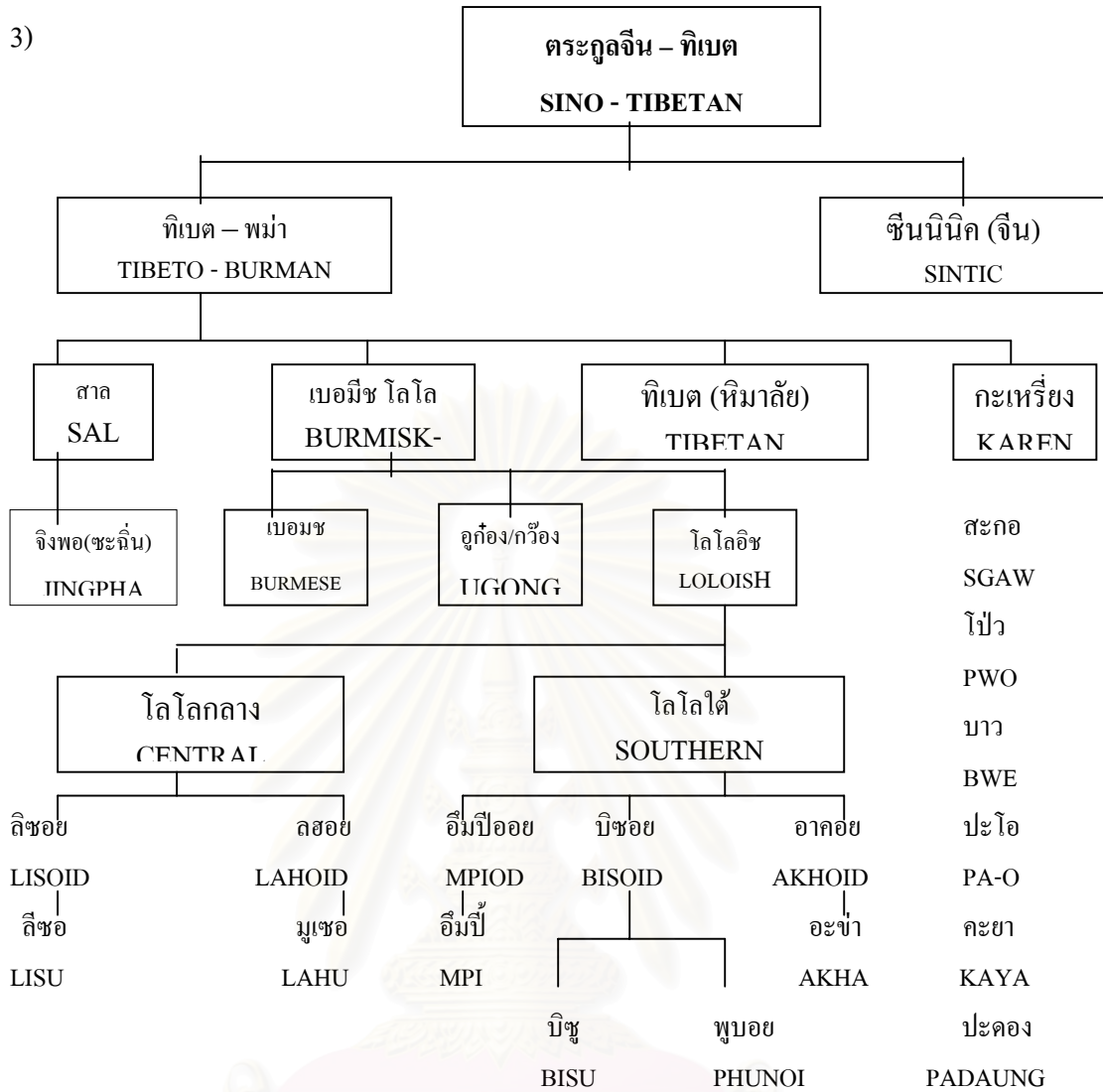


⁷ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท. ภาษาและวัฒนธรรม. (กรุงเทพฯ, 2540)

2)



3)



4)



5)



ชาวเขยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พบในแถบอีสานใต้และอีสานเหนือบางส่วนรวมทั้งฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ในครั้งที่นครจำปาศักดิ์ถูกปกครองโดยกษัตริย์ขอมนั้น ชาวข่าเป็นชนอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในแถบนี้ ชาวข่าเรียกตัวเองหลายอย่างเช่น จะ ระแคะ บรู กูย ฯลฯ ข่ามีอยู่ 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่อยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง อยู่กระจายตามเมืองขึ้นของจำปาศักดิ์ เนื่องจากในสมัยที่จำปาศักดิ์ตั้งเป็นรัฐอิสระ มีเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรปกครองราว พ.ศ. 2251-2275⁸ ได้ขยายอำนาจเข้าครอบคลุมเขตพื้นเมืองอีสาน ได้อพยพชนชาวข่า ลาว มาตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ข่าที่อยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงได้แก่ พวกข่าจะแคะ ข่าวะ ข่าบรู ข่ากูย (กวย) ส่วนพวกที่อยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กูย⁹ เดิมกูยนี้อยู่เขตเมืองอัตบือ แส่นปาง สารวัน อพยพมาอยู่ในประเทศไทยเมื่อใดไม่ปรากฏ สมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เรียกพวกนี้ว่า ส่วย ซึ่งมีทั้งส่วยที่อยู่ติดเขตแดนเขมร และส่วยที่อยู่ติดเขตแดนลาว ส่วยที่อยู่ใกล้เขมรบางพวกยังคงรักษาวัฒนธรรมของตัวเองไว้ เรียกว่า เขย¹⁰

สำหรับข่ากูยหรือกวย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 ให้ความหมายความ กวย คือชาติข่าในตระกูลมอญ-เขมร¹¹ และจากการศึกษาชนกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยของหน่วยทหารสหรัฐอเมริกา ได้จัดชนชาติพันธุ์ชาวเขยเป็นกลุ่มหนึ่งของกวย หรือกูย ซึ่งก็คือกวยเขย ต่อมาจึงเรียกสั้นๆ ว่า เขย พวกนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่แถบจังหวัดอุบลราชธานีและศรีสะเกษ¹²

ดังนั้นชนชาติเขยก็คือชนชาติหนึ่งของกวยหรือข่า ที่อพยพมาอยู่ประเทศไทยเนื่องจากสาเหตุหลายอย่าง คือ ราว พ.ศ. 2224-2225 พระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้ยกกองทัพไปตีนครจำปาศักดิ์ สืบเนื่องจากกรณีพระวอชาวเขยจึงอพยพหนีภัย

ภาษาถิ่น

จากการสำรวจพื้นที่และประชากร พบว่าในท้องที่จังหวัดศรีสะเกษ มีประชากรที่มีภาษาและสำเนียงการพูดหลากหลายแตกต่างกัน ซึ่งสามารถชี้ให้เห็นได้ว่า ประชากรจังหวัดศรีสะเกษมีพื้นเพเผ่าพันธุ์หรืออพยพมาจากท้องถิ่นใดบ้าง โดยมีภาษาพื้นเมืองหลายภาษา เช่นพูดภาษาสำเนียงลาวเวียงจันทน์ ที่บ้านพยุห์ บ้านหนองครก บ้านคูซอด บ้านโพนข่า บ้านก้านเหลือง อำเภอเมืองศรีสะเกษ บางท้องที่ของอำเภอบุณฑล อำเภอกันทรลักษณ์

⁸ประชุมพงศาวดาร ภาค 4 เล่ม 3 หน้า : 190.

⁹จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำว่าสยาม ไทย ลาว ขอม และลักษณะสังคมชื่อชนชาติ (กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2524) หน้า 427.

¹⁰เรื่องเดียวกัน หน้า 437

¹¹พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน(กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525, 2526) หน้า 63

¹² เดิม วิภาคนันท์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสานเล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์, 2515) หน้า 65

ภาษาสำเนียงลาวอุบล กระจัดกระจายอยู่เกือบทุกแห่งในอำเภอเมืองกันทรารมย์ อำเภอ
กันทรลักษณ์ อำเภอรามิไสล อำเภอเบ็งบุรี อำเภอโนนคูณ

ภาษาสำเนียงลาวใต้ที่เน้นวรรณยุกต์ตรีในสำเนียงอักษรกลาง เช่น กินเป็นกิน ในเกือบทุก
พื้นที่อำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอปราศรัย อำเภอขุขันธ์ อำเภอห้วยทับทัน
อำเภอเมืองจันทร์ อำเภอน้ำเกลี้ยง อำเภอขุนหาญ ซึ่งมักจะถูกเรียกว่า ส่วย ทั้งที่พูดภาษาลาว

ภาษาเขมรพูดกันมากในท้องที่ในอำเภอขุขันธ์ อำเภอกันทรลักษณ์ อำเภอภูสิงห์ อำเภอขุน
หาญ อำเภอปราศรัย อำเภอไพรบึง อำเภอศรีรัตนะ คิดเป็นร้อยละ 20 ของประชากรทั้งจังหวัด

ภาษาส่วย ซึ่งเป็นภาษาพูดมาจากคำภาษามอญที่คล้ายกับภาษากะโซ้ (ข่าที่มีผิวคล้ำ) ภาษา
ข่า ภาษาเขมร ในบางท้องที่ของอำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอรามิไสล อำเภอไพร
บึง อำเภอปราศรัย อำเภอห้วยทับทัน อำเภอศรีรัตนะ อำเภอน้ำเกลี้ยง อำเภอเมืองจันทร์ เป็นต้น ผู้พูด
ภาษาส่วยคิดเป็นร้อยละ 13 ของประชากรทั้งจังหวัด

ภาษาเขมร เป็นภาษาตระกูลเดียวกันกับภาษาส่วย มีอยู่ในบางท้องที่ของอำเภอรามิไสลที่
ต.เมืองคง บ้านกลาง บ้านจิก บ้านหลุมโมก บ้านคอนเรือ บ้านบากเรือ บ้านร่องโคก อำเภอเมือง
ศรีสะเกษที่บ้านขมิ้น บ้านโพนคำ อำเภอไพรบึงที่บ้านปราสาทเขมร ผู้พูดภาษาเขมรคิดเป็นร้อยละ 1
ของประชากรทั้งจังหวัด

ภาษาเขมร

เป็นภาษาเดียวกับภาษาส่วย เพียงแต่แตกต่างและเพี้ยนกันไป ผู้ชำนาญด้านภาษาบางท่าน
สรุปว่า เขมร คือ ภาษาส่วยที่ใกล้ชิดภาษาลาว ส่วยคือภาษาเขมรที่ใกล้ชิดภาษาเขมร และภาษาส่วย เขมร
เป็นภาษาที่อ่อนไหวจากอิทธิพลของภาษารอบข้างแปลกแตกต่างกันชัดเจน ซึ่งง่ายต่อการสูญเสีย
ทางภาษาในที่สุด

ต่อไปนี้เป็นตารางแสดงการรวบรวมคำ เพื่อเปรียบเทียบในภาษาลาว เขมร ส่วย เขมร มาเป็น
ตัวอย่างในบางคำ

ภาษาไทยอีสาน	ภาษาเขมร	ภาษาส่วย	ภาษาเขมร
หู/หู	ตรอ-จิก	กะโตรล,กะตอล	กะโตย
ตา/ตา	แผนก	เมี้ยค,มัด	มัด
จมูก/คั่ง/หูคั่ง	จรอ-โมะ	มู่,หุม	บุ
กาย/โต/ตน	เรียงกาย-รูปกาย	จี้ก,จะ	จ๊ะมูไฮ
ใจ/ใจ	เจ็ด	เจ็ด	ใจ
คิ้ว/คิ้ว	อันเจิม	ซ้อกเมี้ยค	คิ้ว

ภาษาไทยอีสาน	ภาษาเขมร	ภาษาส่วย	ภาษาเยอ
ขา/ขา	เจิง	จั่งกวง/จะกอง	จะงอง
หัว/หัว	กะบาล	ปลอ	ปรอ
ลำตัว/โต	ตฺ, ขะโลน	จี้ก/จะ	อาจี้
นิ้วมือ/นิ้วมือ	มะเรียมไค	กะคอยไคย, ตะกอมเต	ตะกมตี
นิ้วเท้า/นิ้วตีน	มะเรียมเจิง	กะคอยเจิง	ตะกมยื่อ
ผม/ผม	ลือก	ซ้อกปลอ	โชะ
ขน/ขน	มะมีส/โรม	ซ้อก	ชะโวะ
ฟัน/เขี้ยว	ชะเม็ง	กะเนง	กะเนง
ท้อง/ท้อง	ปี้วะ	ปุง/พุง	พุง
เดิน/ยาง	เคิร	เป้าะ	เป้าะ
นั่ง/นั่ง	อังกุย	ตะเกา	ตะกู
นอน/นอน	เดก	เบ็ก, บิก	มี
ยืน/ยืน	ชอร์	ตะเจิง, กะเยิง	ตะยั้ง
ดื่ม/กิน	เฟิก	ง่วจ, งั่วด	เจีย
กิน/กิน	ลี/โหบ/ปีตา	จา	ยืม
ขี้ม/ขำม	ญัวญูม	ญูะญูม	กะจี้
หัวเราะ/หัว	เลจ	กะจั่ง	ออใจ
ดีใจ/ดีใจ	ออ/เตรก-ออ	เยียะ, ออยยอม	เสียใจ
เสียใจ/เสียใจ	โจจเจ็ด	โก่อจเจ็ด, เฮอะ	เฮอะ
โกรธ/เคียด	จี้ง/โกรธ	จะเล้าะ, เฮอะ	เฮอะ
ปู่/กะปู่	กะตาม	กะตาม	กะตำม
กุง/กุง	กำปี/ไคโรโกง	อัน โชม, อะกาโชม	ชุม
หอย/หอย	ขยง	กลอ, อะกรอ	กลอ
ปลา/ปลา	ตรัย	กา, อะกา	กา
นก/นก	จาบ/บักไซ	แจม, กั้นแจม	แจม
อาหาร/แนวกิน	อาหาร/มะโฮบ	แจมจา	แนวเจีย
กล้วย/กล้วย	เจก	เปรี๊ยค	เปรี๊ยะ
อ้อย	อ่าโปว	กะตาม, ตัดกะตุม	กะตอม
มะละกอ/บักสูง	ละเฮง	หละฮอง, ไปรละสูง	ละสูง

ผลงานการบรรเลงของชาวเขมรมีดังนี้

1. งานที่บรรเลงเป็นประจำทุกปี คือ เทศกาลแข่งเรือซึ่งจะจัดพร้อมกับพิธีบวงสรวง หลังจากออกพรรษา (รายละเอียดในหัวข้อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง)

2. งานบวงสรวงวิญญาณเจ้าพญากตะศิลา หรืองานพญากตะศิลารำลึกซึ่งจัดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 ที่ประกอบพิธี ณ โบราณสถานเมืองกงโคก ในตำบลเมืองกง อำเภอราษีไศล จะจัดในวันเพ็ญเดือน 3 ของทุกปี จะมีการบรรเลงสไน (รายละเอียดปรากฏในความสัมพันธระหว่างท่ารำและการบรรเลงสไน)

การบรรเลงสไน และเซ็งสไนมีผู้สนใจมาก นับเป็นการแสดงพื้นบ้านสำคัญของชาวอำเภอราษีไศล

3. งานเทศกาลดอกคำควน จังหวัดศรีสะเกษปี พ.ศ. 2541 โดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ เป็นผู้ติดต่อให้บรรเลง

4. งานวัดมหาพุทธาราม (วัดพระโต) จังหวัดศรีสะเกษ จัดประจำทุกปีโดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ เป็นผู้ติดต่อให้บรรเลง

5. งานฉลองครบ 25 ปี สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ และงานสมบัติอีสานใต้ ปี พ.ศ. 2539 โดยศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ (สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกับจังหวัดบุรีรัมย์) เป็นผู้ติดต่อให้บรรเลง

หมายเหตุ

งานการบรรเลงดังกล่าวจะบรรเลงโดยการนำของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ มีอาจารย์วิท กตะศิลา เป็นหัวหน้าวงสไน นักดนตรีในวงมีจำนวน 6-7 คน กล่าวคือ ผู้บรรเลงสไน 2-3 คน, ผู้บรรเลงกลอง 1 คน, ผู้บรรเลงฉิ่ง 1 คน ผู้บรรเลงฉาบ 1 คน, ผู้บรรเลงพังกาหรือพางกา (ฆ้อง) 1 คน

ขั้นตอนการทำสไน

การศึกษาขั้นตอนการทำสไน ในพื้นที่เมืองกง อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิธีการทำของชาวเขม ซึ่งเป็นนักดนตรีที่มีชื่อเสียง ในจำนวนที่ผู้วิจัยกำหนดสัมภาษณ์จากบุคคลดังได้กล่าวแล้วคือ

1. นายบุญส่ง นรสาร
2. นายสุรัตน์ สมศรี
3. นายกิตติ วรรณวงษ์

โดยผู้วิจัยเลือกที่จะนำเสนอขั้นตอนการทำสไลของนายกิตติ วรรณวงษ์ ซึ่งจากการศึกษาเบื้องต้น ทราบข้อมูลจากอาจารย์วิฑิต กตะศิลา หัวหน้าวงสไลของชาวเขมร เมืองกง ว่านายกิตติ เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการทำสไลได้ดีที่สุดคนหนึ่งในอำเภอรามีสไศล ซึ่งปรากฏข้อมูลดังนี้

นายกิตติ วรรณวงษ์ อายุ 58 ปี บ้านร่องอโศก หมู่ 8 ต.เมืองกง อำเภอรามีสไศล สามารถบรรเลงสไลได้ตั้งแต่อายุประมาณ 8-9 ขวบ เริ่มทำสไลโดยสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เมื่อสมัยเป็นหนุ่ม สไลของนายกิตติ มีรายละเอียดขั้นตอนการทำ ดังนี้

วัสดุในการทำ

1. เขาควย (เป็นเขาควยตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้) หาได้จากโรงฆ่าสัตว์ หรือบุคคลที่เก็บไว้ โดยเลือกลักษณะที่มีความโค้งและกลม นายกิตติให้ความร่วมมือโดยไปหาซื้อเขาควยที่โรงฆ่าสัตว์แห่งหนึ่ง เพื่อนำมาทำสไล (เขาควย 6 เข ขายเป็นราคา 40 บาท)

2. เกลือ เป็นวัตถุดิบที่ได้จากน้ำทะเล หรือพื้นดิน เราใช้ใส่ให้อาหารเพื่อปรุงรสชาติให้ดีขึ้น

3. ตะไคร้ น้ำ ต้นไม้ชนิดหนึ่ง ขึ้นเป็นกอ กลิ่นไม่หอมเหมือนตะไคร้ แต่ลักษณะโดยทั่วไปเหมือนกัน

4. ไฟ

5. มะขามเปียก

6. ไม้ไผ่

7. ยางไม้

8. ถ่านบดละเอียด

9. เชือกด้าย

หมายเหตุ ในวัสดุข้อ 2, 3, 4 และ 5 ใช้ขณะดำเนินการต้ม

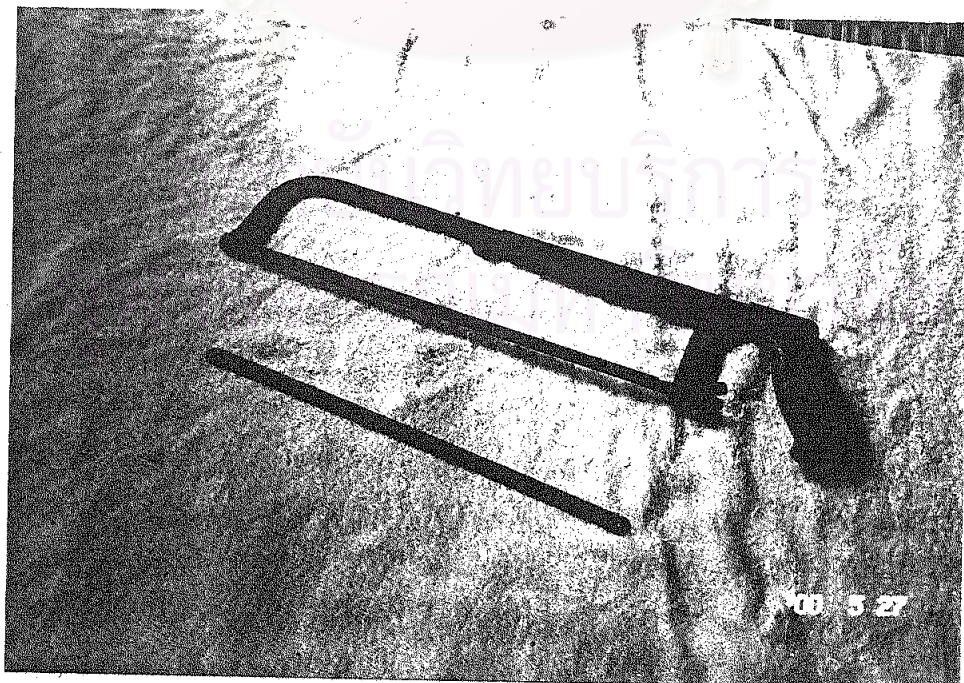
อุปกรณ์ในการทำ

1. มีด ขนาดต่างๆ 3-4 เล่ม



ภาพที่ 3 : มีดแหลมใช้สำหรับถากและตกแต่งเขาควาง

2. กระจาดทรายหยาบ, กระจาดทรายละเอียด
3. เลื่อยตัดเหล็ก



ภาพที่ 4 : เลื่อยตัดเหล็ก

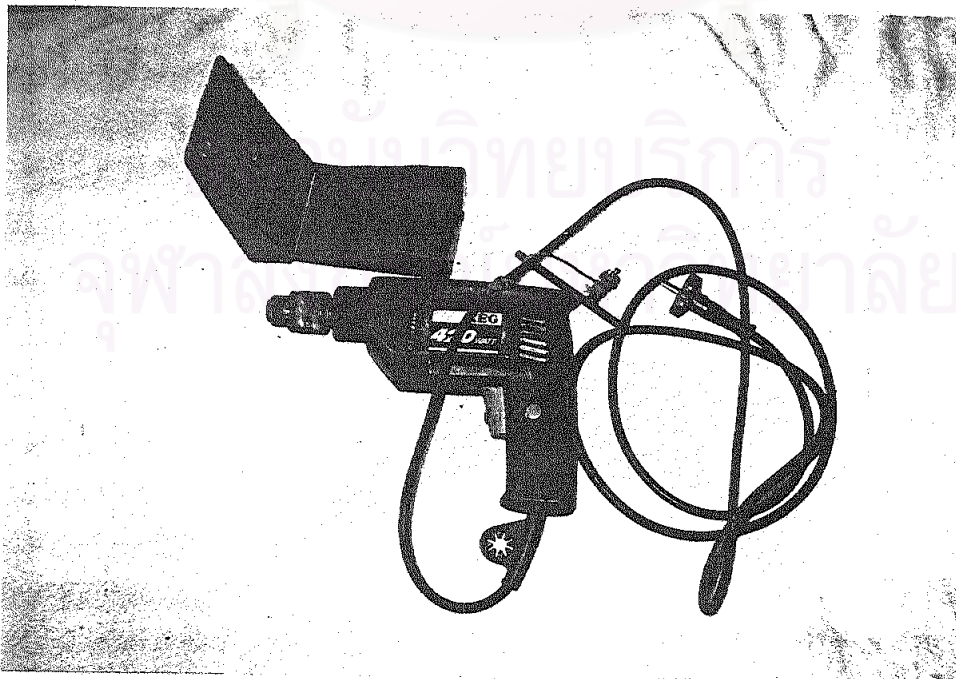
4. เหล็กแหลม โค้ง ยาว (ใช้เผาไฟเพื่อใช้คว้านดำโพรง และรูปลายเขาควาง)



ภาพที่ 5 : เหล็กแหลม

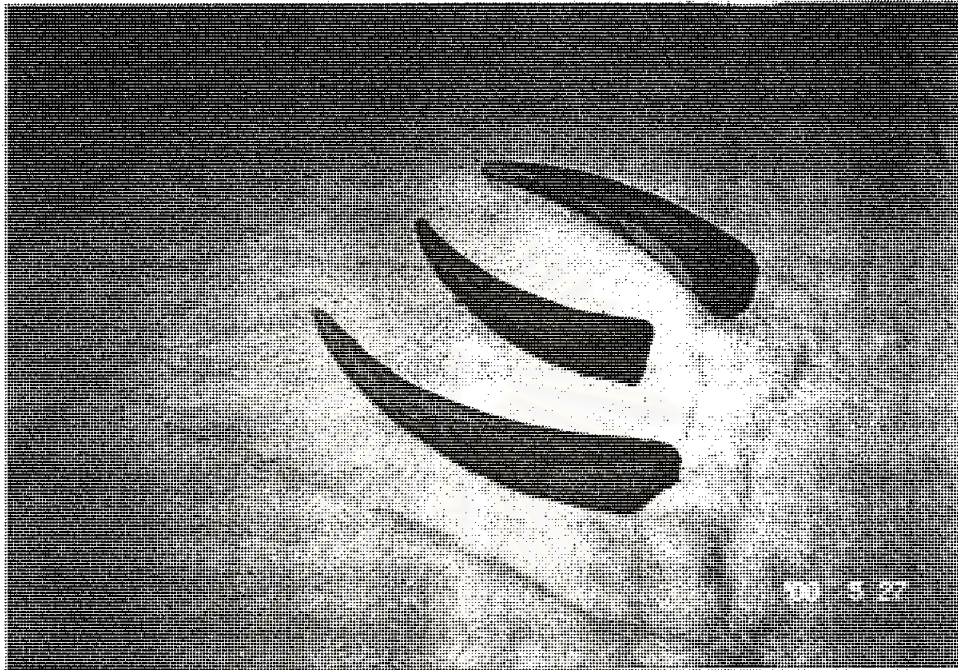
5. มีดปลายแหลม

6. ส่วนไฟฟ้า



ภาพที่ 6 : ส่วนไฟฟ้า

7. ไม้มะขาม (หรือไม้เนื้อแข็ง) สำหรับใช้ตอกเข้าไปในรูเขาควางในขณะที่ตั้ม เพื่อตัดเขาควางและตกแต่งรูเขาให้กลมได้รูปได้สัดส่วน



ภาพที่ 7 : ไม้มะขามที่ทำเป็นรูปเขาควาง

ขั้นตอนการทำสโน

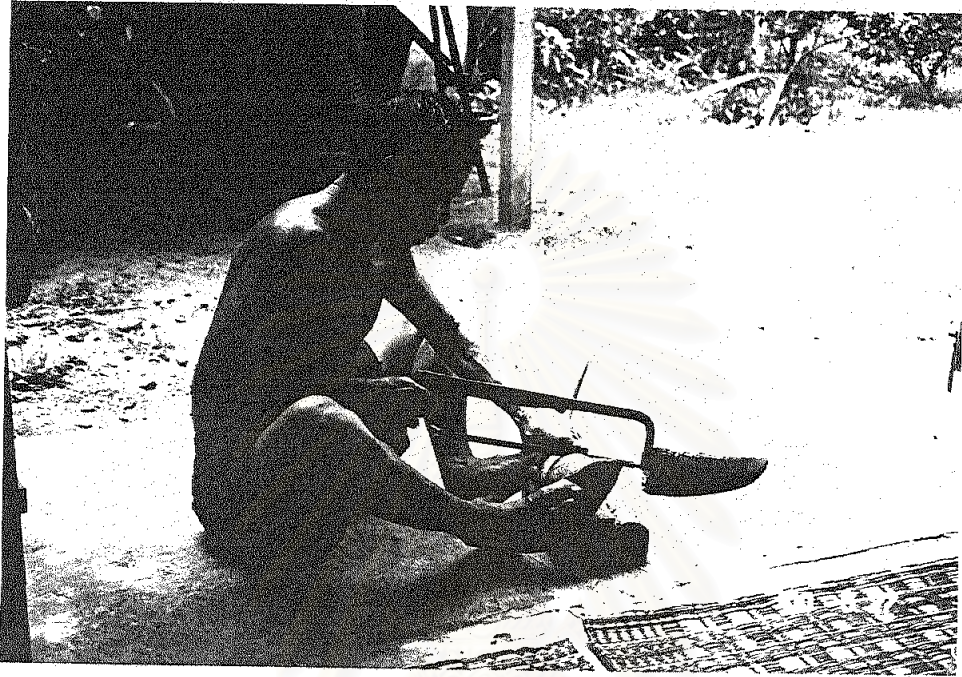
1. คัดเลือกเขาควางที่มีความสมบูรณ์ คือ มีความโค้ง ไม้แตกหัก หรือมีรอยร้าว ประมาณ 2-3 เขา (ไม่กำหนดจำนวนเขา) ใช้ไม้วัดขนาด, ระยะเวลาของรูเขาควาง เพื่อจะกำหนดจุดที่จะตัดปลายเขาควาง แล้วทำการตัดปลายเขาโดยให้เป็นส่วนที่ตัน อยู่ไม่ถึงส่วนที่กลวงเป็นรู



ภาพที่ 8 : เขาควาง

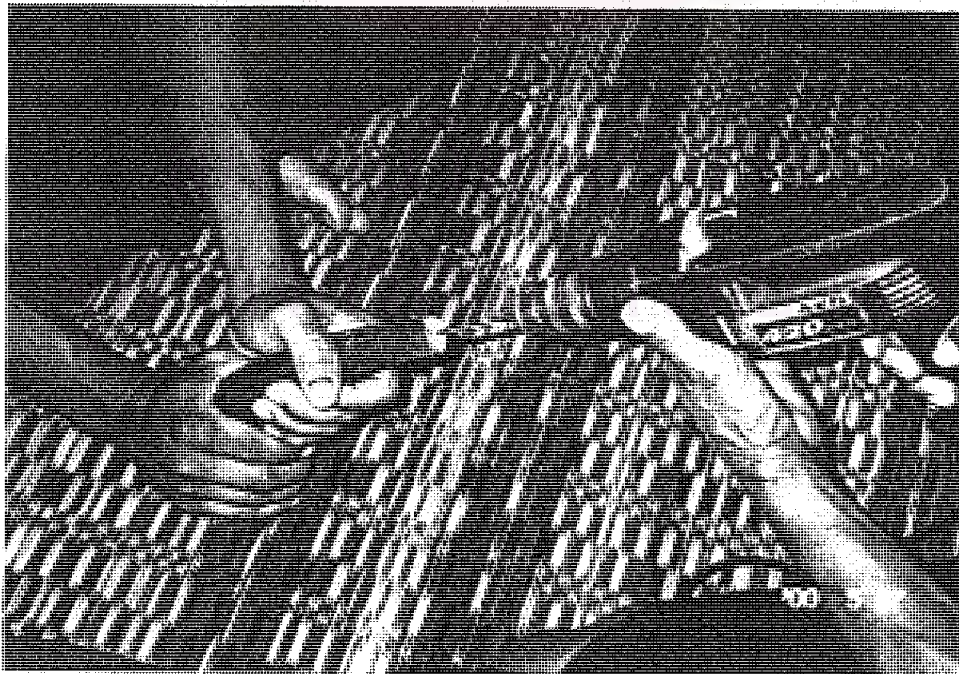
2. ตัดโคนเขา ตามขนาดที่เหมาะสม

- ลักษณะเขายาว-ใหญ่ เสียงสไนจะดัง-ทุ้ม
- ลักษณะเขาสั้น-เล็ก เสียงสไนจะดังแหลม-สูง

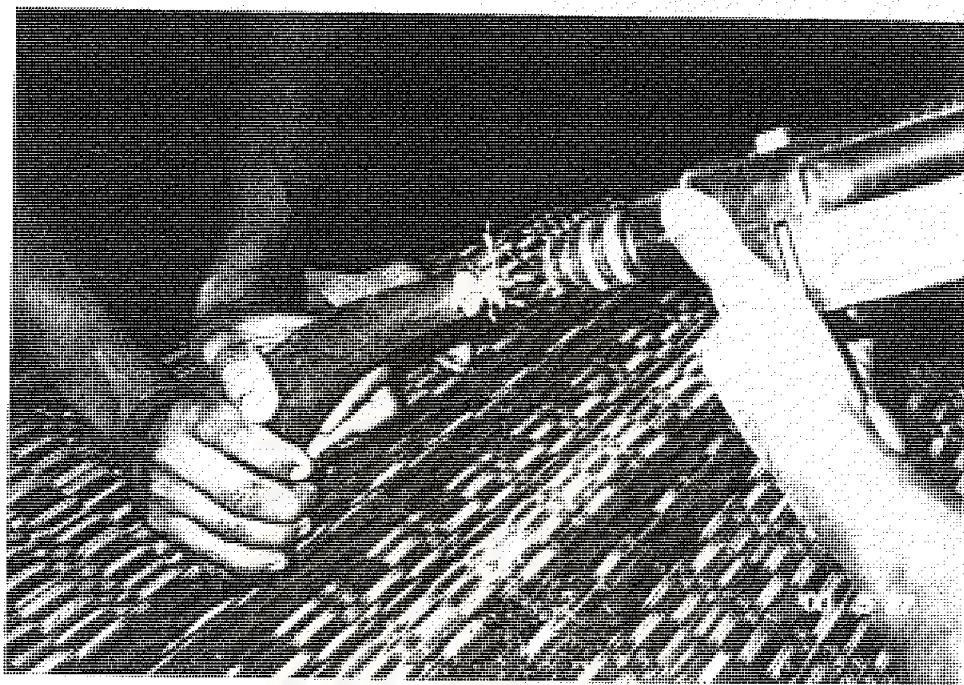


ภาพที่ 9 : นายกิตติ ตัดเขาควายเป็นด้วยเลื่อยตัดเหล็ก

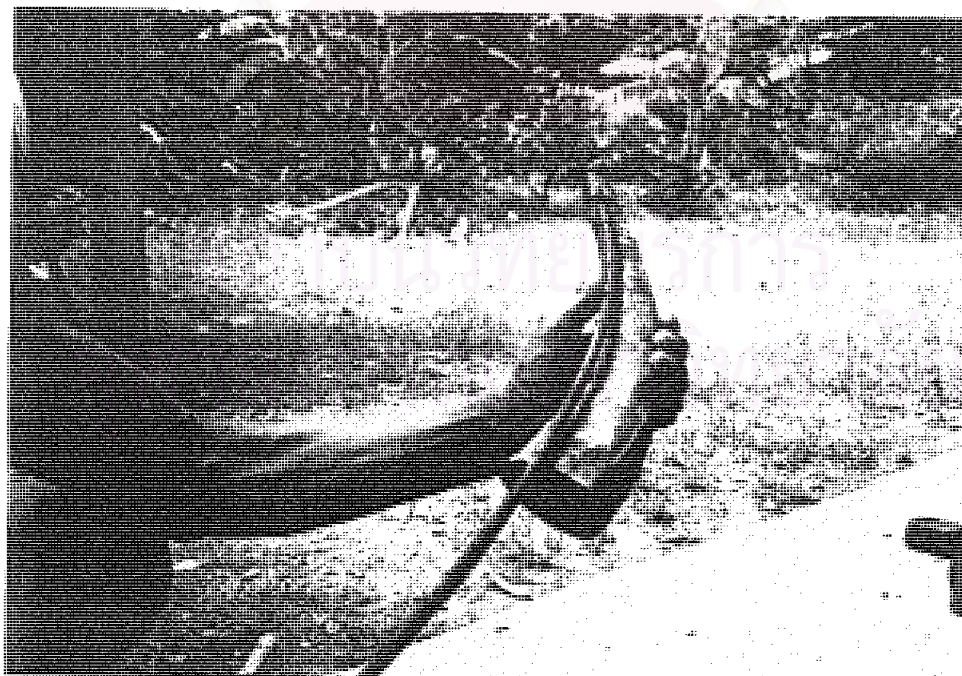
3. เมื่อตัดแต่งเขาได้ขนาดตามที่ต้องการแล้ว จะใช้สว่านไฟฟ้า เจาะรูนำร่อง รูปลายเขา แล้วจึงใช้เหล็กแหลม โต้แงไฟเพื่อเจาะรูปลายเขาอีกครั้ง ให้มีความโค้งกลมตามรูปลักษณะของเขา



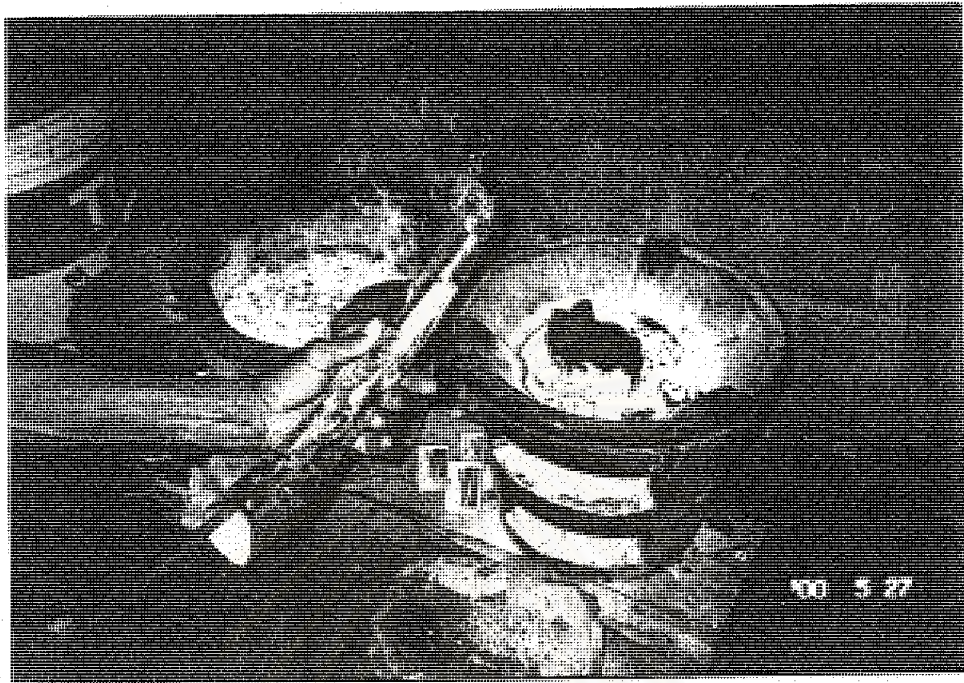
ภาพที่ 10 : การใช้สว่านไฟฟ้าเจาะเขาควายเป็นรู



ภาพที่ 11 : การเจาะเขาควยด้วยสว่านไฟฟ้า



ภาพที่ 12 : การวัดความโค้งของเขาควยด้วยเหล็กแหลม



ภาพที่ 13 : การใช้เหล็กแหลมโค้งเผาไฟแล้วนำมาเจาะเขาควาย



ภาพที่ 14 : ผู้วิจัยใช้เหล็กแหลมเจาะรู



ภาพที่ 15 : ผู้วิจัยใช้เหล็กแหลมเจาะรูเขา

4. เมื่อเจาะรูแล้วจะทำการตกแต่งเขา โดยการใช้นิ้วขนาดต่างๆ ถากผิวเขาคววยให้มีความบางมากที่สุด พอเหมาะกับเสียงที่จะเกิดขึ้น เพราะถ้าถากเขาหนา เสียงจะเบาและหนักแรงเวลาบรรเลงไม่เหมือนกับผิวบาง นายกิตติกล่าววว่า “ยิ่งบาง ยิ่งดัง”



ภาพที่ 16 : การใช้นิ้วถากเขาคววยออกให้บาง



ภาพที่ 17 : ผู้วิจัย, อาจารย์กฤษณ์ พวงพันธ์¹³ และนายกิตติใช้มีดตากเขาควายให้บางและสวยงาม



ภาพที่ 18 : มะขาม ตะไคร้ ปืบ ไม้มะขามใส่เขาควายไว้พร้อมที่จะดัดให้เขาควายอ่อนและหมดกลิ่น

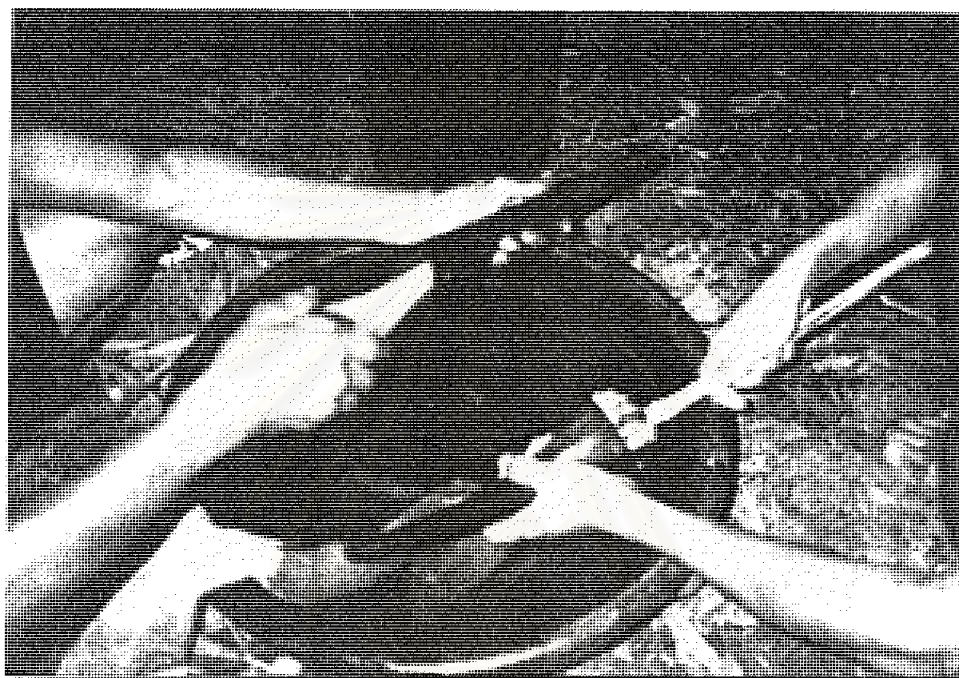
¹³อาจารย์ 1 ระดับ 3 โรงเรียนบ้านตาอุด อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ เป็นผู้ช่วยผู้วิจัยในการออกภาคสนาม

5. เตรียมวัสดุคือ เกลือ มะขามเปียก และตะไคร้ น้ำ เพื่อนำไปใช้ต้มประกอบกับเขาที่ตก แต่งได้ขนาดแล้ว ซึ่งเขาที่จะนำไปต้มนี้จะใช้ไม้มะขามหรือ ไม้เนื้อแข็ง แต่งเป็นรูปเขาเพื่อสอด แล้ว คอกเขาไปในรูเขาควายให้แน่น เพื่อให้รูเขาควายมีลักษณะกลมตามหุ่น (ไม้มะขาม) เพราะเมื่อต้มนั้นเขาควายจะอ่อนตัว สามารถปรับให้มีลักษณะโค้งกลมได้ง่าย



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 19 : การใช้ไม้มะขามคอกใส่เขาควาย



ภาพที่ 20 : นำไม้มะขามที่แช่ไว้ดอกใส่เขาควาย

เหตุผลที่นำเกลือ มะขามเปียก และตะไคร้ น้ำต้มพร้อม กับเขาควาย นายกิตติเล่าให้ฟังว่า เพื่อระงับกลิ่นเหม็นคาว และเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคล แสดงถึงชัยชนะ เกลือมีความเค็มสามารถเอาชนะการเน่าบูดของอาหารได้ ตะไคร้ น้ำแสดงถึงความอดทนแข็งแรง สามารถเอาชนะพายุใหญ่ที่โหมกระหน่ำพัดมา ต้นไม้ใหญ่โค่นล้มได้ แต่ตะไคร้ น้ำยังยึดติดพื้นดินเป็นกออยู่ เช่นเดิม มะขามเปียกแสดงถึงความน่าเกรงขาม คำว่า “ขาม” จาก “มะขามเปียก” หมายถึงเกรงขาม อีกประการหนึ่งที่ต้องดื่มนั้นคือไอไฟต้ม นายกิตติกล่าวอีกว่าไฟเป็นสัญลักษณ์ของพลัง อำนาจ ถ้าดำเนินการตามวิธีนี้แล้วสโนที่ทำสำเร็จจะเป็นเครื่องดนตรีศักดิ์สิทธิ์ เมื่อบรรเลงที่ใดก็จะแสดงพลังอำนาจ และเกิดความไพเราะมากยิ่งขึ้น

6. การต้มขานี้จะต้มประมาณ 2-3 ครั้ง (การต้มประกอบการวิจัยนี้ ใช้ปื๊บเป็นอุปกรณ์ต้ม) โดยในการต้มแต่ละครั้ง ใต้อุณหภูมิและตะไคร่น้ำใหม่ทุกครั้ง เมื่อต้มเสร็จในแต่ละครั้งจะนำเขาออกมาจากหม้อต้มเพื่อทำความสะอาด โดยใช้ผ้าพันไม้สอดเข้าไปในรู เข้า-ออกจากนั้นก็ใช้ไม้มะขามตอกเข้าไปให้แน่น พร้อมกับคีบรูปเขาให้ได้รูปกลมตามส่วน (ไม้มะขามแสดงถึงความนำยาแรง)

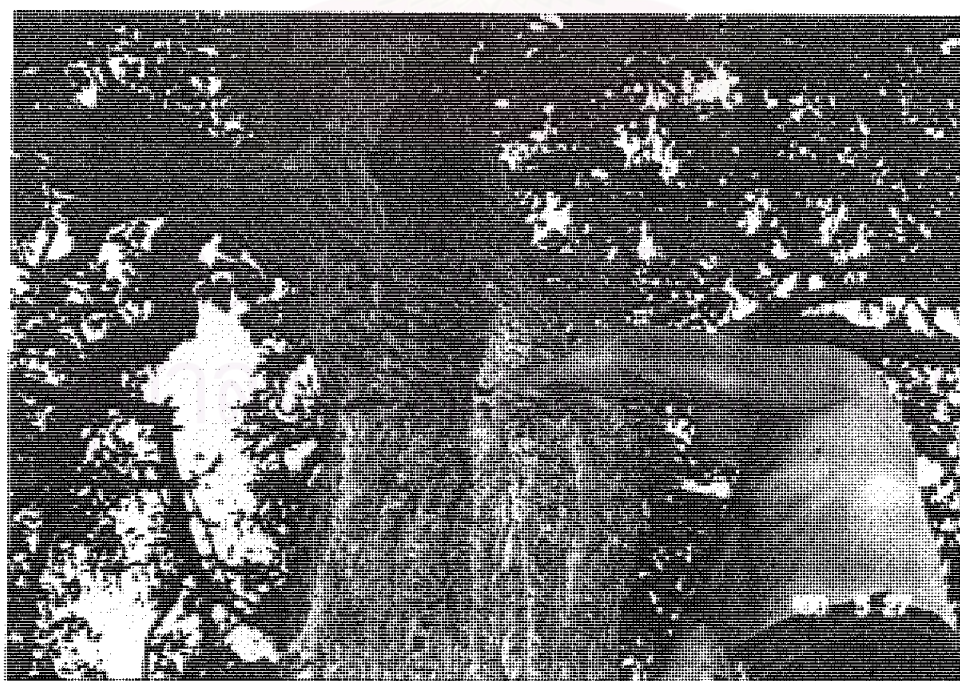


ภาพที่ 21 : การต้มเขาควย

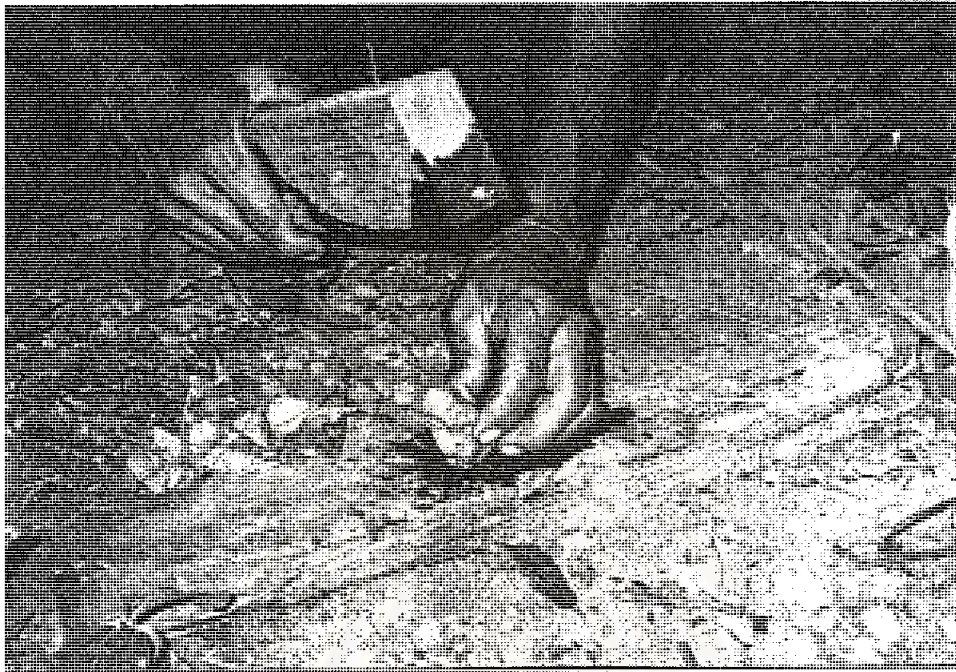
7. ระหว่างที่ต้มอยู่นั้น นำยางไม้พะยอมที่หามาได้ มาผสมกับถ่านบดละเอียด ผสมให้เป็นเนื้อเดียวกัน โดยการใช้น้ำทุบ, บด ภาษาชาวบ้านเรียกกว่า นำยางให้ตาย คือการทุบจนกว่ายางไม้กับถ่านบดเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน และไม่ให้เห็นขั้วติดกัน (ถ้ายางไม้ตายจะมีฤทธิ์คือ จะเหนียวติดกับสิ่งต่างๆ ได้เกินความจำเป็น)



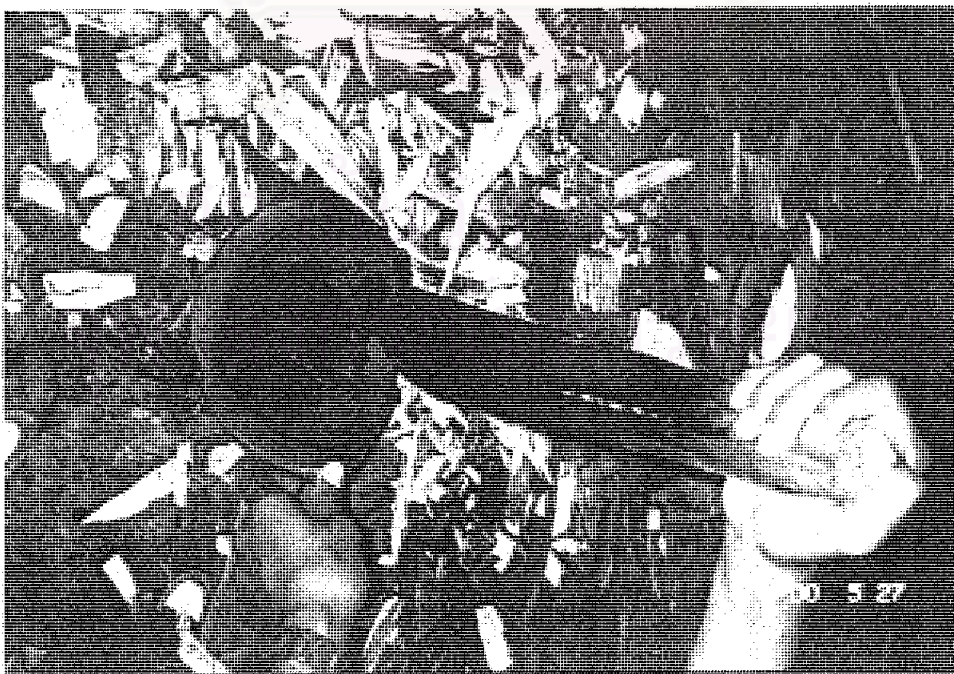
ภาพที่ 22 : ยางไม้พะยอม



ภาพที่ 23 : นายกิตติ กำลังเก็บยางไม้

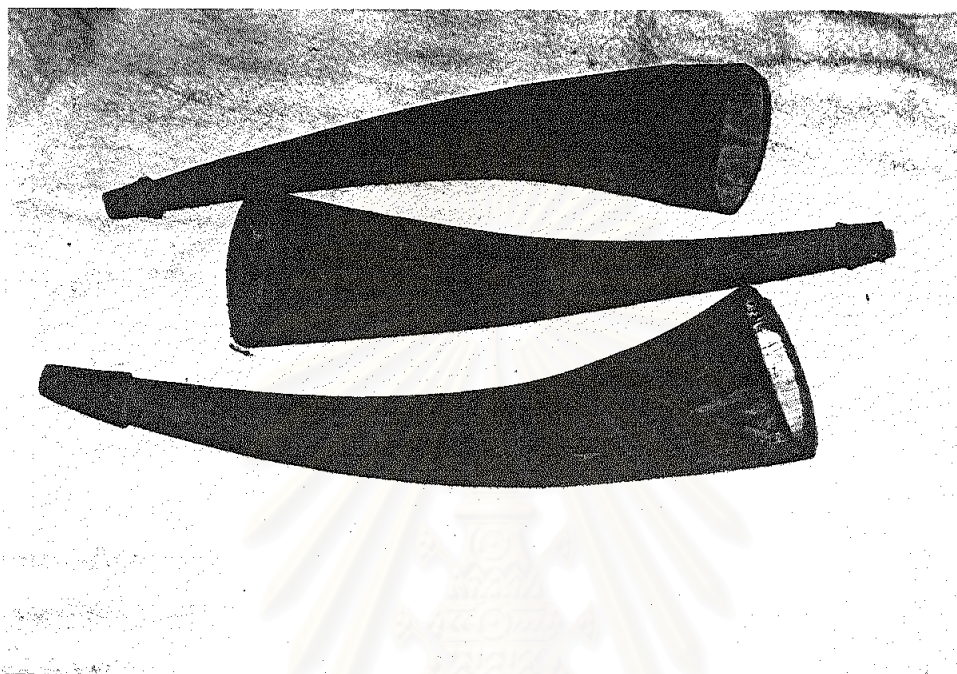


ภาพที่ 24 : การทูปยาง ไม้ให้ละเอียด



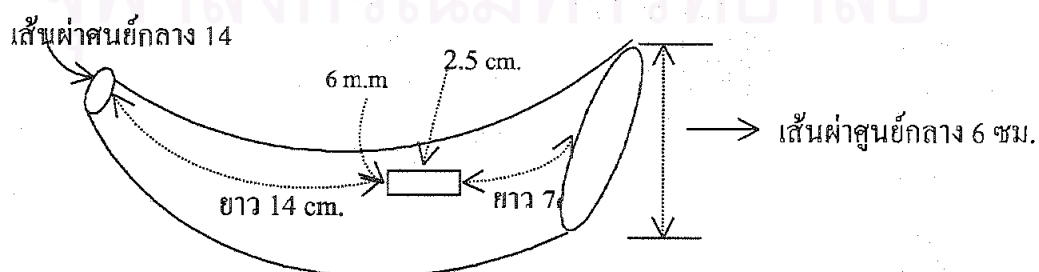
ภาพที่ 25 : การตำถ่านให้ละเอียดเพื่อผสมกับยาง ไม้

8. เมื่อต้มเขาควยครบ 3 นาที (ครึ่ง) แล้ว จึงนำเขามาวางฝั่งไว้เพื่อให้เย็น จากนั้นใช้กระดาษทรายขัดเพื่อให้มีความสวยงามมากขึ้น แล้วจึงตกแต่งให้มีความสวยงาม

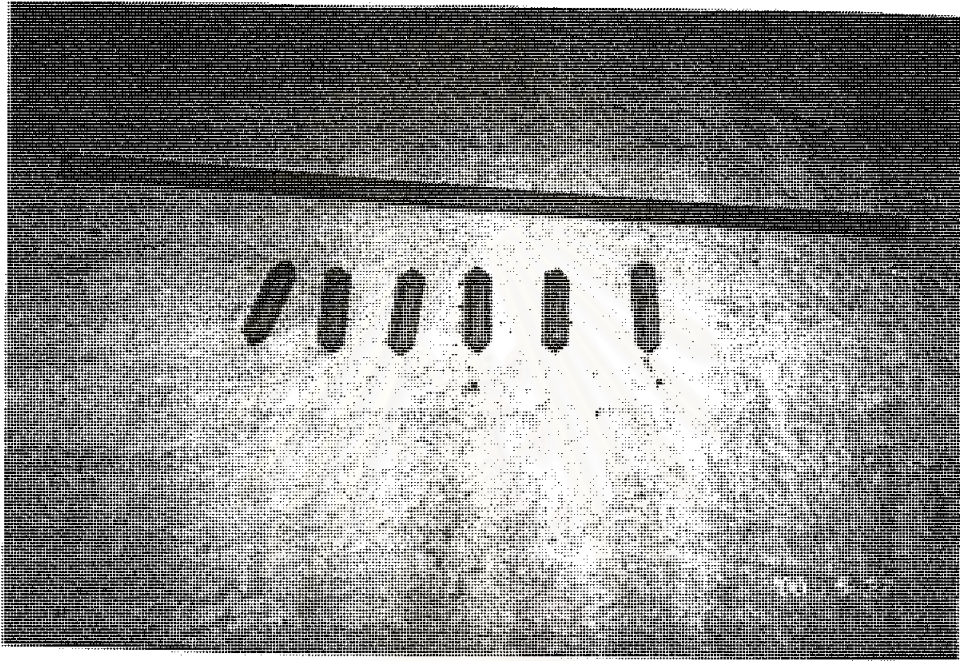
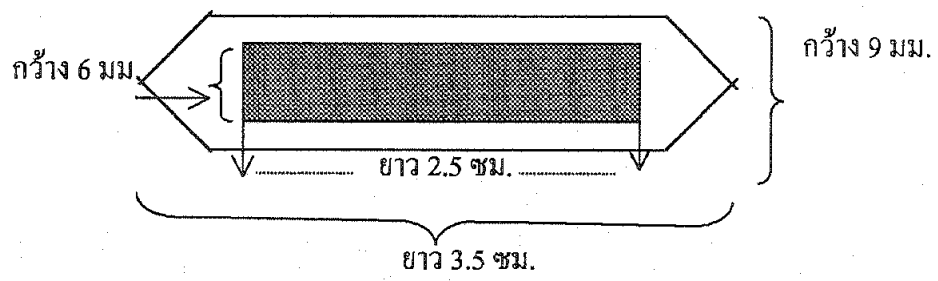


ภาพที่ 26 : เขาควยที่ต้มแล้ว

9. นำเขาที่ต้มและได้ขนาดแล้ว มาเจาะรูกลางเขาสำหรับใส่ลิ้น ซึ่งความยาวของรูกลางนี้เป็นรูปลักษณะของสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาว 2.5 เซนติเมตร กว้าง 6 มิลลิเมตร รูสำหรับใส่ลิ้น ถ้าคูด้วยตาเปล่าหรือวัดความยาวจากกรูใหญ่ หารูปลายเขา จะพบว่าความยาวจากกรูใหญ่ไปถึงรูสำหรับใส่ลิ้นจะสั้นกว่า ความยาวจากระยะปลายเขามาหารูสำหรับใส่ลิ้น แต่ถ้าพิจารณาจากปริมาณของระยะทั้งสองดังกล่าวจะพบว่าปริมาณเท่ากัน (ใช้น้ำเป็นตัววัดปริมาตร)



10. นำลิ้นไม้ไฟ มีลักษณะโดยรวมเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตกแต่งดังนี้



ภาพที่ 27 : ถิ่นไม้ไผ่

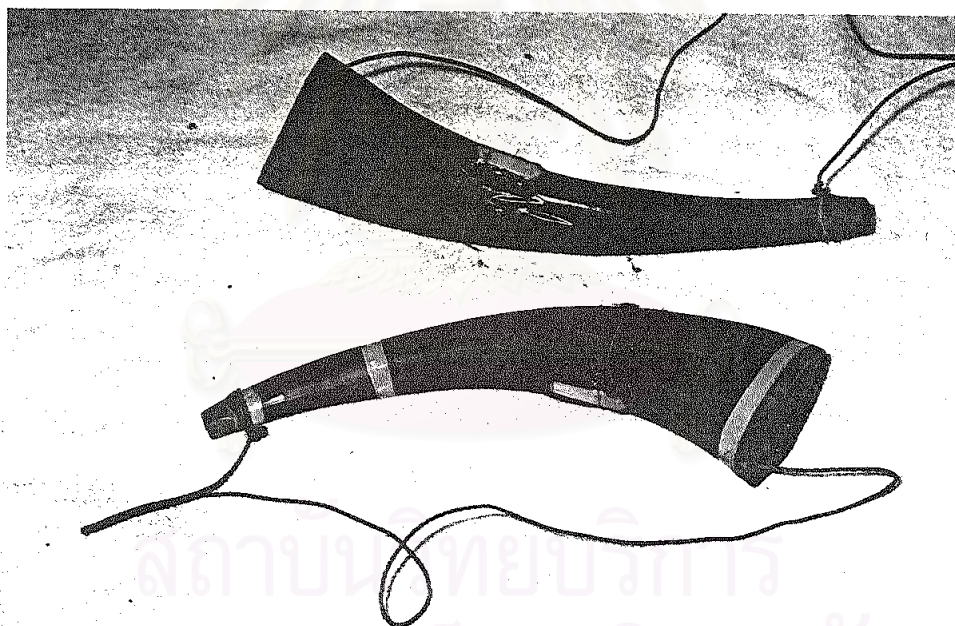


ภาพที่ 28 : เขาควางที่เจาะรูแล้วพร้อมที่จะใส่ถิ่นไม้ไผ่

11. นำยางไม้ที่ผสมเป็นเนื้อเดียวกับถ่านบดละเอียดเรียบร้อยแล้ว นำมาประกอบติดกับลิ้นตามรูป แล้วจึงนำไปติดที่รูสำหรับใส่ลิ้นที่เขาใช้เชือกด้ายมัดตรงเพื่อป้องกันมิให้ลิ้นเคลื่อนจากตำแหน่งรูดังกล่าว

12. ทดสอบเสียงโดยการดูด (ถ้าเป่า จะไม่ดังและไม่สามารถบรรเลงได้ตามคุณภาพของเสียง) พร้อมกับใช้มือปิดรูใหญ่ และใช้นิ้วหัวแม่มือปิดที่รูปลายเขาสลับกันทีละเสียงจนกว่าจะได้เสียงที่มีคุณภาพดีที่สุดของเขา (สไน) นั้นๆ

13. ใช้เชือกผูกคอเขาด้านใหญ่ (เจาะรู) และด้านเล็กเพื่อใช้สำหรับคล้องคอเวลาบรรเลง ป้องกันมิให้สไนตกสู่พื้น ขณะบรรเลง เพราะการบรรเลงโดยมากจะใช้การเดินเท้า และยืนบรรเลงเสมอ



ภาพที่ 29 : สไนที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว

สถานที่ศึกษาเรื่องการทำสไนนีใช้บ้านของนายกิตติ วรรณวงษ์ เป็นแหล่งศึกษา สไนแต่ละอันที่นายกิตติทำสำเร็จ และใช้งานได้จะถูกเก็บไว้ในตู้กระจก บางอันก็แขวนไว้ที่เสาบ้าน นายกิตติกล่าวว่า ห้ามมิให้ผู้ใดหยิบฉวยมาเป่า (ดูด) เล่น โดยมีได้รับอนุญาตเด็ดขาด เพราะถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่ 29 : สไนที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว

สถานที่ศึกษาเรื่องการทำสไนนี้ใช้บ้านของนายกิตติ วรรณวงษ์ เป็นแหล่งศึกษา สไนแต่ละอันที่นายกิตติทำสำเร็จ และใช้งานได้จะถูกเก็บไว้ในตู้กระจก บางอันก็แขวนไว้ที่เสาบ้าน นายกิตติกล่าวว่า ห้ามมิให้ผู้ใดหยิบฉวยมาเป่า (ดูด) เล่น โดยมีได้รับอนุญาตเด็ดขาด เพราะถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์

เมื่อทำสำเร็จแล้ว พบว่าสไนที่ทำสำเร็จใหม่นั้น หนัก 8 กรัม เป็นสีดำ คล้ายไม้มะเกลือ ใช้เวลาทำทั้งสิ้น 8 ชั่วโมงต่อ 1 เหา ทั้งนี้เป็นการทำเพื่อประกอบความร่วมมือในการวิจัย ถ้านายกิตติทำไว้ใช้เอง (ยังไม่เคยทำขาย) จะใช้เวลาประมาณ 2 วัน ต่อ 1 เหา เพราะต้องใช้ความประณีตมาก มีหลายครั้งที่ไปบรรเลงสไนแล้วมีผู้สนใจจะขอซื้อ นายกิตติก็ขายไปให้ในราคา 400-500 บาท แต่ตัวเองไม่คิดที่จะทำขายเพราะถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษมอบไว้ให้

วัฒนธรรมการสืบทอด

ผู้วิจัยใคร่ขอกล่าวถึง สภาพทั่วไปด้านต่างๆ สภาพเศรษฐกิจ อาชีพ สังคมและวัฒนธรรม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งล้วนมีผลต่อวัฒนธรรมการสืบทอดของสไนทั้งสิ้น จากรายงานการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน ศึกษากรณีหมู่บ้านชาวเขอ มีความปรากฏเรื่องสภาพเศรษฐกิจ อาชีพ สังคมและวัฒนธรรม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

เมื่อพิจารณาสภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของหมู่บ้านชาวเขอ พบว่ามีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี ซึ่งเห็นได้จากการสร้างบ้านเรือนหลังใหญ่ ปรับปรุงเป็นแบบทันสมัยนิยมเหมือนสังคมเมือง และมีการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้าค่อนข้างมาก เช่น วิทยุเทป พัดลม หม้อหุงข้าว ตู้เย็น และโทรทัศน์ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาค้าขายเป็นอาชีพหลัก ปริมาณข้าวที่ผลิตได้มีปริมาณค่อนข้างมาก นอกจากจะมีเพียงพอกับการบริโภคตลอดปีแล้วก็ยังขายได้ด้วย ชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่ดินซึ่งใช้เป็นที่ทำกินโดยเฉลี่ยประมาณ 10-15 ไร่ต่อครัวเรือน

ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ มาตั้งแต่เมื่อ 40 ปีก่อน โดยเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นการพึ่งพาระหว่างญาติพี่น้อง และระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบการค้า อาหารการกินแบบเดิมสามารถหาได้จากแหล่งในหมู่บ้าน มีการแบ่งปันให้ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ปัจจุบันมีการพึ่งพาแหล่งอาหารจากตลาดมากขึ้น

การแบ่งปันอาหารกลายเป็นรูปแบบการค้าขายพวกพืชผักต่างๆ ต้องพึ่งพาตลาดในเมืองและร้านค้าภายในหมู่บ้านมากขึ้น

ชาวบ้านมีอาชีพทำนาเป็นส่วนมาก ปัจจุบันมีอาชีพอื่นๆ อีกมาก ได้แก่ รับจ้าง ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ตัดผม ค้าขาย ทำไร่ปอ เลี้ยงไหม พ่อค้าคนกลาง ทำโรงสี สำหรับอาชีพทำนานั้นเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่ในอดีต เมื่อประมาณ 60 ปีก่อน ชาวบ้านมีที่นาไม่มากเท่าปัจจุบันเฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 10 ไร่ จะมีบางครัวเรือนเท่านั้นที่มีที่นามาก ดังนั้นชาวบ้านส่วนมากมีข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค จึงมีการกู้ข้าวจากครัวเรือนที่มีข้าวมาก การกู้ข้าวนี้มีการติดดอกเบี้ยยด้วย อัตราดอกเบี้ยกู้ข้าวนั้น กู้ข้าวเพียงหนึ่งหาบให้ดอกเบี้ยยหนึ่งตะกร้า ซึ่งมีความจุ 10 ลิตร การกู้ข้าวนี้มีการจนถึงปัจจุบันแต่มีลักษณะแตกต่างจากในอดีตประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา การกู้ข้าวเป็นเพียงการกู้เอามาขายเพื่อเป็นเงินค่าใช้จ่าย ซึ่งต่างจากในอดีตที่กู้ข้าวมาเพื่อบริโภคหรือแลกเปลี่ยนเพื่อการดำรงชีวิต อีกลักษณะหนึ่งของการกู้ข้าวปัจจุบัน คือ กู้ข้าวและชดใช้เป็นข้าว โดยให้ดอกเบี้ยยคือ กู้ 10 ถึง ให้คืน 15 ถึง

ประมาณ 40 ปีก่อนมีการปลูกไร่ฝ้าย มีการทอผ้าฝ้าย ต่อมาเลิกปลูกฝ้ายเพราะราคาฝ้ายไม่ดี ขณะเดียวกันชาวบ้านก็หันมาเลี้ยงไหมแทน เพราะฝ้ายไม่เป็นที่นิยม นอกจากนี้ยังมีการทำไร่อ้อย แต่เมื่อราคาไม่ดีชาวบ้านก็เลิกปลูก ส่วนการทำไร่ปอนั้นมีมาอยู่เรื่อยๆ แต่ก็ไม่ปลูกมาก ปัจจุบันก็ยังมีการปลูกอยู่บ้างขึ้นกับราคาปอในตลาด ในช่วงราคาสูงก็จะปลูกปอกันมาก

เมื่อ 50 ปีมาแล้วที่ชาวบ้านรู้จักออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน โดยไปรับจ้างเลื่อยไม้ ถางป่า ทำไร่ ทั้งในเขตจังหวัด จังหวัดทางภาคกลางและภาคตะวันออก เช่น ลพบุรี สระบุรี ชลบุรี หรือแม้แต่จังหวัดทางภาคเหนือ เช่น พิจิตร อุตรดิตถ์ เป็นต้น

การเลี้ยงไหม เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญ การเลี้ยงไหมไว้ทอผ้าไหมนี้ เป็นอุตสาหกรรม ภายในครอบครัว ฝ้ายไหมที่ทอไว้ก็มีการขายให้ชาวบ้านด้วยกัน โดยเฉพาะครอบครัวที่ถูกสาวจะแต่งงานต้องมีการเตรียมของไว้ไหว้บรรพบุรุษ ก็จะซื้อผ้าไหมเตรียมไว้ หากไม่ได้ทอเอง ปัจจุบันนิยมซื้อมากขึ้น การเลี้ยงไหมกระทำได้ดีตลอดช่วงที่พอมีเวลาว่าง เพราะชาวบ้านต้องเอาใจใส่ดูแลมาก

ส่วนอาชีพพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านเริ่มมีมาเมื่อ 30 ปีที่ผ่านมา พ่อค้าคนกลางมีบทบาทในเรื่องการค้าขายในหมู่บ้านเป็นอย่างยิ่ง ในอดีตพ่อค้าคนกลางจะเที่ยวตระเวนซื้อขนุน ครั้งตามหมู่บ้านต่างๆ ต่อมามีการซื้อขายปอ ข้าว เอาไปขายในกับร้านค้าในเมือง การซื้อของป่าเหล่านี้นอกจากจะซื้อที่หมู่บ้านของตนแล้ว ยังซื้อจากบ้านอื่นๆ อีกถ้ามีคนบอกให้ซื้อ

ลักษณะบ้านของบ้านเรือนเมื่อ 40 ปีก่อนนั้นเป็นบ้านหลังเล็ก มุงหลังคาด้วยหญ้า กั้นบ้านด้วยฝาใบตอง ทำหลังคาสูง บางบ้านที่มีฐานะดีจะกั้นบ้านด้วยไม้ไผ่หรือใบตาล ในระยะ 30 ปีมานี้ที่ชาวบ้านเลื่อยไม้มาทำบ้านจึงรู้จักนำไม้มาทำเป็นฝาบ้าน กั้นบ้าน ในช่วงเวลาเดียวกันก็มีการซื้อสังกะสีมุงหลังคาด้วย แต่อย่างไรก็ตามยังนิยมสร้างบ้านหลังเล็กอยู่ เมื่อประมาณ 25 ปีมานี้นิยม

สร้างเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูงมุงสังกะสี นิยมสร้างหลังใหญ่ขึ้น ราว 10 ปีมานี้ ชาวบ้านนิยมสร้างบ้านสมัยใหม่มากขึ้น บ้านใดบ้านเป็นแบบบ้านชาวเมือง มีการทำลูกกรงที่บันไดด้วย และมีบางคนสร้างเป็นบ้านสองชั้นที่ทำด้วยไม้ ปัจจุบันนี้บ้านที่ปลูกสร้างเป็นบ้านสมัยใหม่ใต้ถุนสูงนั้นจะถูกต่อเติมด้านล่างด้วยอิฐบล็อกให้กลายเป็นบ้านสองชั้น ร้านค้าที่เกิดในช่วงปัจจุบันมักมีลักษณะบ้านเป็นแบบนี้ ขณะเดียวกันก็พบว่าคนที่บ้านเก่าทรุดโทรมมีการรื้อออกและปลูกสร้างบ้านเป็นแบบสมัยใหม่ เป็นแบบใหม่ล่าสุด คือ ปลูกเป็นตึกชั้นเดียวทำด้วยอิฐบล็อกทั้งหลังเลย

ลักษณะห้องและการใช้ประโยชน์แต่ละห้อง แม้ว่าบ้านในสมัยเมื่อ 40 ปีก่อน จะปลูกสร้างไม่ถาวรนัก แต่ก็จะมีการกั้นห้องเช่นกัน โดยเริ่มแรกจะกั้นเป็นห้องยาวๆ ตลอดตัวบ้านเพียงห้องเดียว ห้องนี้เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของ “ผีเรือน” ได้แก่ผีปู่ตาชาย หรือผีบรรพบุรุษ โดยเชื่อว่าจะอยู่ที่เสาเรือนที่เป็นเสาเอก (หมายถึง เสาเอกของบ้านซึ่งตั้งขึ้นเป็นเสาแรก) เสาเอกนี้จะอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้าน ห้องที่เป็นที่อยู่ของผีเรือนนี้ชาวบ้านเรียกว่า “ห้องเปิง” ซึ่งห้องนี้ใช้เป็นห้องนอนของลูกสาว และใช้เป็นที่เก็บสัมภาระต่างๆ ด้านหน้าของห้องเปิงนี้จะเป็นที่นอนของพ่อ-แม่ ส่วนนอกชานก็จะเป็นที่สำหรับลูกชานนอน ตลอดจนรับแขกที่มาเยี่ยม หรือแม่แต่เป็นที่พักอาศัยของบรรดาญาติที่มาจากต่างถิ่น นอกจากนี้ก็จะมีที่ยื่นออกไปด้านหลังใช้เป็นที่ทำครัว แต่จากการสังเกตพบว่า ชาวบ้านส่วนมากนิยมทำครัวใต้ถุนบ้าน

เมื่อมีการแต่งงานของลูกสาวหรือลูกชายที่ต้องรับเขยหรือสะใภ้ เข้ามาอยู่รวมในบ้านหลังเดียวกันแล้ว ก็จะมีการกั้นห้องจากห้องเปิงอีก เพื่อให้เป็นที่อยู่ของลูกสาว-ลูกเขย การกั้นห้องนี้จะกั้นห้องใหญ่ที่เป็นห้องเปิง โดยจะให้ห้องทางด้านตะวันตกเป็นที่อยู่ของลูกสาว-ลูกเขย จะไม่ยอมให้คนอื่นที่มาเป็นเขยหรือสะใภ้เข้าไปเดินบริเวณห้องเปิงโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพราะถือว่าคนที่มาเป็นเขยหรือสะใภ้ถือว่าเป็นคนอื่นอยู่นอกตระกูล การเข้าไปในห้องเปิงถือว่าเป็นการเหยียบย่ำบรรพบุรุษ เป็นการกระทำที่ไม่สมควรอาจเกิดการผิดผีได้ ในกรณีที่บ้านนั้นมีลูกสาวหลายคนก็จะมีการกั้นห้องเพื่อให้พ่ออยู่ แต่ถ้าลูกสาวคนถัดมาจะแต่งงานอีก ครอบครัวที่แต่งงานก่อนจะต้องออกรเรือนไปก่อน ไม่นิยมเอาเขย-สะใภ้มาอยู่ในบ้านพร้อมๆ กันหลายๆ คน

ลักษณะทางการเมือง ชาวเขอให้ความเคารพเชื่อฟังผู้นำดีมาก ซึ่งเป็นมาตั้งแต่ในอดีตแล้ว ผู้นำที่ปกครองชุมชนชาวเขอส่วนมากเป็นไทอีสาน ปัจจุบันมีโครงการของรัฐเข้าไปในชุมชนบ้านเขอมากขึ้น ทั้งโครงการพัฒนาและโครงการตามนโยบาย ซึ่งก็มีเจ้าหน้าที่รัฐเข้าไปดำเนินการมากขึ้น ผู้นำบ้านมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงบทบาทจากเป็นตัวแทนของชาวบ้านมาเป็นตัวแทนของรัฐ ผู้นำบ้านติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐและนำความคิดของเจ้าหน้าที่รัฐมาเผยแพร่มากขึ้น และยังได้รู้จักคุ้นเคยได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่รัฐมากขึ้นด้วย เช่น เจ้าหน้าที่ที่เข้าร่วมประชุมเป็นครั้งคราว ในด้านความเป็นประชาธิปไตย ปัจจุบันชาวเขอกลับแสดงความคิดเห็นและยอมรับปฏิบัติตามมติของที่ประชุม มีการซักถามข้อข้องใจในลักษณะตรวจสอบการทำการของกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งลักษณะดังกล่าวส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ประกอบกับโครงการข้างอย่างของรัฐ

เป็นช่องทางให้เจ้าหน้าที่รัฐและผู้นำชุมชนมีบทบาท และได้รับประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าบรรดาผู้นำที่เป็นทางการของชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนรัฐในชุมชนในบทบาทมากขึ้น ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น จ้าบ้าน ทายก และผู้อาวุโสในชุมชน ก็ยังคงมีบทบาทต่อชุมชนในส่วนที่คอยให้คำแนะนำกับผู้นำทางการ ซึ่งลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นไปอย่างช้าๆ

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านเขมมีอีกหลายอย่าง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะบทบาทของพ่อแม่ในการอบรมสั่งสอนให้เรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิต มีการถ่ายทอดวิชาชีพบางอย่างให้บุตรหลาน ขณะเดียวกันโรงเรียนเข้ามามีบทบาทให้พ่อแม่ให้การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน ทำให้เด็กเชื่อครุมากกว่าพ่อแม่ซึ่งแตกต่างจากอดีต ในด้านการเลือกคู่ครองให้บุตรยังคงมีอยู่ แต่มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปอีก สถาบันครอบครัวได้เปลี่ยนบทบาทจากลักษณะการเกื้อกูลกันระหว่างครัวเรือนหรือญาติ โดยเฉพาะการให้กู้ยืมเงิน เพราะมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาทำหน้าที่แทน เช่น ธกส. สหกรณ์ เป็นต้น ซึ่งพบว่าชาวเขมติดต่อกับสถาบันการเงินดังกล่าวมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ในชุมชนซึ่งส่วนมากเป็นรายละเอียดของพิธีที่แตกต่างไปจากอดีต โดยเปลี่ยนไปตามความทันสมัย การพึ่งพิงอาศัยให้หมู่เครือญาติในลักษณะการขอแรงมาช่วยยังคงมีอยู่ แต่ก็ลดน้อยลงมากกว่าเดิม การแบ่งปันอาหารป่าที่หามาได้มีน้อยลง เพราะของป่าหาได้ยากขึ้น การช่วยงานญาติพี่น้องเวลามีงานพิธีกรรม และช่วยดูแลในยามเจ็บป่วย ตลอดจนยังมีการปรึกษาหารือระหว่างเครือญาติอยู่ การปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมและวัฒนธรรมในครัวเรือนยังคงมีอยู่ เช่น ให้ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสสำหรับการสถาบันการศึกษา ครูในโรงเรียนมีบทบาทมากขึ้นในด้านเป็นผู้นำนักเรียนให้กล้าพูดภาษาไทย ไทยอีสานมากขึ้น และบทบาทต่อชุมชนก็มีมากขึ้น ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการศึกษา ส่งบุตรหลานเรียนสูงขึ้น แต่ก็มีคนเรียนสูงกลับมาทำนามากขึ้น ในด้านสาธารณสุข นิยมไปรักษาในเมือง แต่การรักษาพื้นบ้านยังคงมีอยู่ มีการอยู่ไฟ ยอมใช้การคุมกำเนิดมากขึ้น โดยเฉพาะการทำหมันชายและยังคงให้ความสนใจกับสุขภาพอนามัย อาหาร และความสะอาดโดยทั่วไปมากขึ้น ซึ่งมีความแตกต่างจากในอดีตมาก ที่เดินชดอีกอย่างหนึ่งก็คือการพักผ่อนหย่อนใจ นิยมไปเที่ยวในเมืองและนอกหมู่บ้าน ชอบดูทีวี ฟังวิทยุ การดื่มสุรา เล่นการพนันในงานรื่นเริงมากขึ้น แต่การพูดคุยกับเพื่อนบ้านยังคงมีอยู่ ส่วนการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ นิยมใช้มากขึ้น

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์กำนันประดิษฐ์ นรสาร¹⁴ กล่าวถึงการสืบทอดทางวัฒนธรรมด้านดนตรี สืบว่า “ลักษณะการเป่าเป็นการจำ การดู หัดยาก ไม่มีการสอนเป็นเรื่องราว สมัยก่อนพ่อแม่ก็อาศัยการสังเกตและฝึกเอง ค่อยๆ ฝึกไปเรื่อยๆ สำหรับลูกชายคือนายบุญส่ง ก็หัดให้เลยบอกเขาว่า

¹⁴ บิดาของนายบุญส่ง นรสาร, เป็นกำนันตำบลหนองแค สัมภาษณ์ (18 ก.พ. 2543)

เวลาสูงขึ้นแล้วอ้อยแบบนี้ หัดให้เขาเป่าแบบนี้ จังหวะเป็นแบบนี้ เป็นการสอนแบบปากต่อปาก ถ้าทำไม่ถูกเราก็บอกเขาว่าต้องอัดมือแบบนี้ มือนี้อัดแบบนี้ มือนี้ปล่อย เขาก็ฝึกจนกระทั่งทำได้ดี พ่อเองชอบสไนมาตั้งแต่เด็ก แต่ปัจจุบันนี้จะมีคนเป่าอายุประมาณ 30 ปีขึ้นไป รุ่นเด็กกว่านี้ไม่มีใครเล่น ไม่รู้เหมือนกันว่าต่อไปจะมีใครสานต่อ เพราะสไนนี้ถ้าท่านเจ้าพ่อไม่ได้ยินเสียง ท่านจะเหงา แต่ถ้าได้ยินเสียงสไนก็จะรู้สึกชื่นอกชื่นใจ มันเป็นของโบราณ ตัวพ่อเอง เมื่อได้ยินเสียงก็จะคิดถึงคนโบราณและบรรพบุรุษ ตอนนี่พ่อไม่ค่อยได้เป่า เพราะมีลูกชายเป็นตัวแทนแล้ว”

ข้อความจากการสัมภาษณ์ กำนันประดิษฐ์ สอดคล้องกับความรู้ที่ผู้วิจัยดำเนินการ สัมภาษณ์นายกิตติ วรรณวงษ์ นักดนตรีเชื้อสายเขมรของเมืองคง คือ นายกิตติเองก็อาศัยประสบการณ์ และฝึกหัดมาจากการสังเกตจากคนเก่าแก่ บางครั้งก็ถามกันระหว่างนักดนตรีที่มีฝีมือ และได้รับการยอมรับนับถือ ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบปากต่อปาก (Oral Tradition)

กล่าวโดยสรุปคือ วัฒนธรรมการสืบทอดของสไน แต่เดิมจะอาศัยการสังเกต และจดจำ ฝึกฝนด้วยตนเอง และใช้วิธีการสอนแบบปากต่อปาก โดยผู้ที่สนใจจะเข้าไปหาผู้ที่มีฝีมือ มีความรู้ เพื่อให้สอนการเป่าสไนกับตน ในปัจจุบันมีผู้ที่ได้รับวัฒนธรรมด้านนี้น้อยมาก เพราะปัจจัยหลาย ประการที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิต ความเป็นอยู่หลายๆ ด้าน ของชาวเขมร การบรรเลงในครอบครัว นักดนตรีนั้น มีจำนวนลดลงกว่าสมัยก่อน ผู้ที่บรรเลงสไนในปัจจุบันจะเป็นผู้ที่มีอายุมากแล้ว โดย ประมาณคือ อายุ 30 ปีขึ้นไป ซึ่งจะไม่พบเห็นการบรรเลงในกลุ่มบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

บริบทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสไน

เครื่องดนตรีสไน เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านโบราณ มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของชาวเขมร และเป็นเครื่องดนตรีที่ได้รับการถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคน ผู้วิจัยใคร่จะขออธิบายบริบทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสไน ซึ่งจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า สไน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในพิธีกรรมซึ่งชาวเขมรถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เช่นเดียวกับสังข์ในสมัยโบราณ สันนิษฐานว่าสไนนี้อาจถือกำเนิดมาจากสังข์ แต่ด้วยระยะเวลาอันยาวนานและความแตกต่างทางวัฒนธรรม จึงได้เปลี่ยนจากสังข์เป็นสไน (เขาควย) โดยการใช้วัสดุที่มีอยู่รอบตัว ใกล้เคียง เป็นการประยุกต์ใช้จากสังข์¹

ตำราดุริยางคดนตรีจากพุทธศาสนา² กล่าวถึง การกำเนิด “วัชระ และ สุสิระ” ซึ่งเกี่ยวข้องกับสังข์ ปรากฏรายละเอียดของประวัติของสังข์และการใช้สังข์ตั้งแต่โบราณ

วัชระ เป็นคำบาลี หมายถึง เครื่องดีด สี “ดนตรี” ดี เป่า (ตุริยะ) สันสกฤตเรียกว่า วาทย (Vajra a musical instrument Skt. Vadya) ไม่ว่าชาติใดภาษาใดในโลกนี้ต่างก็คิด วัชระ ขึ้นตามความคิดของตนเอง โดยใช้วัสดุที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติตามที่ตนอยู่อาศัย มาดัดแปลงแก้ไขใช้เป็นเครื่องทำลำเนาได้อยู่ในทุกชาติทุกภาษาในโลก แต่วัชระนั้นอาจจะรูปร่างคล้ายกัน หรือแตกต่างกันก็ได้ จุดประสงค์เพื่อเป็นเครื่องเปล่งเสียงที่เรียกว่า “วาทนะ” (Playing on musical instrument) ด้วยอาภักิริยาของผู้บรรเลงด้วยการดีด สี ดี หรือเป่า ทำให้วัชระนั้นๆ เปล่งเสียงออกมาที่เรียกว่า “วาทกะ” [Playing (music)] ซึ่งการเปล่งเสียงนั้นจะออกมาในลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละชาติแต่ละภาษาด้วยการบรรเลงอันเป็นกิริยาของเครื่องดนตรีที่นักดนตรีทำให้เปล่งเสียงที่เรียกว่า “วาทิตะ” (Sounding, playing a musical instrument) นี้ก็ยังไม่เหมือนกัน เช่นเดียวกันกับภาษาพูด แต่ละชาติก็จะแตกต่างกัน แม้แต่ชาติเดียวกันสำเนียงก็ยังเพี้ยนกันไปในแต่ละภาคแต่ละท้องถิ่น

เครื่องดุริยางคดนตรีในสมัยโบราณนั้น การสร้าง การตกแต่งประดับประดานั้นแทบจะไม่มีเลยก็ว่าได้ เพราะมนุษย์นั้นถือว่าวัตถุใดๆ ที่ทำให้เปล่งเสียงแล้วเป็นวัชระได้ทั้งสิ้น เช่น นำเอาเปลือกหอยสังข์มาเจาะรูตรงกันหอย ใช้ปากเป่าก็เปล่งเสียงได้ หรือนำเอาเขาสัตว์ งาช้าง ตัดปลาย

¹ เถลิงศักดิ์ พิภูลศรี, สัมภพณ์ (สิงหาคม 2543)

² อุดม อรุณรัตน์ (2526) หน้า 15

ออกถึงส่วนที่เป็นโพรง ก็เป่าให้เปล่งเสียงได้ในระดับเสียงต่างๆ กันตามความยาวของวัตถุสั้นๆ บางทีก็อาจนำเอาไม้ไผ่มาเคาะบ้าง ตีบ้าง ก็ทำให้เกิดจังหวะประกอบกันได้ เป็นต้น

การที่จะวินิจฉัยให้แน่นอนลงไปเลยว่า กำเนิดของวัชชนะนั้นมาจากไหนนั้นยังไม่เป็นที่ยุติ ด้วยการหาหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้มาอ้างอิงได้ยากเป็นเพียงแต่สันนิษฐานกันจากหลักฐานที่พอมืออยู่เท่านั้นเอง เช่น

- เกิดจากการเลียนเสียงนกร้องในฤดูผสมพันธ์
- เกิดจากจังหวะที่ช่วยกันออกแรงในการทำงาน
- เกิดจากผลไม้ตกน้ำ ตุ่ม ต่ำ
- เกิดจากจกจัน เรไร ร้อง หรีง หรีง
- เกิดจากการเปล่งเสียงของมนุษย์

การเปล่งเสียงของมนุษย์นั้น น่าจะเป็นกำเนิดของวัชชนะ เพราะคำว่า “เปล่งเสียง” นั้นแตกต่างไปจากเสียงพูดคุยธรรมคาของมนุษย์ ซึ่งเป็นระดับเสียงปกติที่พูดจากัน แต่การที่จะ “เปล่งเสียง” นั้น ปัจจัยอยู่ที่อารมณ์ เช่น เมื่ออยู่ในภาวะแห่งอารมณ์โกรธเค้นฉุนเฉียว การเปล่งเสียงนั้นก็ จะอยู่ในระดับเสียงสูง เมื่อภาวะแห่งอารมณ์ที่มีความสงบ ความสุข การเปล่งเสียงก็จะอยู่ในระดับปานกลาง ถ้าหากอยู่ในภาวะของความหวาดกลัวที่อำนาจที่ลึกลับแห่งฟ้าดิน การเปล่งเสียงก็จะอยู่ในระดับต่ำ นี่เป็นลักษณะการเปล่งเสียงที่เกิดจากอารมณ์ของมนุษย์ ซึ่งน่าจะเป็นเค้ามูลแห่งการกำเนิดของวัชชนะ นั่นก็คือ อุทานเป็นกำเนิดของวัชชนะ คำว่า “อุทาน” หมายถึง คำอันบุคคลเปล่งขึ้น หรือ โสมนัสวาจาเป็นเครื่องเปล่งขึ้น [Udanam = expression of interest felling (whether of joy or sorrow) in words, breathing upwards] เรื่องนี้มีอยู่ในทุกๆ ลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนาก็มีกล่าวไว้ในพุทธประวัติว่าดังนี้

จากปฐมสมโพธิกถา อภิสามโพธิปริวรรต ปริเภทที่ 10 ตอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ พระสัพพัญญุตญาณดับสูญสิ้นอาสวกิเลสเป็นสมุจเฉทปทาน จึงเปล่งพระพุทธานุสัททปฐม อุทาน ตรัสทักตันทา โดยพระคาถาว่า “อนกชาติ สัสสาร” เป็นอาทิ อธิบายความว่า “แต่ตถาคตท่องเที่ยวมาในชาติสงสาร มิได้พบพานทรมานเสวยชาติทนทุกข์ลำบากแล้วๆ เล่าๆ คู่ก่อนตันทาผู้เป็นช่างทำเรือนให้ตถาคต กาลบัดนี้ตถาคตพบท่านแล้ว เห็นตัวท่านแล้ว ตั้งแต่บัดนี้สืบไปเบื้องหน้า ท่านมิได้กระทำเรือนให้ตถาคตสืบต่อไปอีกแล้ว..... แลสันดานแห่งตถาคตก็ถึงซึ่งสิ้นสูญจากตันทาเป็นนิรวาเสชโดยแท้”³ ซึ่งเป็นการเปล่งเสียงด้วยความโสมนัสโนรมย์ปรีดา เมื่อองค์พระศาสดาได้พระโลกุตรธรรมสำเร็จมโนรถประสงค์

³ ปฐมสมโพธิ หน้า 193-194

ในสมัยพุทธกาลต่อมาก็กล่าวถึงนางวิสาขาผู้ได้ชื่อว่าเป็น “มหาทาทิกบรียาค”⁴ (Celebrated Benefactress) นางได้สร้างปราสาทถวายแด่พระพุทธเจ้า ครั้นเมื่อนางได้จัดพิธีฉลองเสร็จเรียบร้อยแล้วนางก็ได้อุทานออกมาด้วยความปีติโสมนัส จนสาวกทั้งหลายที่ได้ยินต่างก็ประหลาดใจนี้ แสดงให้เห็นประจักษ์แน่อีกอย่างหนึ่งว่าลักษณะการ “อุทาน” หรือ “เปล่งเสียง” ของนางวิสาขานั้น คงไม่ใช่เสียงคนปกติที่พูดคุยกันทั่วไป คงเป็นการกล่าวออกมาด้วยความสุข ความรื่นเริง อาจจะเป็นอย่างเช่น “โอ้ พระบรมโพธิ์ทอง พระพุทธเจ้าข้า เออ”⁵ ก็ได้ คำว่า “โอ้” และ “เออ” นี้เป็นคำอุทานส่วนข้อความตรงกลางนั้นเป็นคำว่า “พิไร” หมายถึงคำว่า “ร่ำว่า” นั่นเองในลักษณะของการเปล่งเสียงเช่นนี้สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ ทำนอง (ลำนำ)

ในพระสูตรต้นตปิฎก เป็นปิฎกที่สำคัญที่สุด เพราะถือว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ แบ่งออกเป็น 5 นิกาย ซึ่งทั้ง 5 นิกายนั้นประกอบด้วย นวังกสตัตตศาสนา (คำสอนของพระศาสดามีองค์ 9) มีอุทานนี้รวมอยู่ด้วยองค์หนึ่งคือ “ระเบียบคำที่พระพุทธเจ้าทรงอาศัยโสมนัสตญาณเป็นต้นเปล่งออกมาเป็นคาถาโดยมาก เป็นจุมฉิบพ ก็มีบ้างได้แก่ 82 สูตรในอุทาน” เป็นอาทิ ในการที่พระองค์ทรงอาศัยโสมนัสตญาณเป็นเปล่งออกมานั้น ก็เพื่อสรรลุดคุณชาติอันได้นามว่า สันติหรือความสงบ เยือกเย็น และสดชื่น ก็คือ พระนิพพานนั่นเอง

ในเรื่องของการเปล่งเสียงนี้ ในบุคคลทั่วไปย่อมมีสภาพที่เป็นตัวรับอยู่ในใจ ถ้าปราศจากสภาพที่เป็นตัวรับเสียแล้ว ก็ไม่สามารถที่โน้มน้าวจิตใจให้เปล่งเสียงออกมาด้วยการต่างๆ ได้ เปรียบกับสิ่งที่เป็นวัตถุในปัจจุบันนี้ก็คือ เครื่องวิทยุ ซึ่งต้องมีทั้งเครื่องรับและเครื่องส่ง ขาดเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ฉะนั้น การเปล่งเสียงก็เช่นกัน หากบุคคลไม่มีสภาพที่เป็นตัวรับอยู่ในใจแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะจูงใจทำให้เกิดขึ้นได้ ฉะนั้น

ในทางพระพุทธศาสนานั้น การสวดพระพุทธรมนต์ใช้ความท่องจำเป็นสำคัญ และประกอบด้วยลำนำที่สังฆมณฑลกำหนดไว้ (Ecclesiastical systems) โดยเฉพาะเรียกว่า “โมด” (Mode) นับเป็นบันไดเสียงโบราณ (เป็นกำเนิดของบันไดเสียงที่เป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน เมื่อได้ที่มาแห่งเสียง 7 แล้ว) นับได้ว่าเป็นลำนำสมัยอารยธรรมโบราณเลยทีเดียว การสวดพระพุทธรมนต์ในทางพระพุทธศาสนานั้นแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ สวดพระธรรมเพื่อรักษาพระศาสนาอย่าง 1 เพื่อจะคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายอีกอย่าง 1 ประสงค์ เพื่อจะให้พระสงฆ์ท่องจำพระวินัยทั้งอรรถ (ความหมาย) และพยัญชนะ (ลายลักษณ์) ให้คงไว้ไม่เปลี่ยนแปลง โดยอาศัยชักซ้อมด้วยสวดสาธยายพระธรรม

⁴ ศึกษาธิการ, กระทรวง, กรมสามัญศึกษา, หนังสือกวีนิพนธ์เรื่องมหาวาสสันดรชาดก สำหรับนักเรียนฝึกหัดครู (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2598), หน้า 395

⁵จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ชมรมดนตรีไทย, ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองการพิมพ์, 2522) หน้า 2

วินัย ตั้งแต่พุทธศักราชที่ 1 และประเพณีเป็นแบบแผนสืบมา โดยนัยดังกล่าวนี้ จึงต้องอาศัยสวดมี
ลำนํ้าที่เรียกว่า “สรภัญญะ” (Sarabhanna = a particular mode of reciting) หมายถึง ธรรมเนียมอัน
บุคคลพึงกล่าวถึงด้วยเสียง มีอยู่ 4 ทำนองดังนี้

1. สุตตคนตปริเนาวัตร เป็นทำนองสวดบรรยายพระสูตรต่างๆ ไป ในการแสดงธรรมเทศนา
2. กลิตวัตร เป็นการออกเสียง “ลงลูกคอ” เช่นสวดขัดตำนาน หรือสวด “ชุมนุมเทวดา”
3. ทูหนวัตร เป็นทำนอง “รีคนมโค” โดยลักษณะการรีคนมโคนั้น ใช้มือรูดลงแล้วกระแทก
ขึ้นอย่างรวดเร็ว ตามนัยนี้เรียกว่า “แหบหวน” คือ การเปล่งเสียงที่อยู่ในระดับต่ำขึ้นไปหาเสียงสูง
อย่างรวดเร็วนั่นเอง เป็นทำนองที่ยากมาก
4. ตรงควัตร เป็นทำนอง “เล่นลูกคอ” อุปมาดังระลอกคลื่นกระทบฝั่งหรือจะเรียกให้
พิสดารออกไปก็คือว่า “ระลอกแก้วกระทบฝั่ง”

ทั้งสี่ทำนองนี้ การเปล่งเสียงนั้นต้อง “ให้อักขระบังคับเสียง” หมายความว่า อักขระจะต้อง
ชัดเจน ผิดเพี้ยนไปจากเดิมไม่ได้ จึงเป็นหลักของทำนองสรภัญญะที่ต้องกำหนดกระบวนการผันของ
อักขระออกไปถึง 10 เสียง เช่นอักขระสูงเสียงก็ต้องสูงอยู่ระดับเดียวกัน อักขระต่ำก็ต้องอยู่ระดับต่ำ
ด้วยอาศัยขบวนการผันดังนี้

เสียงหย่อน	เสียงแข็ง
เสียงหนัก	เสียงเบา
เสียงยาว	เสียงสั้น
เสียงกด	เสียงเอื้อน
เสียงหน่วง (กลืนเสียง)	เสียงปล่อย

ในทางศาสนาพราหมณ์นั้น มีบทสวดและทำนองสวดอยู่คัมภีร์ต่างๆ นั้นมากมาย เช่นจาก
สังคีตรัตนกร ของท่านสารนททเวชะ 1.3-1.2 ได้กล่าวว่า ข้าพเจ้าขอบูชาภาวะที่สูงสุดแห่ง
แบบฟอร์มแห่งเสียงนั้น (นาทพรหม) ซึ่งเป็นความสุขชนิดหนึ่งไม่มีสองและเป็นแสงสว่างแห่ง
วิญญานในภาวะทั้งปวงที่ได้แสดงตนให้ปรากฏในแบบฟอร์มของจักรวาลโดยบูชาเสียง (นาท) นี้ก็
เชื่อได้ว่าบูชาพระพรหม (ผู้สร้าง) พระวิษณุ (ผู้รักษา) และพระมเหศวร (ผู้ทำลาย) ทั้งนี้เพราะ พระ
มหาเทพเหล่านั้นแหละที่เป็นตัวเสียง

การสร้างสรรคการเปล่งเสียงในการสวดพระเวท ที่ให้มีลีลาเสียงที่ไพเราะ มีความละเมียด
ละไมแห่งน้ำเสียงอันลึกซึ้ง นับเป็นเจตนารมณ์แห่งการครุ่นคิดของผู้รจนาคัมภีร์พระเวทที่ได้คิดค้น
ขึ้น เป็นการแสดงออกในทางจิตใจแห่งความเป็นมนุษย์ รวมทั้งความงามของกาพย์กลอนนั้นๆ อีก
ด้วย อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงความพิถีพิถันในความน่าน้อมิรมย์ และความลึกลับของธรรมชาติ ซึ่งได้
มีความเชื่อถือกันว่า พระเจ้าทั้งหลายนั้นเป็นสาเหตุแห่งชาติมูล และพลังทุกชนิดของธรรมชาติทั้ง
มวล การรู้สึกถึงความลึกลับมหัศจรรย์เช่นนี้ ก่อให้เกิดความหมายของตนเองมากขึ้น ดังนั้นในการที่

จะทำให้เกิดสิริมงคลต่อชีวิตของตนเองได้นั้น ก็จำเป็นต้องสาธยายร่ายมนต์ วิงวอนขอพรต่อพระเป็นเจ้า เพื่อป้องกันแก้ไขอันตรายแก่ตนเองหรือแก่มหาชนได้

จึงกล่าวได้ว่า คนตรีจีนแรกที่มีมนุษย์คิดค้นก็คือ “เสียง” ของตัวเอง จากระดับเสียงสูง-ต่ำที่มีอยู่ ถ้าทอดจังหวะให้ช้าลงหรือเร็วขึ้นไปจากเดิมแล้ว ก็จะเป็นทำนองเพลงขึ้นมาได้ ถ้าแก้ไขระดับเสียงสูงต่ำให้ห่างกันมากขึ้นแล้ว ถิ่นนำของเพลงนั้นๆ มีความหมายแก่อารมณ์และความรู้สึกนึกคิด และเกิดความไพเราะมากขึ้นตามไปด้วย เพื่อนำไปประกอบกับร้อยแก้ว (Prose) หรือโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน (Verse) แล้ว ซึ่งอยู่ในพิธีกรรมของศาสนา กล่าวโดยสรุปได้ว่า

ศาสนาพุทธสวดด้วยทำนองสรภัญญะ เพื่อให้พระธรรมวินัยไม่วิปลาสคลาดเคลื่อนและสวดเพื่อให้เกิดสิริมงคล ป้องกันภัยอันตรายด้วยเลือกเอาพระสูตรและปาฐกพระคาถาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย อันมีตำนานอ้างว่าเกิดขึ้นด้วยเหตุการณ์ต่างๆ มาสวดเป็นมนต์

ศาสนาพราหมณ์นั้นถือว่า “ศิลปะแบบที่สูงสุดก็คือ การเปล่งเสียงที่ไพเราะ บริสุทธิ์ (เราะ) ติดต่อกัน โดยไม่มีคำใดๆ มาช่วยเหลือเลย ความละเมียดละไมแห่งเสียงเพลงที่ไพเราะบริสุทธิ์นี้ช่วยทั้งผู้ร้องและผู้ฟังมีจิตใจดีมีคำสุห้วงลึกแห่งภาวะของตนเอง⁶

ต่อไปนี้เป็นรายละเอียดของวัชระ

วัชระ หรือเครื่องดุริยดนตรีนี้ แบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภทคือ

ประเภทที่ 1 ได้แก่ อาโตชชะ (Atojja)

ประเภทที่ 2 ได้แก่ ฆนะ (Ghana)

ประเภทที่ 1 อาโตชชะ (Atojja) นี้มาจากรากศัพท์ ดุท (Tud) หมายถึงวัตถุที่ทะลุทะลวงตลอด (Hollow) ซึ่งก็คือ (เครื่อง) ดุริยดนตรีประเภทดีด สี ดี เป่า ที่มีลักษณะเป็น โพรง รูทั้งหมด อันมีรากเหง้าคำมูลเดียวกัน แบ่งออกได้ 3 ชนิดคือ

สุสิระ (Susira) คือเครื่องดุริยดนตรีใช้เป่าทั้งหมด (Wind instrument)

อวานัททะ (Avanaddha) คือเครื่องดุริยที่ใช้ตีหรือเคาะที่จึงด้วยหนัง (Covered)

คตะ (TaTa) คือเครื่องดนตรีที่มีสายสำหรับดีด สี เป็นเสียง (Stringed instrument)

ผู้วิจัยของกล่าวเฉพาะรายละเอียดของสุสิระ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสังข์ ที่มาของ สไน เท่านั้น รายละเอียดมีดังนี้

⁶ ทีโอดอร์ เดอ บาร์รี, ปอเกิดลัทธิประเพณีอินเดียภาค (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2512), หน้า 488-489

สุสิระ (Susira)

สุสิระ ตามรูปศัพท์นี้หมายถึงสิ่งที่เป็น รู ตลอดคือ เครื่องดุริยประเภทที่ใช้เป่าทั้งหมด ตามมติของผู้เขียนมีว่า สุสิระ นี้ น่าจะเกิดขึ้นก่อนเครื่องดุริยดนตรีชนิดอื่นๆ เมื่อมนุษย์ใช้เสียงของตนเปล่งเป็นลำนำในคราวหนึ่งเป็นเวลานานๆ ก็ย่อมเกิดความเหน็ดเหนื่อย จึงจำเป็นต้องพาเครื่องผ่อนแรงของตนเสียบ้าง โดยนำวัสดุที่เป็น “รู” มาเป่าก็จะเกิดเป็นเสียงต่างๆ ขึ้น หรือขณะที่ “เปล่งเสียง” นั้น ถ้าต้องการให้ได้ยินไปในระยะไกลๆ ก็คงจะจัดหาวัสดุที่เป็น “โพรง” มาต่อออกไปจากปาก ก็จะได้เสียงก้องกังวานไปได้ไกลๆ ต่อเมื่อได้คิดแปลงแก้ไขให้พัฒนาขึ้นตามลำดับแล้ว ก็สามารถทำลำนำได้จะ ได้กล่าวต่อไปตามลำดับจากเครื่องเป่าต่างๆ จนถึงเครื่องเป่าที่ได้คิดประดิษฐ์ขึ้นในเวลาต่อมา จนบรรเลงเป็นเพลงได้ ดังต่อไปนี้

สังข์ (Sankha) ได้แก่ แตรสังข์ (Conch trumpet)

วิสานะ (Visana) ได้แก่ แตรที่ทำจากเขาสัตว์ (Horn trumpet) งาช้าง (Tusk trumpet) และ แตรงอน (Kambu)

ธมนวังสะ (Dhamanavamsa) ได้แก่ เครื่องเป่าที่ทำด้วยพืชตระกูลไม้ไผ่ เช่น แคน ขลุ่ย

สรไนย (Saraniaya) ได้แก่ เครื่องเป่าที่ใช้ลิ้น (Cane-reed) เช่น ปี่ (Pipe) ทั้งหมด

สังข์ (Sankha)

สังข์เป็นเปลือกหอยทะเลชนิดหนึ่ง เมื่อนำมาขัดให้ผิวเกลี้ยงเงาแล้วจะเป็นสีขาว เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์และเป็นสิริมงคล นำมาเจาะรูตรงกันหอยแล้วใช้เป่าด้วยริมฝีปาก ทำให้เปล่งเสียงได้จึงเรียกว่า “แตรสังข์” (Conch trumpet) ใช้เป็นเครื่องประโคมในพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่

เครื่องเป่าชนิดนี้มีอยู่ทั่วไปในดินแดนแถบเอเชียอาคเนย์แต่บรรพกาล มีหลักฐานอยู่ในไตรภูมิพระร่วงราวพุทธศตวรรษที่ 19 ในอาณาจักรสุโขทัย กล่าวถึงการเป่าสังข์ไว้เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่จะใช้งานมงคล แสดงความชื่นชมยินดีที่มีชัยชนะแก่ข้าศึก มีกล่าวถึงสังข์อยู่หลายตอนดังนี้

“...ยังมีเทพธิดาองค์หนึ่งชื่อว่า มณีเมขลา แลเป่าสังข์ใหญ่อันหนึ่ง ชื่อ พิชัยสังข์ ครั้นว่าเป่าสังข์ดวงนั้น... แลมีเสียงไพเราะนักรัชนาแล...” พิชัยสังข์ นี้หมายถึง สังข์ที่ใช้เป่าในเมื่อมีชัยแก่ข้าศึก หรือใช้เป่าในการเอาฤกษ์เอาชัยก่อนที่จะยกไปรบกับข้าศึกศัตรูก็คงจะได้ เพราะเมื่อเป่าพิชัยสังข์นี้แล้ว นั่นก็หมายความว่า จะต้องมิมีชัยชนะต่อข้าศึกอย่างแน่นอน

นอกจากนี้แล้ว เรื่องสังข์ยังได้กล่าวไว้ในพุทธประวัติอยู่ด้วยคือ ตอนมารผจญว่า เมื่อเทพธิดาทั้งหมื่นจักรวาลแลเห็นพญาวสวัติมารเข้า ต่างองค์ก็สะดุ้งตกพระทัย ก็ประลาดไปจากที่นั่น “..... สมเด็จพระชินทราก็ฉวยอุคฺคิขุยมถสังข์ ลากไปในเบื้องหลังแล่นขึ้นอากาศ...” วิชยุตมมหาสังข์นี้ก็เหมือนพิชัยสังข์ คือเป่าเอาฤกษ์เอาชัย หรือเมื่อมีชัยชนะ แต่เมื่อเห็นพญามารเข้าก็คงจะกลัวคุมสติไม่อยู่ จนต้องเหาะหนีขึ้นสู่อากาศยังแต่พระพุทธเจ้าทรงสถิตย์เหนือรัตนบัลลังก์พระองค์เดียวดูจ้าวมารหมั่นสนธิ์ในสุญฺวิมาน ที่สุดพญามารก็พ่ายแพ้ไป นอกจากนี้แล้วสังข์ยังใช้

เป็นเครื่องประโคม ร่วมกับเครื่องดุริยชนนาคอื่น เช่น พิณ ฆ้อง กลอง สรไนย พิสนัญชัย กาหล สร โพล (ตะโพน) และบันฑาะว้ออีกด้วย

วิสาณะ (Visana)

ตามความหมายของคำนี้ หมายถึง เขา (สัตว์) เชนงาช้าง เป็นเครื่องเป่าที่ไม่มีลิ้นมา ประกอบเช่นเดียวกับสังข์ เรียกชื่อเครื่องเป่าชนิดนี้ว่า แตรเขา (Horn trumpet, tusk trumpet) โดยปกติแล้ว เขาหรืองา นี้ จะเป็นโพรงภายในเกือบตลอด ตั้งแต่โคนซึ่งเป็นส่วนที่โต แล้วเรียวเล็กลงไปจนถึงปลายสุดซึ่งเป็นส่วนที่ตัน ถ้านำเอามาตัดส่วนปลายออกจนถึงตรงที่เป็นโพรงแล้วใช้ปากเป่าให้เปล่งเสียงได้ โดยวิธีเป่าลมผ่านรูตอนปลาย (Lip reed) ผ่านลงไปโพรงด้านในซึ่งทำหน้าที่ขยายเสียง ระดับของเสียงจะสูงหรือต่ำนั้น ขึ้นอยู่กับความยาวและปริมาตรที่กลวงอยู่ภายใน นั่นก็คือ ถ้าวิสาณะยาวมีขนาดใหญ่ เสียงที่เปล่งนั้นก็อยู่ในระดับเสียงสูง ดังนั้นวิสาณะที่ได้นำเอามาเป็นแตรนั้นแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจะมีขนาดเล็กๆ เช่น ที่ทำมาจากเขาแกะ เขากวาง จนถึงขนาดใหญ่คือเขาวัว เขากวาย และงาช้าง ซึ่งจะทำให้มีระดับเสียงแตกต่างกันไป ในสมัยนั้นเขาใช้แตรที่ทำจากวิสาณะนี้เป็นเครื่องบอกสัญญาณต่างๆ หรือใช้เป่าในขบวนพิธี เสียงที่เปล่งนั้นก็คล้ายกันกับเสียงสังข์นั่นเอง

ในจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูนเรื่องพระสุมนเถระสร้างพระอัฐฐารสยีนเมื่อ จ.ศ. 723 (พ.ศ. 1913) ราวพุทธศตวรรษที่ 20 พรรณนาเรื่องพระสุมนเถระ เดินทางขึ้นมาสู่ล้านนาไทย ซึ่งพระเจ้ากือนาทรงให้ราชบุรุษไปอาราธนาพระเถระมาจากกรุงสุโขทัย ขึ้นมาเผยแพร่พระพุทธศาสนายังล้านนาไทยนั้น ทรงจัดพิธีต้อนรับพระสุมนเถระอย่างมโหฬารสมพระเกียรติ ดังความว่า “.. วันนั้นตนท่านพระยาธรรมิกราชบริพัตรด้วยฝูงโยธา... ให้ถือกระทงข้าวดอกดอกไม้ ใต้เทียน ดีพาทย์ ดังพิณ ฆ้อง กลอง ปี่สรไน พิสนัญชัย ทะเทียด กาหล แตรสังข์ มรทงค์ ดงเคียด เสียงเลิศเสียงก้อง...”⁷

วิสาณะที่กล่าวไว้ในขบวนพระราชพิธีนั้นคือ พิสนัญชัย

“พิสนัญชัย” นี้อาจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้อธิบายไว้ว่าเป็นปี่เสนา (เขนง) คำว่า เสนา หรือ เขนงนี้เป็นภาษาเขมร แปลว่า เขา (สัตว์) ดังนั้น พิสนัญชัยก็คือ เครื่องเป่าที่ทำด้วยเขาสัตว์แต่ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร ได้ให้คำอธิบายแจ่มแจ้งอีกว่า คำว่า พิ ก็คือ ปี่ (พ แปลงเป็น ปได้) เสนัญ หรือ เสนา แปลว่า เขากวาย ปี่เสนาญชัยมีลิ้น ตัวปี่ทำด้วยเขากวาย ใสลิ้นทองเหลืองตรงกลาง เจาะข้างๆ สำหรับเป่าเป็นเสียงเท่านั้นเครื่องเป่าตามมติของศาสตราจารย์ แสง มนวิฑูรนั้นก็คือ “แกว” ของชาวเขาเป่ามูเซอที่ยังคงใช้เป่าบันลือเสียงในงานรื่นเริงต่างๆ ตามขนบประเพณี

⁷ กรมศิลปากร, จารึกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย (กรมศิลปากรจัดพิมพ์, 2522)

ของพวกนี้อยู่ ก็เป็นมดที่แตกต่างออกไปอีกว่า พิสนุชชัยในที่นี้ มิได้หมายถึง “แตร” เพราะเปล่งเสียงด้วยริมฝีปาก (Lip reed) แต่ หมายถึง “เป่า” ที่เปล่งเสียงด้วย ลิ้น (Cane reed) จึงกล่าวได้ว่า พิสนุชชัยนั้นเป็นวิสานะที่เป็นทั้งแตร และ เป่า

สำหรับในแถบภาคกลางนั้น วิสานะก็คงยังใช้เป่าอยู่บ้าง เป็นอาณัติสัญญาณของเจ๊กขายหมูที่พายเรือขายอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง แม้แต่ในดินแดนแถบอื่นๆ ของโลกสมัยโบราณก็มีใช้กันอยู่อย่างแพร่หลาย เช่น อเมริกาใต้ โดยนำเอาช้างมาทำเป็นแตรใช้ขับไล่เสียง เข้าใจว่าคงจะใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณต่างๆ ตามถิ่นที่คนอาศัยอยู่ เช่น ถ้าอยู่บนบก ก็คงเป็นสัญญาณของคนเลี้ยงสัตว์ตามทุ่งหญ้า ถ้าอยู่แถบชายฝั่งทะเล ก็คงใช้เป็นเครื่องบอกสัญญาณของชาวประมงที่ออกเรือไปจับปลาในทะเล เป็นต้น

เท่าที่ได้กล่าวมาในเรื่องของสังข์ (Sankha) ก็ดี วิสานะ (Visana) ก็ดี จะเห็นได้ว่า เป็นเครื่องดุริยางค์ที่เป็นอาโศหะ (Atojja) โดยใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ คือ เปลือกหอย เขา (สัตว์) มนุษย์นำมาประดิษฐ์ขึ้นเพียงเล็กน้อย เพื่อนำเอาไปใช้ในโอกาสเท่าที่จำเป็นกับชีวิตประจำวันของคนในสมัยก่อน เป็นเครื่องเป่าที่มีสวด (ระยะสั้นคู่เสียง) ที่ไม่มากนัก คงจะสอดคล้องกับเพลงที่มีทำนองง่ายๆ ฮือๆ ฮาๆ ไปตามเสียงเพลงเท่านั้นเอง

สังข์ และวิสานะนี้เป็นเครื่องเป่าที่มีมาพร้อมกับอารยธรรมของมนุษย์ที่ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ เป็นรากเง้าเค้ามูลของเครื่องเป่าชนิดอื่นๆ ในเวลาต่อมา เมื่อมนุษย์ได้มีการพัฒนาตนเองขึ้นแล้ว

ต่อไปนี้เป็นรายละเอียดเรื่อง แตรงอน

แตรงอน (Kumbu trumpet) หรือแตรกำพูนี่ ดัดแปลงแก้ไขขึ้นโดยอาศัยเค้ามูลของสังข์ หรือ วิสานะ ตามความหมาย กำพู (กมพู) ในความหมายหนึ่งนั้น หมายถึงหอยสังข์ (Conch) จึงสันนิษฐานไว้ก่อนว่า คงจะประดิษฐ์แตรงอนนี้เพื่อใช้แทนสังข์ เมื่อสังข์นั้นหายากเข้า จึงเรียกเครื่องเป่านี้ตามชื่อเดิมว่า “กำพู” ต่อมาเรียกเคลื่อนไปเป็นคำ “กำพู” (Kambo or Kammu) มีลักษณะงอนช้อยขึ้นไปคล้ายสังข์ จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งมีรูปร่างว่า “แตรงอน”

เป็นการสันนิษฐานไปตามรากศัพท์เดิมในการที่นำมาเรียกชื่อว่า “แตรงอน” ทางหนึ่งซึ่งเป็นมดของผู้เขียน แต่ถ้าจะดูกันตามรูปร่างแล้วก็น่าจะได้แบบอย่างมาจากวิสานะ (เขาสัตว์) ตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิท่านหนึ่ง ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “... แตรงอนนี้ แต่ก่อนคงทำด้วยเขาสัตว์ เช่น Horn เป่าล่าสัตว์ของชาว Saxen โบราณ (Saxen Hunting Horn) หรือเช่น เขาควายที่เราเห็นเจ๊กในเมืองไทยเป่า

ขามหูแต่ก่อน...”⁸ การเปล่งเสียงของแตรงอนนี่ก็ดังคล้ายๆ กันกับเสียงเป่าสังข์ คือมีเสียงทุ้ม ก้องกังวาน ดัง “ปุ่นๆ” แต่ได้ยินไกลกว่าเสียงสังข์ จึงใช้เป็นอาณัติสัญญาณในระยะทางไกลๆ

ยังมีแตรงอนอีกชนิดหนึ่งชื่อ “กาหล” หรือ แตรกำพู สำหรับเป่าเลียนเสียงของช้าง นั่นก็หมายความว่า ต้องเป็นแตรที่มีขนาดใหญ่แล้วยาว จึงสามารถที่จะเป่าเลียนเสียงช้างได้ ทำด้วยโลหะ เรื่องนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาเดชาดิศรราชานุภาพได้กล่าวไว้ว่า “ได้ฟังเสียงแตรกำพูอีกครั้งหนึ่ง ดูเหมือนคนที่เป่าจะเป็นผู้ชำนาญ เสียงคล้ายช้างร้องจริง...”⁹ เจ้ามูลของแตรงอนนี้ สมเด็จพระนริศรานุวัดติวงศ์ทรงกล่าวไว้ดังนี้

“... ที่ว่าทำขึ้นโดยเลียนเสียงช้างนั้นเป็นการแน่นอน ในเทศनावาสันครชาดก กัณฑ์มหาราช ซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ทรงพระนิพนธ์ก็มีว่า “ฝ่ายพระคชินทเรศ เสวตคคชาติ พิเชียรปัจฉยนาถ ก็เปล่งเสียงก้องโกญจศัพท์ ประกาศกาหลคำรณนฤโฆษ แต่เป็นความกลับกันว่า พระยาช้างเปล่งเสียงเหมือนแตร ตกกลงว่าเสียงช้างก็เหมือนเสียงแตร เสียงแตรก็เหมือนเสียงช้าง ทั้งสองอย่างต้องล้อเลียนจากกัน ช้างมีมาก่อน แตรมีทีหลังต้องตัดสินว่า แตรทำเอาอย่างเสียงช้างทำไมจึงทำแตรเอาอย่างช้างคิดเห็นว่าเวลาก่อนโน้น ช้างเป็นกำลังอันเข้มแข็งของกองทัพ เช่น “แตรง” ในทุกวันนี้อาจย่ำยีศัตรูให้ย่อยยับได้ดีด้วยกำลังของช้าง เพราะฉะนั้นฝ่ายปรีภัยแม้ได้ยินแต่เสียงช้างร้องก็ทำให้ขวัญหนีด้วยกลัวจะถูกย่ำยีด้วยกองช้างอาศัยเหตุอันนี้จึงคิดทำแตรขึ้นปลอมเสียงช้างใช้เป่าในกองทัพเมื่อเดินไป แม้ความจริงจะมีช้างแต่น้อย เมื่อเป่าแตรเข้าประกอบกับเสียงช้างจริงๆ ด้วย ย่อมทำให้ฝ่ายปรีภัยซึ่งได้ยินแต่เสียงมีใจครั่นคร้าม โดยสำคัญว่ามีช้างมาก มูลเหตุแตรคงจะเป็นดังนี้”¹⁰

แต่โบราณมานั้น เครื่องเป่าประเภทนี้เป็นเครื่องประโคมแห่งของไทยเราสามัญชนทั่วไป และในงานราชพิธีต่างๆ อีกด้วย แตรกำพูนี่ใช้มาตั้งแต่กรุงสุโขทัยจนถึงแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมในสมัยอยุธยา “เมื่อมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ จึงเปลี่ยนใช้แตรฝรั่ง แทนแตรกำพูสืบมา”¹¹ แตรงอนนั้นเป็นเครื่องประโคมในราชสำนัก เฉพาะเจ้านายชั้นสูงระดับแม่ทัพขึ้นไป ใช้เป่าบอกอาณัติสัญญาณในการกรีธาทัพ หรือริ้วขบวนของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเสียงแตรนั้นโปร่ง เบา กังวาน แจ่มใส นุ่มนวล เป็นเสียงที่แสดงความสง่าผ่าเผย และอำนาจผู้นำได้ในทางปลุกนักรบในกองทัพให้เกิดความเข้มแข็ง เกิดกำลังใจ เกิดความกล้าหาญ พนักงานประโคมแตรงอนก่อนมีตำแหน่งเป็น “หมื่นกาหลพิชัย” แต่ปัจจุบันได้ยุบเลิกไปแล้ว แต่ก็ยังใช้แตรงอนเป็นเครื่องประโคมประกอบขบวนพระราชอิสริยยศอยู่เหมือนแต่ก่อน

⁸ ธนิต อยู่โพธิ์, เครื่องดนตรีไทยฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (พระนคร:กรมศิลปากร, 2510) หน้า 69

⁹ บรมวงศ์เชอ, กรมพระยา, สาสน์สมเด็จพระ (พระนคร โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505) หน้า 3 เล่ม 5

¹⁰ เรื่องเดียวกัน เล่ม 5 หน้า 10-11

¹¹ เรื่องเดียวกัน เล่ม 4 หน้า 315

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ครอบครัวของ อบอุ่น¹² อายุ 82 ปี ซึ่งเป็นหมอช่าง (ครูบาช้าง) บ้านเดิมอยู่ที่ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันเป็นครูบาช้างที่หมู่บ้านช้างพญา ตำบลหนองปรือ อำเภอบางละมุง พญา ซึ่งมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของ วิสานะ (แตรที่ทำจากเขาสัตว์) จากข้อความข้างต้น ครูบาส่งเล่าให้ฟังว่าในสมัยก่อนจะใช้ สไน ซึ่งพวกส่วยจะเรียกว่า เสนง (เกล)¹³ เป่าจับช้าง (คล้องช้าง) นานกว่า 100 ปีมาแล้ว เมื่อจะทำการจับช้างก็นำช้างป่ามาอยู่ที่บ้าน (ในเมือง) หรือสถานที่ที่จัดไว้เลี้ยงโดยเฉพาะ จะต้องมีการเชิญช้างประกอบพิธี โดยใช้ สไน เพราะเสียงของสไนเหมือนกับเสียงของช้าง จะใช้สไนเป่าตั้งแต่เวลาเช้าป่า เป็นการให้สัญญาณ เพราะถ้าใช้เสียงคน สัตว์ต่างๆ จะรู้ แล้วจะไม่สามารถจับช้างได้ สมัยก่อนครูบาส่งเคยเห็นสไนทำจากงาช้างก็มี ประมาณสมัยของนายอำเภอหลวงณรงค์ รักษาเขต เป็นนายอำเภอปะคำ (ประมาณ 70 ปีมาแล้ว) แหล่งที่ครูบาส่งไปเลี้ยงช้าง ได้แก่ บริเวณป่าดงใหญ่ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์, จ.สุรินทร์, จ.ชัยภูมิ หมู่บ้านช้างที่พญา เป็นต้น

บทบาทหน้าที่ของสไน หรือ เสนงเกล ของชาวส่วย กูย นี้ อาจารย์ปราโมทย์ ค่านประดิษฐ์¹⁴ กล่าวว่า มีลักษณะหน้าที่คล้ายกันมากในเรื่องของการเป่าเลียนเสียงช้าง, จับช้าง และใช้เป็นสัญญาณ อีกทั้งใช้ในการประกอบพิธีกรรม ลักษณะและบทบาทของ เสนงเกล จะใช้เป็นเครื่องเป่าประจำกายของหมอช่าง ใช้เป่าเป็นสัญญาณเมื่อจะเข้าป่า หรือออกจากป่า นับว่า เสนงเกลเป็นเครื่องดนตรีสำคัญชิ้นเดียวที่อยู่ข้างกายของหมอช่าง

แหล่งที่มีการใช้ เสนงเกล ในจังหวัดสุรินทร์ คือ บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม, อำเภอจอมพระ และอำเภอสำโรงทาบ

¹² ครูบาส่ง อบอุ่น สัมภาษณ์ 18 ธันวาคม 2542

¹³ เสนงเกล หรือ ปี่เขาควย เป็นเครื่องเป่าประเภทลิ้นเดียว ตัวกลองเสียงทำด้วยเขาคาวมมีลิ้นโลหะ (เหมือนลิ้นแคน) หรือลิ้นไม้ไผ่บางๆ ติดอยู่ด้านหนึ่ง เวลาเป่าจะอมตรงลิ้นนี้ ด้านปากลำโพงเขาคาวมจะมีแผ่นไม้บางๆ ติดด้วยจี๋สุดก้นไว้ครึ่งหนึ่ง เวลาเป่าจะใช้มือปิดเปิดด้านนี้ บังคับเสียงสูงต่ำได้ด้วย เสนงเกล ใช้ในการให้สัญญาณของชาวส่วยและพวกคล้องช้าง หาบลา มาช้านาน ไม่ปรากฏใช้ในวงดนตรี ชาวส่วยไม่นิยมเล่นดนตรี

การเทียบเสียงของ เสนงเกล นั้น ทำเสียงต่างระดับกันได้เล็กน้อย 2-3 เสียง ไม่มีมาตรฐานแน่นอน แล้วแต่ขนาดของเขาคาวม บริเวณที่นิยมบรรเลง เสนงเกล นี้คือ บริเวณอีสานใต้ จะใช้ในพิธีคล้องช้างของชาวส่วย และเพื่อเป็นสัญญาณ

¹⁴ อาจารย์ 1 ระดับ 5 อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์, สถาบันราชภัฏสุรินทร์ ปัจจุบันอายุ 31 ปี

วิทยานิพนธ์ การศึกษาเครื่องดนตรีจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พบในประเทศไทย ก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 โดยนางสาวสิริรัตน์ ประพัฒน์ทอง กล่าวถึงเรื่องราวของสังข์ ซึ่งเป็นแนวทางในการสันนิษฐานถึงเรื่องราวของสไน มีรายละเอียดดังนี้

จารึกหินขอน1 และจารึกหินขอน2 อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14¹⁵ จารึกทั้ง 2 หลักนี้ มีความเกี่ยวเนื่องกันหลายประการ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพบในบริเวณโบราณสถานแห่งเดียวกันที่บ้านหินขอน อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา โบราณสถานแห่งนี้ น่าจะเป็นพุทธสถาน มีเสาศิลาตั้งคู่กันเป็นใบเสมา บางเสามีภาพจำหลักรูปเจดีย์ นอกจากนี้ ความในจารึกยังกล่าวว่าผู้สร้างนับถือพุทธศาสนา และได้จัดสร้างสิ่งของถวายวัดในพุทธศาสนา และอุทิศถวายแด่เทวสถานในศาสนาฮินดูด้วย¹⁶ นั้นอาจหมายถึงความสัมพันธ์ของศาสนาฮินดู และพุทธศาสนา ซึ่งมีความผูกพันอย่างใกล้ชิด สะท้อนให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของศาสนาทั้งสองในสังคมของยุคสมัยนั้นอย่างสันติ ความปรากฏในจารึกหินขอน1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 9-16¹⁷

9	เนะ	สิรุ	ปฺณย	อุปาธยา	ศรียราชิกษุ
10	เตล	สถาป	อายุ	เสรา	พฺรา มนฺ สนม
11	นิ-ตล	พฺร	กฺยา	ศรียวฤทฺเตศวร	อินทรวรรณม จ
12	กฺุรารวตฺตนุ	วฺระ	กมฺรตาง	อณฺศรีย	
13	โสทรยวรมม	ต	กฺรุงฺง-อายุ	มฤ โทง	
14	วฺระ	กมฺรตาง	อณฺศรีย	จกฺุวฤตฺติ อ	
15	ย	ตฺรง	เสตง	กมฺรตางอณฺ	ศรียวิกฺุร
16	มฺรทฺร	ติ	อายุ	สุโร	พฺรานะ ติ อโน (ย) ...

การบำเพ็ญกุศลของท่านอุปาทยา ศรียราชิกษุผู้สร้าง (วัด) ณ เสราพรา อุทิศถวายเป็นจำนวนเท่ากันแต่พระกยากศรียวฤทฺเตศวร อินทรวรรณมะจักรวรรดิ และพระกามรตางอณฺศรียโสทรยวรมมะ ผู้ครองมฤ เช่นเดียวกับพระกามรตางอณฺศรียจักรวรรดิ ณ ตำรางเสตงกามรตางอณฺศรียวิกรมฺทฺระ ณ เสราพรา

รายการสิ่งของที่ท่านศรียราชิกษุ ได้จัดสร้างถวายประกอบไปด้วยของที่ใช้ในกิจศาสนาฮินดู ความปรากฏในจารึกหินขอน 1 ด้าน 3 บรรทัดที่ 1-5

- 1 . ยา ๑ ปฺรทฺทาน กลศ สงฺข โทร...ล
- 2 งฺคา ๑ จรา ฐปฺ กงฺศ อารฺนฺน 1 ตํโปงฺ ท

¹⁵ หอสมุดแห่งชาติ, จารึกในประเทศไทยเล่ม 3- (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพการพิมพ์, 2529) หน้า 252.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 260-261.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 257.

- 3 รัง โมยุ สลา ต์ ๒๐ เสฐ เพร สนเรย เทา ต
- 4 คิ ตุนลุด ลุโวะ ชสุส อรัต ตี เซง วิหาร
- 5 - ๑๐๐ ตุมรุ ตปฺ หนฺ สุนางฺ ยาร...

ความในตอนนี้อีกกล่าวถึงสิ่งของถวายประกอบด้วย เเชิงเทียนเล็ก รังคะเหล็ก แทนวธรรมานะ ขวด สังกข์หล่อด้วยทองแดง จราสำหรับใส่กำยาน คธา สวนปลูกต้นหมาก 20 ต้น นา 20 สันเรย ตั้ง แต่ ... ถนนจนกระทั่งถึงเชิงวิหาร 100 โค 10 คู่ การกล่าวถึงสังข์ที่หล่อด้วยทองแดง แสดงว่าเป็น ประติมากรรมสังข์ลอยตัว ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นให้มีความหมายอาจพิจารณาได้ 2 ประการคือ ประการ หนึ่งอาจเป็นเครื่องดนตรีเพื่อใช้ในศาสนกิจของศาสนาฮินดู ถ้าสังข์นั้นหล่อในลักษณะตัดหัวมีรูเป่า ส่วนอีกประการหนึ่งเป็นสังข์หล่อตัน สร้างถวายเป็นเครื่องไทยทานจัดเป็นวัตถุมงคลอย่างหนึ่ง

ในจารึกของ 2 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 12-16¹⁸ ยังกล่าวถึงการสร้างเครื่องดนตรีถวายแด่พระ ภมร เตงอัญญ

- 12 .. ตต โวทิ วุรหุมรุธิร
- 13 กลศ จรา ฐป...
- 14 โปนุ สรุกุก ฌง โม
- 15 กุก กงสตาล ปิย สมฤ (ต)
- 16 ศงข ปิย อุเทน เนะ...

เครื่องดนตรีในที่นี้ คือ พ้องสำริด 3 ใบ สังข์ 3 ใบ การสร้างเครื่องดนตรีก็ดี การกล่าวอุทาน ที่เปล่งออกมาเป็นทำนองเสียงเพลง รวมทั้งรายชื่อทาสทั้งหญิงชาย เรือกสวน ไร่นา สัตว์เลี้ยง และ ที่ดิน ทั้งหมดนี้จารึกทั้ง 2 หลัก สร้างถวายแด่เทพเจ้าในศาสนาฮินดู แต่ผู้สร้างเป็นพระภิกษุในพระ พุทธศาสนา

จารึกปราสาทหินพนมวัน 2 พุทธศักราช 1598 ความในจารึกเป็นเรื่องในศาสนาฮินดู ปรากฏในบรรทัดที่ 1-3¹⁹

- 1 ๕๗๗ ศก มวายโรจ กรตุตติก นุ วุระ กั ... อาญ ส ... คิปนุทูลุ ราชการยุย
- 2 ต มูลวลติ เปรจารุ ปุรศสตุ
- 3 นมศุศิวาย ยชฺโซยยุติรุชยาโย วุรหุมาทิเสวิตมฺ สัสาร ลงฆ ..ไ..วา..ทิการณม..

977 ศก ขึ้น 1 ค่ำ กฤติกา ฤกษ์ พระ .. ดำรัสผ่าน..ให้จารึก...ไว้ ขอความนอบน้อมจงมีแก่ พระศิวะผู้มีรัศมีอันรุ่งโรจน์ ผู้ประเสริฐ มีพราหมณ์เป็นต้นบูชาแล้ว .. เพื่อความหลุดพ้นจาก สังสารวัฏ (ข้าพเจ้าของนอบน้อม) ต่อ .. ผู้ให้ความรู้ ผู้กระทำประโยชน์ ผู้มีอำนาจ ผู้ให้ความเจริญ

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 265

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188

แก่เทพเจ้า มีพระวิษณุเป็นต้น²⁰

ความในจารึกยังกล่าวถึงพระเจ้าศรีอุทยาทิตยวรมัน โปรดให้มีการซ่อมแซมบูรณะหมู่บ้าน 23 แห่ง เสร็จแล้วจึงจัดให้มีการเฉลิมฉลอง ประกอบด้วยขบวนแห่ และพิธี.. วัตถุประสงค์ต่างๆ ตาม ความที่ปรากฏบนบรรทัดที่ 32

32 ล นุ สุมิต ปุษฺปราด ไวฑูรยุย วชร มหิมา คิต นาย รตุน สงฺข ปุรวาล มรกฺกนุ มุกุต ต
ไท เสา...

วัตถุประสงค์ เช่น เพชร พลอย (ได้แก่ นิล บุษราคัม ไทพुरुย เพชร) สังข์ แก้ว ประพาฬ มรกต มุกดา ทอง และเงิน เห็นได้ว่าสังข์ที่ปรากฏในจารึกปราสาทหินพนมวัน 2 นี้ ไม่ได้ใช้เป็นเครื่องดนตรีแต่ใช้เป็นสัญลักษณ์ของพระวิษณุซึ่งจัดเป็นสิ่งมีค่า วัตถุประสงค์

เอกสารโบราณประเภทจารึก ก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดนตรี ได้บอกถึงรายละเอียดต่างๆ นอกเหนือไปจากการกล่าวถึงชื่อเครื่องดนตรี คือ สังข์ ฆ้อง พิณ ขลุ่ย ฉิ่ง กลอง และนักฟ้อนรำแล้ว ยังระบุถึงวิธีการใช้ดนตรีในงานพิธีกรรม ทั้งในศาสนาพุทธ ซึ่งจะใช้ดนตรีเพื่อการเฉลิมฉลอง การแสดงหรือประกาศให้ชุมชนในสังคมได้ทราบถึงผลบุญที่ได้กระทำ และยังสร้างเครื่องดนตรีถวายเป็นไทยทาน หรืออีกแห่งหนึ่งคือ สร้างสิ่งของอื่นถวายอุทิศส่วนกุศลแก่นักฟ้อนรำ เป็นต้น ส่วนศาสนาฮินดูนั้น ดนตรีจะมีความสำคัญในงานพิธีกรรมอย่างยิ่ง เป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรม และสังคมที่นับถือศาสนาฮินดูจะต้องมีการถวายดนตรีและนาฏศิลป์แก่เทวดาและพราหมณ์ ถือว่าเป็นการถวายสิ่งของเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่า ชื่อเครื่องดนตรีที่ปรากฏในจารึกจะใช้เพื่อวัตถุประสงค์ที่เป็นเครื่องดนตรีเพียงประการเดียว อาจหมายถึงชื่ออันเป็นมงคล หรือวัตถุอันมีค่าก็เป็นได้ เช่น สังข์ นอกจากใช้เป็นเครื่องดนตรีแล้ว ในจารึกของน1 กล่าวถึงสังข์ที่หล่อด้วยทองคำ อาจเป็นเครื่องไทยทาน วัตถุประสงค์อย่างหนึ่งก็เป็นได้

(เครื่องดนตรีสไนของชาวเขม จะใช้ในงานพิธีกรรมของสังคม มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับข้างความข้างต้น มีรายละเอียดปรากฏในหัวข้อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง) ต่อไปนี้ผู้วิจัยขอกล่าวรายละเอียดเรื่องสังข์ เพิ่มเติม เพื่อเป็นการยืนยันว่ามีบทบาทหน้าที่และความสำคัญสัมพันธ์กันกับการใช้เครื่องดนตรีสไนของชาวเขม มีรายละเอียดดังนี้

สังข์ (Sankha) พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ให้ความหมายว่า หมายถึงชื่อหอยทะเลชนิดหนึ่งสีขาว ใช้สำหรับหลังน้ำพระพุทธรูปมนต์หรือน้ำเทพมนต์ หรือใช้สำหรับเป่าในการมงคลที่เนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 232

สังข์เป็นหอยทะเลชนิดหนึ่ง มีชื่อสามัญว่า หอยสังข์อินเดีย (Indian Conch) หรือชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Turbrinella pyrum มีเปลือกหนาและหนัก ชั้นนอกสุดมีสีน้ำตาลแต่มีกลอกหลุดออกคล้ายเปลือกไม้ทำให้เป็นสีขาวทั้งตัว ขนาดความยาวเปลือกประมาณ 15 เซนติเมตร มีถิ่นกำเนิดในมหาสมุทรอินเดีย และแปซิฟิกตั้งแต่ชายฝั่งทะเลตะวันตกของทวีปแอฟริกา มาทางหมู่เกาะอินเดียตะวันออกจนถึงโปลินีเซีย ภาษาสันสกฤตเรียกหอยชนิดนี้ว่า ศงข²¹ เมื่อนำมาใช้เป็นเครื่องดนตรี สังข์เป็นหอยทะเลที่มีเปลือกขรุขระต้องนำมาขัดให้เกลี้ยงเกลาเสียก่อน แล้วเจาะกันหอยเป็นรูเป่า ไม่มีลิ้น วิธีเป่าต้องเป่าด้วยริมฝีปากของตัวเอง ในอินเดียนำมาใช้เป็นเครื่องเป่ากันแต่ดึกดำบรรพ์ และนับถือกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์²²

สังข์มีลักษณะพิเศษในตัวเอง กล่าวคือ ก้นสังข์จะหมุนวนตามเข็มนาฬิกาหรือวนขวาหรือที่เรียกกันว่า “ทักษิณาวรรต” ซึ่งเป็นลักษณะของสัญลักษณ์ที่สำคัญ มีความลึกกลับ และเกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ด้วย เชื่อกันว่าการหมุนวนขวาของก้นสังข์เป็นลักษณะการเดินทางไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง มั่งคั่ง ความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นสิริมงคล และทิศทางไปสู่สวรรค์²³ อย่างไรก็ตามสังข์ตามธรรมชาติบางครั้งพบว่ามีชนิดที่ก้นหมุนวนซ้ายด้วย เรียกกันว่า “อุตตราวัฏ”

รูปร่างของสังข์มีความเกี่ยวพันและคล้ายคลึงกับอวัยวะเพศหญิง ดังนั้นสังข์จึงมีความหมายบ่งบอกความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งความมีพลังอำนาจ และความยิ่งใหญ่มีอิสระในตัวเอง มีเอกราช²⁴

สังข์มาจากดินแดนที่เป็นน้ำ จึงมีความเชื่อว่าสังข์เป็นสิ่งอาถรรพณ์อย่างหนึ่ง มีอำนาจเหนือเมฆฝน สามารถบันดาลให้เกิดน้ำหรือฝนได้²⁵

สังข์มีความเกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนาพราหมณ์อย่างมาก โดยเฉพาะลัทธิไวษณพนิกาย ซึ่งถือว่าสังข์เป็นอาวุธ และสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของพระนารายณ์ สังข์ที่เป็นอาวุธของพระนารายณ์นี้มีชื่อว่า “ปาณจันชยะ” (Panchjanya) ซึ่งมาจากชื่อของอสูรตนหนึ่งชื่อ “ปาณจชนะ” (Panchjana) อสูร

²¹ Sir Monier monier-williams, Sanskrit-English Dictionary, (London: , 1899)

²² ธนิต อยู่โพธิ์, เครื่องดนตรีไทย, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสีวาพร, 2510) หน้า 90

²³ Dale E. Saunders, Mudra (London: Routledge & Kegan Paul, 1960) p. 150.

²⁴ Dale E. Saunders, Mudra, p. 150.

²⁵ Eleanor Olsan, Catalogur of the Tibatan, p. 23

ครั้งนี้ครั้งหนึ่งได้กลิ่นคัมภีร์พระเวทไว้ในท้องของตน พระนารายณ์อวตารเป็นปลา ติดตามไปสังหารนำคัมภีร์กลับมา และได้สาปว่าสิ่งอื่นใดที่ผ่านท้องสังข์ ซึ่งคัมภีร์พระเวทเคยผ่านเข้าไปแล้วนั้น จักเกิดเป็นสิ่งมงคลป้องกันแล้วปิดเป่าอุบาทว์ และเสียดจัญไรทั้งปวง ด้วยเหตุนี้จึงเชื่อกันว่า น้ำที่รดหลังจากสังข์นั้นเป็นน้ำแห่งมงคล รวมทั้งเสียงที่เป่าผ่านสังข์ เป็นเสียงแห่งมงคลเช่นเดียวกัน²⁶

ปาณจันชยะ มีรูปร่างเรียวยาว สีดำ ก้นหมูนวนซ้าย และมีเสียงไพเราะมาก เป็นตัวแทนแห่งพลังอำนาจของพระนารายณ์ใช้ในการอวตาร เสียงสังข์นี้เมื่อเป่าแล้วผู้ที่เป่าเป็นผู้ที่เป็นศัตรูจะเกิดความหวาดกลัว และหยุดยั้งการกระทำ ผู้ที่นับถือพระนารายณ์นั้น จะบังเกิดความมั่นใจในชัยชนะ สามารถปิดเป่าทำลายล้างหมู่สูรหรือความไม่รู้ (อวิชชา) ให้หมดไป²⁷

บรรดาเครื่องดนตรีก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 ในประเทศอินเดีย สังข์เป็นเครื่องดนตรีชิ้นเดียวที่มีกำเนิดจากธรรมชาติ สังข์เป็นหอยทะเลชนิดหนึ่งในบรรดาหอยต่างๆ ที่มีอยู่มากมาย ชาวอินเดียนำเปลือกหอยสังข์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติทำเป็นเครื่องดนตรีโดยมิได้แต่งเติมอย่างใด นอกจากนี้สังข์ยังมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งไวษณพนิกายถือว่าสังข์เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งประจำพระองค์พระวิษณุ

สังข์ มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับประเพณีอินเดียหลายประการ เป็นเครื่องหมายแห่งสิริมงคลสามารถปราบสิ่งชั่วร้าย เป็นสัญลักษณ์ประจำพระองค์พระวิษณุ เทพเจ้าองค์หนึ่งในศาสนาฮินดู เครื่องดนตรีชิ้นที่กล่าวถึงนี้คือสังข์ ปรากฏในอินเดียมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6²⁸ เป็นภาพสลักหินพระวิษณุพบที่เมืองปัตนะ ในภาพพระวิษณุประทับยืน สวมมงกุฎทรงเตี้ย กว้าง กุณฑลห้อยยาว ไม่ปรากฏประภามณฑล นุ่งผ้าดำ ชายผ้าห้อยยาว มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายทรงสังข์โดยกำปากสังข์ด้วยนิ้วพระหัตถ์ทั้ง 4 พระอังคุฐวางบนก้นสังข์ ตัวสังข์แนบพระโสภี หันปากสังข์ลงพื้น เห็นขมวดก้นสังข์ชัดเจน เป็นภาพพระวิษณุในแบบที่เรียบง่าย และมีเครื่องประดับไม่มากนัก

เครื่องดนตรีของประเทศพม่าในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 เท่าที่พบหลักฐาน มีดังต่อไปนี้ สังข์ กลอง ชลู่ ฉิ่ง พิณ และนักฟ้อนรำ รูปร่างของเครื่องดนตรีไม่แตกต่างจากที่พบในประเทศไทยและอินเดีย เช่น สังข์ยังคงเป็นเครื่องดนตรีที่ทำเลียนแบบจากสังข์ธรรมชาติ วิธีการบรรเลงทำได้โดยการเป่า ส่วนโอกาสในการบรรเลงนั้น คงใช้เนื่องในพิธีกรรมตามความเชื่อของศาสนาฮินดู และคงจะมีบัณฑิตเข้าร่วมบรรเลงอยู่ด้วย ถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานรูปแบบของบัณฑิต แต่

²⁶ กรมศิลปากร, เทพปาง, หน้า 2-8

²⁷ Magarat Stuley, The Illustrated Dictionary of Hindu Iconography (London: Routledge & Kegan Paul, 1985) p 124.

²⁸ Chitta Ranjan Prasad Sinha, Early Sculpture of Bihar, (Patna: Kalika Press, 1980), p. 76.

สันนิษฐานว่าน่าจะมี ทั้งนี้เนื่องจากประเทศพม่าเป็นดินแดนที่มีอิทธิพลอารยธรรมอินเดียด้วย

อิน โคนีเซีย มีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูต่อเนื่องมา และยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งสอง ค่อนข้างสมบูรณ์กว่าประเทศอื่นในภูมิภาคเดียวกัน ภาพลักษณ์ของเครื่องดนตรีที่ค่อนข้างชัดเจน ชื่นแรกคือ สังข์ พบเป็นสัญลักษณ์ประจำองค์พระวิษณุศิวลา 4 กร จากจิบบัวชา (Tjibuaja) เกาะชวาภาคตะวันตก จัดเป็นประติมากรรมสมัยที่ 4²⁹ ของศิลปะชวาชวาภาคกลาง

หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับเครื่องดนตรีที่พบในเขมรก่อนพุทธศตวรรษที่ 16

เครื่องดนตรีชิ้นสำคัญที่สามารถพบควบคู่กับเทพเจ้าของศาสนาฮินดูเสมอคือ สังข์ เป็นสัญลักษณ์ประจำพระองค์เทพเจ้า คือ พระวิษณุ ในเขมรพบสังข์ควบคู่กับพระวิษณุในลักษณะต่างๆ

เครื่องดนตรีชิ้นสำคัญ ที่มักจะพบควบคู่กับเทพเจ้าในทุกอาณาจักรของดินแดนภูมิภาคนี้คือ สังข์

กล่าวโดยสรุปคือ สังข์พบครั้งแรกอายุราวพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นเครื่องดนตรีชนิดเดียวที่สร้างเลียนแบบธรรมชาติ มีรูปร่างเหมือนหอยสังข์ หรือนำหอยสังข์มาตัดหัวให้สำหรับเป่า เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่า ในประเทศไทยพบสังข์อยู่ร่วมกับรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดู และสังข์ลอยตัวทำจากดินเผา และอยู่ร่วมกับเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ทรงใช้เป็นอาวุธประจำพระองค์ ถือกันว่าพลังของเสียงที่เทพเจ้าทรงเป่าสังข์นั้นมีพลานุภาพ เป็นได้ทั้งอาวุธและเป็นสิ่งมงคล เป็นเครื่องบำรุงความสุขที่เกิดจากเสียงสังข์ได้ทั้งสิ้น เทพเจ้าฮินดูที่ทรงสังข์พบในประเทศไทยพบเพียง 2 องค์ คือ พระวิษณุและพระพิฆเนศ ความหมายของสังข์มีทั้งการใช้เป็นเครื่องเป่าหรือเครื่องดนตรีโดยตรง กับใช้เป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมาย คือเหรียญรูปสังข์ ซึ่งอาจใช้เพื่อเป็นเครื่องรางบอกถึงความเป็นสิริมงคล หรือใช้แลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งอาจใช้เป็นใบผ่านทางก็ว่าได้

จากรายละเอียดเรื่องสังข์ (Sankha) จากความข้างต้น มีความสัมพันธ์สอดคล้องการสัมพันธ์จากนายกิตติ วรรณวงษ์ เกี่ยวกับสไน (รายละเอียดปรากฏในหัวข้อ ขั้นตอนการทำสไน) และเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของสไน ซึ่งนายกิตติ บอกว่า สไนแต่เดิมเรียกว่า สังข์ไน (รายละเอียดปรากฏในหัวข้อ ประวัติความเป็นมา และหัวข้อพิธีกรรมและคติความเชื่อ)

โอกาสการบรรเลงสไนในอดีตถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์อาจารย์วิฑิต กตะศิลา หัวหน้าวงสไนของชาวเขมรได้ความว่า ในสมัยโบราณชาวเขมรนิยมใช้สไนเป็นสัญญาณเพื่อบอกตำแหน่งเวลาเข้าป่า และใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งปรากฏอยู่ในสังคมของกลุ่มชน มีพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

²⁹ J. Hackin and others, Asiatic Mythology (London: High Holorn, 1963), p. 232-233

ใจ มิงงานบวงสรวงพระขาคติศิลาได้นำเอาพิธีพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นไปได้ด้วยเหตุผลดังกล่าวถึงรายละเอียดของการดนตรี กับพิธีกรรมและสังคมของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู (พราหมณ์) ซึ่งมีความสอดคล้องกับการบรรเลงสโน (มีรายละเอียดปรากฏในหัวข้อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง) ดังนี้

พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ต่างมีแดนเกิดประเทศเดียวกัน คือประเทศอินเดีย ในทางทฤษฎีนั้นเป็นการยากที่จะแยกพุทธศาสนาออกจากศาสนาฮินดูอย่างชัดเจนเป็นเอกเทศ เพราะพระพุทธเจ้าศาสดาของพุทธศาสนาเป็นพราหมณ์มาก่อน พระองค์ได้นำคำสอนบางอย่างของพราหมณ์มาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมขึ้น แต่ในด้านการปฏิบัติพุทธศาสนาแยกออกจากศาสนาฮินดูอย่างชัดเจน กล่าวคือ หลักปฏิบัติของพุทธศาสนาดั้งเดิมนั้น ไม่มีการบูชาเช่นสรวง ไม่มีการถือฤกษ์ยามใดๆ ทั้งสิ้น ไม่มีการสวดอ้อนวอนเทวดา ไม่มีพิธีพินธุชาแต่อย่างใด พระพุทธเจ้ามีพุทธประสงค์เพียงประการเดียว คือ ต้องการแสดงเหตุที่เป็นจริงอยู่อย่างไร และทางที่จะดับทุกข์ทำได้อย่างไรเท่านั้น วิถีทางนั้นคือ อริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 เป็นต้น ส่วนศาสนาฮินดูนั้นนับถือเกรงกลัวเทพเจ้าและเทวดาซึ่งมีฤทธิ์อำนาจมากมาย ถ้าทำให้เทพเจ้าไม่พอใจก็สามารถบันดาลให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ ความแห้งแล้ง เดือดร้อนไม่มีสิ้นสุด ดังนั้นจึงต้องทำการบูชา เช่นสรวงเทพเจ้าให้ยังเกิดความพอใจอยู่เสมอ และต้องมีตัวแทนในการกระทำพิธีบูชาเหล่านี้ ส่งผลให้เกิดพวกพราหมณ์ (นักบวชในศาสนาฮินดู) ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อชีวิตผู้คนอย่างมากมาย

พราหมณ์หรือนักบวชในศาสนาฮินดูนั้นมีหน้าที่ประจำที่ต้องปฏิบัติ 6 ประการคือ

1. ปฐนั เป็นผู้ได้รับการศึกษาชั้นสูงและฝึกฝนตนเพื่อแสวงหาความจริง
2. ปาฐนั มีหน้าที่ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น เช่น ครู อาจารย์ เป็นต้น
3. ยชนั เป็นผู้ประกอบพิธีบูชาต่างๆ เช่น พิธียชน (ยัญกรรม) และจัดพิธีการกุศลต่างๆ ด้วยตนเอง และเพื่อตนเอง
4. ยาชนั เป็นผู้ประกอบพิธีบูชาต่างๆ และพิธีการกุศลอื่นๆ ตามความประสงค์ของผู้ใดผู้หนึ่งที่มีจิตศรัทธาจะให้ประกอบพิธีกรรมใดๆ ให้
5. ทาน ต้องทำบุญให้ทานแก่ผู้อื่นตามกำลังเท่าที่จะสามารถทำได้
6. ประติครุหะ รับการทำบุญจากผู้มีจิตศรัทธา

นอกจากนี้พราหมณ์อาจประกอบด้วยการกสิกรรม การค้าขาย หรือธุรกิจอื่นๆ อีกได้ เพื่อการครองชีพตามสมควรแก่ฐานะ ส่วนที่เกี่ยวกับพิธีบูชานั้น ตามคติศาสนาฮินดูถือว่า เป็นสิ่งสำคัญต้องปฏิบัติสม่ำเสมอ มีเทพเจ้าที่นับถือต้องบูชาหลายองค์ การบูชานอกจากใช้เครื่องเช่นต่างๆ

ได้แก่ อาหาร ดอกไม้ เป็นต้นแล้ว ยังนิยมบูชาด้วยไฟและน้ำอีกด้วย³⁰

ในการประกอบพิธีกรรมถือว่า ไฟ เป็นสิ่งที่ใช้ชำระล้างมลทินให้บริสุทธิ์ได้ ดังนั้นจึงเกิดพิธีบูชาไฟ เช่น พิธีทูลบูชา หรือการบูชาเจ้าแม่กาลี หญิงที่ใช้วิธีล้างบาปด้วยไฟ โดยใช้จานดินเผาวางบนฝ่ามือทั้ง 2 และบนหัว แล้วจุดไฟให้ลุกในจานนั้น เป็นการเผาบาปในมือและในใจให้หมดสิ้นไป การปฏิบัติบูชาพระนางทูลจะทำให้ติดต่อกันตลอดวัน เสร็จแล้วยามราตรีก็จะอันเชิญรูปพระนางทูลคาออกมาแห่ไปริมฝั่งน้ำ และโยนรูปลงไปในน้ำเป็นการบูชาน้ำ นอกจากนั้นเมื่อสันยาสีหรือผู้ถือบวชสิ้นชีวิตลง ลูกศิษย์ก็จะนำศพประดับด้วยพวงมาลัยดอกไม้ถ่วงน้ำให้จมลงพร้อมๆ กับทำความเคารพ เป่าสังข์และสวดมนต์ เป็นการแสดงความยินดีที่มีมนุษย์อีกผู้หนึ่งได้เข้าไปถึงเทพเจ้า ซึ่งเป็นแนวทางมาจากการบูชาน้ำนั่นเอง

ในคัมภีร์ต่างๆ ซึ่งอุบัติขึ้นตามความเชื่อของศาสนาฮินดู ล้วนแต่ให้ความสำคัญแก่ “ดนตรี” ไม่เพียงแต่เป็นองค์ประกอบในพิธีกรรมเท่านั้น ยังเป็นสิ่งหนึ่งในหลายๆ สิ่งที่ต้องปฏิบัติขณะประกอบพิธีทุกประเภท คัมภีร์อุปนิษัต และคัมภีร์พระเวทกล่าวว่าคุณตรีหรือเพลงเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เพื่อพระเจ้าโดยตรง³¹ อากัปกิริยาขณะร้องเพลงนั้น คล้ายกับระเบียบวินัยตามแบบโยคะที่เกี่ยวกับการกำหนดลมหายใจและกระทำจิตให้เป็นสมาธิ³² คัมภีร์กามสูตรของवादสยายนะ กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของผู้เป็นนักปราชญ์ว่า ในตอนค่ำเขาจะสนุกรสนานกับดนตรีและฟ้อนรำ เมื่อสิ้นสุดการดนตรีและฟ้อนรำแล้ว จึงจะสังสรรค์กับเพื่อนฝูงหรือคนรัก ถือเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติทุกวัน³³ ดนตรีได้ถูกจัดเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 4-8 ฤๅทมนี ได้รจนา คัมภีร์นาฏยศาสตร์ขึ้น เป็นตำราว่าด้วยการฟ้อนรำและดนตรีโดยเฉพาะ

จารึกที่ปรากฏอยู่กับเทวสถาน ไม่เพียงแต่จะเป็นประวัติแห่งเทวสถานเท่านั้น ยังกล่าวถึงวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่น และจากดินแดนอื่นๆ อีกด้วย ในงานเฉลิมฉลองต่างๆ ของเทวสถาน จะเต็มไปด้วยฝูงชนแน่นขนัดเพื่อร่วมในกิจกรรมต่างๆ มีการดนตรี ขับร้อง ฟ้อนรำ กิจกรรมทางศาสนา การแสดงธรรม อบรมศีลธรรม เป็นต้น คำใช้จ่ายต่างๆ ของเทวสถานจารึกหลายหลักได้บันทึกไว้ว่าเป็นค่าเลี้ยงดูบัณฑิตทั้งหลาย ผู้ปฏิบัติสักการะทั้งปวง และผู้จาริกแสวงบุญต่างๆ ผู้ปฏิบัติกิจของเทวสถาน มีผู้ช่วยเหลือทำความสะอาด ดูแลรักษาจัดหาอาหารและเครื่องพลีบูชา นักดนตรี ผู้เป่าสังข์ ผู้ควบคุมบัญชี และบริการอื่นๆ เป็นต้น รายการต่างๆ นี้ทำให้เกิดความคิดว่า เทวสถาน ซึ่งเป็นที่รับพัสดุสิ่งของตามที่ผู้มีอุปถัมภ์ถวายไว้ เป็นตัวแทนที่จะรักษาอำนาจการปกครองให้

³⁰ สมัคร บुरาวาศ, ปรัชญาสมัยพุทธกาล (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2616), หน้า 91-100

³¹ Wm. Theodore de Bary, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย, แปลโดย จำนง ทองประเสริฐ (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2512) หน้า 488

³² เรื่องเดียวกัน

ดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของผู้ปกครองซึ่งเป็นที่เชื่อถือมาก รวมไปถึงการเป็นที่ร่วมชุมชนหลาย หลากมากชนิด มีทั้งการใช้จ่ายประจำวันเกี่ยวกับผู้เข้ามาสักการบูชา การพิธีเฉลิมฉลองตลอดไปถึง การปฏิสังขรณ์อาคารสถาน กำหนดแบบแผนสถาปัตยกรรมที่คงทนถาวร การประดับตกแต่ง ด้วยประติมากรรมรูปแบบต่างๆ รวมทั้งรูปบุคคลในอิริยาบถแสดงท่าเล่นดนตรี ขับร้อง ฟ้อนรำ เป็นสถานที่ฝึกหัดช่างฝีมือและรับบริการต่างๆ ในสถานนั้น

รายละเอียดที่บรรยายมาข้างต้นนี้ ยังให้เกิดความคิดว่า เทวสถานซึ่งมีการอุทิศต่างๆ นานา นั้น เป็นคุณประโยชน์ต่อกลุ่มชน มีกิจกรรม มากมายหลายชนิดในทางภูมิปัญญาและการสงเคราะห์ นานาประการเป็นขั้นต้นแห่งการประชาสงเคราะห์ ด้วยการช่วยเหลือด้านความยากจนให้ศีลธรรม จรรยาแก่ชีวิตจิตใจอันดีงามแก่มหาชนผู้ศรัทธาเหล่านั้นด้วย

เมื่อวิเคราะห์ตามเหตุผลข้างต้น สามารถกำหนดแนวทางการใช้ดนตรีได้ว่า มีหลักฐานที่ เกี่ยวกับพิธีกรรมและสังคม ซึ่งแบ่งได้ตามความนิยมของสังคม 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่นับถือพุทธศาสนา และกลุ่มที่นับถือลัทธิศาสนาฮินดู เห็นได้ชัดว่า สังคมที่นับถือพุทธศาสนาใช้ดนตรีเพื่อการเฉลิม ฉลองกิจกรรมทั้งที่ไม่ใช่ศาสนกิจ และที่เกี่ยวข้องกับศาสนกิจ เช่น ในพิธีสมโภชองค์ฐิน ฉลอง บวชพระใหม่เป็นต้น ส่วนสังคมที่นับถือศาสนาฮินดู ใช้ดนตรีเป็นส่วนประกอบในกิจกรรมทุก อย่างที่เกี่ยวข้องกับศาสนกิจ เช่น ใช้ประกอบขณะที่พราหมณ์สวดสรรเสริญบูชาเทพเจ้า ขณะ ประกอบกิจพิธีซึ่งทำภายในครอบครัว และที่ต้องอาศัยพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีให้ เป็นต้น

นายกิตติ วรรณวงศ์ นักดนตรีคนสำคัญของเมืองคงได้เล่าถึงการบรรเลงสโนในสมัย โบราณ มีความสอดคล้องกับข้อมูลจากอาจารย์วิทิต กตะศิลา หัวหน้าวงสโนของชาวเขินในเรื่อง การใช้สโนเพื่อเป็นสัญญาณเวลาเข้าป่า นายกิตติเล่าว่า

“วิธีใช้ป่าในการเดินทาง สมัยโบราณ คนโบราณถือเทพเจ้าเทวดา จะเดินทางไปมาหาสู่กัน ลำบาก เนื่องจากว่าบ้านอยู่ห่างไกลกัน บางทีการเดินทางต้องฝ่าป่าดงใหญ่ ก่อนจะเข้าป่านี้ ต้อง เป่าสโนในเบิกทาง บูชาเทพเจ้า ซึ่งก็เต็มไปด้วยสัตว์ร้ายต่างๆ นานา ขอพรจากเทพเจ้าก่อนแล้วจึงเดิน ทางต่อ เหมือนกับเราขับรถจะผ่านสะพานที่ศักดิ์สิทธิ์ก็ต้องบีบแตรอย่างนั้นแหละ โบราณถือว่าการ เป่าสโนจะทำให้ไม่หลงลืมทิศทาง เพราะเสียงสโนเป่าแล้วจะดังก้องกังวานได้ยินไกล ทำให้เสีย เหลืองใหญ่ได้ยินแล้วมันไม่กล้ามาใกล้ ปลอดภัยทุกครั้งเมื่อเวลาหลงลืมทิศทาง เขาก็จะขยับอดไม้ เป่าเรียกหาหมู่บ้าน ผู้คนเดินป่าเขาได้ยินก็จะเป่าขานรับเช่นกัน ทำให้ไม่หลงลืมทิศทางในการเดิน ป่า นับว่าศักดิ์สิทธิ์มาก สัตว์ป่านานาชนิดถ้ามันได้ยินเสียงสโนแล้วมันจะไม่ทำอันตรายต่อผู้คน ภูต ผีปีศาจก็เช่นกันมันจะไม่หลอกหลอน เพราะมันถือว่าเสียงของพระผู้เป็นเจ้า เสียงขององค์พระผู้ เป็นใหญ่” จากนั้น นายกิตติได้เล่าถึงเรื่องเสือกัวสโน มีใจความว่า

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 486.

“เมื่อปลายปี พ.ศ. 2507 จนถึง พ.ศ. 2508 ก่อนผมจะบวชพระ กระผมได้ไปรับจ้างเกี่ยวข้าว ทางทิศใต้ของสถานีรถไฟห้วยขยุง เขตวารินชำราบ ค่าแรงวันละสี่บาทหรือร้อยฟ่อนต่อสี่บาท บ้านที่ว่านี้อยู่ทางทิศตะวันออกของลำห้วยขยุง นาดินดำข้าวงามมาก เกี่ยววันหนึ่งๆ ได้สามสี่ร้อยฟ่อน นาก็ติดกับป่าดง ตาเจ้าของนาอายุ 70 ปี แล้ว ท่านเล่าให้ฟังว่า สมัยรุ่นปู่ย่าตอนที่เขาออกมาตั้งบ้านนี้ใหม่ๆ เขาได้เห็นรอยเสืออยู่ แต่ไม่เห็นตัวมัน รอยเท้ามันใหญ่เท่ากับถ้วยตราไก่ มีปีหนึ่งหน้าเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านเกี่ยวข้าวเกือบจะเสร็จแล้วเห็นว่ามีที่ว่างพอจะล่ามผูกม้าได้ ตอนเช้าเอาม้าออกมาผูกล่ามไว้ เจ้าของก็เดินกลับบ้าน พอจะถึงบ้านได้หันหลังกลับมามองม้าม้าก็เห็นเสือโคร่งใหญ่คู่หนึ่งกำลังเดินหากินมาทางม้าที่ตนผูกไว้ เจ้าของม้าม้าเห็นก็ตกใจมาก และก็รู้ทันทีว่าเสือจะต้องตะขบม้ากูดแน่ ถ้าจะกลับไปไล่ก็กลัวว่าเสือจะกินทั้งคนทั้งม้า จึงร้องตะโกนให้พี่น้องชาวบ้านออกมาช่วยไล่เสือ มีคนแต่ชาวบ้านคนหนึ่งบอกว่า เสือคู่นี้มันใหญ่โตมากมันเป็นเจ้าของดงป่ามันไม่กลัวคนหรอก ต้องเอาสังข์ในช่องกลองออกไปเป่าตี ไล่มันจึงจะหนี ก็พอดีสมัยนั้นคนเก่าแก่เขามีสังข์ในหรือสไนประจำหมู่บ้าน เขาก็รีบเอาออกมาเป่าตีฆ้องตีกลองออกไปตอนนั้นหนทางยังแคบกว้างประมาณสักหนึ่งซอกเห็นจะได้ จะให้ใครนำหน้าออกก็กลัวเสือ จึงตกลงให้คนเป่าสไนออกก่อนเพื่อนำหน้า เขาก็เป่าสไนไป ตีฆ้องตีกลอง ผู้คนก็ให้ร้องไปเสือได้ยินก็ตกใจยืนตะลึง เพราะตอนนั้นมันกำลังจะกินม้าอยู่แล้ว ม้ามันตกใจหันหน้ามามองคน ตัวที่อยู่ด้านหลังไม่รอช้ากระโดดเข้าป่าก่อน สไนเป่าถี่เข้า ไอ้ตัวที่อยู่ด้านหน้ากระโจนตามไปด้วย พอเสือคู่นั้นกระโดดเข้าป่าไปแล้วชาวบ้านก็หันมามองม้า เห็นมันนอนเท้าหน้าเท้าหลังเหยียดติดพื้น จี๋แตกเยี้ยวแตก ทำท่าเหมือนกำลังจะตายเจ้าของจึงแก้เชือกผูกกลับบ้านด้วยความมีชัยที่มีชัยชนะ อีกต่อมาเป็นนานชาวบ้านก็เก็บเกี่ยวเสร็จ ได้พากันเข้ามาพากันหาเก็บยางไม้ไปขาย ไปพบเห็นเสือถูกควายทับจมโคลนอยู่ในคลองเล็กๆ ที่ไหลลงห้วยขยุง กำลังจะเน่า ชาวบ้านเล่าว่าเสือตัวที่มันจะกินมันนั้นแหละ มันเจอคนแล้วมันหากินไม่ได้ เลยไปจมน้ำควายที่ไหนมาไม่รู้ เอาควายพาดบนหลังแล้วพาคควายกระโดดข้ามคลอง แต่กระโดดไม่พ้นเลยหล่นลงไปนอนจมโคลนตาย ท่านยังเล่าต่อไปอีกว่า เสือหรืองูใหญ่ถ้ามันพบเห็นผู้คนแล้วมันจะหากินไม่ได้ ถ้ามันได้ยินเสียงสังข์ในแล้ว ถ้ายังไม่ย้ายถิ่นหากินไกลๆ แล้วมันก็จะตายอย่างนี้ เพราะมันแพ้อาถรรพ์ของสังข์ใน หลังจากควายทับเสือตายแล้วจากนั้นมาก็ไม่มีใครพบเห็นเสืออีกจนถึงทุกวันนี้”

จากความข้างต้น พบว่าข้อมูลจากการสัมภาษณ์อาจารย์วิทิต กตะศิลา และนายกิตติ วรรณวงศ์มีความสัมพันธ์เรื่องโอกาสของการบรรเลงสไนในอดีต-ปัจจุบัน คือ สไน ใช้บรรเลงเพื่อเป็นสัญญาณเวลาเข้าป่า และใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรม ซึ่งมีบทบาทหน้าที่คล้ายกับสังข์ในสมัยโบราณ

การบรรเลงของสไนในปัจจุบันนี้ นิยมใช้ในการประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวเขย ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง

เครื่องดนตรีสโนของชาวเขมใช้บรรเลงในประเพณีและพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. งานพระยาทศสิลารำลึก

เป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงพระยาทศสิลา เริ่มจัดครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2524 จนถึงปัจจุบัน ชาวเขมที่เมืองกงนี้ถือว่า พระยาทศสิลาเป็นบรรพบุรุษของเผ่าคนเขม ประวัติของเมืองกงไม่มีเอกสารทางประวัติศาสตร์ มีแต่ตำนานเล่าสืบๆ ต่อกันมา ดังนี้
ตำนานเกี่ยวกับเมืองทศสิลา¹

คนเก่าแก่เล่าสืบกันมาว่า บริเวณเมืองศรีสะเกษ เป็นเมืองโบราณ เรียกว่า “เมืองอินทเกษ” ที่อำเภอราษีไศลมีเมืองหนึ่งเรียกว่า “เมืองทศสิลา” ที่อำเภอเขื่องใน มีเมืองหนึ่งเรียกว่า “เมืองชีทวน” เจ้าเมืองชีทวนมีธิดาสาวงามคนหนึ่ง และชอบพอกับบุตรชายเจ้าเมืองทศสิลา แต่บิดาไม่ยอมรับความจริงฝ่ายเจ้าเมืองอินทเกษไปสู่ของธิดาเจ้าเมืองชีทวนให้แก่บุตรของตน เจ้าเมืองชีทวนยินยอมและพร้อมกันกำหนดวันแต่งงานตามประเพณีแต่พอใกล้วันแต่งงาน ธิดาเจ้าเมืองชีทวนลอบหนีไปอยู่กับบุตรเจ้าเมืองทศสิลาเสีย เจ้าเมืองอินทเกษไม่พอใจจนถึงยกทัพเพื่อชิงนาง แต่เจ้าเมืองชีทวนและเจ้าเมืองทศสิลามีกำลังคนมากกว่า ได้ชัยชนะเจ้าเมืองชีทวนได้มอบธิดาให้เป็นบุตรเจ้าเมืองทศสิลา พร้อมกับให้ตั้งกองทัพอู่ระหว่างทางไปเมืองอินทเกษ คือตรงที่บ้านเมืองน้อย อำเภอกันทรารมย์

สมัยนั้นขอมเรืองอำนาจ นอกจากกัมพูชานครหลวงของขอมแล้วเมืองสำคัญที่สุดคือเมืองละโว้ (ลพบุรี) เมืองพิมายและเมืองสกลนคร โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษก็เป็นเมืองโบราณสมัยนั้น เป็นบ้านเมืองของขอมมาก่อน ซึ่งมีโบราณสถานวัตถุ เช่น ปราสาทหินต่างๆ อาทิ ปราสาทเขาพระวิหาร ปราสาทกำแพงใหญ่ ปราสาทกำแพงน้อย ปราสาทคำหนักไพร ปราสาทบ้านโคก ปราสาท และธาตุบ้านเมืองจันทร์ ฯลฯ เป็นต้น

นอกจากนี้ที่บึงคงโลกที่เชื่อว่าเป็นเมืองทศสิลา มีการขุดสระน้ำหรืออ่างเก็บน้ำที่เรียกว่า บาราย คือ บึง หรือคูน้ำ ล้อมรอบสองชั้นที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ และยังมีเสมานหินทรายอยู่ทางมุขทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเนินดิน พร้อมกับซากโบสถ์ที่จมอยู่ใต้ดินใกล้เสมานนั้นด้วย

³⁴ ข้อมูลจาก อาจารย์วิวิท กะสิลา หัวหน้าวงสโน สัมภาษณ์ 19 กุมภาพันธ์ 2543

ชากโบสถ์โบราณนี้มีเจ้าที่รักษา เจ้าที่แรงมาก ชาวบ้านหลุบ โหมกเล่าให้ฟังว่าในสมัยที่มีการ
ค้าทวารูป มีนักขุดค้นมาขุดตรงชากโบสถ์ พอขุดลึกลงไปเห็นเศพระพุทธรูป ก็เกิดลมพายุ ฟ้าแลบ
ฟ้าผ่าเปรี้ยงปร้าง จนนักขุดค้นทนอยู่ไม่ได้ต้องทิ้งจอบเสียม แม้กระต๊อบข้าวเหนียวที่นำมากินจึงหนี
เอาตัวรอด และไม่มีใครกล้ามาขุดอีกเลย

ปรากฏการณ์อีกอย่างหนึ่ง เมื่อมีพระพุทธรูปมาปักกลดอยู่ในบริเวณนี้ หลายรายจะอยู่ไม่ได้
จะถูกเจ้าที่ขับไล่ถึงกับหอบกลดและอัฐบริวารหนีไปทั้งกลางคืน แต่ถ้าหากเป็นผู้มีศีลมีธรรมปฏิบัติ
ภาวนาอย่างเอาจริงเอาจังแล้วก็อยู่ได้

มีกลอน³⁵ที่ชาวอำเภอราษีไศล ร่วมกันแต่งเพื่อยกย่อง พระยาตากะศิลา มีเนื้อความกล่าวถึง
ประวัติของพระยาตากะศิลา และคุณความดีที่ได้สร้างไว้แก่ชาวเขย ดังนี้

ประวัติพระยาตากะศิลา

ท่านพระยาตากะศิลาพาพวกพ้อง	ญาติพี่น้องจากเมืองลาวคราวสมัย
ล่องเรือตามน้ำโขงตรงมาไทย	เพราะกายใจทุกข์ทนปลนลำเค็ญ
สาเหตุที่พลัดพรากจากถิ่นฐาน	หมูกุลหลานเร้นแค้นทุกข์แสนเข็ญ
ต้องสู้ทนลำบากอย่างยากเย็น	น้ำตาแทบกระเด็นเป็นสายธาร
ทางเมืองหลวงก็ละเลยไม่เคยช่วย	ต้องส่งส่วยเป็นประจำทำหักหาญ
อยู่เมืองลาวไร้สุขทุกข์ทรมาน	เป็นมานานจึงต้องพราจากเวียงจันทร์
เขยอยู่ลาวเป็นชนคนกลุ่มน้อย	ทุกข์ทนพลอยกายใจให้โศกสัลย์
ไม่ส่งส่วยทุกปีมีโทษทัณฑ์	จึงชวนกันพร้อมหน้ามาพึ่งไทย
ท่านผู้ครองเมืองขุขันธ์เมื่อกาลก่อน	เห็นเขมาอ่อนวอนเป็นหมูใหญ่
เกิดเมตตาสงสารไปทันใด	ท่านจึงได้ช่วยเหลือเพื่อคุณธรรม
ท่านพระยาตากะศิลาและเชษฐา	เป็นหัวหน้านำทางต่างพายจ้ำ
ล่องเรือมาหาช่วยชี้นำ	ตามลำน้ำมุ่งไปในสายธาร
พระยาไกรน้องชายไปทางหนึ่ง	หาที่ซึ่งหน้าอยู่คู่อินฐาน
พบช่องทางสร้างเมืองเรื่องเก่ากาล	อยู่ที่บ้านปราสาทญาติเขยมี
พระยาตากะศิลาพาหมวดหมู่	ที่เหลื่ออยู่ต่อธาราหาถิ่นที่
ตามลำมูลท่องไปในนที	ขึ้นสำรวจพงพีพนวัน
ณ บ้านท่าต่อมาซื้อบ้านใหญ่	แบ่งแยกไปหาที่จิมขมัน
พบโลกเนินเพลินใจไปทั่วกัน	บริเวณนั้นล้วนป่าพนาไพร

³⁵ สุนทร สีดาบุตร ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ, 27 ก.พ. 2538

จึงขุดคลองน้ำอ้อมยาวล้อมโคก
สร้างเมืองขึ้นตรงกลางอย่างภูมิใจ

ท่านพระยากตะศิลาพาพวกพ้อง
ล่องเรือตามน้ำโขงตรงมาไทย
สาเหตุที่พลัดพรากจากถิ่นฐาน
ต้องสู้ทนลำบากอย่างยากเย็น
ทางเมืองหลวงก็ละเลยไม่เคยช่วย
อยู่เมืองลาวไร้สุขทุกข์ทรมาน
เยออยู่ลาวเป็นชนคนกลุ่มน้อย
ไม่ส่งช่วยทุกปีมีโทษทัณฑ์

ท่านผู้ครองเมืองขุขันธ์เมื่อกาลก่อน
เกิดเมตตาสงสารไปทันใด
ท่านพระยากตะศิลาและเชษฐา
ล่องเรือมาหาช่วยชี้นำ

พระยาไกรน้องชายไปทางหนึ่ง
พบช่องทางสร้างเมืองเรื่องเก่ากาล
พระยากตะศิลาพาหมาวมหมู่
ตามล้ามุลท่องไปในนที

ณ บ้านท่าต่อมาซื้อบ้านใหญ่
พบโคกเนินเพลินใจไปทั่วกัน
จึงขุดคลองน้ำอ้อมยาวล้อมโคก
สร้างเมืองขึ้นตรงกลางอย่างภูมิใจ

ถือเป็นโชคดีด้วยไม่ป่วยไข้
มีน้ำใช้พร้อมกันค้ำชูอยู่สบาย
ญาติพี่น้องจากเมืองลาวคราวสมัย
เพราะกายใจทุกข์ทนปนลำเค็ญ
หมู่ลูกหลานเร้นแค้นทุกข์แสนเจ็ญ
น้ำตาแทบกระเด็นเป็นสายธาร
ต้องส่งช่วยเป็นประจำทำหักหาญ
เป็นมานานจึงต้องพรากจากเวียงจันทน์
ทุกข์ทนพลอยกายใจให้โศกศัลย์
จึงชวนกันพร้อมหน้ามาพึ่งไทย
เห็นเขมาอ่อนวอนเป็นหมู่ใหญ่
ท่านจึงได้ช่วยเหลือเพื่อคุณธรรม
เป็นหัวหน้านำทางต่างพายจ้ำ
ตามล้าน้ำมุ่งไปในสายธาร
หาที่ซึ่งหน้าอยู่คู่อินฐาน
อยู่ที่บ้านปราสาทญาติโยมมี
ที่เหลื่ออยู่ต่อธาราหาถิ่นที่
ขึ้นสำรวจพงพีพนวัน
แบ่งแยกไปหาที่ขมิขมัน
บริเวณนั้นล้วนป่าพนาไพร
ถือเป็นโชคดีด้วยไม่ป่วยไข้
มีน้ำใช้พร้อมกันค้ำชูอยู่สบาย

ตำนานเกี่ยวกับเมืองคง

คำว่าเมืองคงนี้เอานามใดมาตั้ง ในท้องที่จังหวัดศรีสะเกษไม่มีที่อื่นใดที่มีเมืองคงที่น่าจะนำมาตั้งชื่อเมืองคงนี้เลย ปรากฏแต่ในพงศาวดารเมืองมณฑลอิสานของหม่อมอมรวงศ์วิจิตรตอนหนึ่ง มีว่า

“ลุศักราช 1190 ปีชวดสัมฤทธิ์ศก (ตรงกับ พ.ศ. 2372) จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองโขงที่เกาะในแม่น้ำโขงเป็นเมือง สีสันคร แยกมาขึ้นกรุงเทพฯ ตั้งพระศรีเชียงใหม่เจ้าเมือง เป็น

พระอภัยราชวงศา เป็นเขตแขวงต่อจากแขวงจำปาศักดิ์ คือ ตะวันออกบ้านม่วงหางนา ฟังฝากตะวัน ตกแต่บ้านใหม่บาโคน ยืนขึ้นไปถึงภูปะอว ตั้งแต่ทางคอนไทรขึ้นมาเป็นแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ ให้ตั้งเมืองคำทองหลวงเป็นเมืองคำทองใหญ่ (อยู่ฝั่งตะวันออก) ตั้งท้าวเง่าเป็นพระสุวรรณราชวงศา เจ้าเมืองทองคำใหญ่ ขึ้นกรุงเทพฯ แยกเมืองลง เมืองสพาดไปขึ้นเมืองคำทองใหญ่

ตามตำนานคนเก่าเล่าว่า พระยาทศศิลา เป็นหัวหน้านำคนเผ่าเยออพยพจากเมืองอัตปือแสนปาง มาตั้งเมืองกงที่บึงคงโคกในปัจจุบันนี้ เผ่าชนที่อพยพมาเอาชื่อเมืองกงมาตั้งชื่อเมืองที่พวกตนตั้งขึ้นเป็นชื่อเมืองก็ได้

เมื่อเผ่าที่อพยพนี้มาอยู่ที่บึงคงโคกนานหลายปีต่อมา เหตุการณ์ต่างๆ ย่อมเปลี่ยนแปลงไป เช่นที่อยู่เป็นที่ดอน คุน้ำที่มีอยู่แห้งแล้งขาดน้ำ หรืออีกอย่างหนึ่งในสมัยโบราณการสัญจรไปมาหาเลี้ยงชีพติดต่อกันทางแม่น้ำ ใช้เรือพายเรือต่อเป็นพาหนะ เพื่อความสะดวกในการดำรงชีวิตจึงย้ายบ้านเรือนเข้ามาอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล หมู่บ้านใหม่อุดมสมบูรณ์ไม่ขาดแคลนน้ำ นอกจากสะดวกในการไปมาติดต่อกับมาค้าขายสะดวกแล้ว บ้านริมฝั่งมูลย่อมชุ่มชื้นเหมาะแก่การปลูกต้นผลไม้มีนานาชนิด จึงปลูกขนุน ปลูกมะม่วง หนะนาว มะพร้าว ฯลฯ และอื่นๆ นอกจากนี้ในลำน้ำมูลสมัยนั้นมีปู ปลา นานาชนิด มีกินมืออยู่อย่างสมบูรณ์บริบูรณ์ ชาวประชาหน้าขึ้นใจบาน

ผลไม้ที่ปลูกง่ายให้ผลเร็วในขณะนั้นคือมะม่วง มะม่วงนี้คนชาวเยอเรียกว่า “เยาะซ็อง” การมีต้นมะม่วงมากนี้อาจเรียกชื่อบ้านเมืองตนว่า “เมืองเยาะซ็อง” นานๆ เข้าก็เรียกเมือง “ซ็อง” แล้วเพี้ยนเป็นเมืองกงก็อาจเป็นได้ เมืองกงนั้นจึงอยู่ที่บ้านกลางคุ่มปาม่วงในเวลา

ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาทศศิลาเป็นหัวหน้านำชนเผ่าเยอ จากเมืองอัตปือแสนบังประเทศลาว มีทั้งชายหญิงลงเรือยาว (เรือสว่างหรือเรือแข่ง หัวท้ายลาดโค้งสูงมีเขาแหลม ปีกธงริ้วยาวสามแฉกติดค้ำตรงเป็นสีขาวแหลมยาวออกไปเป็นสีแดง) 2 ลำ เรือลำที่ 1 ชื่อนางคำผาย เรือลำที่ 2 ชื่อคำม่วน แต่ละลำมีคนได้ประมาณ 40-50 คน พายจากลำน้ำโขงเข้าปากแม่น้ำมูล รอนแรมทวนกระแสแม่น้ำขึ้นมาเรื่อยๆ ผ่านเมืองไหนก็บอกกล่าวเข้าเมืองนั้นว่าจะไปตั้งเมืองใหญ่อยู่ เจ้าเมืองนั้นก็ให้ไปเลือกอยู่ตามที่เห็นเหมาะสม ถึงบ้านท่าก็พาไพร่พลแวะจอดเรือพักแรม รุ่งขึ้นวันไหนก็นำพวกออกสำรวจหาพื้นที่ที่ตั้งเมือง มาเห็นเมืองร้างเป็นเนินดินสูงมีคุน้ำล้อมรอบ (คือบึงคงโคกเดี๋ยวนี้) เห็นสภาพภูมิประเทศเหมาะสมก็นำไพร่พลมาตั้งเมืองขึ้นที่นี่

ต่อมาจำนวนพลเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ก็ย้ายกันออกมาอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล เป็นหมู่บ้านกลางบ้านก่อ บ้านใหญ่ และบ้านท่าโพธิ์ รวมเรียกว่าบ้านเมืองกง

เวลาผ่านไปคนก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงมีการอพยพแยกย้ายกันไปตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่รอบทิศ เช่น ทิศเหนือตั้งเป็นหมู่บ้านห้วย ทิศใต้ข้ามลำน้ำมูลไปตั้งบ้านคือเขือ บ้านขมิ้น โนนแสด อำเภอมืองศรีสะเกษเลยเข้าไปในเขตอำเภอยุกันซ์ ตั้งบ้านโพนปลัด บ้านปราสาทเขือ บ้านปะอว ทิศตะวันตกอพยพไปตั้งบ้านกุง บ้านเชือก บ้านจิก บ้านขาม เลขทุ่งกุลาร้องไห้ไปตั้งบ้านอี่เม็ง หัวหมู ฯลฯ ขึ้นในท้องที่อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

งานพระยาคณะศิลารำลึก มีรายละเอียดดังนี้

สถานที่จัดงานใช้บริเวณบึงคองโคก ซึ่งเดิมนี้เป็นที่ตั้งของเมืองคอง เป็นที่อยู่อาศัยของชาวเขมร จะจัดงานขึ้นในวันเพ็ญเดือน 3 ขึ้น 15 ค่ำ ของทุกปี (ในปี พ.ศ. 2543 ตรงกับวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2543) เริ่มจัดงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 สมัยนายสมหมาย ภัทรทองเป็นนายอำเภอราชสีห์ไศล ผู้ที่มาร่วมงานประกอบไปด้วย นายอำเภอราชสีห์ไศล (ปัจจุบันคือนายพิษณุ พรหมจารีย์) ศึกษาธิการอำเภอ (นายสุริภาส สีหะวงษ์) นายกเทศมนตรีตำบลเมืองคอง (นายไพบูลย์ แซ่จิ่ง) ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองคอง (นายอุดมกิจ วรรณวงษ์) ตัวแทนของพระยาคณะศิลาคือ อาจารย์ยิวทิต กตะศิลา รวมถึงผู้ที่สนใจซึ่งมีจำนวนมาก

ในงานดังกล่าวยังมีพิธีทอดผ้าป่า เพื่ออุทิศกุศลแก่พระยาคณะศิลา และบรรพบุรุษของชาวเขมร และในปี 2543 นี้ มีพิธีวางศิลาฤกษ์ ณ บริเวณศาลเพื่อจะทำการสร้างศาลเจ้าพ่อพระยาคณะศิลาหลังใหม่ ผู้วิจัยได้ร่วมสังเกตการณ์ในงานนี้อย่างละเอียด ดังจะกล่าวต่อไปนี้เป็น

เริ่มแรกจะมีการตั้งขบวนแห่บริเวณทางเข้าบึงคองโคก ซึ่งประกอบไปด้วยขบวนเรือจำลอง (ทำจากไม้ คนสามารถเข้าไปยืนตรงกลางลำเรือ ใช้ผ้าผูกกับกาวเรือ และสะพานเดินไปได้) ซึ่งเป็นลักษณะแบบเรือสุพรรณหงษ์ ส่วนคันของเรืออาจารย์ยิวทิต กตะศิลา จะเป็นผู้ถือรูปของพระยาคณะศิลา เปรียบเสมือนตัวแทนของพระยาคณะศิลา และประกอบไปด้วยฝีพายจำนวน 10 ฝีพาย ในส่วนของหัวขบวนทั้งหมดจะมีผู้เข้่งสไน เป็นผู้ถือป้ายงานพระยาคณะศิลารำลึก ตามด้วยแถวของผู้เข้่ง สไนอีก 10 คน วงนักดนตรีสไนจะยืนอยู่บริเวณด้านข้างของเรือ นอกจากนี้ก็จะมีบรรดาชาวเขมร และผู้ที่มาร่วมงานก็จะมีบรรดาชาวเขมร และผู้ที่มาร่วมงานจะมาเข้าขบวนเพื่อแห่เข้าไปในบริเวณงาน

เมื่อจัดรูปขบวนเสร็จ วงดนตรีสไนก็จะเริ่มบรรเลง จากนั้นจะเริ่มเคลื่อนขบวนไปอย่างช้าๆ ฝีพายก็พายเป็นจังหวะเข้ากับจังหวะของวงดนตรี ขบวนจะมาหยุดบริเวณด้านหน้าของศาลพระยาคณะศิลา วงดนตรีสไนจะเร่งจังหวะเร็วขึ้น และก็จะจบลง พระยาคณะศิลา (อาจารย์ยิวทิต) จึงลงจากเรือขบวนแห่นี้เป็นลักษณะการจำลอง สมมุติเรื่องราวจากประวัติศาสตร์ที่พระยาคณะศิลานำไพร่พลชาวเขมรอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองคองโดยทางเรือ พร้อมกับได้นำเครื่องดนตรีสไนมาด้วยเช่นกัน

ในงานนี้ผู้ประกอบพิธีพราหมณ์คืออาจารย์ยิวทิต กตะศิลา ใช้เครื่องกายแบบพราหมณ์ลำดับแรกผู้จุดธูปเทียนบูชา บวงสรวงดวงวิญญาณของพระยาคณะศิลาคือนายกเทศมนตรี วงดนตรีจะประโคมขึ้น มีคำกล่าวบูชา ดังนี้

“ขออันเชิญเทพเจ้า เหล่าเทวฤทธิ ซึ่งสถิต ณ สถานที่ ภูมิสถาน ภูมิภพ ไพรวัลย์ สรรพกอบเฉพาะ ลัดดาวัลย์ สิงขร ดำเนินเห็นหาวสถานภูมิमारมาศ อมรพิษฐาน สำนักกตะศิลา จะมหาปรีโส อหังวันทามิ ข้าแต่ดวงวิญญาณขององค์เจ้าปู่พระยาคณะศิลา ลูกหลานได้มาพร้อมกันในวันมาฆบูชา

วันเพ็ญเดือน 3 ซึ่งถูกหลานทั้งหลายได้กำหนดไว้ว่า วันเพ็ญเดือน 3 ของทุกปี ทรงมีพระชนมายุครบ 6 รอบ 72 พรรษา ถือว่าเป็นมหามงคล”

จากนั้นนายกเทศมนตรีจึงจุดเทียน 9 เล่มเพื่อบวงสรวง (จะมีการตีโหม่งในขณะนี้) บริเวณที่ตั้งเครื่องบวงสรวงสังเวช จะประกอบไปด้วย หัวหมูสุก 1 หัว ไก่สุก 1 ตัว กล้วยสุก 1 หวี ผลไม้หมากพลู บุหรี่ ปลาช่อนนึ่งสุก 2 ตัว น้ำเปล่า 1 แก้ว บายศรีปากชาม จำนวน 3 ที่ ส่วนหน้าของโต๊ะเครื่องสังเวชมีเทียนปักอยู่ 9 เล่ม เมื่อจุดเทียนเสร็จแล้ว ผู้เป็นพรหมณ์ก็กล่าวคำบวงสรวง เชิญดวงวิญญาณพระยา กตะศิลาและเทพยดาทั้งหลายมาที่แห่งนี้ เพื่อรับเอาเครื่องบวงสรวงสังเวช เป็นการจบพิธีบวงสรวง พระยา กตะศิลา

ลำดับต่อไป จะมีการประกอบพิธีทางพุทธศาสนา (พิธีสงฆ์) ประธานในพิธี คือ นายอำเภอ รามีสไศล (นายพิชญ พรหมจารีย์) จะเป็นผู้จุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย ผู้ที่มาร่วมงานจะกล่าวคำบูชา ดอกไม้ พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธรูป (ผู้ดำเนินงานในขั้นตอนต่างๆ คือ อาจารย์วิฑิต กตะศิลา)

ในปี พ.ศ. 2543 ได้จัดให้มีพิธีวางศิลาฤกษ์เพื่อสร้างศาลหลังใหม่ ในขั้นตอนนี้ นายอำเภอ รามีสไศลจะเป็นประธาน โดยเริ่มจากปิดทองที่บริเวณแผ่นศิลาฤกษ์ แล้วนำมาขึงบริเวณด้านหน้าของศาลเจ้าพ่อพระยา กตะศิลา จะมีการเดินทักษิณาวัตร (เวียนขวา) รอบศาล 3 รอบ แล้วจึงตอกเสาเข็ม เทปูน และวางอิฐเงิน อิฐทอง จากนั้นจึงวางแผ่นศิลาฤกษ์วางทับอีกชั้นหนึ่ง แล้วโปรยข้าวตอก ดอกไม้ เป็นการเสร็จพิธี

จากนั้นจึงถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ ในช่วงนี้จะมีการแสดงบริเวณด้านหน้าศาล ได้แก่ การเซิ้งสไล (รายละเอียดปรากฏอยู่ในหัวข้อ ความสัมพันธ์ระหว่างท่ารำและการบรรเลงสไล บทที่ 3) แล้วจึงมีการแสดงต่างๆ ที่นำมาเพื่อสักการบูชาพระยา กตะศิลา อันได้แก่ การแสดงเดี่ยว แคน พิณ การแสดงหมอลำซิ่ง การแสดงโปงลาง (โรงเรียนรามีสไศล) การเดี่ยวซออีสาน เป็นต้น ในขณะที่มีการแสดงนั้น ผู้ที่เข้าร่วมงานจะพากันไปสักการะดวงวิญญาณของพระยา กตะศิลา บริเวณศาลตลอดเวลา งานพระยา กตะสิลารำลึกนี้ เริ่มขึ้นเมื่อเวลาประมาณ 9.00 นาฬิกา และเสร็จสิ้นเวลาประมาณ 13.00 นาฬิกา

สภานักศึกษาบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายละเอียดของงาน มีรูปปรากฏ ดังนี้



ภาพที่ 30 : ศาลเจ้าพ่อพระยาตะศิลา



ภาพที่ 31:งานพระยาภคตะศิลาจำลอง พร้อมด้วยงานวางศิลาฤกษ์ สร้างศาลเจ้าพ่อพระยาภคตะศิลาหลังใหม่



ภาพที่ 32 : ขบวนแห่ในงานพระยาภคตะศิลาจำลอง



สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 32 : ขบวนแห่โดยมีนางรำถือป้าย 2 คน ต่อจากนั้นก็จะเป็นขบวนแถวของนางรำ หลังจากขบวนนางรำ จะเป็นขบวนเรือจำลองของพระยากตะศิลา โดยมีท่านอาจารย์วิทิต กตะศิลา ถือรูปพระยากตะศิลานำหน้า พร้อมด้วย ฝีพายทั้ง 10 ฝีพาย อยู่ข้างหลัง



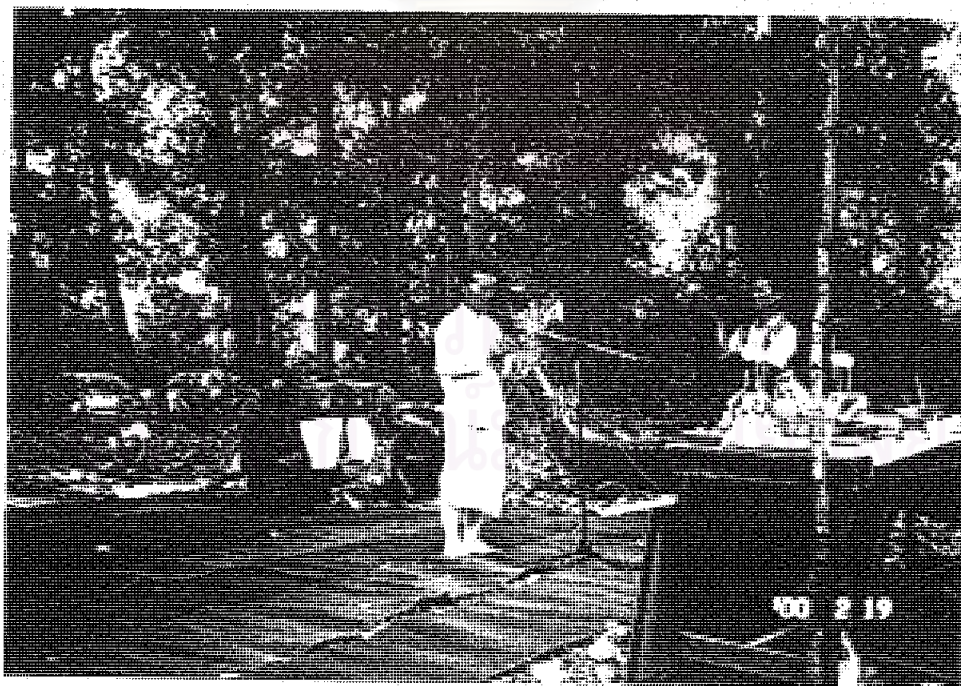
ภาพที่ 34 : นายกิตติ เป่าสโนอยู่ข้างบวนเรือจำลอง



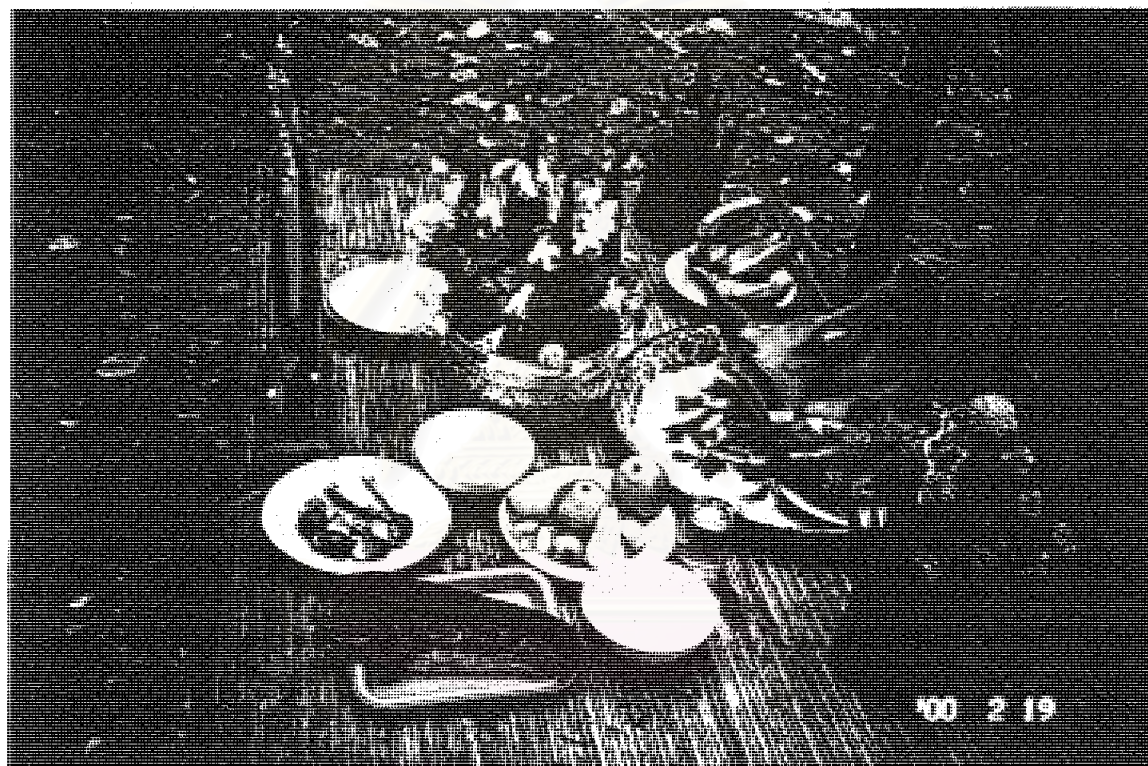
ภาพที่ 35 : วงดนตรีสโน จะบรรเลงอยู่ด้านข้างบวนเรือจำลอง



ภาพที่ 36 : ขบวนเรือจำลองมาถึงหน้าศาลพระยากตะศิลา



ภาพที่ 37 : ท่านอาจารย์วิทิต กตะศิลา ทำหน้าที่เป็นพราหมณ์ กล่าวอันเชิญดวงวิญญาณพระยากตะศิลา และดวงวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย มา ณ ที่ศาลเจ้าพระยากตะศิลา



สถานวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 38 : เครื่องบวงสรวง และเครื่องสังเวช เจ้าพระยาทศศิลา ซึ่งประกอบไปด้วยอาหาร
คาว หวาน หมากพลู บุหรี่

2. งานแข่งเรือบวงสรวงเจ้าพ่อ และงานเลี้ยงเจ้าพ่อ

เจ้าพ่อที่กล่าวถึงคือ เจ้าพ่อคงภูดิน มีศาลตั้งอยู่ในคงภูดินใกล้หมู่บ้านฝั่ง อำเภอรายีไสล จังหวัดศรีสะเกษ

คงภูดินเป็นป่าชุมชนที่ใหญ่และสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัดศรีสะเกษ มีเนื้อที่ทั้งหมด 2,875 ไร่ มีต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่หลายร้อยต้นและหลายชนิดในภูดินแห่งนี้ เช่น ต้นกลาด (ชาวบ้านเรียกต้นซาด หรือต้นสะแบง) ต้นค้ำกาว ต้นยาง ต้นประคู้ ต้นพะยอม ต้นแดง ต้นเค็ง เป็นต้น

คงภูดินแห่งนี้ เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านในแถบนั้น ชาวบ้านจะเก็บเห็ดเพื่อนำไปประกอบอาหารและนำไปขาย นอกจากนี้ยังหาขุมมันที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ หากังไม้แห้งไปทำฟืน เป็นต้น

ศาลเจ้าพ่อที่คงภูดินแห่งนี้ ชาวบ้านเคารพนับถือว่า หลังจากออกพรรษาทุกปี ชาวบ้านจะเลี้ยงบวงสรวงเจ้าพ่อ โดยกำหนดเอาวันพุธแรกของการออกพรรษาเป็นวันเลี้ยงบวงสรวง (จะเลี้ยงเฉพาะวันพุธเท่านั้น) เพราะวันพุธเป็นวันที่ชาวเขากล่าวว่าเป็นวันที่ควรแก่การจัดงานเลี้ยง ปฏิบัติสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ประเพณีหนึ่งที่ทำกันทุกปีในพิธีบวงสรวงคือการแข่งขันเรือ เรือที่เข้าแข่งขันจะมาจากหลายหมู่บ้านหลายตำบล ในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดร้อยเอ็ด ที่เคารพนับถือเจ้าพ่อแห่งนี้ เรือที่เข้าแข่งขันนั้นจะมีฝีพายตั้งแต่ 35-50 ฝีพาย

การบวงสรวงเจ้าพ่อ (เลี้ยงเจ้าพ่อ) จะกระทำในวันพุธแรกของการออกพรรษา โดยถือการปฏิบัติกิจกรรมนี้ ในวันพุธวันเดียว โดยลำดับคือ กลุ่มพวก จำ (ผู้เชิญเจ้าเข้าทรง) และผู้เกี่ยวข้องจะมาทำความสะอาดบริเวณให้เรียบร้อยก่อนวันไหว้แล้วจะมีการทำขวัญบายศรีปากชาม เรียกว่า ชัน บักเมง โดยจะช่วยกันหลายๆ คน พอถึงวันบวงสรวงจะมีขบวนแห่โดยมีทั้งกลองยาว สไน และเครื่องดนตรีอื่นๆ เช่น ฉิ่ง ฉาบ เป็นขบวนใหญ่จะมาชุมนุมกันเต็มบริเวณหอ (หอจันบริเวณศาล) มีการจัดเตรียมเครื่องเสี้ยวไว้โดยเฉพาะ สไนมีคนบรรเลงมากถึง 5-6 คน ทำให้บริเวณงานมีเสียงดนตรีดังสนั่นหวั่นไหวไปทั่วบริเวณ ซึ่งผู้คนถือกันว่าวันบวงสรวงนี้เป็นวันที่สำคัญมากของการออกพรรษา ถ้ามีน้ำหลากจะมีการแข่งเรือประจำอยู่ที่นี้ เป็นเรือยาวใช้คนพายประมาณเกือบ 20 คน โดยต้องมาจัดแข่งเรือบริเวณหอ หรือศาลนี้ก่อน ซึ่งมีลำน้ำมูลอยู่บริเวณด้านหน้าของสถานที่ ถือว่าที่นี่เป็นเมืองหลวงมาแต่ก่อน ถ้าไม่แข่งเรือที่นี่ก่อนจะไปแข่งที่อื่นไม่ได้สำคัญว่าต้องมีการเลี้ยง, บวงสรวง, แข่งเรือกันที่เมืองหลวงของเจ้าพ่อแห่งนี้ก่อนจึงจะไปทำกิจกรรมที่อื่นได้

เครื่องสังเวยของเจ้าพ่อก็จะประกอบด้วย หัวหมู ไก่ เหล้าขาว เหล้าแดง บุหรี่ ที่จะขาดไม่ได้คือหัวหมูอย่างน้อยต้อง 2-3 หัว กระทำอย่างนี้มาตลอด การแต่งกายของผู้ที่เป็น จำหรือนางเทียม (เจ้าเข้าทรง) ก็คล้ายๆ กับนางเอกหมอลำ บางคนก็ใส่โจงกระเบน บางคนเอาผ้าพันที่ศีรษะมีสีต่างกันไป เวลารำถวายก็ใช้จิ้งหะกลองและสไน โดยรำให้เจ้าจิ้งหะไปเรื่อยๆ ไม่มีแบบแผนตายตัว ไม่มีคนร้อง ผู้ที่จะรู้รายละเอียดคือผู้ที่เป็น จำ

บริเวณศาลนี้คิดว่ามีมานานแล้วอาจถึง 100-200 ปี มีความศักดิ์สิทธิ์มาก สมัยก่อนผู้ที่เข้ามาตัดไม้เพื่อเอาไปใช้ประโยชน์ก็ต้องมีอันเป็นไปต่างๆ นานา แม้กระทั่งไก่อ่า กระรอก กระแต ที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ก็ไม่มีใครกล้ายิง ป่าไม้ยังคงอยู่ทุกวันนี้ก็เป็นเพราะบารมีของเจ้าพ่อใหญ่ๆ แห่งนี้

เจ้า ที่มีผู้นับถือและเป็นผู้รอบรู้ด้านนี้มีอยู่ 2 ท่านคือ แม่ยายแสง ศรีโสภา และแม่ยายทองพูน จุฑาวรรณ (แม่ยายเบ้า) อายุประมาณ 70 กว่าปี กำนันประดิษฐ์ได้เสริมอีกว่า จังหวะของสไนมีอยู่ 2 อย่างคือช้าและเร็ว เวลารำหรือแห่ขบวนจะใช้จังหวะช้าๆ ไปเรื่อยๆ พอใกล้จะจบจะเร่งจังหวะเรียกว่าจังหวะสไนร็อก การบวงสรวงเจ้าพ่อนี้นางเทียมคนใดเป็นเจ้าพ่ออายุน้อยหน่อยก็จะชอบจังหวะสไน ร็อก (เร็ว) เจ้าพ่อที่มีอายุมากจะชอบจังหวะสไนช้าๆ

การแข่งขันเรือขุดเจ้าพ่อจะสนุกสนานครึกครื้นมาก เพราะเรือแข่งแต่ละลำจะมีกองเชียร์มาเชียร์ มีเครื่องดนตรีบรรเลงประโคมตลอดระยะเวลาที่แข่งขันเรือ เครื่องดนตรีชิ้นเอกที่เป็นจุดเด่นที่สุดคือ สไน เพราะจะใช้เป่าเมื่อเรือจะออกจากท่า และเป่ารับเมื่อเรือมาถึงเส้นชัย นอกจากนี้ยังมีพั้งฮาด หรือพั้งฮาด (ลักษณะคล้ายฆ้อง แต่แบนเรียบไม่มีปมมูนตรงกลางเหมือนฆ้อง) ฉาบ ฉิ่ง และกลองยาวเล็ก เครื่องประโคมดังกล่าวช่วยให้บรรยากาศตื่นเต้น เร้าใจ และสนุกสนานยิ่งขึ้น

การเลี้ยงบวงสรวงเจ้าพ่อภูดิน นอกจากจะสร้างความรู้สึกสุขใจ สบายใจ สร้างความรู้สึกอบอุ่น ปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆ ให้แก่ชาวบ้านแล้วยังสร้างความรัก ความสามัคคี ได้แสดงออกถึงความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่งดงามของชุมชนในท้องถิ่นแห่งนี้อีกด้วย

เรื่องพิธีแข่งเรือนี้ มีผู้แต่งกลอนสุภาพ ซึ่งมีข้อความกล่าวถึงเครื่องดนตรีสไน และรายละเอียดของพิธีแข่งเรือบวงสรวง เมื่ออ่านแล้วทำให้มองเห็นภาพจน์ของงานได้ชัดเจน กลอนนี้มีชื่อว่า “พิธีแข่งเรือ”³⁶

พิธีแข่งเรือ

เสียงฆ้องกลองสนั่นก้องตามท้องน้ำ	หมู่่นาวาดคราคร่ำกันเคลื่อนกล่น
ฉาบสไนก้องไปในสายชล	หมู่ผู้คนล้นหลามตามสะพาน
บ้างจ้ำพายเป็นจังหวะพายยับ	บ้างร้องรับเปลี่ยนกันไปใจห้าวหาญ
บ้างพ้อนรำทำท่าสำราญ	สนุกสนานรื่นเริงบรรเทิงใจ
ขบวนแห่แลไปในสายน้ำ	ดูงามล้ำจ้ำพายไม่หวั่นไหว
เรือมาขันแข่งตกแต่งไป	เหมือนของใหม่เข้าขบวนล้วนสวยงาม
ส่วนสองฟากฝั่งก็มีผู้คน	ประชาชนมาดูอยู่ล้นหลาม
หลายหมู่บ้านนำเรือมาพาดติดตาม	เมื่อถึงยามแข่งขันชวนกันมา
แข่งนาวามีมาแต่โบราณ	เมื่อถึงยามเทศกาลต่างหรรษา
สนุกสนานสมรมรื่นชื่นอุรา	สนุกเฮฮาทุกปีที่ทั่วกัน

³⁶ วิลาวัณย์ จรัสสุทธิศิร ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเมืองคง, สัมภาษณ์ 2534

แรกเริ่มนี้เป็นพิธีการออกศึก
รักษาซึ่งขวานทองผ่องแผ้วพันธุ์
ก่อนราวีทำพิธีขึ้นบวงสรวง
ทั้งพระแม่คงคาโปรดปราณี
เหล่าศัตรูหมู่มิตรที่คิดร้าย
เพื่อพี่น้องผองไทยในพารา
รบกลับมามีชัยใจรื่นเริง
ต่างเฉลิมฉลองขึ้นบานสำราญใจ
ครั้นต่อมาพัฒนาได้ดีเหลือ
เป็นประเพณีสืบมาไม่น่าชิง
ชนชาวไทยแห่งไหนอยู่ใกล้
ยึดถือมาเป็นการงานสำคัญ
แข่งที่นี้แปลกดีกว่าแห่งไหน
เชื่อวิญญูณของเจ้าฟ้าธานี
อำเภอนี้ประเพณีการแข่งเรือ
เพื่อบวงสรวงดวงวิญญูณน่านสาคร
บ้างเชื่อว่าวิญญูณเจ้าเหล่าบวร
คนเก่าก่อนเล่ามาพาได้ยิน
ชนชาวบ้านสร้างศาลให้เจ้าพ่อ
สำหรับให้คนกราบไหว้ได้บูชา
ธรรมชาติแห่งนี้ช่างดีหนอ
ใครไปเห็นเย็นร่มรื่นแสนชื่นใจ
เจ้าเหล่านี้แปลกดีมีนางทรง
ยามแข่งขันเรือมารวมร่วมยินดี
แต่ละนางต่างนำเครื่องบวงสรวง
มีไก่ตัวหัวหมูคูนากิน
ได้เวลาบวงสรวงบวงหมูเจ้า
เพื่อไว้เจ้าที่ราวป่าพนาวัน
เช่นไหว้เสริญนางทรงขององค์เจ้า
บ้างร้องรำทำท่าอย่างเชียวชาญ
ทั้งห้าทำรำรายถวายเจ้า
คู่อ่อนช้อยงดงามตามเลื่องลือ

ทางน้ำลี้ลี้กคะนองป้องกันเขต
เมืองสยามเรานั้นให้อยู่ดี
ทั้งเทพวงให้ร่มเย็นเป็นสุขจี
ช่วยนักรบเหล่านี้ให้นำชัยมา
ให้วอดวายดับคั่นสิ้นสังขาร
ให้เกิดสุขทั่วหน้าประชาไทย
รั้วของชาติบรรเทิงจิตผ่องใส
บนนาวาน้อยใหญ่ชอบใจจึง
นำมาใช้แข่งเรือสมดังหวัง
รวมพลังสามัคคีมีทั่วกัน
ได้น้อมนำทำมาดังว่านั่น
ที่รายไศลนั้นจัดได้ดี
รวมน้ำใจทั้งหญิงชายไม่หน่ายหนี
ที่พงพีแมกไม้ในคงคอน
มีความเชื่อมานานแต่กาลก่อน
สถิตสถาพรอยู่คงภูดิน
อยู่มานานที่ริมท่าภูผาหิน
ในท้องถื่นใกล้บ้านฝั่งซึ่งกล่าวมา
เป็นโรงหอถวายเจ้าอยู่ราวป่า
อยู่ริมท่าแม่น้ำตามพงไพร
ด้านหน้าหอสวยงามวังน้ำใหญ่
หมู่แมกไม้สวยสมรมยินดี
เป็นอนงค์ตามหมู่บ้านย่านที่นี้
พร้อมกันที่ศาลปู่คงภูดิน
เป็นของกินทั้งปวงไปหมดสิ้น
คนท้องถื่นจัดหามาพร้อมกัน
หมากพลูบุหรี่ยี่เหล่าเอามานัน
แล้วแบ่งปันของไหว้เจ้าเอามาทาน
ที่มาเฝ้าทำพิธีอยู่ที่ศาล
มีห้าทำชานาญการจับมือ
ทำแรกเล่าเทพนมงามสมชื่อ
ทำสองคือเรียกหาเทวดา

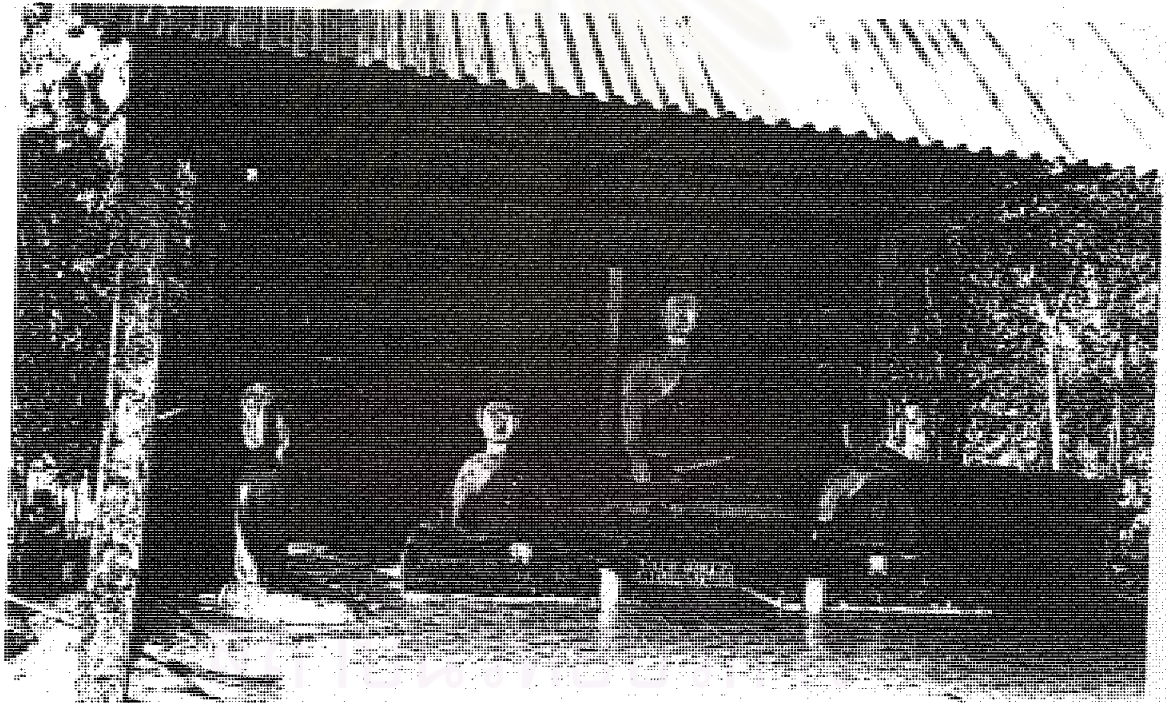
กับทั้งบริวารท่านเทพเจ้า
ที่สามนี้ทำออกเรื่องามเหลือตา
 ใ้หน้าวาลอยไปตามใจประสงค์
ฝัฟายนี้สามัคคีมีจุนเจือ
ทำที่ห้าปราบมารที่พานพบ
อีกศัตรูหมู่มิตรคิดทำลาย
 เสร็จจร้าถวายผู้ชายเริ่มแข่งขัน
หมู่ผู้ชายคลายนาวาแล้วคลาไคล
ทุกทุกปีแข่งที่นี้เป็นแห่งแรก
หลังออกพรรษานำเรือมาประชัน
 แข่งถวายเจ้าเสร็จไปให้บ้านห้วย
บ้านหนองกกเมืองคงตรงตามมา
ต่อด้วยบ้านสงยางและส้มป่อย
บ่อพันขันก็ไปสุขใจแท้
 บ้านไหนแข่งแต่งไปให้ข่าวสาร
เครื่องแต่งกายเตรียมไว้หมายประชัน
ที่เมืองคงจงใจให้แข่งขัน
ท้องธารานามามากตาม
 ก่อนแข่งขันฝัฟายหมายอุ้นเครื่อง
ต่างพร้อมกันพายจ้าไม่ล่าเค็ญ
หมู่ขบวนเรียงรายตามสายน้ำ
บ้างพื่อนำตามจังหวะพารีนรมย์
 ได้เวลาพาประชันเข้าขันแข่ง
หมู่กองเชียร์บนฝั่งร้องดังไป
คณะกรรมการแข่งขันขันนัก
ส่วนผู้ชมแน่นหนอกก็เข้าที่
 อยู่บนฝั่งแม่ค้าพาขายของ
ทั้งของกินของใช้มากมายนา
งานแข่งเรือทุกปีมีคนมาก
ส่วนรางวัลของกำนันนั่นมากมาย
 ที่รำยมีงานการแข่งขัน
เพื่อพี่น้องทั้งมวลล้วนชาวไทย

ที่เข้าเฝ้าอยู่บนเบื้องเวหา
ทำที่สี่ตามมาคดท้ายเรือ
ในทิศทางให้ตรงคล้ายหางเสือ
ต่างเอื้อเพื่อร่วมกันหมั่นจำพาย
ให้สยบเกรงกลัวหัวหดหาย
ให้วอดวายดับดินสูญสิ้นไป
เสียงฆ้องกลองดังสนั่นงานยิ่งใหญ่
แข่งขันให้ครึกครื้นรื่นเรริงกัน
ผู้นำแปลกทำมานานการแข่งขัน
เสียงสนั่นก็ก้องท้องธารา
สามัคคีด้วยกันทั่วหน้า
ย้ายไปทำบัวหุ้งมุงหนองแคว
บึงหมอกพลอยสุดท้ายหมายเพื่อแผ่
จะชนะหรือแพ้ไม่ว่ากัน
รู้หลักการอย่างดิขมิขมัน
เรือสว่างนั้นคัดแปลงแต่งให้งาม
หมู่คนมารวมกันมากล้นหลาม
แข่งขันยามกลางวันจนเย็นเย็น
เสื่อแดงเหลือสววยตามมองเห็น
บ้างก็เต็นนำขบวนชวนให้ชม
ภาพงามล้ำหลายขบวนล้วนงามสม
หายระทมคลายทุกข์สุขชื่นใจ
ล้วนกล้าแกร่งจำพายไม่หวั่นไหว
หวังเอาชัยชนะมาพายนิดี
ต่างพร้อมพริกร่วมงานขมันขมิ
แข่งไม่เสร็จไม่หนีทุกปีมา
ให้จับจองลงชิมอยู่ริมท่า
ให้ซื้อหาตามใจได้สบาย
นำล้นหลากนาวาก็มาหลาย
หมู่ฝัฟายทุกขบวนล้วนพอใจ
หลายหน่วยงานพร้อมกันจัดขึ้นได้
สุขกายใจด้วยดีที่เคยมา

ที่ราชมิ่งงานการแข่งขัน
เพื่อพี่น้องทั้งมวลล้วนชาวไทย
ใครสนใจเชิญไปชมได้ที่นี้
ขอเชิญชวนทุกท่านไปทัศน

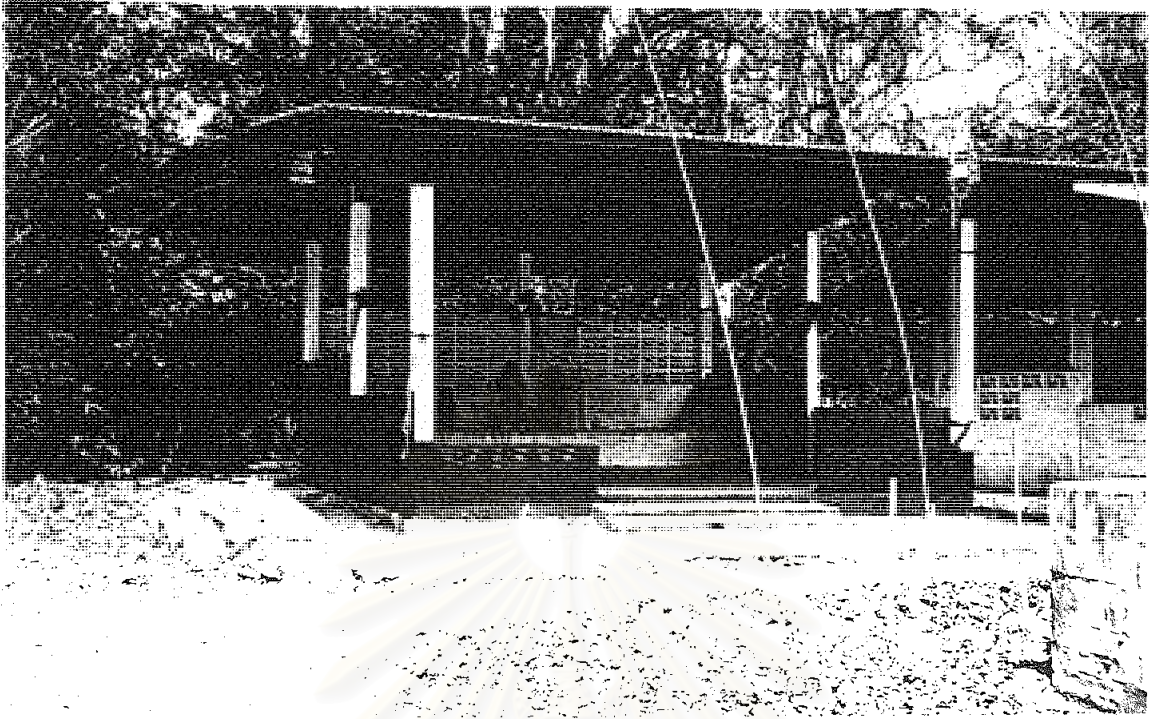
หลายหน่วยงานพร้อมกันจัดขึ้นได้
สุขกายใจด้วยดีที่เคยมา
แข่งทุกปีเริ่งรื่นชื่นหรรษา
รับรองว่าสนุกแน่แน่นอนออย

ต่อไปนี้เป็นรูปบริเวณศาลเจ้าพ่อคงภูดิน ซึ่งใช้จัดงานเลี้ยงบวงสรวง

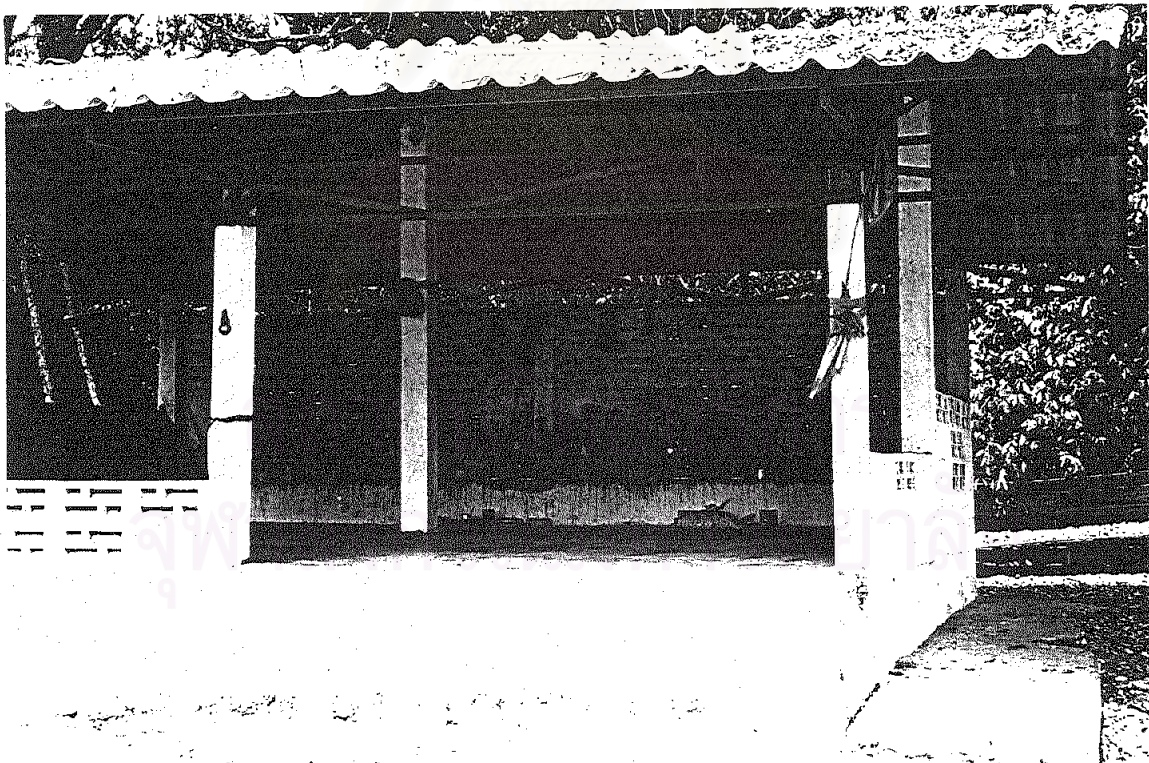


จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 39 : พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในอาคารใกล้เคียงกับศาลเจ้าพ่อคงภูดิน



ภาพที่ 40 : บริเวณศาลเจ้าพ่อคงภูดิน



ภาพที่ 41 : บริเวณตั้งศาลเจ้าพ่อคงภูดิน ซึ่งจะใช้เป็นสถานที่จัดงานเลี้ยงบวงสรวงเจ้าพ่อ และประเพณีแข่งเรือ จะจัดบริเวณลำน้ำมูล ตรงข้ามกับศาลเจ้าพ่อ

นอกจากงานประเพณีทั้งสองที่สำคัญของชาวเขมแล้ว ยังมีประเพณีต่างๆ ของชาวเขมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้ ดังนี้

บุญมหาชาติ เป็นบุญประจำเดือน 4 เป็นงานบุญที่สนุกสนานและยิ่งใหญ่ของชาวบ้านที่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยทั่วไปพิธีกรรมในบุญมหาชาติหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า บุญผเสศ นี้ เป็นการทำบุญเกี่ยวกับฟิงเทศชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ในหมู่บ้านเขมก็เช่นเดียวกัน แต่ก็มีลักษณะปลีกย่อยแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นอยู่บ้าง งานบุญผเสศนี้ชาวบ้านจะกระทำกันอยู่ 3 วัน วันแรกเป็นการเตรียมการ ชาวบ้านกลุ่มผู้ชายทั้งทยอกและผู้นำช่วยกันसानไม้ไผ่เพื่อนำมาทำเป็นเรือนผเสศ ซึ่งชาวเขมเรียกว่า “กระแตะ” และช่วยกันมัดฟางข้าวให้เป็นนก หนู กา ไก่ และปลา ส่วนชาวบ้านพวกผู้หญิงก็เตรียมสิ่งของที่จะต้องเอาไปร่วมในพิธี ได้แก่ ข้าวต้มมัด ขนมต่างๆ วันที่สองชาวบ้านจะออกไปช่วยกันสร้างหอพระอุปคุต และจะนำกระแตะที่สานไว้มาทำเป็นบริเวณทำพิธีเทศมหาชาติ และเอา นก กา ไก่ ที่ทำจำลองไว้มาผูก เอาต้นอ้อย กล้วยมาผูกกับมุมเสาจำลองเป็นป่า และทำบริเวณภายในป่าจำลองนี้ให้มีสระน้ำซึ่งเป็นที่อยู่ของปลา ตอนบ่ายของวันนี้ชาวบ้านนำข้าวต้มมัด กล้วย น้ำหอม และด้าย ออกไปวัดเพื่อทำพิธียกเสาผเสศ โดยชาวบ้านจะนำข้าวต้มมัด กล้วย ผูกติดกับเสาไม้ไผ่ที่ลานวัด แล้วพรมน้ำหอม ผูกผ้าผืนยาว เรียกว่า ผ้าผเสศ การยกเสาผเสศนี้ถืออิฐฐานคัลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล และขณะเดียวกันก็จะตั้งมือตลอดเวลาที่ทำพิธียกเสา เพื่อแสดงให้เห็นว่าวันนี้จะมีการเชิญผเสศเข้ามาในหมู่บ้าน

เมื่อยกเสาเสร็จแล้วก็ทำพิธีเชิญผเสศเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านที่ออกไปร่วมงานจะกล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆที่ทำให้ผเสศต้องถูกขับไล่ออกจากเมือง แล้วก็บูชาด้วยดอกไม้ แล้วก็แห่ผเสศเข้าเมืองโดยให้ประทับที่หอพระอุปคุต ซึ่งที่ตอนนี้จะมีการจัดของบูชาไว้คือ เครื่องร้อย เครื่องพัน³⁷ จากนั้นตอนเย็นก็จะเริ่มการเทศน์มหาชาติ ชาวบ้านจะออกมาร่วมฟังเทศน์

ในวันที่สามของงาน ตั้งแต่เช้ามืดราว 3 นาฬิกาจะมีพิธีแห่ข้าวพันก้อน โดยมีความเชื่อว่าเป็นการทำทานเพื่อบริจาคให้พวกมาร ไม่ให้มารบกวนผเสศอีก สิ่งของที่ใช้ในพิธีนี้ได้แก่ ข้าวตอก 10 แถง ข้าวต้มมัด 10 ชัน ข้าวเหนียว 10 ปั้น รูป เทียน ดอกไม้ ละข้าวสารซึ่งโปรยแทนดอกไม้เสร็จแล้วจะเอาสิ่งของพวกนี้ไปถวายที่หอพระอุปคุต

ในตอนสายของวันนี้ก็จะมีการฟังเทศน์มหาชาติและมีการแห่กันหลอน³⁸ เด็กหนุ่มสาวก็มี

³⁷ ได้แก่ รูปพันแถง เทียนพันเล่ม (ในชาดกเวสสันดร ประกอบด้วยคาถา 1000 บท) พัดสรวง และจีวร

³⁸ หมายถึง การนำเงินที่ได้รับบริจาคจากชาวบ้าน ตลอดจนสิ่งของต่างๆ รวบรวมแล้วนำมาผูกติดที่ต้นกล้วยเล็กๆ แล้วแห่มาที่วัด บางครั้งเรียก “ต้นดอกเงิน”

ความสนุกสนานในการเล่นกันหลอน มีการไปรับบริจาคบ้านอื่นๆด้วย และแข่งขันว่ากลุ่มใดจะได้รับยอดเงินบริจาคสูงสุดด้วย เมื่อเทศน์มหาชาติใกล้จบพระที่เลี้ยงดีก็จะเทศน์อัศจรรย์ คือเป็นการเทศน์ให้ศีลให้พรชาวบ้านที่บริจาคเงิน การบริจาคตอนนี้เป็นการบริจาคให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ช่วงชาวบ้านก็จะทยอยไปวัดมากขึ้น แล้วพระก็เทศน์กัณฑ์เอกของเทศน์มหาชาติ รุ่งเช้าวันต่อมามีการทำบุญตักบาตรที่วัดก็เป็นอันเสร็จพิธี สำหรับเทศน์นั้นเทศน์เป็นภาษาลาว

บุญสงกรานต์ เป็นบุญประจำเดือน 5 เป็นบุญประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาเป็นประจำทุกปี เริ่มงานวันที่ 13 เมษายน ตอนเช้าของวันนี้ชาวบ้านจะไปร่วมตักบาตรที่วัด เสร็จแล้วเป็นพิธีเชิญพระพุทธรูปลงสงฆ์ ชาวบ้านทั้งคนเฒ่าคนแก่และหนุ่มสาวจะพร้อมกันที่วัดร่วมสงฆ์พระพุทธรูปและหนุ่มสาวก็จะสงฆ์คนเฒ่าคนแก่ ถ้าก็จะไปร่วมกันสงฆ์น้ำป้อน และมีการตักน้ำไปให้คนเฒ่าคนแก่อาบ เป็นการแสดงความกตัญญู ตอนเย็นจะมีพิธีแห่ดอกไม้จากนอกหมู่บ้านมาบูชาพระพุทธรูป เชื่อว่าการเก็บดอกไม้จากป่านี้บริสุทธิ์เหมาะกับการบูชาพระพุทธรูป การออกไปเก็บดอกไม้จะมีพระออกไปด้วย ข้อที่ถือปฏิบัติก็คือ พระออกไปก็รูปก็ต้องเก็บดอกไม้เท่ากับจำนวนพระนั้น การแห่ดอกไม้มีมืออยู่ 15 วันนับจากวันสงกรานต์ ในวันสุดท้ายตอนบ่ายจะมีการก่อเจดีย์พระทรายในบริเวณวัด คนหนุ่ม-สาวเด็กๆ ก็จะช่วยขนดินเข้ามาในวัด ทำสืบมาแต่โบราณแล้วเพราะเชื่อว่าเวลาชาวบ้านออกมาวัดก็จะเหยียบเอาดินออกจากวัดไปบ้าง ประกอบกับในสมัยก่อนวัดจะมีการปลูกสร้าง ดังนั้นการขนดินเข้าวัดจึงถือว่าเป็นบุญกุศลมาก เมื่อก่อพระทรายเสร็จแล้ว ตอนบ่ายเจ้าอาวาสจะทำพิธีบวชพระทรายด้วย ชาวบ้านคนเฒ่าคนแก่ก็จะไปร่วมบวชพระทราย โดยเตรียมผ้าขาวผืนเล็กๆไปให้ครบจำนวนพระทรายที่ก่อ ซึ่งนิยมก่อเป็นจำนวนคี่ และเตรียมน้ำขมิ้น ดอกไม้ การบวชพระทรายชาวบ้านก็เอาผ้าขาวเตรียมมาผูกเสาพระทราย วางดอกไม้รูปเทียนและสงฆ์น้ำพระทรายด้วยน้ำขมิ้น ในตอนเย็นชาวบ้านก็จะออกไปเก็บดอกไม้มาบูชาอีก ในวันสุดท้ายชาวบ้านจะไปร่วมงานมาก มีการสวดมนต์บูชาพระทราย และร่วมสงฆ์น้ำพระและพระทรายเป็นเสร็จพิธี

บุญเดือนหก หมู่บ้านชาวเขมอไม่มีประเพณีบุญเดือนหกเป็นงานบุญเฉพาะเช่น บุญผะเหวดหรือบุญสงกรานต์ แต่ในเดือนหกนี้จะมีการประกอบพิธีกรรมหลายอย่างซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดดังนี้

1. การทำบุญตักบาตรบ้าน นิยมกระทำในช่วงเดือนหก การทำบุญตักบาตรบ้านจะทำเฉพาะที่บ้านของแต่ละคน เป็นการทำบุญเหมือนทำบุญบ้านธรรมดา คือ ในเย็นวันแรกจะมีการสวดมนต์เย็นแล้วเลี้ยงอาหารคนไปร่วมงานคนไปร่วมงานจะนำเงิน ข้าวสารไปร่วมงาน พระจะรดน้ำมนต์ให้เพื่อเป็นสิริมงคลให้มีความสุข ความสมบูรณ์ วันที่สองตอนเช้าจะทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ การทำบุญบ้านนี้ทำกันมาช้านานแล้ว เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของครอบครัว การทำบุญบ้านไม่มีการแจกการ์ดเชิญ จะบอกเล่ากันเฉพาะญาติพี่น้องและผู้ใหญ่ที่เคารพ

2. การเลี้ยงปูตา เป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันสืบต่อกันมาแต่ในอดีต เพื่อให้ปูตาคู่มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข และเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล การเลี้ยงปูตาเป็นประเพณีต้องเลี้ยงในเดือน 6 จะเป็นวันใดนั้นขึ้นอยู่กับบ้านจะเป็นผู้กำหนด จากการสัมภาษณ์นายแดงซึ่งเป็นเจ้าทราบบว่า การเลี้ยงปูตาจะเป็นวันอะไรก็ได้ภายในเดือนหก เพราะเชื่อว่าปูตาเป็นผีที่มีบุญบารมีสูงกว่าผีทุกประเภทจึงสามารถทำพิธีได้ตลอด ในการเลี้ยงปูตาชาวบ้านทุกครัวเรือนต้องเตรียมสิ่งของต่อไปนี้คือ ข้าวสุก ไข่ไก่ต้ม 1 ฟอง ไก่ต้ม 1 ตัว ฝ้ายสำหรับผูกแขน เหล้า หมากพลู บุหรี่และกิ่งไม้ไผ่เล็กๆ ซึ่งหักเป็นข้อๆตามจำนวนคนและวัวควายในครัวเรือน จำจะทำหน้าที่เป็นคนประกอบพิธีเลี้ยงอาหารต่างๆที่นำไป แล้วพูดเสี่ยงทายว่าปีนี้ฝนจะดีไหม เสร็จพิธีก็จะดูคางไก่และไข่ต้มเพื่อเสี่ยงทาย ถ้าคางไก่โค้งยาวเหมือนเคียว ทายว่าปีนี้ฝนดี ทุกบ้านจะปอกไข่ออกดู จำจะสามารถทายให้ได้ว่า นาของครัวเรือนนั้น น้ำจะมากหรือน้อย ถ้าไข่นั้นสวยไม่เบี้ยวแสดงว่าดี ส่วนไก่ที่จะเสี่ยงทาย จำจะเลือกจากไก่ที่ชาวบ้านนำมาเลี้ยง โดยเลือกไก่ตัวผู้เมีย อย่างละ 1 ตัว การเลี้ยงปูตาตอนนี้เพียงเพื่อเสี่ยงทายฝนตกและเสี่ยงทายการอยู่เป็นสุขของครอบครัวเท่านั้น หากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลชาวบ้านจะจัดงานฉลองปูตาอีกครั้ง โดยการทำบั้งไฟเล็กๆ มาจุดเสี่ยงอีก และมีการเลี้ยงพระที่หอปูตา ตอนเย็นมีมหรสพให้ดู กรณีนี้จะทำเมื่อเกิดความแห้งแล้งในหมู่บ้าน ไม่จำกัดช่วงเวลา

3. บุญบั้งไฟ ในอดีตหมู่บ้านมีการทำบุญบั้งไฟเป็นประเพณีสืบต่อกันมา แต่มาในระยะ 8 ปีก่อนเลิกปฏิบัติ บุญบั้งไฟในที่นี้หมายถึง บุญประเพณีที่เล่นบั้งไฟกัน สาเหตุที่เลิกบุญนี้เพราะผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านเห็นว่า การมีบุญบั้งไฟก่อให้เกิดความเดือดร้อนกับชาวบ้านในหมู่บ้าน เพราะในเวลางานบุญจะมีชาวบ้านบ้านอื่นมาเที่ยวด้วย และมักเกิดเรื่องชกต่อย ทะเลาะวิวาทจนถึงขึ้นโรงขึ้นศาลอยู่เนืองๆ และยังทำให้คนในหมู่บ้านแตกแยกกัน เพราะบุญบั้งไฟมีการประกวดบั้งไฟด้วย จนแข่งขันกัน มีหลายคนต้องผิดใจกัน ดังนั้นชาวบ้านจึงเลิกปฏิบัติประเพณีบุญบั้งไฟ จะทำเฉพาะเลี้ยงปูตาเท่านั้น

- บุญเดือนเจ็ด ประเพณีที่เป็นบุญเฉพาะเดือนเจ็ดนี้ไม่มี แต่ในช่วงเดือนเจ็ดนี้มีพิธีกรรมที่น่าสนใจอยู่ได้แก่

1. พิธีขอฝน นอกจากจะมีการเลี้ยงปูตาขอฝนแล้ว หากเกิดแล้งมากๆ จนไม่สามารถเริ่มทำนาได้ ชาวบ้านก็จะทำพิธีขอฝนโดยการปั้นพระ การปั้นพระขอฝนนี้เคยมีบ้างแต่ก็จะทำเฉพาะปีที่แห้งแล้งมากๆ จึงไม่ได้ปฏิบัติทุกปี การปั้นพระจะทำที่นาโดยคนที่เป็นทายกเป็นคนปั้น ปั้นด้วยดินเหนียว เป็นพระนั่งขัดสมาธิถือขันน้ำ ซึ่งในขันน้ำนี้มีรูป เทียน หมากพลู บุหรี่ ซึ่งเป็นเครื่องบูชาพระที่ปั้นนี้ชาวบ้านเรียกว่า พระกระเจา ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อปั้นพระขอฝนแล้วฝนจะตกภายใน 3 วัน สามารถจะเริ่มทำนาได้ แต่อย่างไรก็ตามเรื่องการขอฝนโดยการปั้นพระนี้ ในปัจจุบันชาวบ้านก็ไม่ค่อยเชื่อถือว่าจะได้ผลนัก

2. พิธีเสกนาหรือเลี้ยงผีเสกนา ประเพณีเสกนานิยมทำในเดือนเจ็ด เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่เริ่มจะทำนา จะเป็นช่วงที่เริ่มมีฝนตกลงมาบ้างแล้ว การเสกนານี้จะถือเอาวันใดเป็นวันทำพิธีก็ได้ แล้วแต่ผู้ที่เคยปฏิบัติมาตามบรรพบุรุษ เช่น บางคนถือปฏิบัติในวันพฤหัสบดี บางคนถือเอาตามวันจรม-วันลอยตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ โดยถือเอาวันลอยเป็นวันดี บางคนทำได้ทุกวันยกเว้นวันอาทิตย์ สิ่งของที่ต้องเตรียมไปในพิธีเสกนา ได้แก่ หมากพลู บุหรี่ ของหวาน เช่น ก้อยสุก น้ำตาล น้ำอ้อย พิธีเสกนานี้จะนำสิ่งของต่างๆ ไปเลี้ยงตาแฮก เพื่อบอกให้ตาแฮกและเจ้าไร่เจ้านา (ผีที่อยู่ไร่นา) ทราบเพื่อให้คุ้มครองดูแลข้าวปลาในไร่นา เมื่อเลี้ยงตาแฮกแล้วก็จะนำไถมาเทียมควายและลงมือไถไปรอบโพนตาแฮก 1 รอบ โดยให้กองดินที่ถูกไถล้อมเข้าหาบริเวณโพนตาแฮกเพื่อให้ดินได้ล้อมรอบบริเวณที่เรียกว่า โพนตาแฮก จากนั้นก็ไถนาแปลงอื่นๆ ได้ ถ้าจะทำนาแล้วไม่เลี้ยงผีตาแฮกก็จะทำให้ทำนาไม่ได้ผล คนในครัวเรือนก็เจ็บป่วย หรือที่เรียกกันว่า ผิดผีนา นั่นเอง

- บุญเข้าพรรษา ทำกันเป็นประจำในวันเข้าพรรษา คือ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 พิธีนี้มีง่ายๆ คือ ตอนเช้าชาวบ้านก็จะไปร่วมตักบาตรที่วัดและฟังเทศน์ ซึ่งก็เหมือนกับหมู่บ้านอื่นๆ ในละแวกนั้น ที่ทำบุญนี้เพื่อให้พระสงฆ์ได้อยู่จำพรรษาในฤดูการเข้าพรรษาตามหลักปฏิบัติของพุทธศาสนา ในช่วงเข้าพรรษานี้ตอนเย็นก็มีการร่วมฟังเทศน์ที่วัด ชาวบ้านบางคนรักษาศีล บ้างก็ทำกำหนดข้อห้ามของตนขึ้นมาปฏิบัติ เช่น จดศีลสุราตลอดระยะเข้าพรรษา อย่างไรก็ตามการปฏิบัติต่างๆ ก็มีความเคร่งน้อยลงดังได้กล่าวไปข้างแล้ว

- บุญข้าวประดับดิน เป็นบุญประจำเดือน 9 คนแก่แต่มาแล้วว่าบุญนี้เพิ่งจะปฏิบัติกันมานานนี้ราว 10 ปี แต่การทำบุญข้าวประดับดินนี้ชาวบ้านไม่ได้ทำทุกปี ทั้งนี้ให้เหตุผลว่า ชาวเดือนเก้านี้ชาวบ้านทำนาไม่มีเวลาว่างพอ เพราะทุกคนต้องเร่งปักดำให้ทันก่อนน้ำจะแห้ง เริ่มแรกของการทำบุญข้าวประดับดินนี้ เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าคล้ายกับบุญข้าวสากหรือบุญเดือน 10 จึงมักไม่ปฏิบัติกันตอนนี้

- บุญข้าวสากหรือบุญข้าวสลาก จะกระทำกันทุกปีในเดือน 10 บุญข้าวสากนี้ในอดีตชาวบ้านเรียกบุญสลาก ชาวบ้านจะนำสิ่งของต่างๆ ที่เตรียมไว้แล้วเขียนสลากไปถวายพระสงฆ์ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว รวมทั้งผีไร้ญาติ การทำบุญข้าวสากนี้ทำกันสองวัน วันแรกชาวบ้านจะเตรียมห่อข้าวต้มมัด ตอนเย็นของวันนี้จะมีการนำกระบุงข้าวสากไปคารวะปู่ย่า ซึ่งครอบครัวที่แยกออกไปจากครอบครัวของพ่อแม่ต้องกระทำ การนำกระบุงข้าวสากไปคารวะนี้ลูกสะใภ้จะเป็นคนนำไป ภายในกระบุงประกอบด้วย ดอกไม้ ธูป เทียน ข้าวต้มมัด ก้อย อ้อย ปู่ย่าก็จะนำของพวกนี้ไปไหว้ผีเรือน ตอนเช้าของวันที่สองชาวบ้านก็จะออกไปเลี้ยงพระที่วัด แล้วจะนำกระบุงข้าวสากไปด้วย ทำพิธีถวายสลาก ชาวบ้านจะถวายข้าวสากให้พระสงฆ์ระหว่างที่ยกกระบุงถวายพระอยู่นั้น คนหนุ่มสาวจะคอยแย่งเอาของในกระบุง ภาษาเขมรเรียกว่า “ขโยมวัด” การทำบุญข้าวสากนี้ยังทำขึ้นเพื่อให้ลูกระลึกถึงบุญคุณพ่อแม่ วัควาย ที่ได้ทำงานเลี้ยงเรามา หลังจากถวายกระบุงสลากแล้วก็จะมีการมีคนนำสลากที่เขียนไว้ออกมาอ่าน ซึ่งในสลากนี้มักเขียน

บรรยายถึงบุญคุณที่พ่อแม่มีต่อลูกหลาน เสร็จแล้วก็ป็นเสร็จพิธี นางแกนคนแก่คนหนึ่งเล่าว่า ในอดีตการทำบุญสลากทำทุกบ้าน แต่เดี๋ยวนี้นคนจนไม่ค่อยทำ และคนทำก็น้อยลง

- บุญลอยกระทง เป็นการทำบุญและงานรื่นเริงในเดือน 12 ขึ้น 15 ค่ำ จุดประสงค์ของการทำบุญนี้เพื่อชำระล้างความชั่วที่ได้กระทำมาในปีหนึ่งๆ บุญลอยกระทงนี้ชาวบ้านจะลอยกระทงในห้วยแสด งานนี้หนุ่มสาวจะสนุกสนานนำกระทงไปลอย ตอนเช้าก็มีการทำบุญที่วัด ตอนสายหนุ่มสาวจะทำกระทงด้วยกระดาษเช่นเดียวกับในเมืองท่าขาย แล้วก็ขายในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะไปซื้อนำไปลอยต่อไป

- การทำบุญเปิดขี้ข้าว การทำกันราวเดือนยี่ เป็นการทำพิธีเพื่อเอาเคล็ดตามความเชื่อ ช่วงเดือนนี้ทุกครัวเรือนจะเสร็จจากการเอาข้าวขึ้นขี้แล้ว การทำบุญเปิดขี้ก็เป็นการทำบุญเลี้ยงแม่โพสพ เป็นการตอบแทนที่ทำให้คุณสามารถทำนาได้ข้าว เมื่อทำบุญเปิดขี้ข้าวแล้วจึงจะตัดข้าวจากขี้ได้ พิธีนี้เจ้าของขี้ข้าวจะกำหนดวันประกอบพิธีตามความเชื่อของแต่ละครอบครัว

- บุญข้าวจี เป็นการทำบุญประจำเดือน 3 หลังจากเปิดขี้ข้าวแล้วชาวบ้านก็จะนำข้าวที่เป็นผลผลิตนั้นมาทำบุญให้กับญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว และอุทิศให้ผีไร้ญาติ จะมีการนำข้าวเหนียวจีหุงไปขาวแล้วนำมาถวายพระ แล้วมีข้าวเกรียบปิ้งมาถวายพระด้วย

นอกจากพิธีกรรมในแต่ละเดือนต่างๆ แล้ว ยังมีการปฏิบัติตามประเพณีอื่นๆ ที่น่าสนใจได้แก่

- ประเพณีการเกิด ในที่นี้จะกล่าวตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์ เมื่อภรรยากำลังตั้งครรภ์นั้นมีข้อห้ามหรือการชะล่าสำหรับคนตั้งครรภ์ คือ ห้ามคนตั้งครรภ์เดินผ่านบริเวณที่กำลังมีการข้อมไหม เชื่อว่าจะทำให้ข้อมสิไม่ติด วิธีการแก้ถ้ามีคนตั้งครรภ์จะจุ่มน้ำน้ำข้อมแตะลิ้นก็สามารถจะข้อมติด ปัจจุบันความเชื่อนี้ลดน้อยลงมาก นอกจากนี้ยังห้ามสามีที่ภรรยากำลังตั้งครรภ์ห้ามโรงศพ เชื่อว่าทำให้ไม่เป็นมงคลกับลูกในท้อง ลูกอาจตาย เมื่อจะมีการคลอดอยู่บ้านญาติพี่น้องจะไปเชิญหมอเป่ามาทำพิธีเป่าไล่ผีบริเวณที่จะทำเป็นที่คลอด หมอเป่าก็จะเสกเป่าด้วยเวทมนต์คาถา พร้อมทั้งหว่านข้าวสารและเสกด้านสายสิญจ์ขึงไว้รอบบริเวณนั้น และให้แม่ที่กำลังจะคลอดผูกผูกแขนคอด้วย การเป่านี้เชื่อว่าจะสามารถกันผีปอบไม่ให้มาทวน เพราะเล่ากันมาว่าผีปอบชอบกินของคาว เมื่อมีการคลอดก็จะมีกลิ่นคาวเลือด ผีปอบมักจะต้องเป่าคาถากันไว้ เมื่อลูกคลอดออกมาแล้วญาติผู้ใหญ่หรือหมอด่าแยก็จะเป็นคนตัดสายรกให้ การตัดสายรกต้องเอาหินลับมือมาวางจึงตัดได้ เพราะเชื่อว่าจะทำให้เด็กเป็นคนหนักแน่น เมื่อตัดรกแล้วก็นำรกไปฝังไว้บนไผ่และก่อกองไฟไว้ข้างบน เพราะเชื่อว่า

³⁹ เป็นข้าวเหนียวที่เอามาตั้งแล้วหุงผสมกับพืชชนิดหนึ่ง เพื่อให้พองตัวเวลาถูกความร้อน เมื่อผสมส่วนผสมแล้วจะทำเป็นวงกลมตากแห้ง ภาษาอีสานเรียกว่า “ข้าวโป่ง”

จะทำให้เด็กเป็นคนรักถิ่นฐาน ไม่ทิ้งบ้านเรือน จากนั้นก็จะนำเด็กไปล้างทำความสะอาด แล้วห่อร่างกายเด็กด้วยผ้านำมาวางบนกระด้ง ซึ่งบนกระด้งจะมีเข็มดวงเล็กๆ หนึ่งสี 1 เล่มวางอยู่ เชื่อว่าจะเป็นลางให้เด็กเป็นคนขยันขันแข็งทำงาน เพราะมีดเป็นเครื่องมือทำมาหากิน เมื่อเอาเด็กนอนในกระด้งแล้วหอมดำแยก็จะพูดว่า “กรูสุก กรูสุก กูกกรู กูกกรู แม่นลูกสุมาเอามือนี่ หวิดมือนี่แม่นลูกกู จ๊ะ จ๊ะ จ๊ะ” เป็นการกล่าวรับ และจะให้เด็กตกใจ จากนั้นพวกญาติพี่น้องก็จะช่วยผูกข้อมือเด็กและให้พร เช่น ให้โตเร็วๆ ให้รู้จักเลี้ยงพ่อแม่ เป็นต้น

- พิธีบวช ในหมู่บ้านพิธีบวชทำกัน 2 วัน วันแรกตอนเย็นจะมีการรดน้ำมนต์ ชาวบ้านที่มาช่วยงาน (หมายถึงเอาเงินมาช่วย) จะได้รับการส่งสำหรับอาหาร เช่นเดียวกับงานแต่งงาน วันที่สองของงานตอนเช้าจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญนาค โดยนาคจะแต่งกายด้วยเสื้อขาวนาคสีขาว นุ่งผ้าโสร่ง เริ่มการสู่ขวัญเมื่อเจ้าของบ้านผูกข้อมือนาคด้วยเงินจำนวนหนึ่ง เสร็จพิธีสู่ขวัญนาคจะมีการผูกแขน นาค ชาวบ้านจะผูกด้วยด้านธรรมดา และบางคนก็ใกล้ชิดกันผูกด้วยเงิน จากนั้นแห่ นาคไปวัด ก่อนแห่ นาคออกมา นาคจะกราบพ่อแม่ เมื่อถึงวัดแห่ นาครอบโบสถ์ 3 รอบ ระหว่างนั้นมีการหว่านเงิน โดยนาคเป็นคนหว่าน เพื่อให้คนร่วมงานได้นำไปเป็นขวัญถุง พิธีนี้เพิ่งจะมีมาไม่นานราว 5-6 ปีนี้ โดยคู่ตัวอย่างมาจากในเมืองแถบภาคกลาง ซึ่งเคยมีชาวบ้านไปทำงาน จากนั้นก็จะแห่ นาคเข้าโบสถ์ และทำพิธีบวชตามประเพณี

- ประเพณีการตาย เมื่อมีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน บ้านคนตายจะจุดพลูให้สัญญาณ ชาวบ้านในหมู่บ้านจะทราบว่ามีคนตายในบ้าน เหตุผลที่ต้องจุดพลูก็เพราะว่าเป็นสัญญาณที่จะกระจายข่าวได้รวดเร็ว ชาวบ้านญาติพี่น้องจะได้ไปช่วยเหลือ อีกทั้งยังทำให้ชาวบ้านที่ออกไปไร่นาได้รู้ว่ามีคนตาย จะได้ไม่ชนพินกลับเข้าหมู่บ้าน และถ้าชนเข้ามาจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้อง เพราะเชื่อกันว่าถ้าชนพินเข้าบ้านเวลามีคนตายจะทำให้ไม่เป็นมงคลต่อครัวเรือน จะนำความตายมาให้ เหมือนชนพินมาเผาคนตาย และถ้าได้ชนพินมาแล้วก่อนจะเข้าถึงหมู่บ้านให้ทิ้งพินไว้นอกหมู่บ้านก่อน 1 ท่อน เป็นการแก้เคล็ดว่าจะได้ช่วยเผาคนตายที่ตายในวันนั้นแล้ว เมื่อชาวบ้านได้ยินสัญญาณพลูรู้ว่ามีคนตายก็จะไปช่วยเหลือทั้งบ้านใกล้เคียงและญาติพี่น้อง พวกผู้ชายช่วยทำโลงศพ ซึ่งมีข้อห้ามว่า ห้ามผู้ชายที่ยังไม่แต่งงานทำโลงศพ เชื่อว่าจะไม่เป็นมงคล ไม่ได้แต่งงาน เครื่องมือ เครื่องใช้พวกมีด เลื่อย ค้อน ที่นำมาทำโลงศพนี้ห้ามนำไปใช้ในกิจกรรมอื่นจนกว่าจะเผาศพเรียบร้อยแล้ว พระจะทำพิธีสวดให้ก่อน

สำหรับคนตายนั้นจะถูกอาบน้ำแต่งตัวให้ด้วยเสื้อผ้าชุดที่ดีที่สุดของผู้ตาย เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะไปสู่อีกโลกหนึ่ง ศพจะถูกมัดมือเท้าด้วยด้ายที่เสกเป่าเวทมนต์จากหมอเป่า จุดประสงฆ์เพื่อจะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไม่มาหลอกหลอน และไม่ทำให้อุจาดเวลาศพถูกเผา นอกจากนี้หมอเป่ายังต้องเสกด้ายสายสิญจน์ล้อมรอบบ้านด้วย ห้ามดวงวิญญาณเข้ามารบกวนคนในครัวเรือน ศพ

เมื่อมัดค้ายเรียบร้อยแล้วจะถูกวางวางตามแผ่นไม้ปูเรือน เพราะถือว่าคนตายไม่ใช่คนปกติแล้ว โลงศพจะหุ้มด้วยผ้าไหม และญาติจะจัดสำหรับอาหารให้ฝีกินด้วยเป็นเวลา

อย่างไรก็ตามเมื่อมีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ก็มีข้อห้ามปฏิบัติอยู่หลายอย่างที่ขึงสืบทอดปฏิบัติมาจนทุกวันนี้ เช่น บางคนถือว่าห้ามตัดข้าวเปลือกจนกว่าจะมีการเอาศพออกนอกหมู่บ้าน ห้ามแข่งข้าวปลูก ห้ามตัดเครือสุก แม้ว่าจะทอผ้าจนเสร็จแล้วก็ตาม ถือว่าการตายเป็นการสิ้นสุดไม่เจริญองงาม ห้ามมีการแข่งข้าวปลูก ตักข้าวเปลือกหรือตัดสุก ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงถึงความสำนึก จะทำให้ไม่เป็นมงคลต่อตนเองและครอบครัว อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามข้อความเหล่านี้ก็เคร่งครัดน้อยลง ชาวบ้านบางคนให้เหตุผลว่า “บางครั้งมีศพในหมู่บ้าน ข้าวสารบ้านตนก็หมด กว่าเขาจะเอาศพออกนอกหมู่บ้านก็หลายวัน จะไปเอาข้าวที่ไหนมากิน มันไม่เหมือนสมัยก่อนที่ยืมญาติพี่น้องมา กินได้ เดียวนี้พอไปกู้ยืมแม้ชั่วครั้งชั่วคราวก็อยากได้ดอกเบีย”

จะเห็นได้ว่าประเพณีและการปฏิบัติต่างๆ คล้ายคลึงกับประเพณีไทย-ลาวมาก อาจเป็นเพราะชาวเขมามีความผูกพันกับประเพณีนี้ทำให้ความเชื่อและการปฏิบัติคล้ายกันมาก ประกอบกับการมีผู้ปกครองเป็นคนลาวอีสานมาช้านาน ทำให้การปฏิบัติประเพณีแต่ละอย่างยังคงดำรงอยู่ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเพณีบางอย่างที่ไม่เหมาะสมกับคนชาวเขมาก็จะเลิกปฏิบัติ ซึ่งเป็นลักษณะการปรับตัวที่สามารถกระทำได้ง่าย เนื่องจากการมีสภาพเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีลักษณะการปรับตัวได้ง่ายและรวดเร็ว

พิธีกรรมและคติความเชื่อ

อาจกล่าวได้ว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ชาวเขมยึดถือปฏิบัติมาแต่โบราณ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การเกิดหรือการคลอด

การเกิดหรือการคลอดอุบัติขึ้นจากการมีเพศสัมพันธ์ หรือการเสกสมทางประเวณี โบราณสอนให้ยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาให้ถือสันโดษ และมีความพอดีในคุ้มครองของตน มิให้สมสู่แบบสัตว์เดรัจฉาน ห้ามสมสู่ในวันสิลวันพระ ลานโบสถ์ ลานวัด หรือใกล้พระพุทธรูป ถือว่าเป็นบาป และห้ามสมสู่กับคนต่างชาติต่างศาสนา ในขณะที่ตั้งครรภ์คนโบราณจะสอนให้พักผ่อนไม่ทำงานหนัก ห้ามกินอาหารเปรี้ยวจัด เค็มและหวานจัด จะนั่ง นอน หรือเดินให้ระมัดระวัง และให้มันทำทาน เจริญภavana รักษาศีล ซึ่งถือว่าการอบรมเด็กให้เป็นคนดีตั้งแต่อยู่ในครรภ์ของมารดา เมื่อได้ตั้งครรภ์ได้ 9 เดือน หรือ 10 เดือน ก็จะครบกำหนดคลอด

มีคำพังเพยหรือคำกล่าวของคนอีสานโบราณเกี่ยวกับเรื่องการคลอดว่า “ผู้สาวมานก้า ผู้เฒ่ามานสิบ” หมายความว่า หญิงสาวที่เพิ่งแต่งงานจะตั้งครรภ์ประมาณ 9 เดือนก็จะครบกำหนดคลอด แต่ถ้าเป็นหญิงที่เคยคลอดบุตรมาแล้วจะตั้งครรภ์ประมาณ 10 เดือน ถึงจะครบกำหนดคลอด

เมื่อถึงกำหนดคลอด จะรู้สึกเจ็บหรือปวดท้อง สามียจะต้องไปตามหมอตำแยเพื่อมาให้ดูแลให้คำแนะนำ และห้ามพูดเรื่องที่ไม่ดีหรือเรื่องที่ชวนข้องหมองใจ หากมีเครื่องรางของขลังให้เอาออกไปไว้ที่อื่น (ถือเป็นอุปสรรคต่อการคลอด) เมื่อคลอดแล้วจึงให้เตรียมเตาไฟฟืน หม้อต้มน้ำอาบ และหม้อน้ำต้มกิน หลังการคลอดจะต้องอยู่ไฟ คนอีสานเรียกว่า “อยู่กรรม” และพื้นที่ใช้ในการอยู่กรรมนั้น ที่กองตั้งชั้นไว้นั้นต้องวางในแนวอนให้หมด

2. เวลาตกฟาก

คำว่า “ฟาก” หมายถึงการเอาไม้ไผ่ยาวขนาด 2 เมตร มาผ่าและสับแผ่ออกให้เป็นแผ่นติดกัน เพื่อให้ร่อนนั่งหรือนอนในขณะที่ทำคลอด ฉะนั้นเวลาตกฟาก หมายถึง เวลาที่คลอดออกมาแล้วเด็กหรือทารกจะตกถึงฟาก (ไม้ไผ่) จึงถือเป็นเวลาที่เกิดและเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญที่พ่อแม่ต้องจดจำให้ดี เพราะจะมีความผูกพันกับวิถีชีวิตอื่นๆ อีก เช่น การบวช แต่งงานหรือดูฤกษ์ ผูกดวง เป็นต้น และเวลาตกฟากคนโบราณมีคำพังเพยว่า “หญิงตกหงาย ชายตกคว่ำ”

คำว่า หญิงตกหงาย ชายตกคว่ำ หมายถึง ทารกที่คลอดออกมา ถ้าเป็นเพศหญิงจะต้องหงายหน้าขึ้น จึงถือว่าเป็นมงคล แต่ถ้าทารกเกิดคว่ำหน้าลง ทำนายว่าเมื่อโตขึ้นจะเป็นหมัน ในขณะเดียวกันถ้าทารกเป็นเพศชาย ขณะที่ตกฟากจะต้องคว่ำหน้าลงจึงจะเป็นมงคล แต่ถ้าทารกเกิดหงายหน้าขึ้น ทำนายว่าต่อไปเด็กจะมีความพิกลพิการทางเพศ

3. การตัดสายเฮ้ (สายรก)

सानเฮ้ เป็นภาษาไทยอีสาน หมายถึงสายรกที่ติดอยู่ที่สะดือของทารกและโยงติดมาจากผู้เป็นแม่ การตัดสายเฮ้ หมายถึงการตัดสายรกก้นเองเพื่อเป็นการแยกส่วนจากผู้เป็นแม่ สิ่งที่คนโบราณได้สั่งสอนสั่งสมกันมาเวลาจะตัดสายเฮ้ จะต้องใช้ขวี่หรือขวี่ไม้ไผ่หรือไม้ฮวก (ไม้รวก) หรือกาบหอย และห้ามใช้โลหะเป็นอันตราย (จะคำ: ของต้องห้าม) ส่วนสิ่งที่จะนำมารองในการตัดนั้นจะต้องใช้वानไฟ ก้อนดินหรือถ่านไฟ และให้ตัดสายเฮ้ (รก) นั้นจะต้องเป็นคนดี มีคุณธรรม เมื่อเด็กเจริญเติบโตขึ้น จะได้เป็นคนดีมีคุณธรรมด้วย

การฝังสายเฮ้ ถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง รกต้องห่อด้วยใบตองเกลือ และนำไปฝังใต้บันไดชานเรือน และเอาหนามเล็บแมวมาปกคลุมไว้ หรือบางรายก็เอาไฟสุ่มไว้เป็นเวลาสามวันสองคืน ซึ่งโบราณถือว่าเป็นการป้องกันผีพราย มิให้มาทำอันตรายเด็ก

อันที่จริงการเอาหนาม (เล็บแมว) ไปคลุมหรือปกไว้ ก็เป็นภูมิปัญญาของคนโบราณอาจเป็นการป้องกันไม่ให้สัตว์ไปขุ้ยเขี่ย หรือแม้แต่การสุ่มไฟไว้เป็นเวลานานถึงสามวันสองคืน ก็เพื่อให้แห้งเร็วขึ้น และจะไม่ส่งกลิ่นขึ้นมาได้อีก

4. การวางเด็กใส่กระดัง

เมื่อทารกแรกคลอด คนโบราณจะนำเด็กหรือทารกวางบนหลังกระดัง โดยเอาผ้าขาวรองชั้นหนึ่ง จากนั้นหมอดำแย หรือผู้เฒ่าจะนำเอากระดังไปที่ประตูเรือ เพื่อเป็นการบอกกล่าวภูตผีเรียกว่า “บอกผีพราย ผายผีป่า” โดยจะเอากระดังเคาะที่ประตูเบาๆ ว่า “กูหกกูหก ลกกูลก ก้าแม่่นลูกสูให้เอาไปมือนี่ กลายมือนี่เมื่อหน้าลูกกู” ว่าดังนี้ 2 หน ด้วยในความเชื่อว่า “สามวันเป็นลูกผี สี่วันเป็นลูกคน” บอกกล่าวบอกผีพรายผายผีป่าเสร็จแล้ว หมอดำแยจะนำเด็กทารกมาวางๆ ข้างๆ ผู้เป็นแม่และเอาด้ายสายสิญจน์ หรือ ฝ่ายมงคลผูกแขนทั้งเด็กและผู้เป็นแม่ของเด็ก พร้อมกับเสกคาถาอาคม และอวยชัยอวยพรให้

เมื่อตัดสายรกแล้ว ถ้าตามตัวเด็กมีคราบไขมันหรือเมือกติดตามตัวเด็ก หมอดำแยจะเอาน้ำมันมะพร้าวทาตามตัวเด็ก แล้วจึงเอาผ้าสะอาดเช็ดออก จากนั้นถึงจะอาบน้ำให้ และผู้ที่อาบน้ำให้เด็กจะนั่งเหยียดขาทั้งสองข้างออกไป แล้วเอาเด็ก (ทารก) มาวางบนขาหั้นศีรษะไปทางปลายเท้า จากนั้นจึงอาบน้ำให้เด็ก ส่วนจะตัดแข้งคัดขาอย่างไรก็ได้ เมื่ออาบน้ำเด็กเสร็จแล้ว ให้เอาผ้าขาวยาวเท่าลำตัวเด็กมาเจาะรูตรงกลาง และวางทาบผ้าลงบนท้องเด็กให้รูที่เจาะอยู่ตรงสายสะดือเด็กพอดี จากนั้นจึงเอาเชือกหรือผ้ารัดไม่ให้ผ้าที่ห่อตัวเด็กหลุดออก จากนั้นจึงเอาเด็กไปวางบนกระดัง

5. การอยู่กรรม

การคลอดบุตรถือเป็นวิบากกรรมของสตรีหรือของผู้หญิง เมื่อคลอดบุตรหรือลูกแล้วจะต้องรักษาตัวเองเพื่อให้ร่างกายคืนสู่สภาพเดิมโดยเร็ว วิธีการที่จะรักษาร่างกายนั้นจะต้องอาศัยกองไฟเป็นหลักเรียกว่า “การอยู่ไฟ” และจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การอยู่กรรม” หมายความว่า ผู้เป็นแม่จะต้องนั่งหรือนอนบนฟากหรือแคร่ไม้ไผ่ ซึ่งได้ฟากจะสุ่มหรือก่อกองไฟให้คุร้อนอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อช่วยในการให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น ในขณะที่เดียวกันผู้เป็นแม่จะต้องอาบน้ำและกินน้ำร้อน อาหารที่รับประทานก็ต้องระวัง เพราะจะส่งผลกระทบต่อเด็กด้วย

นอกจากนี้ในระหว่าง “อยู่กรรม” ผู้เฒ่าหรือหมอดำแยหรือหมอธรรมจะทำพิธีทางไสยศาสตร์ที่เรียกว่า “ปักตาเหลว” ทำด้วยไม้ไผ่จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือวงกลมขนาดเท่าฝ่าบาตร (พระ) ผูกโยงด้วยฝ้ายสีดำ แดงและขาว จากนั้นนำไปผูกติดกับปลายไม้ไผ่ไปปักไว้ข้างหน้าบันไดด้านขวา จนกว่าจะออกไฟหรือกรรม การอยู่ไฟหรืออยู่กรรมนั้น หญิงที่เพิ่งคลอดลูกคนแรกจะต้องอยู่ไฟ 15 วัน ส่วนผู้เป็นแม่ที่เคยผ่านการคลอดลูกมาแล้ว จะอยู่ไฟหรืออยู่กรรมประมาณ 7-8 วัน

การปักตาเหลว มีเหตุผลอยู่ 2 ประการคือ เพื่อป้องกันภูตผี โดยเฉพาะอย่างฝีบอบ และนอกจากนี้ยังเป็นการบอกเตือนว่าที่บ้านหลังนี้ มีการคลอดบุตรและกำลังอยู่ไฟ คนที่ผ่านไปผ่านมาจะไว้เวะเยียมเยือน และได้ไม่พุดจาที่ไม่เป็นสิริมงคลต่างๆ ซึ่งมีความเชื่อว่าหากมีการพุดเรื่องที่มิดีไม่เป็นสิริมงคลแล้ว ผู้อยู่กรรมจะเกิดพุดพองหรือฝันคันตามตัว

เมื่ออยู่ไฟหรืออยู่กรรมครบกำหนดหรือผู้เป็นแม่มีสุขภาพดีขึ้นแล้วจะต้องออกไฟหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ออกกรรม” ซึ่งต้องนำดอกไม้ ธูปเทียนบูชาเตาไฟ และจะต้องให้หมอมือหมอดำแยหรือผู้เฒ่าทำน้ำมนต์ เพื่อดับพิษไฟด้วย ฉะนั้นผู้เป็นแม่จึงจะอาบน้ำเย็นได้ ส่วนการรับประทานอาหารยังต้องระมัดระวังของแสลงอยู่

6. การเอาลูกลงอุ้

อุ้ หมายถึง ที่นอนเด็ก เมื่อเด็กเกิดได้ 3 วัน ปู่ย่า-ตายายหรือพ่อแม่จะเอาเด็กลงอุ้ แต่ก่อนจะเอาเด็กลงอุ้ จะมีการเชื้อเชิญญาติสนิทมาร่วมในพิธีด้วย ในกรณีที่เด็กเป็นเพศชาย จะมีการนำกระดาดและดินสอหรือปากกาใส่ลงไปในเปลด้วย โดยการถือเคล็ดว่า เมื่อเจริญเติบโตขึ้นจะได้เป็นเจ้าคนนายคน มีความรู้เฉลียวฉลาด ถ้าทารกหรือเด็กเป็นเพศหญิงจะต้องเอาเข็มและด้ายใส่ลงไปในเปลหรืออุ้ โดยเอาเคล็ดว่าเมื่อเด็กจะเจริญเติบโตเป็นสาวแล้วจะได้เป็นคนดี และเป็นแม่ศรีเรือน

จากความข้างต้นสามารถมองดนตรีในสังคมไทย โดยใช้หลักพิจารณางานที่มนุษย์ในสังคมนั้นได้สร้างไว้ จากสัมผัสของมนุษย์เอง คือ ตา หู และกาย ทางตาคือ ภาษาเขียน ภาษาภาพ ทางกายคือ ภาษาที่สามารถรับรู้จากสัมผัส ทางหูคือ เสียง จากประสาทสัมผัสเหล่านี้ การมองดนตรีในสังคมไทยจะให้ประสาทสัมผัสทางหูเป็นสำคัญ เสียงของดนตรีจะมีองค์ประกอบคือ เสียง ความถี่ และการจัดจังหวะช่องไฟ ทั้ง 3 ประการจะประกอบกันเป็นท่วงทำนองของดนตรีจนปรากฏเป็นสัญลักษณ์ที่ประสงค์เพื่อเป็นสื่อแสดงความคิดและเสียใจ เป็นบรรทัดฐานในยุคเริ่มต้น และวิวัฒนาการเพื่อเป็นสื่อแห่งความรู้สึกในลักษณะอื่นๆ เพิ่มเติมตามลำดับ

1. การมองดนตรีเชิงปรากฏการณ์ ในรูปลักษณะการร้อง การสวด การปรบมือ และการบรรเลง ทั้งหมดนี้คือลักษณะของปรากฏการณ์ของดนตรีออกมาเป็นวัฒนธรรมดนตรีแถบตะวันออก โดยลักษณะของดนตรีที่มีสอดแทรกอยู่ในกระบวนการของระบบลัทธิทางศาสนา (ลีลาและการใช้เสียงในการสวดหรือเทศน์) แสดงให้เห็นว่า ไม่ได้สร้างระบบดนตรีขึ้นก่อนแล้วจึงนำไปใช้ในพิธีกรรม แต่ดนตรีตะวันออกสร้างเสียงขึ้นมาคู่กับความเชื่อทางศาสนาโดยเฉพาะสังคมไทยแต่เดิมนั้น ไม่จัดการสวดเข้ามาอยู่ในหมู่ดนตรี แต่ต่อมาได้มีการนำเสียงสวดสูง-ต่ำ เข้ามาพิจารณาจัดรวมอย่างมีความเกี่ยวข้องกับดนตรี เพราะการทำเสียงสูง-ต่ำ (การสวด) อย่างมีท่วงทำนอง ย่อมมุ่งใจมากกว่าการทำเสียงให้เป็นระดับเสียงเดียวกัน (เสียงพูดตามธรรมชาติ)

2. การมองดนตรีในแง่ของสัญลักษณ์ ความรู้สึก และอารมณ์ ซึ่งจะมองกลับไปในอดีตได้ว่า ผู้คนในอดีตมีอารมณ์และความเป็นอยู่อย่างไร รวมทั้งความรู้สึกนึกคิด

3. การมองในเชิงคุณภาพ หมายถึงพลังงานที่เกิดจากเสียงกระทบกับความรู้สึกของคน และเพิ่มประสิทธิภาพในความคิด เช่น เสียงที่เกิดจากเพลงเขมรไทย ในท่วงทำนองที่เลียนแบบเสียงธรรมชาติจะสามารถเสริมสร้างพลังงานทางจิตใจให้มนุษย์มีความสดชื่นได้ เป็นต้น

สิ่งที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์สร้างดนตรีขึ้นใช้ในสังคม ดนตรีถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเบ้าหลอมอารมณ์และความรู้สึก ให้มนุษย์มีความสมบูรณ์ในเรื่องของจิตใจและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข ศิลปะบริสุทธิ์มีอิทธิพลทำให้มนุษย์ลดความร้อนแรงในอารมณ์ลง และนำไปสู่การดำรงชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข และกลายเป็นหน้าที่ประจำ ศาสตร์แห่งวัฒนธรรมดนตรีในปัจจัยของคำว่า “หน้าที่” มีอยู่ 2 ประการคือ ประการแรก ดนตรีมีหน้าที่สร้างตัวเองในเรื่องสุนทรียศาสตร์ สร้างแรงบันดาลใจ สร้างความงดงาม และประการที่ 2 ดนตรีมีหน้าที่รับใช้สังคม

ขอบข่ายของหน้าที่ดนตรีที่มีต่อสังคม ปรากฏความจริงประการหนึ่ง คือ ไม่ว่าจะเป็คนตรีเนื่องในศาสนาฮินดู หรือพุทธศาสนา พบว่า หน้าที่หรือบทบาทและความสัมพันธ์ของดนตรีที่มีต่อสังคมนั้น เป็นบูรณาการตอบสนองความต้องการของสังคม ในที่นี้จะขอยกกรณีที่ปรากฏจากหลักฐานทางด้านจารึกที่พบในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 ใช้เป็นหลักในการวิจัย โดยอาศัยความคิดในเชิงมนุษยวิทยา สังคมและวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) มาเป็นหลักในการพิจารณาดังนี้

1. ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับวิชาการดนตรีในฐานะเป็นตัวแทนของระบบสัญลักษณ์ทางสังคม

ระบบสัญลักษณ์ทางสังคมจะสะท้อนออกมาให้เห็นจากความเชื่อเรื่องศาสนา และระบบชนชั้นทางสังคม การปฏิบัติต่อพระศิวลึงค์ ซึ่งถือเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์พระศิวตามความเชื่อลัทธิศาสนาฮินดู ซึ่งกษัตริย์หรือผู้เป็นใหญ่ของสังคมนั้นจะต้องถวายที่ดินสร้างเทวสถานและสิ่งของถวายเพื่อประดิษฐานพระศิวลึงค์ มอบผู้คนทาสชายหญิงไว้ปรนนิบัติดูแลพราหมณ์ และเทวสถาน เป็นต้น วิธีการอย่างนี้เป็นการสร้างหมู่บ้านหรือชุมชนขึ้นโดยรอบศาสนสถานนั่นเอง ทั้งยังมีวัฏปฏิบัติที่ต้องกระทำการบูชาพระศิวลึงค์เป็นประจำทุกวัน การสร้างเครื่องดนตรีถวายก็เป็นสิ่งสะท้อนความเชื่อของสังคม อันมี สังข์ เป็นเครื่องเป่าอย่างหนึ่งที่แสดงรากฐานความคิด โดยถือว่า สังข์ คือสัญลักษณ์แห่งชัยชนะหรือสิ่งมงคล นอกจากนั้นสังข์ยังเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของพระวิษณุเทพ เจ้าสำคัญองค์หนึ่งของศาสนาฮินดู หรือแม้แต่ปรัชญาเรื่องพระสมุทรในระบบจักรวาลของฮินดู ก็ใช้สังข์เป็นสัญลักษณ์เช่นเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับการดนตรีในการกระตุ้นให้เกิดการตอบสนองทางจิตวิทยาและกายภาพ

การนำดนตรีซึ่งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อภาวะความรู้สึกนึกคิดของบุคคลในสังคม เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรม มีผลกระทบต่อภาวะทางจิตใจของบุคคลผู้เป็นสมาชิกสังคมนำดนตรีมาใช้ในฐานะรูปแบบอย่างหนึ่งของพลังงาน ที่สามารถกระตุ้นหรือเร่งเร้าให้เกิดการ

ตอบสนองทางจิตวิทยาและกายภาพเป็นสิ่งที่อธิบายได้ยาก นอกจากจะต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ และใช้เวลาในการทำความเข้าใจหน้าที่และบทบาทของดนตรีส่วนนี้

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สามารถอธิบายได้ในขั้นพื้นฐานที่สุดก็คือ เมื่อประกอบพิธีใดๆ สิ่งที่เกิดขึ้นคือภาพของสถานที่ในการจัดงาน ภาพกิจกรรมของบุคคลต่างๆ ภาพวงดนตรี เครื่องดนตรี นักดนตรี นักฟ้อนรำ วิธีปฏิบัติการบรรเลงบทเพลง ตลอดจนลักษณะของเสียงดนตรีที่บรรเลงออกมา ล้วนแต่มีผลในการสร้างความรู้สึกรวมกันในจิตใจของผู้พบเห็น ให้เกิดความสะเทือนอารมณ์ในรูปแบบต่างๆ กัน เครื่องดนตรีที่นำมาใช้ในพิธี เช่น สังข์ กลอง แสดงถึงความยิ่งใหญ่ ความโอ้อ่า ภาคภูมิ ชัยชนะ เกียรติยศ ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธี แม้จะไม่อาจทราบได้ว่า สังคมในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 บรรเลงดนตรีและใช้บทเพลงใดมาบรรเลงแต่จากจารึกหินขอน 2 อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 13 กล่าวว่า

“ขกถวาน ปญจตรยสโตภ..”⁴⁰

หมายถึง สโตภะ คือ คำอุทานที่เปล่งออกมาเป็นทำนองเสียงเพลงและจากบทสวดสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์ ซึ่งต้องกระทำพร้อมกับบรรเลงเครื่องดนตรี มีสังข์และบัณเฑาะว์ เป็นต้น ล้วนก่อให้เกิดความเคลิบเคลิ้ม ตื่นค้ำ ในสุนทรียรสเกิดจากเสียงขณะในจังหวะดนตรีประกอบการสวดมนต์เป็นทำนอง

3. ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับดนตรีเป็นเครื่องมือควบคุมสังคม รักษาบรรทัดฐานทางสังคม และชี้แนะระเบียบแบบแผนที่เหมาะสม รวมทั้งกำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสมกับสังคม

การดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดแบบแผน แนวปฏิบัติหรือบรรทัดฐานของสมาชิกในสังคมในอยู่ในแนวทางเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความเป็นเอกภาพในสังคมนั้นเองปัจจัยซึ่งเป็นตัวกำหนดและรักษาบรรทัดฐานต่างๆ ของสังคมให้ดำรงอยู่ มีหลายประการ เช่น คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีการต่างๆ การประกอบพิธีกรรมอันเป็นมงคลเพื่อสังคม มีลักษณะองค์ประกอบในพิธีแตกต่างกันออกไปตามความเชื่อของแต่ละลัทธิศาสนา ตามความเชื่อของศาสนาฮินดูจะมอบให้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบศาสนกิจ เมื่อสร้างเทวสถานขึ้นมาแล้วกษัตริย์จะเป็นผู้กำหนดให้มีผู้ดูแลเทวสถานนั้น โดยบริจาคที่ดินสัตว์เลี้ยง ผู้คน

และสิ่งอื่นๆ ที่จำเป็น ซึ่งบางครั้งมีอาวุธ แล้วฆ่าสัตว์ถวายไว้แก่เทพเจ้าในเทวสถานนั้น พร้อมทั้งระบุนให้มีการบำเรอบูชาเป็นประจำทุกวัน การที่มีพิธีกรรมบำเรอบูชาเกิดขึ้นเพื่อให้เทพเจ้าโปรดปรานจะได้ประทานพรให้ผู้ประกอบพิธีบูชามีฤทธิ์อำนาจเสมอองค์เทพเจ้า อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ด้วย และยังได้สร้างระเบียบแบบแผนขึ้น โดยมีกฎที่ว่าหากผู้ใดละเมิดหรือดูหมิ่นก็จะถูกลงโทษตามผลแห่งการกระทำนั้น ในทางความเชื่อของพุทธศาสนา แม้สิ่งของที่ถวายจะใกล้เคียงหรือเหมือนกับของศาสนาฮินดู แต่พุทธศาสนาห้ามพระภิกษุเกี่ยวข้องกับดนตรีหรือศิลปะแขนงใดๆ โดยเด็ดขาด เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคให้เกิดกิเลสตัณหา ไม่เป็นแนวทางให้หลุดพ้นจากทุกข์

4. รัชกาลสถาบันที่สำคัญทางสังคมและรักษาเอกลักษณ์ของพิธีกรรมในสังคมสถาบันหลักที่เป็นสิ่งสำคัญควรเคารพสูงสุดสถาบันหนึ่งก็คือ ศาสนา การจัดพิธีกรรมต่างๆ ในสังคมช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 นั้น เกี่ยวเนื่องกับศาสนาทั้งสิ้น การกำหนดให้

⁴⁰ กรมศิลปากร, กองหอสมุดแห่งชาติ, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 หน้า 264

คนตรีเข้ามามีบทบาทมีความสัมพันธ์กับศาสนากิจ ก็ถือได้ว่าเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในการรักษาเอกลักษณ์ของพิธีกรรมและรัชกาลสถาบันทางศาสนาของสังคม โดยใช้สัญลักษณ์ให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะเป็นอย่างน้อย

การประกอบพิธีกรรมต่างๆ จะมีขั้นตอนที่สำคัญและซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากคตินิยมทางศาสนาฮินดูหรือพุทธศาสนา คนตรีจะเข้ามามีบทบาทในพิธีนั้นๆ ด้วย และเป็นองค์ประกอบที่ทำให้พิธีกรรมต่างๆ เหล่านั้นดูสมบูรณ์และมีเหตุผลมากยิ่งขึ้น ดังในจารึกบ้านตาตอง อายูราชพุทธศตวรรษที่ 15 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 19-20 กล่าวถึงพิธีบูชาขัณฑ์ว่า

“นฤตตีตปทกาลิ ลิงคิ ภกตุยา ทิเน ทิเน
ศุรีนิลกันเกติ ขยาตะ เสเว ไวปรหุติวิตุ”

หมายถึง ผู้เชี่ยวชาญการบูชาขัณฑ์ของพราหมณ์ชื่อ นิลกันณะ ได้บูชาขัณฑ์ด้วยความรักดีทุกวัน พร้อมกับที่มีการฟ้อนรำ และร้องเพลงสรรเสริญพระศิวะ

5. ทำให้เกิดความสืบเนื่องและความมั่นคงทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมนี้เป็นบ่อเกิดในการสำแดงออกของมนุษย์ให้เป็นไปต่างๆ กัน เช่น พฤติกรรมสังคม วาจา ท่าทางการพูด กิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นผลเกิดจากกิจกรรมที่เป็นผลิตรกรรมของมนุษย์⁴¹ โดยเหตุที่การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมมีลักษณะสืบทอดต่อๆ กันมาเป็นปรัปรา วัฒนธรรมจึงเรียก

ได้อีกชื่อหนึ่งว่า ประเพณีหรือปรัปราประเพณี (Tradition)⁴² คือ ความเป็นไปอันเนื่องด้วยการกระทำหรือดำเนินการอย่างใดๆ เมื่อประเพณีซ้ำๆ อย่างนั้นอยู่บ่อยๆ เข้าก็เกิดความเคยชินเป็นนิสัยขึ้น⁴³ การกำหนดข้อปฏิบัติต่างๆ ของคนตรีที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรม

⁴¹ เสฐียร โกเศศ (นามแฝง), วัฒนธรรมเบื้องต้น (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การพิมพ์, 2524) หน้า 2

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

⁴³ เสฐียร โกเศศ (นามแฝง), การศึกษาเรื่องประเพณีไทย, หน้า 1

รวมทั้งการมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อและบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนตรี มีผลต่อความสืบเนื่องและมั่นคงทางวัฒนธรรม จารึกในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ล้วนกล่าวถึงการประกอบกิจพิธีเนื่องในศาสนา ซึ่งกระทำสืบเนื่องต่อกันเรื่อยมา จนกลายเป็นแบบแผนวัฒนธรรมประเพณีหลวง (Greate Tradition)

จากความข้างต้น มีสาระสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ นายกิตติ วรรณวงษ์ ซึ่งได้เล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเครื่องดนตรีสไน มีใจความว่า

เรื่องพ่อใหญ่มุขสอนลูกหลานเป่าสไน

“พ่อใหญ่มุข บุญสวัสดิ์ เป็นชาวเมืองอยู่บ้านร่องอะโศก ท่านเป็นผู้หนึ่งที่เก่งในการเป่าสังข์ สไน โหวก เป่าขึ้น ภาษาเขอเรียกว่า ปลงชิงง ท่านผู้นี้ปีที่ผ่านมาตอนที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ กระผมเป็นหนุ่มท่านได้บอกสอนผมเป่าสไนและขึ้น ท่านสอนลูกหลานทุกคนที่ชอบเป่า ท่านบอกว่าในสมัยโบราณแต่เก่าก่อนมีของเป่าอยู่ 3 อย่างเสียงดังคล้ายกันและใช้แทนกันได้ คือ

- 1) หอยสังข์ ลิ่นอยู่กันใช้คู่แล้วมันจะดังเสียงโหวกๆ
- 2) แตรสังข์ ลิ่นเหมือนลิ่นปี ใช้เป่าออกแล้วเสียงจะดังโหวกๆ เหมือนกัน
- 3) สังข์ใน หรือเราเรียกว่าสไน ลิ่นเป็นลิ่นของหอยสังข์ แต่อยู่ตรงกลางเขามีรูเล็กๆใหญ่ ใช้มือปิดเปิดจะดังโหวกโลนๆ ดังแรงกว่าทุกอันเป่าเป็นจังหวะ เหมาะสำหรับรำรำขอพรจากเทพเจ้า

วิธีใช้เป่า ในสมัยโบราณและปัจจุบัน หอยสังข์ใช้เป่าในงานมงคลปรามมารทุกด้าน แตรสังข์ใช้เป่าในกองทัพกรวมพลั้ง รวมพล ในการสื่อสาร จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันจะมีรูปแตรสังข์เป็นเครื่องหมายของไปรษณีย์โทรเลข สังข์หรือสไนใช้เป่าในงานมงคลบวงสรวงรำรำขอพรจากพระศิวะนารายณ์ ใช้เป่าเวลาลงเรือยาวออกรบเพื่อชัยชนะทางน้ำ เพราะหอยสังข์อยู่ในน้ำใช้เป่าตามหอยสังข์ ท่านยังบอกต่อไปว่าเรื่องสังข์ในนี้มีแต่ในเผ่าเขอเรา ในสมัยโบราณสมัยขอมและลาว

เขามีเป่ากันทั่ว และก็เป็นที่ยึดกันทั้งนั้นว่าสไนถือกำเนิดเกิดมาจากสังข์ ต่อมาได้ขาดการสืบทอดเนื่องจากว่าสังข์ในปัจจุบันไม่มีคนทำเป็นและเป่าเป็น สังข์สไนจึงขาดสูญหายไปมาก หรือแทบจะไม่รู้จักเลย ต่อมาทางศูนย์วัฒนธรรม จ. ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ โดยคุณอัครพล ชูเชิด⁴⁴ อาจารย์สอนอยู่สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ได้ฟื้นฟูประเพณีโบราณเก่าแก่ เสียงสังข์ในจึงหวนกลับคืนมาให้พี่น้องลูกหลานได้ยินได้เห็นอีก คนโบราณนับถือมาก คือ เห็นว่าสังข์ในนี้เป็นของเป่าที่ศักดิ์สิทธิ์ และได้เล่าขานกันต่อมาว่า บ้านไหนเมืองไหน เล่นสังข์เป่าสไน จะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล จะไม่มีการแห้งแล้ง และป้องกันฟ้าผ่าได้ด้วย บุคคลใดวันเกรงกลัวพญามาร เกรงกลัวภูตผีปีศาจ ตกใจจากเสียงฟ้าร้องฟ้าผ่า ให้เป่าสังข์ในหรือมีไว้ประจำบ้าน จะปลอดภัยมีชัยชนะ เพราะเราได้ดำเนินตามรอยพระพรหม ศิวะ นารายณ์ ผู้สร้างโลก คนโบราณเขาถือกันว่าอย่างนั้น

⁴⁴ อาจารย์ 1 ระดับ 4 สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ เป็นผู้อำนวยการศึกษาวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

สังข์ในเป็นของศักดิ์สิทธิ์จะเป่าปะล่ำปะล่ำ (เป่าโดยไม่รู้กาลเทศะ) ไม่ได้

ท่านกำหนดให้เป่าตามเดือนดังนี้

คือเริ่มเดือนแปด เดือนเก้า เดือนสิบ เดือนสิบเอ็ด เดือนสิบสอง และเดือนอ้าย คือเดือนแรก
ของปี เพราะหกเดือนนี้เป็นหน้าน้ำหลากหอยออก องค์พระพรหมได้ยินเสียงสังข์ในดำเนินตามรอย
ท่าน ท่านก็จะให้พรตามที่ท่านปรารถนา ปวงประชาก็จะอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากพระยามาร

เดือนสอง เดือนสาม เดือนสี่ เดือนห้าฟ้าจะผ่าแล้ว เดือนหก เดือนเจ็ดฝนจะตกหนัก น้ำจะ
ท่วมไร่นา ฟ้าจะผ่าคน ในจำนวนเจ็ดเดือนนี้ ถ้ามีงานจำเป็นต้องเป่าท่านให้ทำพิธีบรรพเคราะห์
เครื่องสี่ คือ อย่างละสี่ เส้นไหว้องค์พระศิวะ พระนารายณ์ ก่อนแล้วจึงค่อยเป่าจะปลอดภัย และมีชัย
ชนะทุกเมื่อ ท่านผู้ใดไม่เคยพบเห็นลำเซ็งสังข์ในให้มาดูได้ในงานพิธีแข่งเรือยาว อ.ราชมัยไศลใน
ประเทศไทยที่แห่งเดียว เสียงสังข์ในของลูกหลานพระยากตะศิลา ชาวเขม อ.ราชมัยไศลมิให้ท่านได้
ฟังประจำทุกปี ยังมีเสียงสังข์ในอยู่เป็นของกลุ่มเมือง กระผมเป็นชาวเขมเป็นลูกหลานท่านพระยากตะ
ศิลา พอมีความรู้ความสามารถการทำและเป่าสังข์ในพอสมควร

(ถ้ากล่าวยกครูก่อนรำรำ) แต่งเครื่ององค์พรหมโลกอย่างละสี่ (เหตุที่ใช้เครื่องสี่อย่าง
เพราะหมายถึง เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ดอกไม้หรือดอกบัวดี 4 ดอก รูป 4 ก้าน เทียนขาว
เหลืองอย่างละ 4 เล่ม นัตร์สี่สิบสี่อัน หมากพลู 4 คำ บุหรี่ 4 มวน ขวดน้ำ 4 ขวด อาหารมีแต่ของ
หวาน มะพร้าว กล้วย อ้อย หัวหมู 4 หัว เงิน ทองคำ 4 บาทพระ เอาข้าวสารใส่บาตรให้เต็ม แล้วเอา
เบงค์สิบหรือเบงค์ร้อยกลบข้างบน แล้วเอาสังข์ในที่จะเป่าวางทับเงินบนบาตร แล้วจุดธูปเทียน
บูชา แล้วพูดว่าลักเคกามสะจะรูเป จบแล้วกล่าวเป็นภาษาเขมว่า

“ข้าแต่องค์พระเขม คลาก๊ะ ทะเรีย เลีย วง ยน เจ็ง ก่อน แชนง ทุ่ อพยพ เพีย เจ้า ลิง เคี้ยว กะ
ตกศิลา พระเขียะ พรหม กะ ยอ เทวเดีย องค์ หนา อยาก จะ ออน แชนง เจา รำ ลิก ขะ เคือ ปก ปัก
รักษา ข้า เจ้า ก่อนรำ ก้าม ขอ เจีย แอม”

ของ มิน แอ สั้ง สะ ไน เอา ลิง มี กู แน่ เจ้า ก่อน นิง มิน ปลง รำ รำ อ่อน ทุ ออน ชัด ช่อง

ความสัมพันธ์ระหว่างทำรำและการบรรเลงสไน

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยสัมภาษณ์และรายงานจากผู้สันตักครณี โดยสัมภาษณ์อาจารย์
ประกาศิต มณีวรรณ⁴⁵ ท่านกล่าวถึงรำเซ็งสไนว่า

“การทำรำเซ็งสไน ไม่มีทำรำโบราณเคยเห็นแต่คนแก่ๆ เขารำ ยกมือขึ้นรำ มีการย่อตัวไป

⁴⁵ อ.ประกาศิต มณีวรรณ อาจารย์ 2 ระดับ 7 โรงเรียนเมืองคง อ.ราชมัยไศล จ.ศรีสะเกษ

มา ไม่มีแบบแผน ส่วนมากเป็นการรำล้ายกับการเข้าทรง จะมีการยกมือขึ้นลง ไม่มีท่ารำที่สวยงาม มีมาแต่สมัยโบราณแล้ว ไม่มีภาษาที่กำหนดเรียกชื่อท่ารำดังกล่าว แต่มีการบอกท่าตามลักษณะของ บรรยากาศและสภาพภูมิศาสตร์ เช่น ท่าคู่ฟุ้ง ท่าดีใจ ท่าพายเรือ ตามปกติจะมีการรำแข่งสไนคอน แข่งเรือ และงานพระยาทศศีลารำลึก นอกจากนั้นเมื่อมีคนเชิญไปแสดงก็จะรำ

การรำนั้นจะมีการนัดกันล่วงหน้าว่า ทำนี้นับจังหวะกี่ครั้ง ซึ่งจะมีการซ้อมก่อนที่จะไปรำจริง การรำนั้นเพื่อถวายพระยาทศศีลา และเจ้าพ่อคงภูดิน

ผู้ที่รำจะมารำถวายสักการะเจ้าพ่อ และเพิ่มบรรยากาศในงานบวงสรวงให้สนุกสนาน ไม่มีเกณฑ์ตายตัว เรียกว่าฟ้อนสไนหรือแข่งสไนก็ได้ บุคคลที่สามารถแข่งได้มีจำนวนน้อย จะมีกลุ่มบุคคลที่ร่วมงานเป็นประจำที่สามารถแข่งได้ เมื่อครั้งงานฉลอง 25 ปี สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ มีผู้แข่งสไนถึง 40 คน บุคคลที่เป็นผู้ฝึกสอน มี อ.ประกาศิต มณีวรรณ โรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) และอาจารย์สุชาติ วรรณาม⁴⁶ โรงเรียนบ้านอิหนา (รัฐประชานุกูล) เท่านั้น

กลุ่มผู้ที่แข่งจะเป็นคนที่อาศัยอยู่ใน อ.รามีสไค เป็นคนที่มาจากจังหวัดอื่นๆ มาแต่งงานอยู่ที่นี้ก็มี พวกเขาจริงๆ จะไม่ชอบแข่งเพราะไม่ค่อยแสดงออก มีเพียงสไนเท่านั้นที่ยังคงบรรเลงเป็นเอกลักษณ์ อยู่จนทุกวันนี้ ชาวเขและคนที่อยู่ที่นี้หรือคนพื้นเมืองเดิมจะรู้จักกันหมด จึงเป็นการยากที่จะบอกได้ว่ากลุ่มบุคคลใดที่สามารถแข่งสไนได้ กล่าวได้แต่เพียงว่า ชาวเขจริงจะเป็นคนรักสงบ ไม่กล้าแสดงออกเท่าใดนัก

การบรรเลงสไนประกอบการแข่งสไนนี้ ไม่ปรากฏว่ามีการร้องประกอบตั้งแต่โบราณมา (ประมาณ 40-50 ปีมาแล้ว) มีชาวบ้านเคยให้ความคิดว่า น่าจะมีการร้องเพลงประกอบด้วย เป็นภาษาเข แต่ก็ยังไม่มีมีการร้องเกิดขึ้นแต่อย่างใด เพียงแต่มีการใช้เสียงและปรบมือเป็นการเพิ่มบรรยากาศให้สนุกสนานครื้นเครงเท่านั้น ตั้งแต่โบราณมาเมื่อผู้ร่วมงานได้ยินเสียงสไน ก็จะมีปฏิกิริยาตอบสนองโดยยกมือขึ้น-ลงเพื่อฟ้อนหรือแข่งตามอิสระ เมื่อสไนเป่าจังหวะช้านั้นจะหมายความว่า เรากำลังจำค้อยๆ พายเรือไปเพื่อขอทำเลที่ทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย เมื่อ สไน บรรเลงจังหวะเร็วก็หมายถึง เกิดความ เบิกบานดีใจที่เจอแหล่งทำเลทำมาหากินแล้ว มีที่อยู่อาศัยแล้วก็มี การเล็งฉลองกัน จึงจัดงานแข่งเรือฉลอง บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ผู้ที่เข้าร่วมในพิธีส่วนมากเป็นผู้ที่สูงอายุแล้ว ท่ารำที่พบเห็นเป็นท่าที่คิดขึ้นเอง งานมี บวงสรวงบางครั้งจะมีการชักซ้อมท่ารำก่อน การซ้อมและการต่อท่ารำโดย อ.ประกาศิต มณีวรรณ จะเน้นที่จังหวะของดนตรีสไนเป็นสำคัญ คือจังหวะของกลองและเครื่องประกอบจังหวะ อันประกอบไปด้วย ฉาบ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะผู้แข่งไม่สามารถใช้เสียงสไนมากำหนดเป็นท่ารำได้

⁴⁶ อาจารย์ 1 ระดับ 4 โรงเรียนบ้านอิหนา (รัฐประชานุกูล)ต.เมืองคง อ.รามีสไค จ.ศรีสะเกษ

เพียงแต่ใช้เสียง สไน เป็นเสียงประกอบ ทำให้การรำหรือเซิ้งนั้นมีชีวิตชีวา และเกิดความเป็นเอกลักษณ์ของการเซิ้งสไนที่สมบูรณ์เท่านั้น”

ในการบวงสรวงมักจะพบว่า เมื่อวงดนตรีสไนบรรเลงจังหวะเร็วขึ้น ผู้ที่เข้าทรงจะลุกเต้นเซิ้ง โดยสำแดงอารมณ์อย่างเต็มที่ ไม่ปรากฏว่ามีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมการเซิ้งกับกลุ่มชนเผ่าอื่นๆ เลย เป็นศิลปะที่อยู่ในกลุ่มชนชาวเขานั้น ไม่มีสื่อที่เป็นพลัง และสามารถทำให้ ศิลปะวัฒนธรรมแพร่กระจายไปยังกลุ่มชนอื่นได้ ซึ่งนับว่าเป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและปรากฏอยู่ในสังคมของกลุ่มชนหนึ่ง เป็นเวลาหลายชั่วอายุคนมาแล้วนอกจากนี้ ผู้วิจัยยังมีความเห็นว่ามูลเหตุอีกประการหนึ่งที่ศิลปะการเซิ้ง สไน ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงศักดิ์สิทธิ์ของชาวเขามิได้แพร่กระจายไปยังกลุ่มชนอื่น เป็นต้นว่า ลาว เขมร ส่วย ก็เพราะชาวเขไม่สามารถพูดภาษาของกลุ่มชนอื่นได้ แม้จะพูดได้ แต่ก็มีความหวงแหน และรักในศิลปวัฒนธรรมประเพณีของตน

การเซิ้งสไนนี้ จะมีการเซิ้งในงานพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อและงานพระยาทศศีลาราลึกซึ่งเป็นประเพณีของชาวเขोजัดขึ้นเป็นประจำ นอกจากนั้นก็จะมิงงานที่ได้รับเชิญไปแสดง ส่วนมากจะเป็นงานศิลปวัฒนธรรมที่จัดขึ้นในที่ต่างๆ การเซิ้งสไนนี้มักจะแสดงควบคู่ไปกับการบรรเลงสไนเสมอ แต่การบรรเลงสไนบางโอกาสจะไม่มีการเซิ้งประกอบ จะมีแต่การบรรเลงอย่างเดียว เช่น เมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา มีการจัดประกวดบรรเลงสไนที่วัดพระธาตุเรืองรอง⁴⁷ ซึ่งวัดพระธาตุเรืองรองนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วัดบ้านสร้างเรือง ตั้งอยู่ที่ตำบลหญิงปล้อง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ห่างจากอำเภอเมืองศรีสะเกษประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นวัดที่มีความสวยงามด้วยศิลปกรรมแบบไทย มีรูปร่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 30 × 30 เมตร สูง 42 เมตร มี 6 ชั้นดังนี้

- ชั้นที่ 1 เป็นที่ประชุมสัมมนาและปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา
- ชั้นที่ 2 मुखทั้งสี่มุมจัดทำเป็นพิพิธภัณฑสถานศิลปะไทยศรีสะเกษ (เผ่าลาว ส่วย เขมร)
- ชั้นที่ 3 จัดเป็นสถานที่จัดแสดงอุปกรณ์เครื่องใช้ในวิถีชีวิตของชนทั้งสี่เผ่าในศรีสะเกษ
- ชั้นที่ 4 เป็นประดิษฐานพระอรหันต์ทั้ง 8 องค์
- ชั้นที่ 5 ใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนา สมาธิ เพื่อเสริมสร้างปัญญาบารมี
- ชั้นที่ 6 เป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

วัดพระธาตุเรืองรอง สร้างขึ้นโดยคำริของหลวงปู่ธัมมา พิทักษา (เจ้าอาวาสวัดอมรทायิการาม กรุงเทพมหานคร) พร้อมด้วยพุทธศาสนิกชน เมื่อปี พ.ศ. 2524 จัดเป็นวัดที่สวยงามวัดหนึ่งในจังหวัดศรีสะเกษซึ่งผู้วิจัยพบสไน โบราณ จัดแสดงอยู่ที่ชั้นสองของวัด สันนิษฐานว่าเป็นสไนที่มีอายุราว 100 ปีมาแล้ว

⁴⁷ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ แหล่งศิลปกรรมจังหวัดร้อยเอ็ด,

อาจารย์ประกาศิต มณีวรรณ กล่าวว่า ผู้ซึ่งที่เป็นชาวบ้านหรือผู้ที่คนฝึกสอนให้ เมื่อจะแข่งแต่ละครั้งจะให้ระลึกถึงครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ และรำลึกถึงเจ้าพ่ออันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือของชาวเขอ ซึ่งหมายถึง เจ้าพ่อคงภูดิน

ผู้ออกแบบทำรำหรือแข่งสไนอีกท่านหนึ่ง คือ อาจารย์สุชาดา วรรณม อธิบายถึงแข่งสไนที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อแสดงในโอกาส

1. เทศกาลแข่งเรือ

2. บวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าพระยาทศศิลา ที่ประกอบทำพิธี ณ โบราณสถานเมืองคงโคก ในวันเพ็ญเดือน 3 ของทุกปี

งานดังกล่าวจะมีการเป่าสไนและแข่งสไน บวงสรวงเนื่องจากการเป่าสไนนี้มีผู้สนใจมาก เช่น ไปแสดงเทศกาลดอกคำควน จังหวัดศรีสะเกษ แสดงในงานวัดมหาพุทธารามจังหวัดศรีสะเกษ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ ก็สนับสนุนให้ชาว อ. รามีสไคให้อนุรักษ์สไนและแข่ง สไนเพื่อเป็นการรักษาวัฒนธรรมด้านดนตรีและนาฏศิลป์อันเก่าแก่ของชนเผ่าเขอ อ. รามีสไค ให้เป็นการแสดงพื้นบ้านของชาว อ. รามีสไค กลุ่มผู้รำคือนักเรียนโรงเรียนบ้านอิหนา โรงเรียนบ้าน อิหนา อำเภอรามีสไคและกลุ่มแม่บ้านชาว อ.รามีสไคได้ร่วมกันจัดการแข่งสไน ไว้เป็นการอนุรักษ์โดย ผอ.พยนต์ ดาวเรือง เป็นผู้อำนวยการวง ผช.ผอ.วิฑิต ทตะศิลาและ ผช.ผอ. ไสว ธรรมบุตร เป็นผู้ควบคุมวง นางสุชาดา วรรณม และคณะครูโรงเรียนบ้านอิหนาฯ คิดประดิษฐ์ทำรำขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

ผู้แสดงมีทั้งหมด 12 คน เป็นหญิงล้วน

เครื่องแต่งกาย

1. เสื้อแขนยาว สีดำ
2. ผ้าสไบ ซึ่งเป็นลายพื้นบ้านของชุมชนเผ่าเขอ
3. ผ้าซิ่น สีเขียว
4. ผ้าคาดเอว สีแดง

เครื่องประดับ

1. ดอกไม้ปักผม สีเหลือง
2. ต่างหู
3. สร้อยคอ
4. กำไลแขน กำไลข้อเท้า

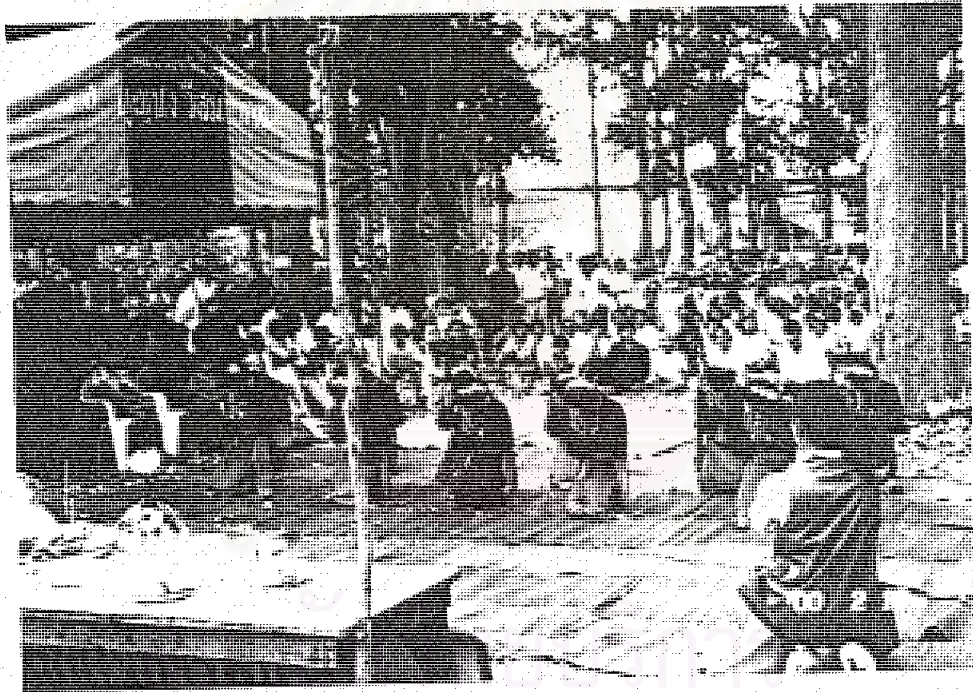
ศูนย์วิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทำรำเชิงสไน

ท่าที่ 1 ท่าออก

(ท่าเทพนม) ผู้แสดงตั้งแถวหน้ากระดานยืนสลับฟันปลา เป็น 2 แถวแถวดินออกมาหน้าเวที แล้วนั่งลง (นั่งท่าเทพนม) พนมมือขึ้นระดับอก ก้มศีรษะลงไหว้ 3 ครั้ง แล้วจึงหว่านครีก็จะเริ่มบรรเลงด้วยเสียงสไน

แถว :



ภาพที่ 42 : ผู้แสดงตั้งแถวหน้ากระดานท่าแรกคือท่าเทพนม

ท่าที่ 2 ท่าลมพัดพร้าว หรือท่าพายเรือ

จังหวะที่ 1 มือทั้งสองจับหางระดับอก ลำตัวตรง



ภาพที่ 43 : ท่าลมพัดพร้าวหรือท่าพายเรือ



ภาพที่ 44 : ท่าลมพัดพร้าวผู้แสดงถูกขึ้น

จังหวะที่ 2 เอียงซ้าย มือซ้ายวาดออกด้านข้างลำตัว ปล่อยจับตั้งวง มือขวาคลีบลง
ระดับเอว มาจับหงายข้างเอวซ้าย

จังหวะที่ 3 ทำเหมือนจังหวะที่ 1

จังหวะที่ 4 เอียงขวา มือขวาวาดออกด้านข้างลำตัว ปล่อยจับตั้งวง มือซ้ายคลีบลง
ระดับเอว มาจับหงายข้างเอวขวา



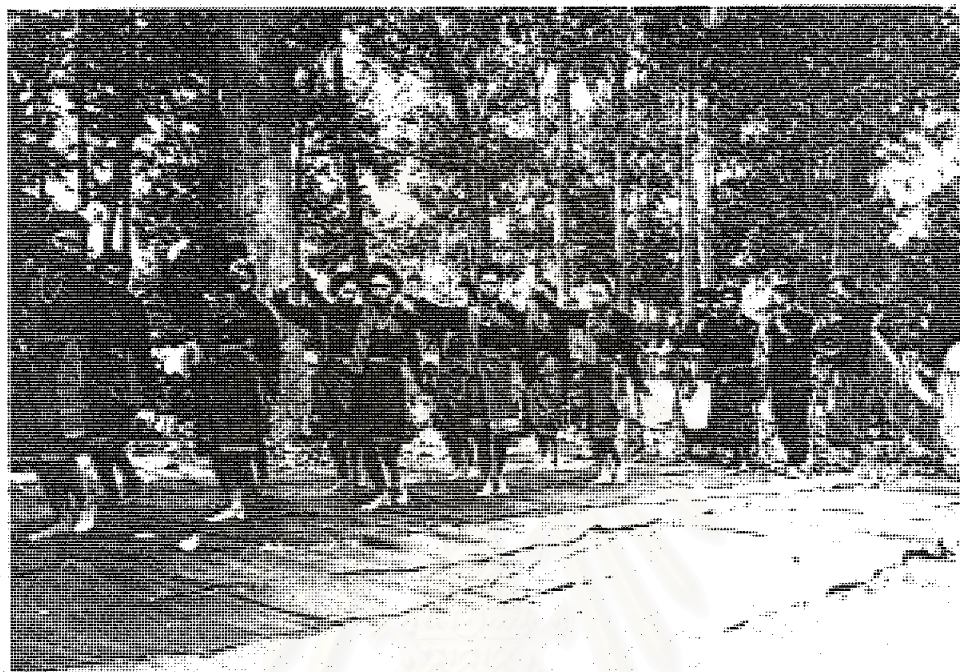
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 45 : ท่าลมพัดพร้าว ผู้แสดงยืนเป็นแถวหน้ากระดาน

** ผู้แสดงทั้งสองแถวจะสลับข้างกันตามจังหวะที่ 1-4 ทั้งหมด 5 ครั้ง

ท่าที่ 3 ท่าโบก

มือขวาตั้งวงหน้า มือซ้ายจับสัง หลังแบนตั้ง (เอียงศีรษะ ถ้าคอตามจังหวะ)



ภาพที่ 46 : ผู้แสดงท่าท่าโบก



ภาพที่ 47 : ผู้แสดงท่าท่าโบกพร้อมกับเตรียมแปรงแถวเป็นรูปตัววี

ท่าที่ 4 ท่าลมพัดพร้าว

จังหวะที่ 1 มือซ้ายตั้ง วงหงายท้องแขนด้านข้าง งอข้อศอกระดับเอว มือขวาจับคว่ำ
ระดับชายพก ศีรษะเอียงซ้าย

จังหวะที่ 2 มือขวาตั้ง วงหงายท้องแขนด้านข้าง งอข้อศอกระดับเอว มือซ้ายจับคว่ำ
ระดับชายพก ศีรษะเอียงขวา



ภาพที่ 48 : ผู้แสดงตัวกลางท่าท่าลมพัดพร้าวอยู่กับที่

** ผู้แสดงจะทำท่าทั้ง 2 สลับกันตามจังหวะค่อยๆ ถูกขึ้นยืนแล้วเดินย่ำเท้าตามจังหวะ การย่ำเท้ามักจะย่ำเท้าสลับกันตามจังหวะที่ 1 จังหวะที่ 2 จังหวะที่ 3 ส่วนจังหวะที่ 4 จะใช้ปลายนิ้วเท้าแตะพื้น แล้วจึงกลับมาเริ่มต้นย่ำเท้าตามจังหวะต่อไป วิธีย่ำเท้าจะยืนเขย่งปลายนิ้วเท้า แล้วเปิดส้นเท้าเล็กน้อย ช่อเข้า ยกส้นเท้าให้สูงไปข้างหลังให้มากๆ แล้วจึงย่ำเท้าสลับกันตามจังหวะ แปรแถวเป็นรูปตัววี (V) หรือแถวสามเหลี่ยม จะมีตัวกลางอยู่ 1 คน

แถว



ภาพที่ 49 : ผู้แสดงแปรแถว ทำท่าลมพัดพร้าว

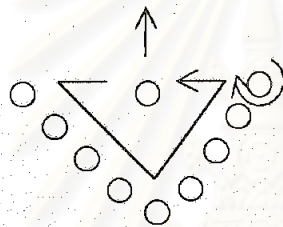
ท่าที่ 5 ท่าโสภ

1. มือขวาทำท่าสอสูงระดับแฉ่งศีรษะ มือซ้ายตั้งวงระดับอก ปลายนิ้วอยู่ใต้ศอกขวา เอียงขวา ทำสลับข้าง เปลี่ยนมือซ้ายสอสูงระดับแฉ่งศีรษะ มือขวาตั้งวงระดับอก ปลายนิ้วอยู่ใต้ศอกซ้าย ทำสลับกันตามจังหวะพร้อมกับย่อเท้าตามจังหวะ)

ตัวกลางทำท่านี้พร้อมกับเดินรอบๆ วง แล้วมายืนอยู่จุดเดิม ส่วนผู้แสดงอื่นๆ ให้ทำท่านี้พร้อมกับเดินตามจังหวะหมุนรอบตัวเอง

2. มือขวาทำท่าจีบปรกข้างระดับศีรษะ มือซ้ายตั้งวงระดับอกปลายนิ้วอยู่ใต้ศอกขวา ทำสลับข้างเปลี่ยนมือซ้ายจีบปรกข้างระดับศีรษะ มือขวาตั้งวงระดับอก ปลายนิ้วอยู่ใต้ศอกซ้าย (ทำสลับกันตามจังหวะพร้อมกับย่อเท้าตามจังหวะ)

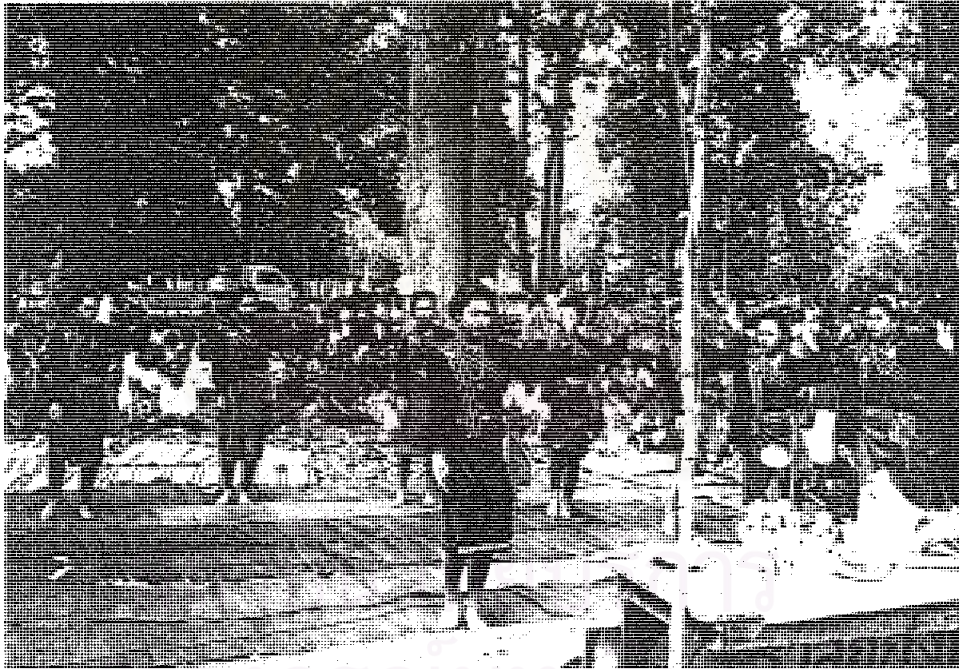
แถว



ภาพที่ 50 : ผู้แสดงท่าท่าโสภ ตัวกลางเดินรอบเป็นรูปตัววี

ท่าที่ 6 ท่าโบก

จังหวะที่ 1 มือขวาตั้งวงหน้า มือซ้ายตั้งวงหางท้องแขนตั้ง ปลายนิ้วแตะ
หน้าขาซ้าย เอียงขวา แตะเท้าขวา



ภาพที่ 51 : ผู้แสดงท่าท่าโบก ตัวกลางจะกลับมาขึ้นอยู่ตรงกลางเหมือนเดิม

จังหวะที่ 2 มือซ้ายตั้งวงหน้า มือขวาตั้งวงหงายท้องแขนตั้ง ปลายนิ้วแตะหน้าขาขวา
เอียงซ้าย แตะเท้าซ้าย

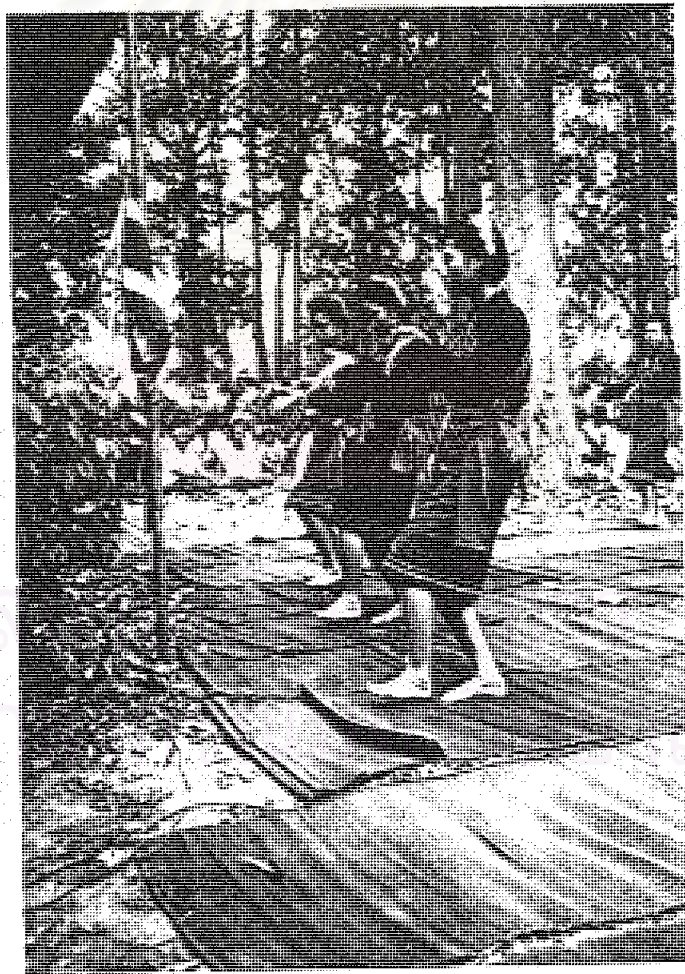


ภาพที่ 52 : ผู้แสดงตัวกลางทำท่าทำโบกนั่งอยู่กับที่

** ช่วงเปลี่ยนเท้าจะย้ายตามจังหวะดนตรี เท้าจะแตะแขนในจังหวะที่เปลี่ยนมือเสร็จ และทำ
สลับกันในจังหวะที่ 1-2 ตามจังหวะดนตรี

ท่าที่ 7 ท่าพรหมลีหน้า

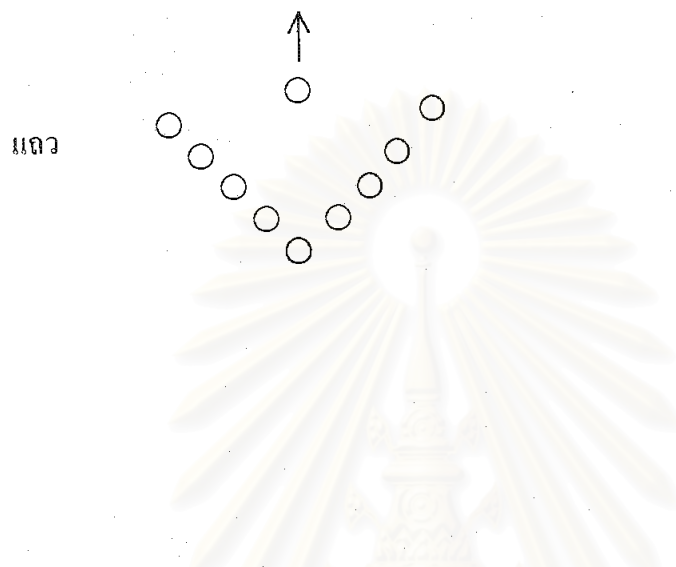
มือทั้งสองข้างทำท่าพรหมลีหน้า ย่ำเท้าตามจังหวะแปรแถวเป็นหน้ากระดานเรียง 3 คน แล้วก้าวเท้าขวาออกไปด้านข้างและเท้าซ้าย เอียงขวา เปลี่ยนเท้าซ้ายไปด้านข้าง และเท้าขวา เอียงซ้ายทำสลับตามจังหวะหมุนรอบตัวเอง 1 รอบ



ภาพที่ 53 : ผู้แสดงท่าท่าพรหมลีหน้า พร้อมกับแปรแถวหน้ากระดานเรียง 3 คน

ท่าที่ 8 ท่าพรหมสี่หน้า

มือทำท่าพรหมสี่หน้าเหมือนเดิม เดินตามจังหวะสโน แปรแถวเป็นตัววีอีกครั้ง



ภาพที่ 54 : ผู้แสดงทำท่าพรหมสี่หน้า แปรแถวเป็นรูปตัววี

ท่าที่ 9 ทำสอดสร้อยมาลา

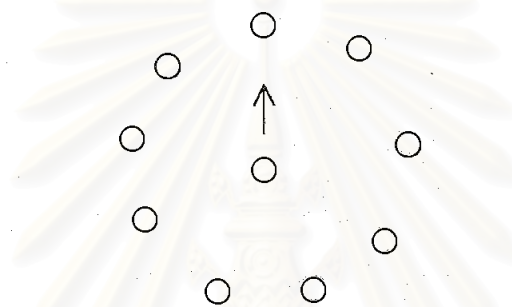
จังหวะที่ 1 มือขวาดั้งวง มือซ้ายจับหางที่ชายพก เอียงขวา

จังหวะที่ 2 มือซ้ายดั้งวง มือขวาจับหางที่ชายพก เอียงซ้าย

ตัวรองจะทำท่าสอดสร้อยมาลาสลับกันในจังหวะที่ 1-2 ตามจังหวะดนตรี แล้วเดินแปรแถวเป็นวงกลม หันหน้าเข้ากลางวง โดยยืนอยู่รอบๆ ตัวกลาง แล้วค่อยๆ นั่งลง

ทำตัวกลาง จะทำท่าโบกมือขวาดั้งวงหน้า มือซ้ายจับข้างชายพก เปลี่ยนมือซ้ายดั้งวงหน้า มือขวาจับข้างสะโพก ทำสลับตามจังหวะ ยืนอยู่กลางวง

แถว



ภาพที่ 55 : ผู้แสดงทำท่าสอดสร้อยมาลาแปรแถวเป็นรูปวงกลม โดยมีผู้แสดงอยู่ตรงกลาง 1 คน

ท่าที่ 10

ผู้แสดงทำท่าชักแป้งผัดหน้าค่อยๆ ลูกขึ้น แล้วขวาหัน (เดินทวนเข็มนาฬิกา) เดินรอบตัวกลาง 1 รอบ ตัวกลางทำสลับข้าง ย่ำเท้าอยู่กับที่

ท่าที่ 11 ตั้งวงทำสวดสร้อยมาลา ยังเดินรอบวง อีก 1 รอบ

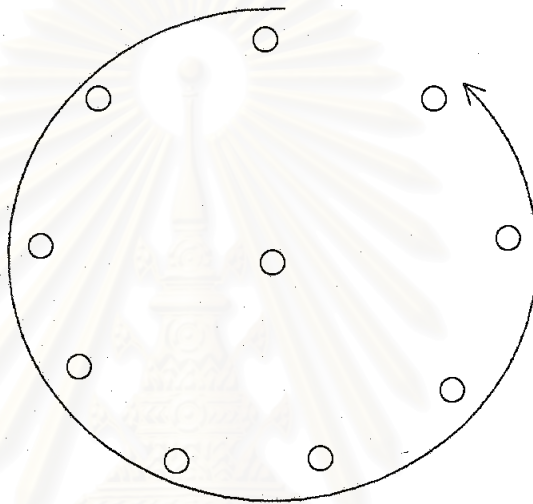
ท่าที่ 12 ทำโบก มือขวาตั้งวง มือซ้ายจับสังหลังแขนตั้ง เดินรอบวง 1 รอบ

ท่าที่ 13 ทำเหมือนท่าที่ 12

ท่าที่ 14

ทำวิดน้ำออกจากเรือ แขนมือทั้งสองออกข้างสะโพกซ้าย กระดกข้อมือขึ้น ทำสลับซ้ายขวา

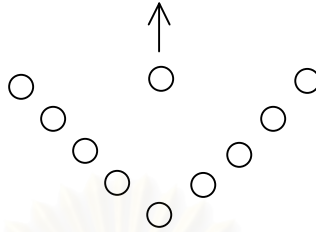
แถว



ภาพที่ 56 : ผู้แสดงท่าท่าชักแบ่งคัดหน้า

ทำจบ

ทำทำวิดน้ำเหมือนเดิม เดินแปรแถวเป็นรูปตัววี (มีตัวกลาง 1 คน) ทำทำวิดน้ำจนกว่าดนตรีเริ่มบรรเลงช้าลง แล้วจบด้วยท่าไหว้ เป็นการจบการแสดงเชิงสไ



สรุปความสัมพันธ์ระหว่างท่ารำ (เชิง) สไ และการบรรเลงดนตรีสไ

การรำหรือเชิงสไ มีรากฐานมาจากความศรัทธาและความเคารพนับถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ เจ้าพ่อคงภูดิน และพระยาทตะศิลา บรรพบุรุษของชาวเขอ ซึ่งการบรรเลงสไที่กำเนิดมาจากความศรัทธาและความเคารพนับถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้บรรเลงสไถือว่า สไ เป็นเครื่องดนตรีของเทพ เป็นสัญลักษณ์ของชัยชนะ แม้ในบางโอกาส จะใช้สไเป่าเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณในสมัยโบราณก็ตาม

ในปัจจุบันเมื่อมีการเชิงสไ เครื่องดนตรีสไจะต้องบรรเลงเสมอด้วยวัตถุประสงค์อันเดียวกัน นั่นคือ เพื่อเป็นการสักการะแด่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าพ่อ และพระยาทตะศิลา จนกระทั่งมีการประยุกต์การเชิงสไให้มีแบบแผนท่ารำที่สมบูรณ์มากขึ้น ซึ่งในสมัยโบราณจนถึงยุคปัจจุบัน กลุ่มผู้รำหรือผู้เชิงที่เป็นชาวบ้านจะใช้วิธีการเชิงโดยอิสระไม่มีแบบแผน

ท่าเชิงสไที่อาจารย์ประกาศิต มณีวรรณ ฝึกสอนแก่บรรดาชาวเขอ และชาวบ้านที่มีจิตศรัทธานั้น มีความสอดคล้องกับการบรรเลงสไ ซึ่งบรรเลงด้วยจิตศรัทธา เช่น ลักษณะการบรรเลงในจังหวะเร็ว มีทำนองเร้าใจ สนุกสนาน ฟังแล้วเกิดความครื้นเครง เปรมปรีดิ์ ซึ่งเรียกว่า จังหวะเรือเทียบท่า การใช้ท่ารำจะเป็นลักษณะของการแสดงความยินดีปรีดา เมื่อพบฝั่ง พบที่อยู่อาศัย โดยให้ความศรัทธาและเคารพเชื่อฟังต่อผู้นำและบรรพบุรุษสำหรับชาวเขอก็คือ พระยาทตะศิลา นั่นเอง

ในการประดิษฐ์ท่ารำ จำเป็นต้องใช้การเคลื่อนไหวร่างกายทุกส่วน เพื่อปฏิบัติท่ารำ และยังต้องนำภาษาท่าบางท่าไปใช้ด้วย ผู้ที่คิดประดิษฐ์ท่ารำจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องนาฏยศัพท์ ลีลาการรำของภาคอีสาน และมีความสามารถที่จะนำภาษาท่านาฏศิลป์ไปใช้ได้อย่างเหมาะสมและถูกต้อง จึงจะเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ให้ปรากฏ และเป็นที่ยอมรับสืบไป เมื่อได้พิจารณาแนวความคิดประดิษฐ์ท่ารำของอาจารย์สุชาติ วรรณาม จะเห็นได้ว่า มีแนวความคิดไม่ว่าจะเป็นหลักการคิดประดิษฐ์ท่ารำ ในด้านการแปรแถว การเชื่อมท่ารำ การออก

การเข้าของระบำ รำฟ้อน จะยึดทำรำจากบทเพลงช้า เพลงเร็ว แม่บท วิธีการในการสร้างผลงาน การคิดประดิษฐ์ทำรำทางนาฏศิลป์ไทยให้มีชุดการแสดงแปลกใหม่ๆ เพิ่มขึ้นมา สำหรับแนวความคิดประดิษฐ์ทำรำของศิลปินอีสานจะตรงข้ามกับแนวความคิดของศิลปินภาคกลาง เพราะการแสดงดั้งเดิมของท้องถิ่นอีสาน ไม่มีขนบ กฎเกณฑ์ มาตรฐานอะไรทั้งสิ้น รูปแบบการแสดงยึดความสนุกสนาน ง่ายๆ ตามแบบฉบับของชนบท ในการคิดประดิษฐ์ทำรำของการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน จึงเป็นเหตุในลักษณะการแสดงดั้งเดิมของท้องถิ่นที่ได้รับการปรุงแต่ง ให้มีความวิจิตรสวยงามมากขึ้น จัดได้ว่าเป็นการแสดงเป็น “การแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองประยุกต์”⁴⁸

อย่างไรก็ตามขึ้นชื่อว่าการแสดง ไม่ว่าจะเป็นมหรสพชนิดใดๆ องค์ประกอบที่จะทำให้การแสดงนั้นสมบูรณ์ เรียกร้องความสนใจของผู้ชมได้มาก อยู่ที่ต้องมีเสียงดนตรีประกอบ ในกรณีของทำรำสไน (เซ็งสไน) นั้นมีเครื่องดนตรีสไนเป็นเสียงประกอบที่ทำให้การแสดงมีความสมบูรณ์ และมีความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนชาวเขอ ควรแก่การได้รับการอนุรักษ์ เผยแพร่ เพื่อให้เกิดความนิยม มีชื่อเสียงทั้งภายในประเทศและต่างประเทศต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁸ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พนัมาลัย สมรรถบุตร ป.ม.ช. ค.บ. แนวความคิดประดิษฐ์ทำรำเซ็ง
ภาควิชานาฏศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, สถาบันราชภัฏอุดรธานี, 2538

บทที่ 4

วิเคราะห์ห้องเครื่องประกอบและวิธีการบรรเลงสไน กรณีศึกษาเมืองคง (ชาวเยอ)

การศึกษาเพื่อวิเคราะห์ห้องเครื่องประกอบและวิธีการบรรเลงสไน ของกรณีศึกษาเมืองคง (ชาวเยอ) นี้ ผู้วิจัยเลือกที่จะทำการศึกษาจากนักดนตรี ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือ และมีความเชี่ยวชาญ (Credentials and professional) ในการบรรเลงสไน คือ นายกิตติ วรรณวงษ์ นักดนตรีชาวเยอในตำบลเมืองคง อำเภอราษีไศล โดยผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนและประเด็นวิเคราะห์ ดังนี้

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

1. นำทำนองสไน¹ จากการบันทึกจากเครื่อง Aiwa Stereo Recording SJ 91 SI Digital โดยนำเสียงสไนที่บันทึกได้ถอดเป็นโน้ตสากล
2. บันทึกโน้ตสากล โดยใช้ Piano เป็นเสียงมาตรฐาน ฟังเสียงเปรียบเทียบระหว่างเสียงสไนกับ Piano
3. นำโน้ตสากลที่บันทึกสมบูรณ์แล้ว ศึกษาตามประเด็นการวิเคราะห์พร้อมกับการฟังเสียงสไนจากเทปบันทึกเสียง

ประเด็นการวิเคราะห์


- 1 ลักษณะสำนวนลีลา และทำนอง (Style and Melody)
โดยศึกษาจากฉบับเทปบันทึกเสียง และโน้ตสากล
2. ระดับเสียงและจังหวะที่ใช้ในการบรรเลง (Scale and Rhythmic Percussion)
โดยศึกษาระดับเสียงจากฉบับเทปบันทึกเสียง และโน้ตสากล และศึกษาจังหวะที่ใช้ในการบรรเลงจากเสียงเครื่องดนตรีที่ปรากฏคือ กลองทอม หรือกลองยาว ฉิ่ง โหม่ง และฉาบ
3. กลเม็ดพิเศษในการบรรเลง

¹ จากการบรรเลงของนายกิตติ วรรณวงษ์ ในงานพระยากระตาศิลารำลึก 2543 และการบรรเลงเพื่อบันทึกในการวิจัย ณ บ้านพักของนายกิตติ


ศึกษาจากการบรรเลงจริงของนักดนตรี และเทปบันทึกเสียงที่บันทึกได้

ลักษณะสำนวนลีลา และทำนอง (Style and Melody)

การศึกษาลักษณะของสำนวนลีลา และทำนองของสโน ผู้วิจัยได้กำหนดสัญลักษณ์และเครื่องหมาย ดังนี้

 Fermata

คือลักษณะการใช้เสียงยาวในจังหวะหนึ่งแล้วจึงขยับเสียง

 Trill

Trill

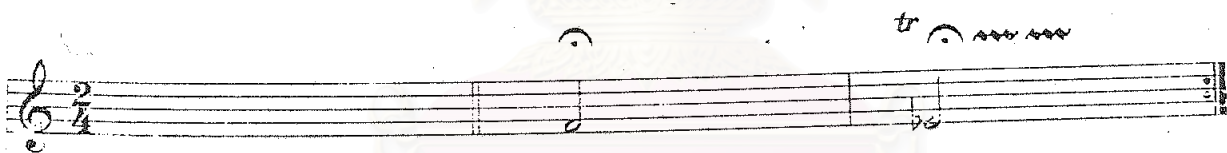
คือลักษณะของการสั่นเสียง หรือพรมนิ้ว เพื่อให้เกิดเสียงที่ต้องการ

 Slur

คือลักษณะของการลากเสียงโดยใช้ลมเดียว

จากการสัมภาษณ์นักคิด วิเคราะห์ ได้ความว่า สโน สามารถใช้เป่าในโอกาสต่างๆ กัน ดังนี้

1. ใช้เป่าเวลาเดินทางในป่าในสมัยโบราณ เมื่อเกิดพลัดหลงกัน ผู้ที่หลงหาพวกไม่เจอ มีความหมายคล้ายกับการถามว่า “เธออยู่ที่ไหน” หรือ “พวกเราอยู่ที่ไหนกัน” จะมีลักษณะทำนองปรากฏเป็นโน้ตสากลดังนี้



จากโน้ตข้างต้น เป็นลักษณะทำนองที่บรรเลงเป็นเสียงยาว แล้วจึงขยับเสียงเพื่อไปสู่อีกเสียงหนึ่ง โดยการใช้ Trill ซึ่งคล้ายกับการพรมนิ้วของปี่ใน ซึ่งเป็นเสียงที่ยืนยันว่าเป็นเสียงสำนวนสุดท้ายของทำนอง เป็นลักษณะของทำนองสั้นๆ แต่เน้นที่เซลล์² (Cell) เสียงสุดท้ายเป็นทำนองย่อยที่มีความหมาย เพื่อรอทำนองที่จะมาขึ้นยืนตอบรับต่อไป

2. ใช้เป่าเป็นสัญญาณตอบรับจากทำนองในข้อ 1 มีความหมายว่า “พวกเราอยู่ที่นี้” หรือ “ฉันอยู่ที่นี้” ปรากฏเป็นโน้ตสากลดังนี้



² เซลล์ (Cell) คือหน่วยทำนองย่อยที่มีความหมาย

พบว่าเป่าทำนองที่ยืนยงระดับเสียงเดิม จากทำนองในข้อ 1 แต่มีจำนวนโน้ตและอัตราจังหวะมากกว่า มีการเคลื่อนที่ของระบบเสียงที่ซ้ำกันจำนวนมากขึ้น มีความสัมพันธ์กับทำนองในข้อ 1 ในส่วนของเซลล์เพลงสุดท้าย คือเป็นเสียงเดียวกัน แสดงถึงการตอบรับจากพวกเดียวกัน

ทำนองหลักของสไลนที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีด้วยกัน 3 ทำนอง นายกิตติ ได้อธิบายว่ามีลักษณะและชื่อเรียก ดังนี้

1. จังหวะรวมพล³

เป็นการเป่าเพื่อเป็นสัญญาณในการรวมพลเพื่อจะกระทำกิจกรรมต่างๆ เช่น เป็นการรวมพล ระดมฝีพาย เพื่อที่จะพายเรือไปตามแม่น้ำ เมื่อได้ยินเสียงสไลนในลักษณะทำนองเช่นนี้ จะทราบทันทีว่าเป็นการเรียกรวมพลนั่นเอง

ปรากฏเป็นโน้ตสากลดังนี้



พบว่ามีลักษณะสำนวนลีลาคล้ายกับการเป่าในข้อ 1 (เวลาหลงป่า) แสดงถึงการสืบทอดทางวัฒนธรรมที่พบเห็นความเปลี่ยนแปลงน้อยมาก

2. จังหวะฝีพาย

เป็นทำนองที่เป่าเพื่อให้จังหวะแกฝีพายทั้งหมดในเรือ เพื่อให้มีขวัญกำลังใจ และมีความพร้อมเพรียงในเวลาพายเรือ

ปรากฏเป็นโน้ตสากลดังนี้



³ นายกิตติ เรียกจังหวะ ซึ่งหมายถึงทำนองของสไลน

จากทำนองข้างต้น เป็นลักษณะของวลีเพลง (Phrase)⁴ ที่สามารถแยกย่อยออกเป็นเซลล์ได้ 2 เซลล์ ดังนี้

เซลล์ที่ 1 คือ



เซลล์ที่ 2 คือ



สังเกตได้ว่าจำนวนของเซลล์ในเซลล์ที่ 1 และ 2 ที่ปรากฏในโน้ตข้างต้น จะมีจำนวนไม่เท่ากันและมีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย คือในเซลล์ที่ 2 จะมีลักษณะอัตราจังหวะความเร็ว และมีจำนวนเสียงเพิ่มมากขึ้นจากเซลล์ที่ 1 เป็นการบรรเลงเพื่อยืนยัน และย้ำทำนองจากเซลล์ที่ 1 ว่าเป็นลักษณะทำนองเดียวกันใช้ในจุดประสงค์เดียวกัน

3. จังหวะเร็วเทียบท่า

มีลักษณะเป็นจังหวะเร็ว กระชับ แสดงถึงความดีใจที่พบฝั่ง ที่อยู่อาศัย ที่ท่ามาหากิน ปรากฏเป็นโน้ตสากล ดังนี้



⁴ คือ หน่วยทำนองที่มีความสมบูรณ์จบในตัวเอง การกำหนดเป็นวลีเพลงจะพิจารณาจากการบรรเลงเพลง ตั้งแต่เริ่มบรรเลงถึงจุดพักหายใจ หรือการเว้นระยะเป็นทำนองสุดท้าย ซึ่งส่งสัมผัสไปยังวลีเพลงถัดไป ตามลักษณะทำนองเพลง วลีเพลงจึงประกอบด้วย เซลล์ หรือ หน่วยทำนองย่อยตั้งแต่ 1 เซลล์ขึ้นไป

จากโน้ตสากลข้างต้น พบว่าเซลล์แต่ละเซลล์ที่ปรากฏอยู่มีความแตกต่าง มีบางเซลล์ที่ปรากฏซ้ำอยู่เสมอ เปรียบเสมือน ทำนองหลักซึ่งเป็นเครื่องกระตุ้นหรือสาเหตุ (Motive) ที่ขึ้นอยู่เพื่อการนำไปสู่ทำนองอื่นๆ (เซลล์อื่น) ต่อไป

เซลล์ที่ซ้ำกันได้แก่ โน้ตในห้องที่ 5, 8, 13, 14, 16, 17 เป็นต้น

ลักษณะทำนองที่ปรากฏจะมีด้วยกันทั้งสิ้น 3 เสียง มีการบรรเลงซ้ำ ทำนองเดิม แต่เป็นการแปรทำนองให้มีความแตกต่างจากความซ้ำของทำนองเดิม

การวิเคราะห์ห้องประกอบและการบรรเลงสโน ของวงดนตรีสโน ซึ่งบรรเลงในงานแข่งเรือ บวงสรวงเจ้าพ่อคงภูดิน มีผู้บรรเลงสโน 2 ท่านคือ

1. นายกิตติ วรรณวงษ์

2. นายบุญมี พันธุ์งาม

นักดนตรีชาวเมืองคงทั้ง 2 ท่านนี้ เป็นบุคคลที่อาจารย์วิทิต กตะศิลา (หัวหน้าวงดนตรีสโน) และชาวอำเภอราษีไศล (เมืองคง) ยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีฝีมือในการบรรเลงสโน สามารถบรรเลงได้ไพเราะและได้อารมณ์กว่าบุคคลอื่น เท่าที่เคยได้ฟังว่า

ในการบรรเลงดังกล่าว มีเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงดังนี้

1. สโน 2 ตัว (ใช้ผู้บรรเลง 2 คน)

2. กลองทอม และกลองยาว (ใช้ผู้บรรเลง 2 คน)

3. ฉิ่ง (ใช้ผู้บรรเลง 1 คน)

4. ฉาบเล็ก (ใช้ผู้บรรเลง 1 คน)

5. โหม่ง (ใช้ผู้บรรเลง 1 คน)

หมายเหตุ : สโนที่ใช้บรรเลงนี้ ไม่มีชื่อเรียกเฉพาะในการบรรเลง ผู้วิจัยจึงกำหนดให้ใช้ชื่อว่า สโนตัวที่ 1 และสโนตัวที่ 2

สโนแต่ละตัวมีเสียงที่สามารถฟังแล้วนำมาบันทึกเป็นโน้ตสากลได้ 3 เสียง คือ

สโนตัวที่ 1 มีเสียงดังนี้



หมายเหตุ : ในการบรรเลงบางครั้งเสียง D^b อาจมีเสียงต่ำกว่าปกติจนมีระดับเสียงใกล้เคียงกับเสียง C ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะการใช้ลมและมือเพื่อเปิด-ปิดเสียงบริเวณรูของเขาควาง

สโนตัวที่ 2 มีเสียงดังนี้



ในการบรรเลงดังกล่าว ผู้บรรเลงสโนทั้ง 2 ท่าน จะบรรเลงสลับกันตลอดเวลา โดยผู้
 บรรเลงสโนตัวที่ 1 จะบรรเลง 5 ครั้ง สลับกับผู้บรรเลงสโนตัวที่ 2 ซึ่งบรรเลง 5 ครั้ง (การบรรเลง
 ครั้งที่ 1 จะนับจากการหยุดบรรเลงเพื่อให้ผู้บรรเลงถัดไปบรรเลง และเริ่มบรรเลงใหม่) ปรากฏเป็น
 โน้ตสากล ดังนี้

ผู้บรรเลงสโนตัวที่ 1 บรรเลงครั้งที่ 1

ผู้บรรเลงสโนตัวที่ 2 บรรเลงครั้งที่ 1

ผู้บรรเลงสในครั้งที่ 1 บรรเลงครั้งที่ 2

A musical score for the first section, consisting of six staves of music. The music is written in 2/4 time and features a melodic line with eighth and sixteenth notes, often beamed together. The key signature has one flat (B-flat). The score is arranged in a multi-staff format, with the first staff starting with a treble clef and a 2/4 time signature. The music concludes with a double bar line.

ผู้บรรเลงสในครั้งที่ 2 บรรเลงครั้งที่ 2

A musical score for the second section, consisting of two staves of music. The music is written in 2/4 time and features a melodic line with eighth and sixteenth notes, often beamed together. The key signature has one sharp (F#). The score is arranged in a two-staff format, with the first staff starting with a treble clef and a 2/4 time signature. The music concludes with a double bar line. There is a handwritten annotation '๗๗' below the first staff.

ผู้บรรเลงสโนว์ที่ 1 บรรเลงครั้งที่ 3



ผู้บรรเลงสโนว์ที่ 2 บรรเลงครั้งที่ 3

ผู้บรรเลงสitarตัวที่ 1 บรรเลงครั้งที่ 4

tr tr tr

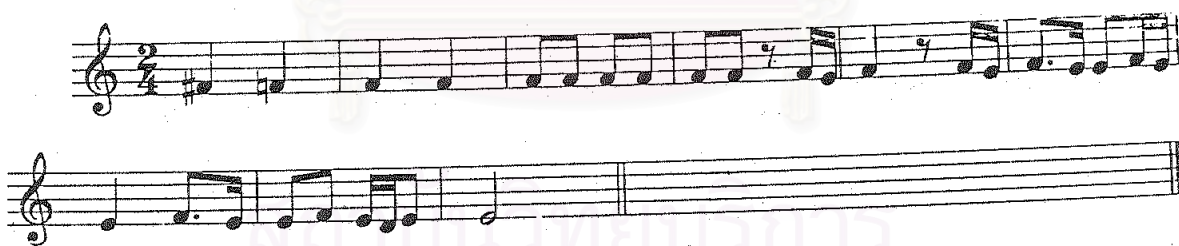
ผู้บรรเลงสitarตัวที่ 2 บรรเลงครั้งที่ 4

tr

ผู้บรรเลงสโนว์ที่ 1 บรรเลงครั้งที่ 5



ผู้บรรเลงสโนว์ที่ 2 บรรเลงครั้งที่ 5



จากโน้ตสากลข้างต้นพบว่า ผู้บรรเลงสโนว์ที่ 1 จะบรรเลงทั้งสิ้น 5 ครั้ง และเป็นผู้ขึ้นเพลง ผู้บรรเลงสโนว์ที่ 2 จะบรรเลงทั้งสิ้น 5 ครั้ง โดยบรรเลงสลับกับผู้บรรเลงที่ 1 และทำหน้าที่เป็นผู้บรรเลงการจบเพลง จากการสัมภาษณ์นายกิตติ ได้กล่าวว่า การบรรเลงแต่ละงานจะไม่มีข้อกำหนดกฎเกณฑ์ว่าจะต้องบรรเลงกี่ครั้ง ใช้ระยะเวลานานเท่าไรก็ได้ แล้วแต่ลักษณะของงาน แต่จะต้องมีผู้บรรเลงตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และต้องใช้สโนว์ในคนละระดับเสียง เพราะเมื่อบรรเลงสลับกันแล้วผู้ที่ฟังจะเกิดความไพเราะ และรู้สึกถึงความตื่นเต้น ได้อารมณ์ ไม่เบื่อ ที่สำคัญคือไม่มีข้อกำหนดว่าผู้บรรเลงสโนว์ทั้ง 2 คน (หรือ 3 คน) จะต้องบรรเลงให้เหมือนกัน แต่โดยปกติทั่วไปจะบรรเลงในลักษณะทำนองที่คล้ายกัน

การวิเคราะห์ลักษณะสำนวนลีลาและทำนองของการบรรเลงสไล ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างจากการบรรเลงของผู้บรรเลงสไลในตัวที่ 1 และผู้บรรเลงสไลในตัวที่ 2 ซึ่งบรรเลงครั้งที่ 1 (เนื่องจากลักษณะการบรรเลงทั้งหมด เป็นลักษณะการใช้การเปลี่ยนแปลงทำนอง (การใช้ Variation) ซึ่งศึกษาแล้วพบว่า การบรรเลงในครั้งที่ 2-5 เป็นทำนองที่คล้ายกันมาก และไม่มีทำนองหลักที่แน่นอน และในการบรรเลงต่อเนื่องกันนั้น จะมีความไม่คงที่ของทำนอง (Variability) ซึ่งในการบรรเลงของงานต่างๆ จะบรรเลงคล้ายกันแต่ไม่เหมือนกันทุกครั้ง

ผู้บรรเลงสไลในตัวที่ 1 บรรเลงครั้งที่ 1

พบว่า มีวรรคที่พอจะแยกออกได้ 5 วรรค คือ

วรรคที่ 1 คือห้องที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6

มีจำนวน 6 ห้องเพลง เป็นลักษณะทำนองที่มีการเคลื่อนที่ขึ้นและลงไม่มากนัก การขึ้นวรรคเพลง จะขึ้นที่โน้ตเสียง E^b และหมดวรรคเพลงที่ห้อง 4 ด้วยเสียง D^b ห้องที่ 5 และ 6 เป็นการหยุดบรรเลงเพื่อการรอการบรรเลงในวรรคต่อไป

วรรคที่ 2 คือห้องที่ 7, 8, 9, 10

มีลักษณะทำนองคล้ายกับวรรคที่ 1 แต่มีการเพิ่มโน้ตมากขึ้น ลูกตกของวรรคเพลงเป็นโน้ตเสียงเดียวกันกับการบรรเลงขึ้นวรรคเพลงคือเสียง D^b

วรรคที่ 3 คือห้องที่ 10, 11, 12, 13, 14, 15

มีลักษณะทำนองที่ขึ้นวรรคเพลง E^b และจบวรรคด้วยเสียง E^b มีการลากเสียงยาวในตอนท้ายวรรค

วรรคที่ 4 คือห้องที่ 16, 17

เป็นลักษณะทำนองที่เพิ่มจำนวนโน้ตมากกว่าวรรคที่ 3 แต่มีการเคลื่อนที่ของทำนองคล้ายวรรคที่ 2 ขึ้นวรรคด้วยเสียง E^b และจบวรรคด้วยเสียง D^b

วรรคที่ 5 คือห้องที่ 18, 19, 20

เป็นลักษณะทำนองที่มีการเคลื่อนที่ซ้ำกับวรรคที่ 4 ขึ้นวรรคด้วยเสียง D^b และจบวรรคด้วยเสียง D^b เช่นกัน

เมื่อพิจารณาครบทั้ง 5 วรรค จะมีความยาว 20 ห้องเพลง มีจังหวะหยุดไม่มีการบรรเลงในห้องที่ 5, 6, 14 และ 15 การขึ้นเสียงแรกจะขึ้นที่เสียง D^b (วรรคที่ 1) และจบด้วยเสียง D^b มีการเคลื่อนที่ของทำนองขึ้นและลงอย่างไม่มีระบบที่แน่นอน

ผู้บรรเลงสไลในตัวที่ 2 บรรเลงครั้งที่ 1

พบว่าสามารถแยกวรรคเพลงได้เป็น 3 วรรค คือ

วรรคที่ 1 คือห้องที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6

เป็นลักษณะทำนองที่เกิดมาจากแหล่งกำเนิดเสียงที่มีระดับเสียงต่างกัน ขึ้นวรรคเพลงด้วยเสียง F^\sharp และจบวรรคเพลงด้วยเสียง E ไม่มีการเคลื่อนที่ของทำนองมากนัก แต่เป็นทำนองที่มีความถี่ในการปรากฏของตัวโน้ต

วรรคที่ 2 คือห้องที่ 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13

เป็นลักษณะทำนองที่มีการเปลี่ยนแปลงทำนองในส่วนแรกของวรรค (ห้องที่ 7, 8) ซึ่งเป็นทำนองลากเสียงยาวใช้เทคนิคการพรมนิ้ว (Trill) ไปสู่ส่วนท้ายของวรรค (ห้องที่ 9, 10, 11, 12, 13)

วรรคที่ 3 คือห้องที่ 14, 15, 16, 17

ลักษณะทำนองในห้องที่ 14 จะเหมือนกับห้องที่ 13 ในวรรคที่ 2 เป็นการบรรเลงซ้ำทำนองในวรรคที่ 3 ขึ้นวรรคด้วยเสียง E และจบลงที่เสียง F^\sharp ในลักษณะของการลากเสียงยาว

จากการวิเคราะห์พบว่า การบรรเลงสดในดังกล่าวเป็นลักษณะของทำนองหรือเพลงที่มีจังหวะแน่นอน มีความสม่ำเสมอและชัดเจน (ในการบรรเลงจะสามารถเคาะจังหวะได้) การสร้างทำนองเพลงเกิดจากโน้ต 3 เสียง ตามคุณภาพเสียงของสโน ทำนองเพลงที่พบนั้นมักเป็นทำนองที่บรรเลงซ้ำกันและคล้ายกันตลอดเวลา มีความยาวไม่แน่นอน ทำนองเพลง (วรรคเพลง) ที่พบเสมอในการบรรเลงของนักดนตรีทั้ง 2 ท่านคือ

ทำนองที่ 1



ทำนองที่ 2



ทำนองที่ 3



สังเกตได้ว่าทั้ง 3 ทำนองข้างต้นมีลักษณะคล้ายกัน มีแนวทำนองไปในทิศทางเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ทำนองดังกล่าวไม่สามารถนำมากำหนดเป็นแบบแผนท่วงทำนอง (Form of melody)⁵ ได้ เนื่องจากเป็นทำนองที่เกิดขึ้นจากการบรรเลงโดยประสบการณ์ของนักดนตรี ไม่มีกฎเกณฑ์หรือข้อกำหนดของทำนองที่ชัดเจน เป็นทำนองที่บรรเลงเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมตามอุดมคติ มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนหนึ่งเท่านั้น

ระดับเสียงและจังหวะที่ใช้ในการบรรเลง (Scale and Rhythmic Percussion)

ระดับเสียงของสไนที่ศึกษา พบว่า

สไนตัวที่ 1 มีเสียง E^b, D^b และ F

มีช่วงเสียงอยู่ที่เสียง D^b ถึง F

สไนตัวที่ 2 มีเสียง E, F[#] และ G[#]

มีช่วงเสียงอยู่ที่ E ถึง G[#]

ช่วงเสียงของสไนทั้ง 2 ตัวจากเสียงต่ำสุดถึงเสียงสูงสุดจะอยู่ที่เสียง D^b ถึงเสียง G[#]

กล่าวได้ว่า สไนแต่ละตัวสามารถทำเสียงได้ประมาณ 3 เสียง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะการใช้ลมและมือ เพื่อสร้างเสียงให้ดังออกมาจากเขา สไนที่มีขนาดสั้นและเล็กจะมีระดับเสียงสูงกว่าสไนที่มีขนาดยาวและใหญ่

จังหวะที่ใช้ในการบรรเลงของกลองทอม (หรือกลองยาว) ฉิ่ง, ฉาบเล็กและ โหม่ง มีดังนี้

	ห้องที่ 1	ห้องที่ 2	ห้องที่ 3	ห้องที่ 4
จังหวะกลอง	_ _ _ ×	_ _ _ ×	_ _ ××	_ × _ ×
จังหวะฉิ่ง	_ ฉิ่ง _ ฉับ	_ ฉิ่ง _ ฉับ	_ ฉิ่ง _ ฉับ	_ ฉิ่ง _ ฉับ
จังหวะฉาบเล็ก	_ _ _ _	_ ฉาบ _ _	_ ฉาบ _ _	_ ฉาบ _ _
จังหวะโหม่ง	_ _ _ _	_ _ _ โหม่ง	_ _ _ โหม่ง	_ _ _ โหม่ง

สามารถอธิบายสรุปจังหวะที่ใช้ในการบรรเลงได้ดังนี้

1. ในการบรรเลงจะตีกลองด้วยหน้าทับดังกล่าว ปรากฏเป็นเสียงดังนี้

⁵ เป็นแบบแผนที่เป็นไปตามเนื้อหาสาระของท่วงทำนองแห่งเพลงนั้น (พิชิต ชัยเสรี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สังคีตลักษณะวิเคราะห์ (ดุริยางค์ไทย). หน้า4)

โดยไม่กำหนดจำนวนหน้าทับ ขึ้นอยู่กับระยะเวลาการบรรเลงสโนในในแต่ละงาน

2. จังหวะฉิ่ง เป็นการบรรเลงในอัตราจังหวะชั้นเดียว เหมือนกับจังหวะดนตรีไทย
3. ลักษณะการบรรเลงของฉาบเล็ก จะตีแบบลักจังหวะ คือตีให้เสียง “ฉาบ” ไม่ตรง (ตก)

กับจังหวะตกท้ายห้องในแต่ละห้อง (จะต้องลักจังหวะในห้องที่ 2, 3 และ 4)

4. การตีโหม่งจะตีเป็นเสียงโหม่ง ในจังหวะตกท้ายห้องที่ 2, 3 และ 4

กลเม็ดพิเศษในการบรรเลง

จากการศึกษาพบว่า เครื่องดนตรี สโน มีเทคนิคการบรรเลงเป็นกลเม็ดพิเศษวิธีดังนี้

1. การพรมนิ้ว (Trill) ลักษณะนี้ในกลุ่มนักดนตรีไม่มีศัพท์เฉพาะเรียก เป็นลักษณะการใช้ นิ้วให้สัมพันธ์กับลมที่ดูดออกจากเขาและเสียงที่ออกมา ในที่นี้ผู้บรรเลงจะใช้นิ้วหัวแม่มือเป็นนิ้วที่พรมบริเวณรูเล็กปลายเขา

2. การสั่นเสียง (Vibration) เป็นลักษณะของเสียงที่ออกมาโดยการใช้ลมของผู้บรรเลงให้สัมพันธ์กับการจับเขาแล้วสั่นที่เขาให้พอเหมาะ ซึ่งลมที่ใช้นี้จะผ่านมาจากการดูดลมให้เข้ามาทางรูปลายเขา (เล็ก) หรือรูโคนเขา (ใหญ่) ผ่านลิ้นของสโน (Vibrator) ตามลำดับ

3. การผูกกลอนสด หรือการด้นเพลงนึกขึ้นโดยปัจจุบันทันด่วน (Improvise) คือการสร้างเสียงของสโนให้มีทำนองต่างๆ กัน โดยมีได้นัดแนะกันล่วงหน้า และมีได้นัดเพลงแต่อย่างใด ซึ่งกลเม็ดพิเศษข้อนี้ จะต้องเกิดขึ้นจากประสบการณ์ ความจำและทักษะความสำคัญของนักดนตรีอย่างแท้จริง

4. การบรรเลงประกอบงานต่างๆ จะนิยมใช้สโนจำนวน 2 ตัวขึ้นไป และสโนแต่ละตัวต้องมีเสียงที่ต่างระดับกัน เพื่อจุดประสงค์คือ

- 4.1 บรรเลงสลับกัน

- 4.2 ทำให้นักดนตรีได้มีเวลาหยุดพัก เพราะการบรรเลงจะใช้การดูดลม ทำให้เหนื่อยแรง

- 4.3 เป็นการสร้างเสียงที่แตกต่างกัน ทำให้ผู้บรรเลง ผู้ชม รู้สึกถึงความตื่นเต้น ได้อารมณ์ ไม่เบื่อ

5. ในการบรรเลงจะพบว่าทำนองของสโน จะมีการเปลี่ยนแปลง (Variation) เสมอ ในขณะที่ลักษณะของทำนองจะบรรเลงซ้ำๆ กัน ซึ่งไม่มีระบบที่แน่นอน เพียงแต่เป็นการสร้างทำนองให้มีความแตกต่าง เพื่อให้เกิดความไพเราะ และครึกครื้น

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการคือ 1. เพื่อศึกษาบริบทสำคัญที่เกี่ยวกับเครื่องดนตรีสไน 2. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ผลงานการบรรเลง ขั้นตอนการทำสไน และวัฒนธรรมการสืบทอด 3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและวิธีการบรรเลงสไน กรณีศึกษาเมืองคง (ชาวเขม)

ผลการวิจัยพบว่า เครื่องดนตรีสไนของชาวเขมที่เมืองคง มีบริบทสำคัญ และบทบาทหน้าที่คล้ายกับสังข์ในสมัยโบราณ คือ ใช้ในพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันในกลุ่มชนมาช้านาน จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและนักดนตรีสไน ได้ข้อสันนิษฐานว่า อาจถือกำเนิดมาจากสังข์ และเครื่องดนตรีโบราณประเภทเดียวกันได้แก่ กาทล และพิสนญชัย เป็นต้น แต่ด้วยระยะเวลาและการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม อีกทั้งความแตกต่างในสภาพความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ มีผลทำให้เครื่องดนตรีสไนต้องใช้วัสดุที่มีอยู่รอบตัว ใกล้เคียง เป็นปัจจัยในการประดิษฐ์ และทำสไนขึ้นจากเขาควาย นับเป็นการประยุกต์จากการใช้สังข์ เพราะในปัจจุบันสังข์นั้นหายาก

ประวัติความเป็นมาของสไน จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์พบว่า สไนถือกำเนิดมาจากสังข์ และเปลี่ยนมาเป็นสไน ในที่สุด เครื่องดนตรีสไนนี้มีความศักดิ์สิทธิ์ เช่นเดียวกับสังข์ เพราะถือว่าเป็นเครื่องดนตรีของเทพเจ้า เป็นสัญลักษณ์ของชัยชนะ และความเป็นสิริมงคล แต่เดิมชาวเขมนิยมใช้สไนเป่าเป็นอาณัติสัญญาณเวลาเข้าป่า เป็นการเบิกทางขอพรจากเทพเจ้าที่เคารพนับถือ เสียงของสไนช่วยให้ไม่หลงลืมทิศทาง มีเสียงที่ดังกังวาน มีผลทำให้สัตว์ต่างๆ เมื่อได้ยินแล้วจะไม่ทำอันตรายต่อผู้ที่เป่าสไน นอกจากนี้สไนยังใช้เป่าเพื่อใช้จับช้าง (คล้องช้าง) ในสมัยโบราณอีกด้วย

ชาวเขมเป็นกลุ่มชนที่อยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) ในสายพันธุ์มอญ-เขมร (Mon-Khmer) อพยพมาจากนครจำปาศักดิ์ (ลาว) จากหลายสาเหตุเช่น หนีภัยมาจากความไม่สงบของบ้านเมือง ติดตามเจ้านายมาปกครองบ้านเมือง มีลักษณะนิสัยรักสงบ ซื่อสัตย์ เชื่อฟังผู้นำ และยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี มีภาษาพูดของตนเอง แต่ไม่มีอักษรเป็นของตนเอง การตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี (บางหมู่บ้าน) จังหวัดศรีสะเกษ คือ อ.เมือง (บ้านขมิ้น) อ.ไพรบึง (บ้านปราสาทเขม) อ.ราษีไศล (บ้านท่า บ้านบากเรือ บ้านร่องโศก บ้านใหญ่) จังหวัดมหาสารคาม (บ้านโพนค้อ บ้านอีเมง บ้านเมืองเตา บ้านพยัคฆภูมิ)

ผลงานการบรรเลงของชาวเขตกึ่งเมืองคอง จากการศึกษาพบว่ามี การบรรเลงในงานต่างๆ คือ งานเทศกาลแข่งเรือ พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อจะจัดหลังจากออกพรรษา งานบวงสรวงดวงวิญญาณพระ ยากตะศิลา (งานพระยากตะศิลารำลึก) งานเทศกาลดอกคำควน งานวัดมหาพุทธาราม (วัดพระโต) เป็นต้น

เครื่องดนตรีสโน มีขั้นตอนการทำที่ประณีต ละเอียดอ่อน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และคติ ความเชื่อของกลุ่มชน ผสมผสาน เมื่อได้เขาควายที่สมบูรณ์และทำการตกแต่งเรียบร้อย กรรมวิธีใน การต้ม จะนำเกลือ ตะไคร้ น้ำ มะขามเปียกใส่ลงไป หม้อต้ม (ใช้ปื๊บเป็นภาชนะ) เพราะมีความเชื่อ ว่า เกลือมีความเค็มสามารถเอาชนะการบูดเน่าของอาหารได้ ตะไคร้ น้ำ แสดงถึงความอดทนแข็งแรง สามารถเอาชนะพายุใหญ่ได้ มะขามเป็นสัญลักษณ์ของความเกรงขาม ในการต้มจะใช้ไฟ ซึ่งเป็น สัญลักษณ์ของพลัง อำนาจ ทั้งหมดนี้เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคลทั้งสิ้น เมื่อต้มประมาณ 3 ครั้ง (ครั้งละประมาณ 30 นาที) แล้วจึงตกแต่งให้สวยงาม จากนั้นจึงนำมาเจาะรูกลางเขา เพื่อใส่ลิ้น ซึ่งทำมาจากไม้ไผ่ใช้ขี้ผึ้งผสมกับถ่านบดละเอียดเป็นตัวเชื่อมให้ลิ้นติดอยู่กับเขา ทดสอบ เสียง โดยการดูให้ได้เสียงดังตามคุณภาพของเขานั้นๆ

เมื่อทำสโนสำเร็จ จะมีน้ำหนักโดยประมาณ 200-900 กรัม มีสีดำ มีขนาดยาวประมาณ 20 เซนติเมตรขึ้นไป ใช้เวลาทำทั้งสิ้น 8 ชั่วโมง ต่อสโน 1 อัน

วัฒนธรรมการสืบทอดของเครื่องดนตรีสโน ใช้การสังเกตและฝึกหัดจากคนรุ่นก่อนมีการ สอนแบบปากต่อปาก (Oral Tradition) ไม่มีการสอนเป็นกิจจะลักษณะ ทั้งในครอบครัวนักดนตรี ด้วยกันและบุคคลอื่น มีปัจจัยหลายด้านอันได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ อาชีพ สังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้ในปัจจุบันมีผู้ที่บรรเลงสโนและเรียนสโนจากผู้ที่บรรเลงได้นั้นอยู่น้อยมาก จะไม่พบเห็นการ บรรเลงในกลุ่มบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี

การวิเคราะห์องค์ประกอบและวิธีการบรรเลงสโน พบว่า ลักษณะสำนวนลีลาของสโนมี เอกลักษณะเฉพาะของดนตรีพื้นบ้านอย่างแท้จริง มีลักษณะทำนองเป็นวลีเพลงประโยคสั้นๆ แล้ว บรรเลงไปเรื่อยๆ เหมือนนึกขึ้นโดยปัจจุบันทันด่วน หรือผูกกลอนสด (Improvise) อาศัยประสบ การณ์และทักษะความชำนาญในการบรรเลง พิสัยของเสียงสโนอยู่ในช่วงเสียง D^b ถึง G[#] สโนแต่ละ อันมีเสียงจำนวน 3 เสียง เมื่อเทียบกับ Piano คือเสียง D^b, E^b และ F และมีเสียง E, F[#] และ G[#] ซึ่งขึ้น อยู่กับลักษณะและขนาดของเขากที่ใช้บรรเลงนั้น วิธีการบรรเลงจะใช้การดูดลมและมีการปฏิบัติ คล้ายกับการพรมนิ้ว (Trill) และใช้การสั่นเสียง (Vibration) มีทำนองที่สำคัญ 3 ทำนอง (นักดนตรี เรียกว่า จังหวะ) คือ จังหวะรวมพล ใช้บรรเลงเป็นสัญญาณเริ่มต้นของการบรรเลง ซึ่งในสมัย โบราณใช้ทำนองนี้บรรเลงเป็นอาณัติสัญญาณและเบิกทางเวลาเข้าป่า ทำนองที่สองคือ จังหวะ ฝึพาย มีอัตราเร็วขึ้นกว่าจังหวะแรก เป็นการให้จังหวะแก่บรรดาฝึพายทั้งหมดในการพายเรือ เพื่อ ให้เกิดความพร้อมเพรียง ทำนองสุดท้ายคือจังหวะเรือเทียบท่า เป็นลักษณะทำนองที่มีอัตราเร็วขึ้น กว่า 2 จังหวะแรก มีความกระชับและเป็นทำนองสั้นๆ ฟังแล้วเกิดอารมณ์ครึกครื้น สนุกสนาน เบิก

บาน เป็นการแสดงว่าเรือถึงฝั่งแล้ว พบที่อยู่อาศัยที่ทำมาหากิน ทุกคนเกิดความดีใจจึงร่วมกันจัดงานฉลองขึ้น

ในการประกอบพิธีใดๆ ภาพกิจกรรมของบุคคล ภาพวงดนตรี ภาพนักฟ้อนรำ วิธีการปฏิบัติการบรรเลงดนตรี ตลอดจนเสียงของดนตรี มีผลกระทบต่อจิตใจของผู้พบเห็น อาจกล่าวได้ว่า เครื่องดนตรีสไนน์นี้เป็นเครื่องมือควบคุมสังคม รักษาบรรทัดฐานของสังคม รวมทั้งกำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสมแก่สังคม เป็นการรักษาเอกลักษณ์ของพิธีกรรม ทำให้เกิดความสืบเนื่องและมั่นคงทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาและวิเคราะห์องค์ประกอบและวิธีการบรรเลงสไนน์ตามแนวทางต่างๆ พบว่า นอกจากสิ่งที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแล้วยังมีประโยชน์อันควรแก่การศึกษาในแง่มุมอื่นๆ อีก ดังนี้คือ

1. ควรให้มีการศึกษาถึงเอกลักษณ์เฉพาะของสไนน์ ในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป
2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระบบเสียง และการทำสไนน์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น
3. ควรมีการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมการสืบทอดของสไนน์ให้มากยิ่งขึ้น
4. ควรมีการศึกษาเรื่องทัศนคติต่อการบรรเลงสไนน์ในกลุ่มบุคคลหลากหลายกลุ่มว่ามีทัศนคติอย่างไร

ไร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อส่องวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร ; อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2536.
- กิตติ วรรณวงษ์. นักดนตรี. สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2542, 9 กุมภาพันธ์ 2543, 27 พฤษภาคม 2543.
- กุหลาบ มิลลิกะมาส, “การอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านภาคอีสาน”, ใน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเพลงพื้นบ้านภาคกลาง. กรุงเทพฯ ; จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- จำปา เยื้องเจริญ และคณะ. วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. ทรูญชัย, กรุงเทพฯ ; กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2522.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำว่าสยาม ไทย ลาว ขอม และลักษณะสังคมชื่อชนชาติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2524.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ชมรมดนตรีไทย, ผู้รวบรวม. ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ ; โรงพิมพ์รุ่งเรืองการพิมพ์, 2522.
- เจริญชัย ชนไพโรจน์. ดนตรีไทยพื้นบ้านอีสาน. ใน เอกสารประกอบการสอนวิชาดุริยางค์ 362. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2526.
- เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี. รองศาสตราจารย์. ฉบับศึกษาศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2543.
- ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ. คู่มือการอบรมนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2538.
- คุณฉวี กาพอ่อนศรี และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ในหมู่บ้านอีสาน ศึกษากรณีหมู่บ้านชาวเขม. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528.
- ตรีโลกนาถ ปาวา. “ หินทุธรรม (หินคูธรรม)” ใน อารยธรรมอินเดีย. กรุงเทพฯ; มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2515.
- เต็ม วิชาลย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์, 2525.
- ทีโอดอร์ เดอ บาร์รี. บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดียภาค. แปลโดยจันงค์ ทองประเสริฐ. พระนคร; โรงพิมพ์สวนทองถิ่น, 2512.
- ชนิด อยู่โพธิ์. เครื่องดนตรีไทยฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร ; กรมศิลปากร, 2510.
- นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และดงรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระ. เล่ม 1, 2, 4, 5, 7, 14, 17, 18, 24, 25, 26. พระนคร; โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คู่มือการเสนอวิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ ; โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สิงหาคม, 2541.

ประกาศิต มณีวรรณ. อาจารย์ 2 ระดับ 7 โรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) ต.เมืองคง อ.ราชไศล
จ.ศรีสะเกษ, 15 มกราคม 2543.

ประดิษฐ์ นรสาร. ก้านบ้านผึ้ง อ.ราชไศล จ.ศรีสะเกษ สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2543, 11
พฤศจิกายน, 2543.

พนมพร ชินชนา. ร้าวมาตรฐาน. โรงเรียนจันทบุรุษเบกษาอนุสรณ์ ; ร้อยเอ็ด, 2540.

พจน์มาลัย สมรรถบุตร. แนวความคิดประดิษฐ์ทำรำเซ็ง. พิมพ์ครั้งที่ 2 . สถาบันราชภัฏอุดรธานี ;
2538.

มนตรี กู๋งาม. การศึกษาองค์ประกอบทางดุริยางศาสตรของบทเพลงกันตรึมในเขตอำเภอประโคน
ชัยและอำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2529.

มหาวิทยาลัย, ทบวง. ดนตรีไทยอุดมศึกษาครั้งที่ 26 : 26-27 มกราคม 2538, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ;
อมรินทร์พริ้นติ้ง, กรุงเทพฯ , 2538.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2525. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : อักษร
เจริญทัศน์, 2526.

วิลาวัลย์ จรัสสุทธิศรี. นิราศราชไศล. โรงพิมพ์ศรีสะเกษการพิมพ์ ; ศรีสะเกษ, 2534.

วิจิต กตะศิลา. หัวหน้าวงสโนของชาวเขอ. สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2543.

วิโรจน์ เอี่ยมสุข. อาจารย์ 2 ระดับ 7 สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ สัมภาษณ์, 9 กันยายน 2543.

วิรัช ธีรพันธ์เมธี. คำขวัญและสัญลักษณ์ 75 จังหวัด. ดวงแก้ว ; กรุงเทพฯ , 2541.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ . วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. อุบลกิจออฟเซตการพิมพ์ ; โรง
เรียน ศรีสะเกษวิทยาลัย, 2539.

ศึกษาธิการ, กระทรวง, กรมสามัญศึกษา. หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก สำหรับ
นักเรียนฝึกหัดครู. พระนคร ; โรงพิมพ์คุรุสภา, 2598.

สังัด ภูเขาทอง. “เพลงพื้นบ้าน เพลงที่แฝงไปด้วยคุณค่าแห่งความรู้ในอดีต”. ถนนดนตรี 2 .
(พฤษภาคม 2531) 25-26.

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท. ภาษาและวัฒนธรรม. นครปฐม : มหาวิทยาลัย
มหิดล ; 2540.

สมัคร บูรามาศ. ปรัชญาสมัยพุทธกาล. กรุงเทพฯ ; แพร่พิทยา, 2516.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ดนตรีพื้นบ้านและศิลปการแสดงของไทย. โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว : กระทรวงศึกษาธิการ, 2528.

สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค. ศรีสะเกษ, 2529.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. “รายงานโครงการวิจัย” , ศึกษายทบาทขององค์กรทางวัฒนธรรมในการพัฒนาวัฒนธรรมไทย ตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศปัจจุบัน. (กรกฎาคม 2542) , 134.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดศรีสะเกษ. ร่างหนังสือวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกถัยณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ ของกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย. 2542.

สุชาติ วรรณาม. อาจารย์โรงเรียนบ้านอิหนา (รัฐประชานุกูล) สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2543.

สิริรัตน์ ประพัฒน์ทอง. การศึกษาเครื่องดนตรีจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พบในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 16. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.

สุภาพร มากแจ้ง. การศึกษาวิถีชีวิตมอญบางขุนเทียนกรุงเทพฯ. สถาบันราชภัฏธนบุรี.

สุนทร สีดาบุตร. เผ่าเยอ . ศรีสะเกษ, 2538.

เสฐียร โกเศศ [นามแฝง] . การศึกษาเรื่องประเพณีไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การพิมพ์, 2524.

เสฐียร โกเศศ [นามแฝง] . วัฒนธรรมเบื้องต้น . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การพิมพ์, 2524.

ส่อง ออบุ่น. ครุฑบ้านช่างพทยา. สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2542.

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จารึกในประเทศไทย เล่ม 3-4. กรุงเทพฯ ; โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2529.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ. แหล่งศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ . อุบลกิจออฟเซตการพิมพ์, 2541.

อุดมพันธ์ พิษณุประเสริฐ และคณะ . ศึกษายทบาทขององค์กรทางวัฒนธรรมในการพัฒนาวัฒนธรรมไทยตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง และความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศปัจจุบัน. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2542.

อุดมพันธ์ พิษณุประเสริฐ. หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ, เลขานุการศูนย์วัฒนธรรมศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2543.

เอกสารประกอบการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมือง . ชุดเชิงสไน โรงเรียนบ้านอิหนา (รัฐประชานุกูล), ศรีสะเกษ, 2543.

ภาษาอังกฤษ

Chitta Ranejan Prasad Sinha. Barly Sculpture of Bihar. Patna : Kalika Press, 1980.

Dale E . Saunders. Mudra. (London : Roulledge & Kegan Paul, 1985). p. 124.

J. Hackin and others . Asiatic Mythology . London: High Hobrn, 1963. pp. 232-293.

Magaret Stuley. The Illustrated Dictionary of Hindu Dconnography London : Roulledge & Kegan Paul, 1985. p. 124.

Sir Monier monier-williams. Sanskrit – English Dictionary. London , 1899.



ภาคผนวก ก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัตินักดนตรีสโน

1. ชื่อ นายวิทิต กตะศิลา เชื้อชาติ ไทย สัญชาติ ไทย ศาสนา พุทธ
เกิดวันที่ 15 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2492 อายุ 50 ปี 9 เดือน

ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 183 หมู่ที่ 14 ถนน สุขุมวิท 3 ตำบลเมืองคง อำเภอรามัญ
จังหวัดศรีสะเกษ รหัสไปรษณีย์ 33160 โทรศัพท์ 682343

ชื่อบิดา นายบุคคิ กตะศิลา อาชีพ ทำนา

ชื่อมารดา ปัดทุมมา อาชีพ ทำนา

ชื่อคู่สมรส นางอวิดา กตะศิลา อาชีพ ค้าขาย

สมรสเมื่อ พ.ศ. 2524 ปัจจุบันมีบุตร ชาย 2 คน หญิง 1 คน รวมมีบุตร 3 คน

อุปสมบท ณ วัด กัลยาโฆสิตาราม เมื่อ 12 กรกฎาคม 2521 รวม 12 ปี

เริ่มรับราชการ เมื่อวันที่ 3 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2525 ตำแหน่ง ครู 1 ระดับ/ชั้น 1
อัตราเงินเดือน 1,780 บาท โรงเรียน บ้านโคงไต้น กลุ่มโรงเรียน หนองอึ่ง สปอ. รามัญ
กรม สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

ปัจจุบันรับราชการ

ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียน ระดับ 7 อัตราเงินเดือน 14,460 บาท โรงเรียน บ้านอิหน่า
กลุ่มโรงเรียน บัวหุ้ง สปอ. รามัญ สปจ.ศรีสะเกษ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา
แห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 19 เดือน มกราคม พ.ศ. 2541

อายุราชการนับแต่วันเริ่มรับราชการ 17 ปี 11 เดือน 28 วัน (นับถึงวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2543)

อายุราชการนับแต่วันดำรงตำแหน่งที่โรงเรียนนี้ 7 ปี 11 เดือน 15 วัน (นับถึงวันที่ 1 พ.ศ. 2543)

เกษียณอายุราชการ ณ วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2552

ความสามารถพิเศษ

1. เป็นวิทยากรอบรมจริยธรรมประจำจังหวัดศรีสะเกษ (ผ่านการอบรม)
2. เป็นพิธีกรศาสนพิธี ราชพิธี (ผ่านการอบรม)
3. เล่นดนตรีพื้นเมือง (แคน) (เกียรติบัตรชนะเลิศการแข่งขันชนะเลิศอันดับ 1 ระดับอำเภอ)
ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2504 ระดับการศึกษา ป.4 จาก โรงเรียนวัดบ้านท่าโพธิ์ วุฒิที่ได้รับ ป.4

พ.ศ. 2518 ระดับ 4 จาก โรงเรียนผู้ใหญ่ศรีมหาโพธิ์ วุฒิที่ได้รับ ป.6

พ.ศ. 2520 ระดับการศึกษา วิชาครู จาก จังหวัดฉะเชิงเทรา วุฒิที่ได้รับ พ.ศ.

พ.ศ. 2526 ระดับการศึกษา วิชาครู จาก จังหวัดศรีสะเกษ วุฒิที่ได้รับ พ.ม.

พ.ศ. 2532 ระดับการศึกษา ปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช วุฒิที่ได้รับ ปริญญาตรี
วิชาเอก บริหารการศึกษา

2. ชื่อ นายกิตติ วรรณวงษ์ เชื้อชาติ ไทย สัญชาติ ไทย ศาสนา พุทธ
เกิดวันที่ 7 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2485 อายุ 58 ปี
ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 8 ซอย สามัคคี ตำบล เมืองคง อำเภอรามไทร จังหวัดศรีสะเกษ
รหัสไปรษณีย์ 33160

ชื่อบิดา นายเล่ วรรณวงษ์ อาชีพ ทำนา

ชื่อมารดา นางจำปี วรรณวงษ์ อาชีพ ทำนา

สมรสเมื่อ พ.ศ. 2515 กับนางทองดี ปัจจุบันมีบุตรชาย 2 คน หญิง 2 คน รวม 4 คน

อุปสมบท ณ วัดกัลยาไสยดารามท่าโพธิ์ เมื่อ พ.ศ. 2506 รวม 2 ปี

หน้าที่การงานในปัจจุบัน หัวหน้าครอบครัว ทำนาเป็นอาชีพหลัก

ความสามารถพิเศษ

1. ทำสวน และเป่าสวน
2. ทำพิน และคิดพิน
3. เป่าแคน

การศึกษา

จบ ป.4

นักรรรมโท



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. ชื่อ นายสุรัตน์ สมศรี เชื้อชาติ ไทย สัญชาติไทย ศาสนา พุทธ

เกิดวันที่ 18 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2480 อายุ 63 ปี

ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 132 หมู่ที่ 1 ตำบลหนองแค อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ
รหัสไปรษณีย์ 33160

ชื่อบิดา นายบุญมี สมศรี อาชีพ ทำนา

ชื่อมารดา นางวันนา สมศรี อาชีพ ทำนา

สมรสเมื่อ พ.ศ. 2519

อุปสมบท ณ วัดหนองแค เมื่อ พ.ศ. 2515 รวม 2 ปี

หน้าที่การงานในปัจจุบัน หัวหน้าครอบครัว ทำนาเป็นอาชีพหลัก

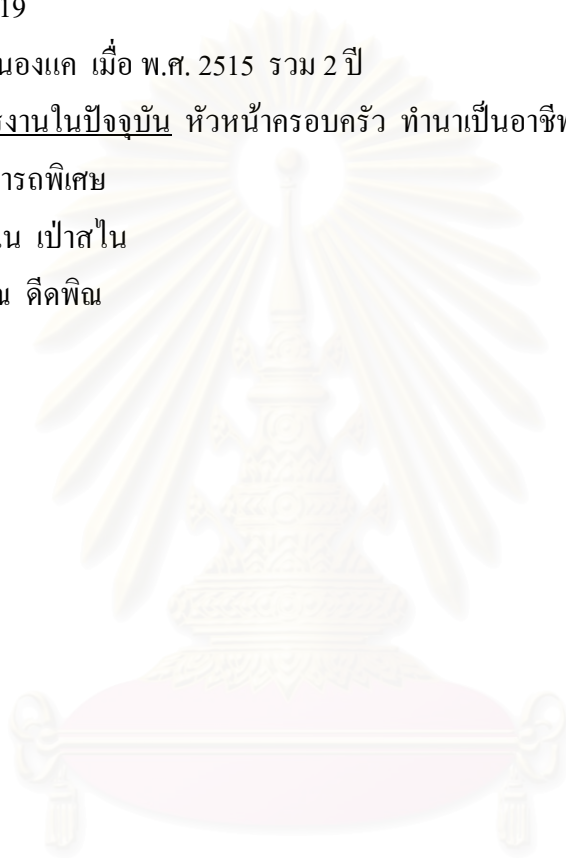
ความสามารถพิเศษ

1. ทำสโน เป่าสโน

2. ทำพิน ดัดพิน

การศึกษา

จบ ป. 4

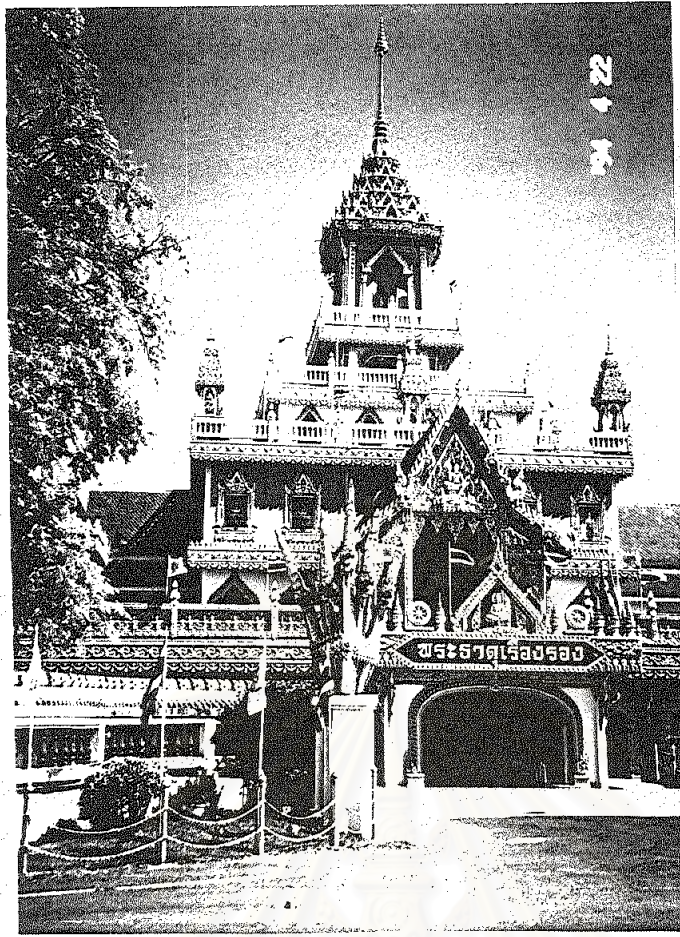


สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ภาคผนวก ข

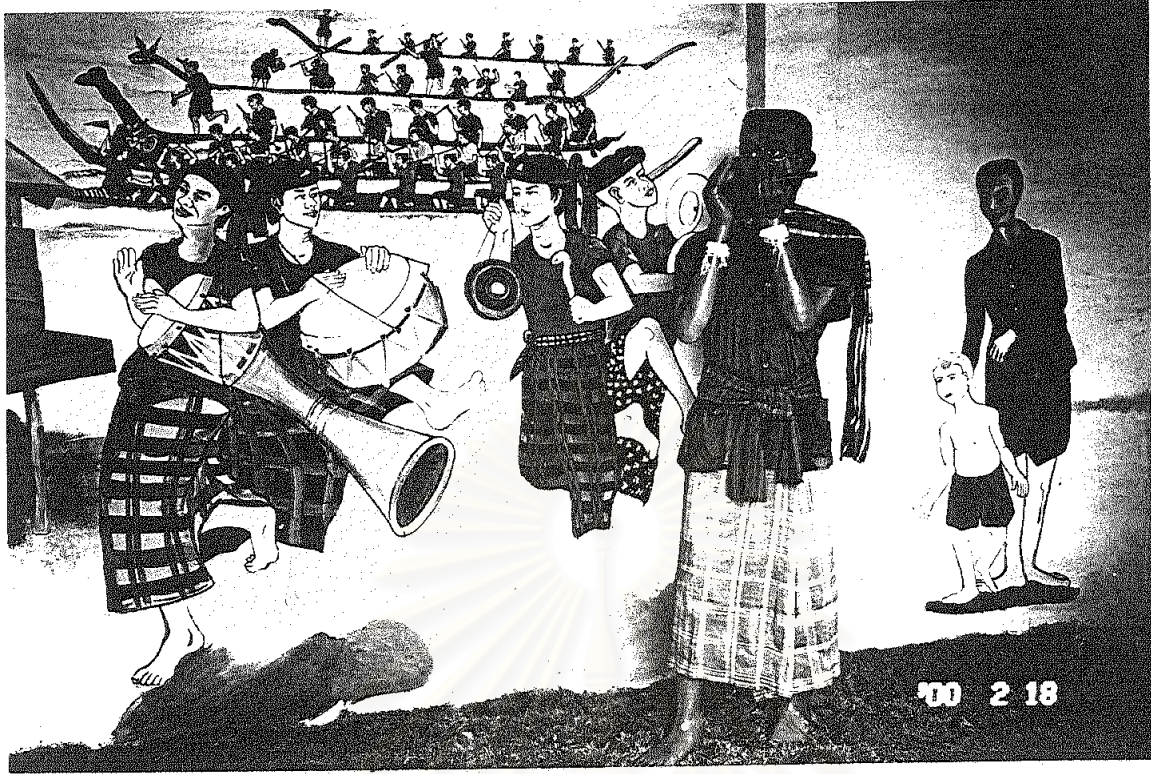
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ภาพที่ 57 : วัดพระธาตุเรืองรอง (วัดบ้านสร้างเรือง) สถานที่เก็บรวบรวมข้อมูลศิลปวัฒนธรรมของชน 4 เผ่า ในจังหวัดศรีสะเกษ



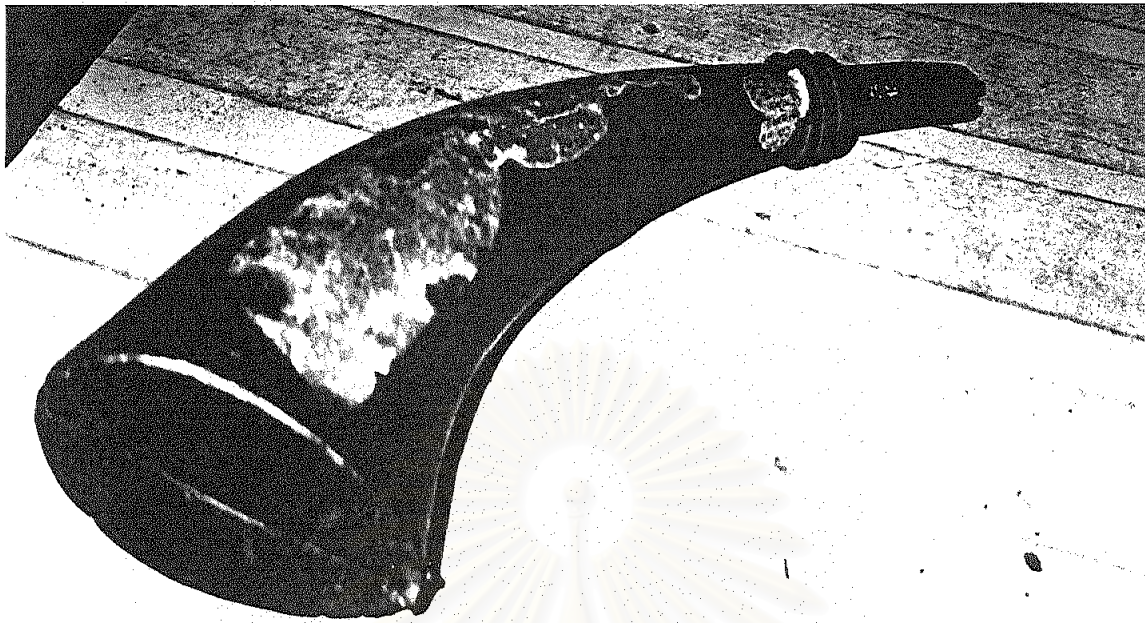
ภาพที่ 58 : ป้ายวัดบ้านสร้างเรือง มีความเกี่ยวข้องกับวัดพระธาตุเรืองรอง



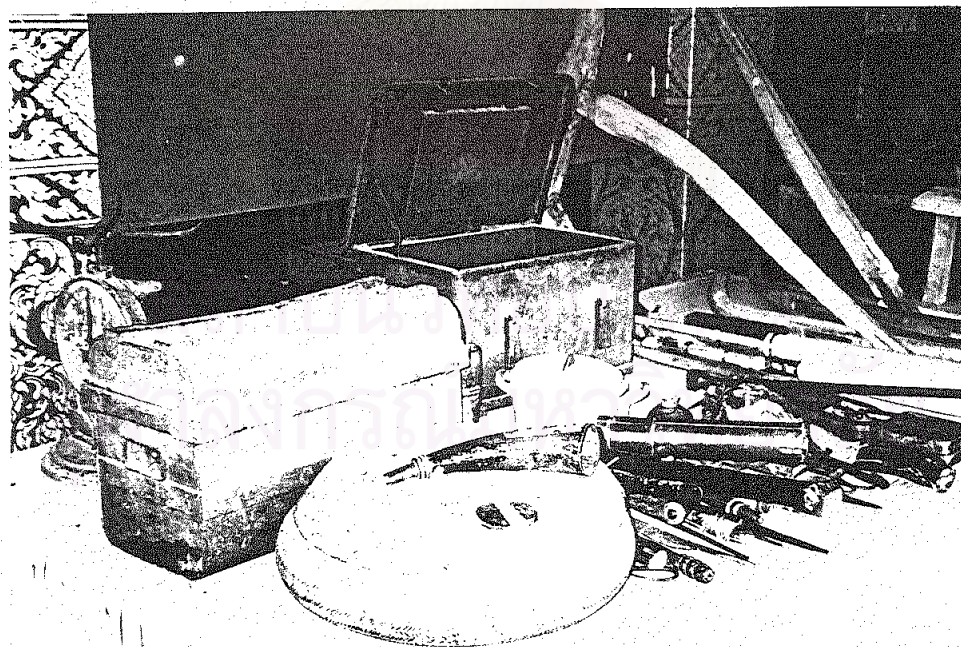
ภาพที่ 59 : หุ่นจำลองสภาพความเป็นอยู่ของชนเผ่าเยอ จัดแสดงอยู่ที่ วัดพระธาตุเรืองรอง



ภาพที่ 60 : สตรีเผ่าเยอ



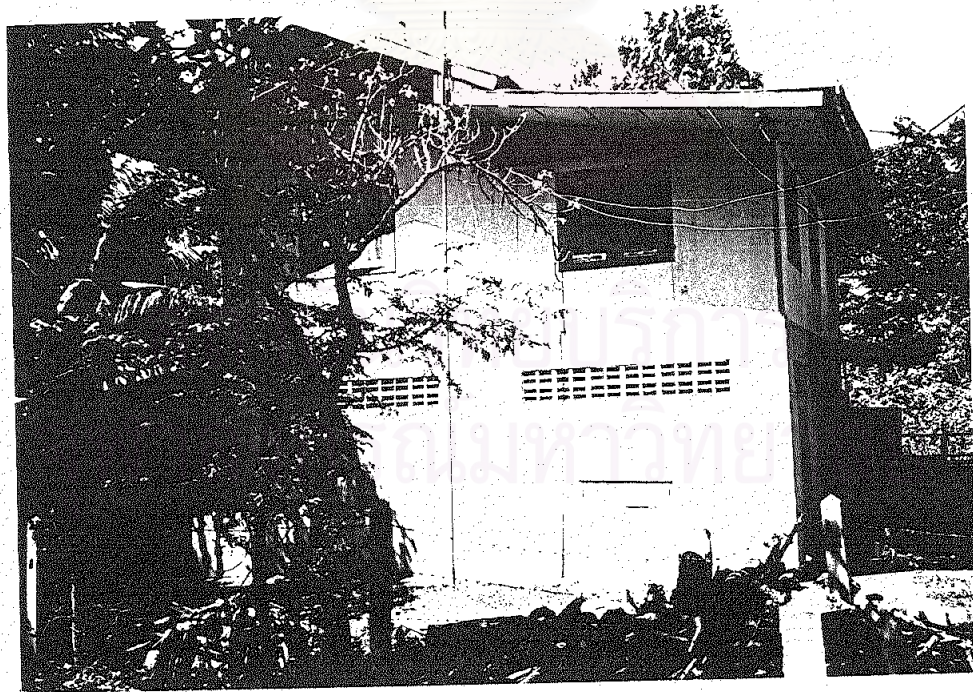
ภาพที่ 61 : สไลด์สมัยโบราณจัดแสดงที่วัดพระธาตุเรืองรอง สังกัดที่รู่คอนเขา (ใหญ่) จะมีไม้ปิดรูไว้เพื่อป้องกันมิให้ชำรุด



ภาพที่ 62 : ภาพสไลด์โบราณที่วัดพระธาตุเรืองรอง



ภาพที่ 63 : นายกิตติ วรรณวงษ์ นักดนตรีสไนเชื้อสายเขอ



ภาพที่ 64 : สภาพบ้านของนายกิตติ วรรณวงษ์



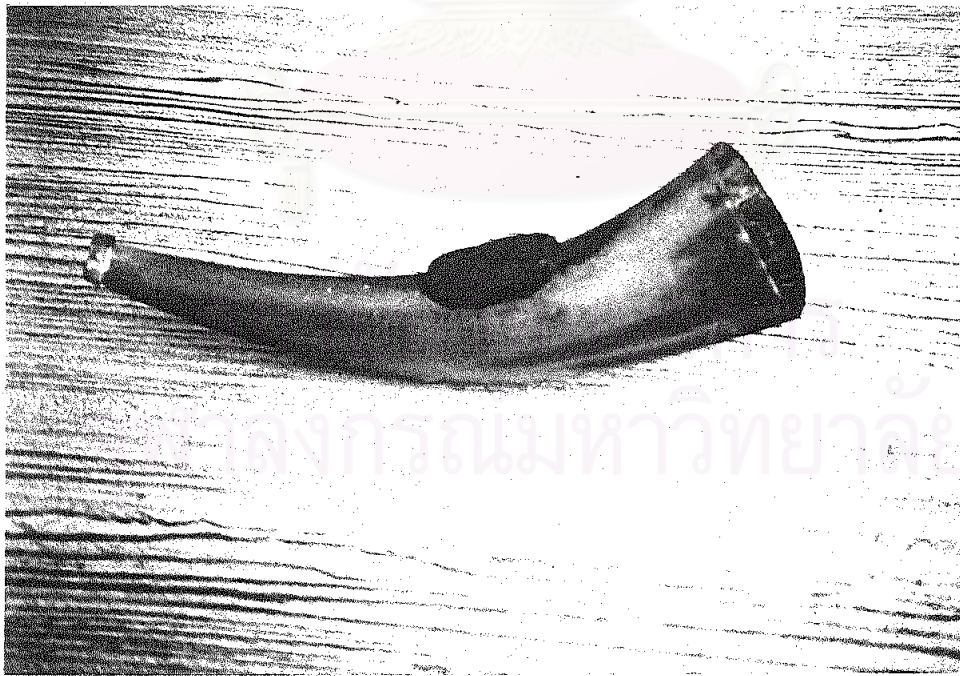
ภาพที่ 65 : ป้ายวงสใน คงศึลา อ.รามีสกล ที่บ้านของนายกิตติ วรรณวงษ์



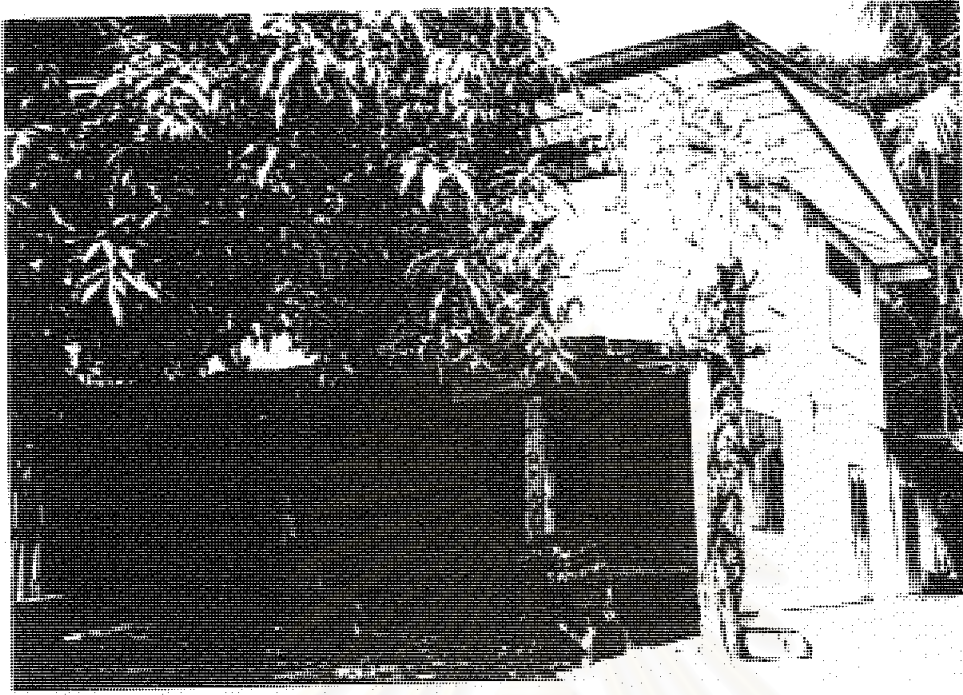
ภาพที่ 66 : ภายในบ้านนายกิตติ วรรณวงษ์



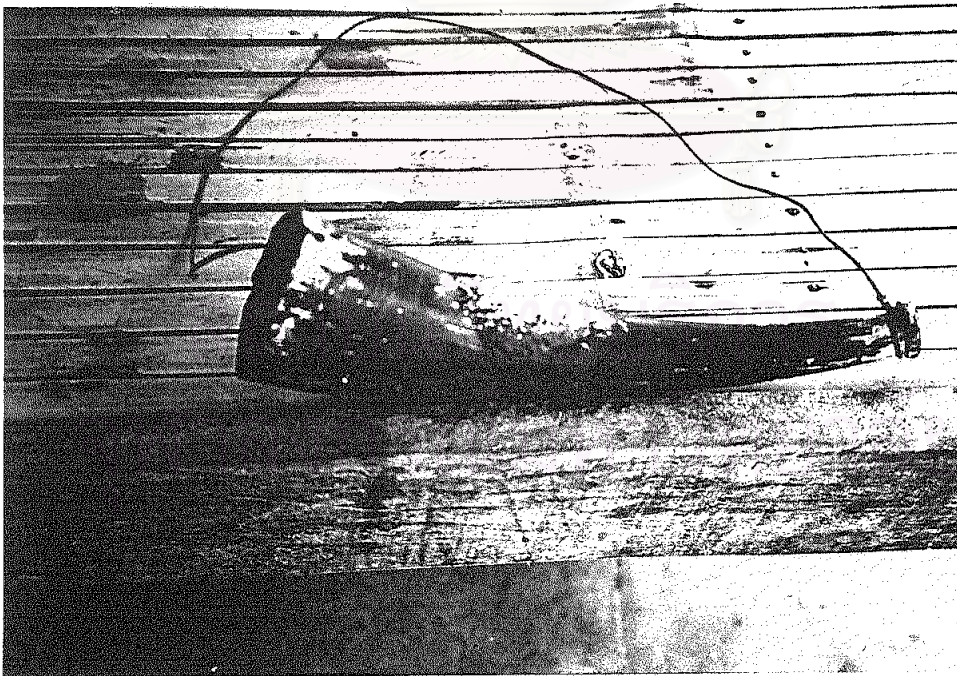
ภาพที่ 67 : นายประดิษฐ์ นรสาร กำนันตำบลหนองแค ใกล้กับเมืองคง เป่าสไนที่ทำขึ้น



ภาพที่ 68 : สไนของกำนันประดิษฐ์ นรสาร



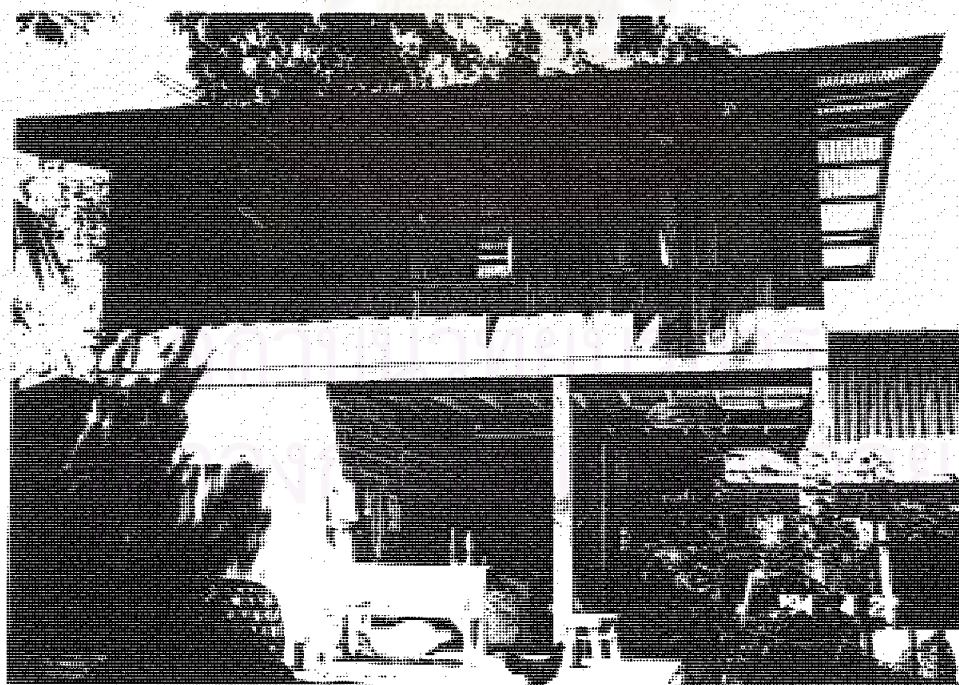
ภาพที่ 69 : บ้านนายบุญส่ง นรสาร ลูกชายกำนันประดิษฐ์ เป็นนักดนตรีที่มีฝีมือคนหนึ่ง



ภาพที่ 70 : สำนิงของนายบุญส่ง นรสาร



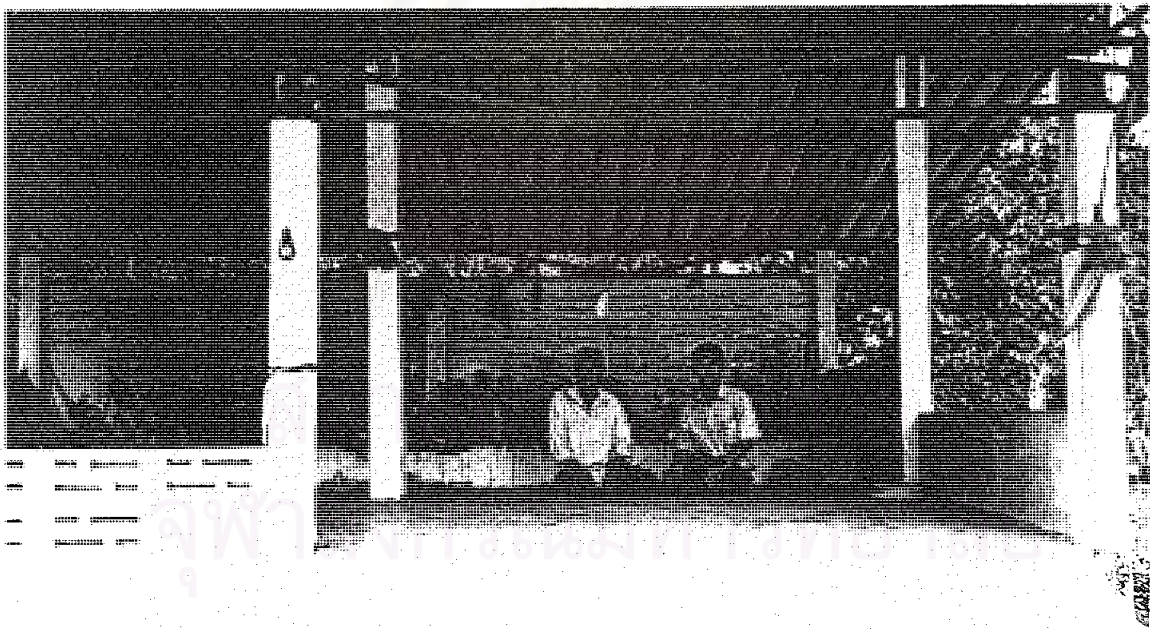
ภาพที่ 71: นายสุรัตน์ สมศรี นักดนตรีสายที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง



ภาพที่ 72 : บ้านนายสุรัตน์ สมศรี



ภาพที่ 73 : คณะหนองแคกลองยาวของนายสุรัตน์ สมศรี



ภาพที่ 74 : ผู้วิจัยกับกำนันประดิษฐ์ นรสาร ที่ศาลเจ้าพ่อคงภูดิน



ภาพที่ 75 : ภาพกิจกรรมการบรรเลงสโน และการแข่งสโน ในปี 2542



ภาพที่ 76 : การบรรเลงสโนในปี 2539

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นายอักรพล ชูเชิด เกิดวันเสาร์ที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี การศึกษบัณฑิต สาขาดุริยางคศาสตร์ (ไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ปีการศึกษา 2537 และศึกษาต่อในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อปี พ.ศ. 2541 ปัจจุบันรับราชการที่ภาควิชาดนตรีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย